

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
Слов'янський державний педагогічний університет

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

(Випуск LV)

Частина III

Слов'янськ - 2011

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ
СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Г У М А Н І З А Ц І Я
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ**

Збірник наукових праць

(*Випуск LV*)

Частина III

Слов'янськ – 2011

ISSN 2077-1827
УДК 371.13
ББК 74.202
Г. 94

Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. **В.І. Сипченка**]. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. LV.– Ч. III. – 313 с.

Редакційна колегія:

- Сипченко В.І.** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)
Борисов В.В. – доктор педагогічних наук, професор (заступник відповідального редактора)
Євтух М.Б. – академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор
Солодухова О.Г. – доктор психологічних наук, професор
Бадер В.І. – доктор педагогічних наук, професор
Гавриш Н.В. – доктор педагогічних наук професор
Гриньова В.М. – доктор педагогічних наук, професор
Григоренко В.Г. – доктор педагогічних наук, професор
Золотухіна С.Т. – доктор педагогічних наук, професор
Плахотнік О.В. – доктор педагогічних наук, професор
Омельченко С.О. – доктор педагогічних наук, професор
Пономарьова Г.Ф. – кандидат педагогічних наук, професор
Панасенко Е.А. – кандидат педагогічних наук, доцент

У збірнику наукових праць представлені результати досліджень науковців, які працюють над проблемами розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки у теоретичному, історичному та практичному аспекті.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів, практичних працівників системи освіти.

The following miscellany shows the result of the researches of the scholars, who work at the problems of the developing modern science and scientific-pedagogical thought in t historical and practical aspects.

For scientists, teachers, doctorates, graduate students, students of teacher training institutions, practitioners of education system.

Збірник наукових праць є фаховим виданням із педагогічних наук

(Бюлетень ВАК України № 3, 2010 р.).

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 8844, видано 09.06.2004 р.**

Видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Друкується за рішенням Вченої ради
Слов'янського державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 03.03.2011 р.)

ISSN 2077-1827
© Кафедра педагогіки СДПУ

ВИЩА ШКОЛА

В. Величко

*– доцент кафедри алгебри, кандидат фізико-математичних наук,
Слов'янський державний педагогічний університет*

Є. Пірус

*– старший викладач кафедри алгебри, Слов'янський державний
педагогічний університет*

УДК 371.39

**ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ WEB 2.0 ТА АЛЬТЕРНАТИВИ ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ В СФЕРІ ОСВІТИ**

*У статті розглянуто сучасний стан мережових засобів навчання.
Наведено позитивні і негативні сторони такого явища, як Web 2.0 та
альтернативи його використання в сфері освіти.*

Ключові слова: електронні засоби навчання, освіта в мережі
Інтернет.

В. Величко

*– доцент кафедри алгебри, кандидат фізико-математических наук,
Славянский государственный педагогический университет*

Е. Пирус

*– старший преподаватель кафедры алгебры, Славянский государственный
педагогический университет*

**ПРЕИМУЩЕСТВА, НЕДОСТАТКИ WEB 2.0 И АЛЬТЕРНАТИВЫ
ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ**

*В статье рассмотрено современное состояние сетевых средств
обучения. Приведены позитивные и негативные стороны такого явления
как Web 2.0 и альтернативы его использования в области образования.*

Ключевые слова: электронные средства обучения, образование в
сети Интернет.

V. Velichko

*- Associate Professor of Algebra, Candidate of Physical and Mathematical
Sciences, Slavyansk State Pedagogical University*

E. Pirus

*- Senior Lecturer, Department of algebra, Slavyansk State Pedagogical
University*

**ADVANTAGES, DISADVANTAGES AND WEB 2.0 ALTERNATIVES
TO USE IN THE FIELD OF EDUCATION**

The article examines the current state of network training. Presented both positive and negative aspects of such phenomena as an alternative to Web 2.0 and its use in education.

Keywords: *electronic learning, education online.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Кінець минулого століття позначився широким зростанням ролі у сучасному суспільстві. Зростання політичного і економічного статусу держави зумовили підвищення рівня володіння знаннями (інформацією). Реалії сучасного життя вимагають висококваліфікованих фахівців, знання та навички яких відповідають найвищим вимогам сучасної інформаційної техніки та технологій. Саме тому на рубежі тисячоліть освіта перетворюється на одне з джерел найкоштовніших стратегічних ресурсів – людського капіталу і знань, що визначає загальний рівень розвитку суспільства, головним прискорювачем розвитку якого стає інформатизація.

Інформатизація суспільства практично неможлива без комп'ютеризації системи освіти, тому ця проблема за своєю значимістю зайняла ключове місце в педагогічній науці. Пріоритетність цієї проблеми полягає в тому, що вона є принципово новою, тобто, виникнувши разом з появою комп'ютера, вона не може використовувати минулий досвід, як це робиться в класичній педагогіці, і змушена розвиватися лише "зсередини", формуючи свою наукову базу одночасно в усіх сферах: філософії, психології, педагогіці тощо. Ці обставини, у поєднанні з крайньою практичною необхідністю використання інформаційних технологій в організації освітнього процесу, надають проблемі комп'ютеризації освіти підвищеної актуальності, виводять її на перше місце в групі першочергових завдань сучасної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Багато науковців, педагогів-практиків розглядають проблему використання сучасних інформаційних технологій, а особливо їх мережеві можливості, для створення принципово нових освітніх технологій. На цей час з'явилися не тільки наукові розробки зазначеної проблеми використання сучасних інформаційних технологій але й практичне підтвердження теоретичним розробкам в роботах М.І. Жалдака, Рамського Ю.С., Г.О. Михаліна, Ю.П. Біляй, Смирнової-Трибульської Є.М., Франчук В.М. та ін. [1,2,3,4].

Крім того, велика кількість наукових конференцій, організаторами яких є не тільки наукові організації а і спільноти вчителів-практиків та комерційні структури, сфера діяльності яких так чи інше пов'язана з

мережевими технологіями присвячена виключно проблемі аналізу та використання сучасного стану мережевих технологій в освіті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Швидкий рівень розвитку телекомунікаційних мереж та створення на початку XXI століття WEB 2.0 загострили питання використання сучасних комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних технологій в освіті. Виникла необхідність оцінити роль цих засобів навчання в сучасному освітньому середовищі та створити базу їх використання в навчальному процесі.

У розвитку WEB, то можна виділити кілька етапів розвитку:

1. Web (beta) — перший етап зародження самого поняття та явища, коли "Вебом" вважалося інформаційне наповнення мережі Інтернет, тобто контенту.

2. "Нульова" версія вебу – етап, коли мережа Інтернет створювалася виключно для використання її в наукових інститутах, hitech-корпораціях та інших компаніях. В цей період Веб являв собою деякий набір документів (тільки текстових, документи не могли містити в собі картинок), пов'язаних між собою гіперпосиланнями.

3. "Інтернет" і "Веб" – етап розвитку вебу: з'являється веб-дизайн, який змінює зовнішній вигляд Інтернету, завдяки чому в Інтернеті розміщуються фотографії, музика, відео, тексти та будь-яка інша інформація. Як наслідок, аудиторія Інтернету сильно поширилася — доступ до мережі стали отримувати майже всі користувачі персональних комп'ютерів.

Однак першому вебу притамана слабка спрямованість у самовираженні користувачів. Як правило, користувачі могли спілкуватися на форумах, у чатах та інших "громадських" (публічних) місцях, але, нажаль, тільки незначна кількість користувачів могла створювати свої власні сайти (так звані "домашні сторінки"). Саме тому епоха web 1.0 — називають часом сайтів, а не людей. Центром вебу були сайти.

4. У центрі вебу другого покоління – люди, які мають можливість для особистого самовираження. Web 2.0 — новий етап еволюції в Інтернеті, коли основу Інтернету становлять не сайти, а люди, їх знання та взаємодія. Взагалі кажучи, поняття "web 2.0" доволі широке та загальне, до якого входять і визначена мода на дизайн сайтів, і використання нових технологій, і навіть клієнтські додатки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вперше термін WEB 2.0 було вперше описано у вересні 2005 року на сайті Тіма О'Рейлі [6]. Він об'єднав тенденції багатьох нових сайтів із певним трендом, "другим вебом". На всіх таких сайтах прослідковуються однакові риси – соціальна спрямованість, UGC – User Generated Content – контент, що генерується

безпосередньо користувачами, якісні зміни в дизайні та юзабіліті, становлення Інтернету як платформи для сервісів та служб.

Проте найяскравішими рисами та якостями, за якими можна майже одразу відрізнити другий веб від першого, є його нові можливості та технології.

1. AJAX (Asynchronous JavaScript and XML) – можливість, дякуючи яким інформація з'являється без перевантаження сторінки, що значно зменшує кількість зайвих дій і скорочує час очікування. Схожу технологію Flash розроблено компанією Adobe, яка має назву FLEX. Щоб максимально відчувати переваги AJAX'a, достатньо скористатися хоча б одним із сервісів Google.

Google Suggest — по мірі набору запиту в рядку пошуку Google пропонує найбільш вживані варіанти запитів, які схожі з вашим запитом, окрім того відображається кількість знайдених результатів. До появи технології AJAX така схема на веб-сторінках практично не реалізовувалась.

Google Maps — ще один яскравий приклад такої технології. При перетаскуванні мапи в потрібному напрямку перевантаження сторінки не відбувається, змінюється тільки та частина сторінки, яка має змінюватися — мапа.

Gmail — вдалий конкурент усім поштовим клієнтам. Цей веб-інтерфейс повністю побудований на AJAX'i.

Google Docs дозволяє повноцінно створювати і редагувати текстові документи, презентації і слайди, не завантажуючи зайві програми на ваш ПК.

Сервіс Google Calendar ні в чому не програє календарю Microsoft Outlook. Цим сервісам на перевагу оффлайновим аналогам – властива мобільність.

Вдало вирішуються проблеми мультиплатформенності: сервіс доступний з будь-якого підключеного до Інтернету персонального комп'ютера, здійснюється постійне оновлення сервісу (сервіс оновлюється безпосередньо на сайті, не вимагаючи обов'язкового завантаження).

2. Синдикація та агрегація. RSS-синдикація дозволяє швидко оновлювати сайт, не заходячи на нього, а також накопичувати дані в одному зручному для Вас місці. Технологія RSS сприяла появі ще одного виду мовлення – підкастам.

3. Теги – кожен об'єкт Інтернету тепер може мати свій тег, мітку, або ключове слово, за яким його буде легше знайти або категоризувати. Користування тегами дозволяє створювати цілі "хмарки тегів". Чим більше слово за величиною в "хмарці", тим частіше цей термін використовується на сайті. За хмарками тегів можна швидко оцінити основну тематику відвідуваного сайту.

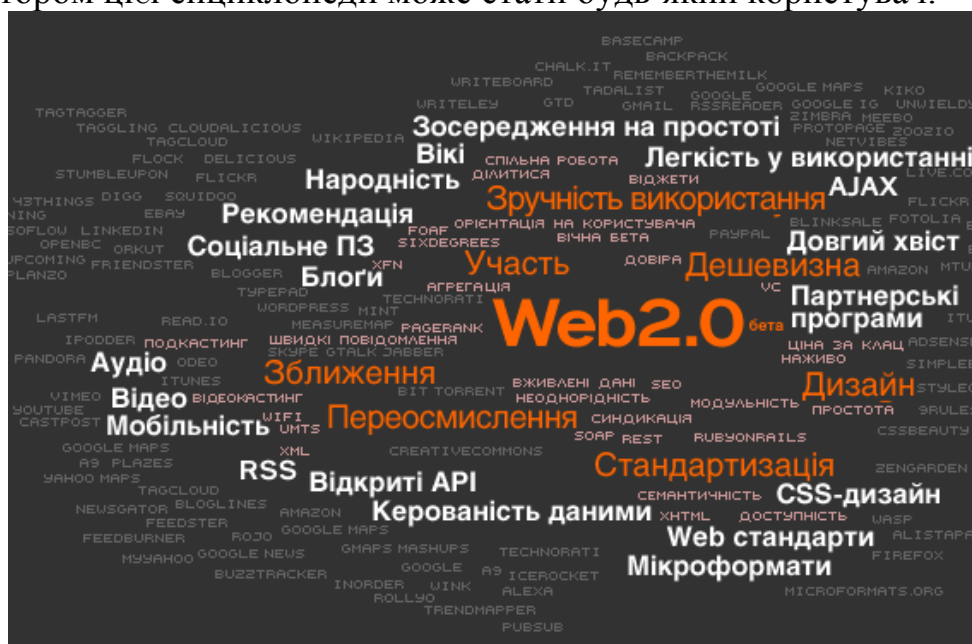
4. Torrent та пірінгові мережі. Нагадаємо, що таке пірінгова мережа (p2p — peer2peer, користувач-користувач). Пережитком минулого є

файлові сервери, з яких користувачі завантажували програмне забезпечення, музику, відео та інші файли. На зміну їм приходять пірінгові мережі, у яких відсутнє єдине місце зберігання, а існують мільйони користувачів, які володіють необхідними нам файлами. Сервери-зберігачі файлів мають бути досить потужними, а відповідно, більш коштовними, щоб зберігати великі об'єми інформації та забезпечувати стабільність зв'язку і достатню швидкість її передачі великій кількості користувачів. На відміну сервери-трекери торрент-мережі є лише координаторами процесів завантаження і просто розподіляють потоки даних між користувачами-учасниками завантажень, тобто не зберігають великих об'ємів інформації, не потребують широких каналів зв'язку, а отже – вони є і більш дешевими.

5. Блоги і соціальні мережі. Були відомі і раніше, однак із появою перших узагальнених рис Web 2.0 “блогосфера” почала стрімко розвиватись, використовуючи задля розвитку всі попередні пункти. Соціальні мережі стали одним з базисів соціальності, яка передбачає взаємозв'язки між людьми, індивідуалізацію контенту тощо.

6. CSS-дизайн. Мода на дизайн набуває широкого розповсюдження за допомогою Cascading Style Sheets – Каскадних Таблиць Стилів, що надає дизайнерам можливість візуального оформлення сайтів, утримуючи все управління дизайном у єдиному .css файлі. З того часу Web 2.0-ним дизайном називають такий дизайн, у якого є чимало градієнтів, плавних переходів, великих шрифтів і використання пустих областей.

7. Wiki — це одночасно і “двигун” сайту, і примітивна мова розмітки, яка зрозуміла кожному, і ціла філософія веб-демократії. Яскравим прикладом впровадження ідеї є Wikipedia — відкрита енциклопедія, яка створюється всіма користувачами Інтернету на всіх мовах світу. Співавтором цієї енциклопедії може стати будь-який користувач.

Основним недоліком Web 2.0 ми вважаємо недостатнє збереження приватної інформації про користувача. Існують підозри, що інвестори Web 2.0 сервісів зацікавлені лише в контролі над значним об'ємом інформації особистого характеру. Наприклад, інформації про надання переваг користувача в користуванні товарами широкого вжитку, яку можна використати для стовідсоткового точного фокусування інтернет-реклами.

Ключова проблема використання можливостей, які надає Web 2.0, в освіті, полягає не в технологіях і навіть не в методиках, а все-таки в людях: учителях і учнях, у відсутності в них готовності до відкритої й активної життєвої позиції, у зміщеній увазі про цінності володіння інформацією. Створюється думка, що вчителі не хочуть включатися до мережевого діалогу з учнями, оскільки побоюються показати свою некомпетентність у сучасних інформаційних технологіях. І, чим більше минає часу, тим більшим стає розрив між реальністю і школою, потребами суспільства та можливостями освіти. Мережа надає можливості, яких не було 10-20 років тому: миттєва комунікація між людьми, незалежно від їхнього географічного місця розташування, можливості спільної синхронної та асинхронної творчої роботи, якісно нові способи представлення й взаємодії з інформацією, колосальні інформаційні обсяги, доступні кожному. Учитель уже не є єдиним джерелом інформації й має враховувати це у своїй роботі. Якщо навіть не організовувати творчу активність молоді, вона всеодно буде існувати, будуть виникати спонтанні мережеві співтовариства тощо. Виникає питання їхньої педагогічної ефективності: навряд чи їхня мета буде збігатися із цілями освіти. Людині притаманна потреба в спілкуванні, тому воно має бути доступним, починаючи із самого раннього віку. Чим більш доступним буде коло спілкування, тим вище ймовірність формування правильного світогляду, толерантності й відкритості.

Проблема управління педагогічним процесом у Web 2.0 дозволяє порушувати питання доцільності його використання або пошуку альтернативних засобів, які, по-перше, нададуть можливості користуватися Інтернетом, а по друге, будуть більш керованими.

І такі пошуки не будуть довгими, адже досить тривалий час розвиваються і системи дистанційної освіти. Кожна з систем має свої переваги, які надає людині Web 2.0, а тому, на наш погляд, буде більш корисною й ефективною у галузі освіти.

Однією з таких визнаних систем є система MOODLE. Система MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне динамічне об'єктно-орієнтоване середовище для навчання) – програмний комплекс для організації дистанційного навчання в мережі. Ця система має велику кількість складових частин, що дозволяє створювати різноманітні повноцінні ресурси для організації навчання на будь-якому

рівні. За допомогою цієї системи можуть створюватися навчальні курси з будь-якого предмету, складовими частинами якого можуть бути:

1. Ресурс – підтримує відображення документу будь-якого змісту, як то документ Word, презентація PowerPoint, flash, відео, музика тощо. Ці документи можуть знаходитись як на сервері – локально, так і на сторонньому ресурсі. Крім того, файли можна архівувати та видозмінювати.

2. Лекція – послідовність сторінок, які можуть відображатись як лінійно, так і за умовами переходу. До цих сторінок можна додавати запитання, відповідь на які використовується для умовного переходу між сторінками. До кожної лекції можна додати систему оцінювання, яка налаштовується, задавши такі параметри як кількість спроб виконання завдання, обмеження в часі, мінімальна кількість балів тощо.

3. Глосарій – система, де учасники можуть створювати і підтримувати список визначень, схожий на словник, енциклопедію і тому подібне. По записах можна робити пошук і переміщення, використовуючи алфавіт, категорії, дати, і імена авторів. Якщо який-небудь із термінів глосарію зустрінеться в тексті в будь-якому місці курсу, він автоматично перетворюється на посилання на цей термін.

4. База даних – розширює можливості глосарію, тобто дозволяє визначати довільну структуру записів. Підтримуються наступні типи полів: дата, картинка, меню, перемикачі, засування, текстова область, текстове поле, файл, прапорці, число, широта/довгота. Завдяки механізму додаткових модулів можна розробляти нові типи полів.

5. Тест – це система тестування. Учитель складає базу тестових завдань, які потім можуть використовуватись в різних тестах. Перелік можливостей цієї підсистеми досить великий, що дозволяє робити будь-які операції з тестування. Підтримуються питання наступних типів: у закритій формі, коротка відповідь, числова відповідь, на обчислення, на відповідність, так/ні, есе, вкладені відповіді, випадкові питання тощо.

6. Завдання – передбачає відповідь учня у вигляді тексту, файлу, декількох файлів або поза сайтом. Для завдання вказується максимальна оцінка або шкала оцінювання. Виконання завдання може бути обмежене у часі. Коментар вчителя відображається під оцінкою і може бути відправлений по e-mail. Учитель може вирішити повторну відправку відповіді після того, як оцінку було виставлено. У такий спосіб можна організувати інтерактивний режим роботи із завданням.

7. Форум – доступні різні типи форумів: новини, стандартний форум для загальних обговорень, просте обговорення, кожен відкриває одну тему, питання-відповідь.

8. Чат – дозволяє організувати синхронну текстову взаємодію між його учасниками. Підтримує смайли, HTML, картинки і тому подібне. При включених математичних фільтрах дозволяє використовувати формули.

9. Опитування – може застосовуватися для голосування або збору думок із будь-якого питання. Учитель бачить результати у вигляді інтуїтивно зрозумілої таблиці.

10. Wiki – це веб-сторінка, яку може додати і редагувати хто завгодно. Старі версії сторінок зберігаються і можуть бути легко відновлені. Wiki дозволяє організувати спільну роботу над документами і творчу навчальну співпрацю.

11. Анкета – вбудовані анкети (COLLES, ATTLS) - це інструмент, який добре зарекомендував себе під час аналізу он-лайн класів. Завжди доступні детальні звіти з великою кількістю діаграм. Дані можуть бути завантажені у вигляді документа Excel або CSV файлу.

12. Семінар – дозволяє проводити багатопозиційне багатокритерійне оцінювання робіт. Учитель може керувати процесом оцінювання – оцінювати сам процес. Підтримує широкий спектр шкал оцінювання учитель може надати зразок роботи для того, щоб учні могли попрактикувати в оцінюванні.

Перевагами системи є:

- можливість здійснення повного контролю над курсом з боку вчителя;
- незалежність кожного окремого курсу від іншого і можливість використання будь-яких форм організації навчального процесу;
- великий набір додаткових модулів (календар, останні новини, майбутні події тощо) розширюють функціональність і зручність системи;
- можливість редагування змісту тестових областей за допомогою вбудованого WYSIWYG HTML редактора;
- збір зароблених балів в єдиний журнал і створення власних шкал оцінки;
- система обліку активності учнів і вчителів;
- інтеграція з поштовою системою.

В якості прикладу використання системи було розроблено та впроваджено тестові завдання в систему MOODLE з наступних розділів: «Операційні системи та їх складові», «Мова програмування Pascal», «Середовище програмування Delphi», «Мова HTML», «Мова PHP», «Система Управління Базами Даних Visual FOXPRO», «Локальні мережі», «Система MathCAD» для студентів фізико-математичного та технологічного факультетів.

За допомогою системи MOODLE проводилися державні іспити з дисципліни «Інформатика» на фізико-математичному факультеті.

Крім того, студенти фізико-математичного та технологічного факультетів Слов'янського державного педагогічного університету застосовують систему MOODLE при вивченні дисципліни «Інформатика та ТЗН» відповідно до вимог Болонської системи, на зареєстрованому для навчальних цілей персональному сайті <http://moodle.pirus.org.ua>.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Система MOODLE створювалась насамперед для того, щоб здійснювати навчання на основі конструктивістської течії пізнавальної психології. Використання курсів дистанційного навчання на основі системи MOODLE дозволяє реалізувати ідеї конструктивізму завдяки різноманітним модулям і елементам системи. Повнота і якість реалізації цих ідей залежать від авторів дистанційного курсу. Результати впровадження запропонованої системи MOODLE дають змогу подальшого вдосконалення впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

По-перше, підвищилася зацікавленість до виконання завдань лабораторних робіт і до вивчення предмета в цілому.

По-друге, помітно зросла зацікавленість студентів до тих розділів предмету, які не вивчаються в поточному семестрі.

По-третє, зросла частка студентів, які самостійно готуються до лабораторних занять у комп'ютерних класах у зручний для них час, чому сприяє використання електронних варіантів навчальних і довідкових підручників.

По-четверте, від студентів з'явилися пропозиції щодо розширення електронної бібліотеки та доповнення її інформацією з інших предметів.

Література

1. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 3-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 192 с
2. Интернет обучение: технологии педагогического дизайна / Под ред. кандидата педагогических наук М.В. Моисеевой. — М.: Издательский дом "Камерон", 2004. — 216 с.
3. Смирнова-Трибульська Є.М. Дистанційне навчання з використанням системи Moodle.— Херсон: Агілант, 2007.—492с.
4. Франчук В.М. Адміністрування навчальних комп'ютерних систем. Програмний комплекс Денвер+Moodle // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць/ Редрада. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. — №6(13).— с.39-45
5. Іваськів І.С., Рамський Ю.С., Олексюк В.П. Програмний комплекс "Денвер": можливості використання у процесі вивчення основ Web програмування // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць/ Редрада. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. — №11.— с.133-141.

6. О'Рейли Т. Что такое Веб 2.0 [Электронный ресурс] // Компьютерра Online: электрон. журн. — URL: <http://www.computerra.ru/think/234100> (дата обращения: 21.02.2011).
7. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования: Специализированный учебный курс / С.А. Щенников, А.Г. Теслинов, А.Г. Чернявская и др. // Информационные технологии в образовании. 2-е изд., испр. М.: Дрофа, 2006. 591 с.
8. Веб 2.0 [Электронный ресурс] // Википедия — свободная энциклопедия. — URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Web_2.0 (дата обращения: 21.02.2011).

С. Загребельний

– кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри прикладної математики Донбаської державної машинобудівної академії

Т. Решетняк

– асистент кафедри прикладної математики Донбаської державної машинобудівної академії

УДК 004:378.14

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті автори висловлюють свою точку зору про необхідність застосування інформаційно-комунікативних технологій в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: *інформаційно-комунікативні технології, технічні засоби навчання, комп'ютер, мультимедіа.*

С. Загребельний

- кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры Прикладной математики Донбасской государственной машиностроительной академии.

Т. Решетняк

- ассистент кафедры Прикладной математики Донбасской государственной машиностроительной академии.

ИНФОРМАЦИОННО-КОМУНІКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье авторы высказывают свою точку зрения про необходимость применения информационно-коммуникативных технологий в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: *информационно-коммуникативные технологии, технические средства обучения, компьютер, мультимедиа.*

S. Zagrebelnyj

– the candidate of pedagogical sciences, the senior teacher of chair of Applied mathematics of the Donbass state machine-building academy.

T. Reshetnjak

– the assistant to chair of Applied mathematics of the Donbass state machine-building academy.

INFORMATION-COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS AS THE PEDAGOGICAL PROBLEM

In article authors state the point of view about necessity of application of information-communicative technologies for teaching and educational process.

Keywords: *information-communicative technologies, training means, the computer, multimedia..*

Постановка проблеми. За останні десять років технічні засоби навчання (ТЗН) все більше використовуються у всіх видах і формах освітньої діяльності. Головну роль у цьому можна надати персональному комп'ютеру (ПК).

Застосування ТЗН у навчальному процесі чітко визначені у Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Законах України “Про освіту”, „Про вищу освіту”, “Про концепцію Національної програми інформатизації”.

Використання обчислювальної техніки дозволяє суттєво підвищити ефективність процесу навчання, поліпшити облік і оцінювання знань, забезпечити можливість індивідуальної допомоги викладача кожному студенту у вирішенні окремих задач, полегшити створення й опробацію нових курсів. ПК є потужним засобом для обробки інформації, яка представлена у вигляді слів, чисел, зображень, звуків і т.п. Разом з іншими відомими інструментами персональний комп'ютер розширює людські можливості. Головною особливістю персонального комп'ютера як інструменту є можливість його настроювання (програмування) на виконання різного роду робіт, пов'язаних з отриманням і переробкою інформації.

Застосування обчислювальної техніки в навчальному процесі відкриває нові шляхи в розвитку навичок мислення і уміння вирішувати складні проблеми, надає принципово нові можливості для активізації навчання, робить процес навчання активнішим, додає йому характер дослідження і пошуку. Використання мультимедійних технологій дозволяє зробити аудиторні й самостійні заняття більш цікавими, динамічними і переконливими, а величезний потік вивчення інформації легко доступним.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя постійно перебуває в центрі уваги науковців. Її розв'язанню присвячено ряд важливих досліджень, зокрема, роботи В.Андрушенка, Г.Арсентьєвої, І.Богданової, Л.Зязюн, Н.Дем'яненко, І.Зязюна, Н.Ничкало, Р.Гришкової та ін. Вагомий внесок у

розробку проблеми професійної підготовки вчителя сучасної вищої школи зробили вітчизняні вчені-психологи Н.Алфімова, В.Кремень, О.Сорока, С.Терещук та ін. Основу для розв'язання проблем застосування інформаційно-комунікативних технологій у вищій школі закладено в роботах Б.Гершунського, В.Глушкова, О.Гокуня, М.Жалдака, Т.Коджи та ін., які обґрунтували концептуальні засади процесу навчання інформаційним технологіям у системі освіти. Основи підготовки вчителя до використання інформаційних технологій у професійній діяльності розкриті в роботах І.Богданової, М.Жалдака [2], Н.Кульги, С.Яшанова та інших науковців.

Аналізуючи праці цих та інших вчених, нами виявлено, що проблема використання інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виховному процесі є актуальною і важливою.

Мета статті. Для нашого дослідження важливим є визначення системи впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікативних технологій в процесі професійної підготовки студентів вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на те, що технічні засоби навчання активно використовуються в навчальному процесі, вони є допоміжними дидактичними засобами. Визначальна роль у традиційному навчанні належить викладачеві. Спілкування викладача із студентом складає основу передачі інформації, важливою особливістю якої є наявність оперативного зворотного зв'язку.

Інша ситуація виникає з використанням комп'ютера в навчальному процесі. Головною особливістю, що відрізняє комп'ютер від звичайних ТЗН, є можливість організації діалогу людини з комп'ютером за допомогою інтерактивних програм. За наявності телекомунікаційного каналу комп'ютер може як виступати посередником між викладачем і студентом, так і брати на себе частину навчального процесу. Для цього комп'ютер володіє можливостями зберігання і оперативної обробки інформації, представленої в мультимедіа вигляді. До цього слід додати можливість доступу до віддалених баз даних (електронним бібліотекам) за допомогою мережі Інтернет, спроможність спілкування із будь-якими партнерами за допомогою електронних конференцій, можливість передачі інформації у будь-якому вигляді і будь-якого об'єму.

Використання комп'ютерних технологій дозволяє одержувати первинну інформацію за допомогою інтерактивних навчальних програм, які допомагають студентові при певному ступені компетентності оволодіти тією чи іншою дисципліною. Маючи необмежені просторові і тимчасові рамки отримання інформації, студент в процесі самостійної роботи може перебувати в режимі постійної консультації з різними джерелами інформації. Крім того, комп'ютер дозволяє постійно здійснювати різні

форми самоконтролю, що підвищує мотивацію пізнавальної діяльності і творчий характер навчання.

В основі форми навчання із застосуванням комп'ютерних технологій лежить певна дидактична концепція, основні положення якої можна сформулювати таким чином:

1. Процес навчання будується в основному на самостійній пізнавальній діяльності студента. Необхідно створити таке освітнє середовище, яке в максимальній мірі сприяло б розкриттю творчих здібностей студента. І тут, перш за все, необхідно забезпечити максимальний доступ студента до навчальної інформації. Зараз практично всі освітні установи вищої професійної освіти мають інформаційні ресурси, забезпечені засобами віддаленого доступу за допомогою Інтернет.

2. Пізнавальна діяльність студента повинна носити активний характер. Активна участь визначається, передусім, внутрішньою мотивацією, вираженою як бажання вчитися.

3. Навчання має бути особистісно-орієнтованим. Підвищення ефективності навчального процесу можливе лише на основі індивідуалізації навчально-пізнавальної діяльності. Таке персоніфіковане навчання в умовах масового попиту можливо тільки на основі високих технологій навчання, побудованих на комп'ютерних засобах і технологіях.

Очевидно, що нова комп'ютерна форма навчання може застосовуватися як в стінах ВУЗу, так і за його межами. І в цьому відношенні поняття відстані й часу втрачає первинний сенс: стає не важливим, де перебуває джерело інформації – в сусідній кімнаті або за океаном.

Впровадження комп'ютера в навчальний процес не лише звільняє викладача від рутинної роботи в організації навчального процесу, воно дає можливість створити багатий довідковий та ілюстративний матеріал, представлений в найрізноманітнішому вигляді: текст, графіка, анімація, звукові і відеоелементи. Інтерактивні комп'ютерні програми активізують всі види діяльності людини: розумову, мовну, фізичну, що прискорює процес засвоєння матеріалу. Комп'ютерні тренажери сприяють формуванню практичних навичок. Інтерактивні тестуючі системи аналізують якість знань.

1. Застосування інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес передбачає насамперед використання мультимедійних курсів з предметів. Основою мультимедіа курсу є його інтерактивна частина, яка може бути реалізована лише на комп'ютері. У неї входять: електронний підручник, електронний довідник, тренажерний комплекс (комп'ютерні моделі, конструктори і тренажери), задачник, електронний лабораторний практикум, комп'ютерна тестуюча система. Розглянемо ці складові більш досконало.

Електронний підручник призначений для самостійного вивчення теоретичного матеріалу курсу і побудований на гіпертекстовій основі, що

дозволяє працювати по індивідуальній освітній траєкторії. Гіпертекстова структура дозволяє студенту визначити не тільки оптимальну траєкторію вивчення матеріалу, але і зручний темп роботи і спосіб викладу матеріалу, відповідний психофізіологічним особливостям його сприйняття. У електронному підручнику може бути передбачена можливість протоколювання дій студента для їх подальшого аналізу викладачем.

Електронний довідник дозволяє студенту у будь-який час оперативно отримати необхідну довідкову інформацію в компактній формі. У даний час наявність довідкової системи є обов'язковою для будь-якого мультимедійного комплексу.

Комп'ютерні моделі, конструктори і тренажери дозволяють закріпити знання й отримати навички їх практичного застосування в ситуаціях, які моделюють реальні. Це дозволяє використовувати їх як імітаторів лабораторних установок, а також для відпрацювання навичок управління модельованими процесами.

Комп'ютерний задачник дозволяє відпрацювати ухвалення рішення типових задач, що дозволяють наочно пов'язати теоретичні знання з конкретними проблемами, на вирішення яких вони можуть бути спрямовані.

Електронний лабораторний практикум дозволяє імітувати процеси, що протікають у реальних об'єктах вивчення, або змоделювати експеримент, нездійснений в реальних умовах. При цьому тренажер імітує не лише реальну установку, але і об'єкти дослідження та умови проведення експерименту.

Комп'ютерна тестова система забезпечує, з одного боку, можливість самоконтролю студента, а з іншої - переймає на себе велику частку поточного або підсумкового контролю.

Вище розглянуті мультимедійні складові треба використовувати в навчальній діяльності. Основним видом навчальної діяльності, направленим на первинне оволодіння знаннями є лекція. Для організації вивчення теоретичного матеріалу можуть бути використані наступні види лекцій:

Відеолекція. Лекція викладача записується на відеоплівку або за допомогою цифрової відеокамери на електронний носій. Методом нелінійного монтажу вона може бути доповнена мультимедіа додатками, що ілюструють виклад лекції та її перекладення в комп'ютерний відеоформат файлів: avi або mpg. Гідністю такого способу викладу теоретичного матеріалу є можливість прослухати лекцію в будь-який час, повторно звертаючись до найбільш важких місць.

Мультимедіа лекція. Для самостійної роботи над лекційним матеріалом можуть бути розроблені інтерактивні комп'ютерні навчальні програми. Це навчальні посібники, в яких теоретичний матеріал, завдяки використанню мультимедіа засобів структурований так, що кожний, хто навчається, може вибрати для себе оптимальну траєкторію вивчення матеріалу, зручний темп

роботи над курсом і спосіб вивчення, максимально відповідний психофізіологічним особливостям його сприйняття.

Практичні заняття - форма організації навчального процесу, спрямована на закріплення теоретичних знань шляхом обговорення першоджерел і вирішення конкретних задач, які проходять під керівництвом викладача. Використання інформаційних технологій вимагає зміни характеру організації практичних занять і посилення їх методичної забезпеченості. Практичні заняття за рішенням задач можуть бути проведені за допомогою електронного задачника або бази даних, в яких зібрані типові й унікальні завдання з усіх основних тем навчального курсу.

Лабораторна робота - форма організації навчального процесу, спрямована на здобуття навичок практичної діяльності шляхом роботи з матеріальними об'єктами або моделями наочної області курсу. Мультимедіа курси дозволяють організувати роботу із тренажерами, що імітують реальні установки, об'єкти дослідження, умови проведення експерименту. Такі тренажери віртуально забезпечують умови і вимірювальні прилади, необхідні для реального експерименту, і дозволяють підібрати оптимальні параметри експерименту.

Семінарські заняття. Теоретичний характер семінарських занять визначає специфіку використання мультимедіа курсів, які мають бути представлені, головним чином, у текстовому вигляді. До електронних дидактичних засобів, які використовуються на семінарських заняттях, можна віднести наступні: хрестоматія, збірник документів і матеріалів, опорні конспекти лекцій, електронний підручник, навчальний посібник тощо.

Впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікативних технологій супроводжується збільшенням об'ємів самостійної роботи студентів. Це, у свою чергу, вимагає організації постійної підтримки навчального процесу з боку викладачів. Важливе місце в системі підтримки займає проведення консультацій.

Розширення об'єму самостійної роботи студентів з використанням інформаційно-комунікативних технологій супроводжується розширенням інформативного поля, в якому працює студент.

Інформаційні технології дозволяють використовувати як основу для самостійної та наукової роботи студентів не тільки друкарську продукцію навчального або дослідницького характеру, але і мультимедіа курси, ресурси мережі Інтернет – електронні бази даних, каталоги і фонди бібліотек, архівів і так далі.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що використання інформаційно-комунікативних технологій в навчальній діяльності повинно бути основою в системі навчання, служити дієвим дидактичним засобом. Мультимедіа курси є, безперечно, перспективним дидактичним засобом, який за певних умов може значно підвищувати

ефективність навчального процесу. Основними умовами є облік індивідуальних особливостей студентів, його рівня компетенції й мотивації, відповідність освітніх потреб і цілей навчання. Використання мультимедіа курсів в навчальному процесі вимагає визначення відповідних педагогічних технологій. Таким чином, мультимедіа курс як основний дидактичний засіб повинен об'єднувати в собі три компоненти: зміст навчального матеріалу, методи і технології навчання. Ці компоненти нерозривно пов'язані один з одним і утворюють повчальну систему, що дозволяє реалізувати процес самоосвіти особистості.

Однак, незважаючи на велику кількість публікацій з цієї теми, проведених досліджень на національному рівні, кількість наукових конференцій, її основні питання залишаються відкритими, а саме: Чому не має єдиних мультимедійних повчальних програм з предметів? Як повинні використовуватися інформаційно-комунікативні технології при вивченні різних дисциплін? На ці та інші питання потрібно знайти відповідь, тому ця тема потребує глибокого подальшого дослідження.

Література

1. Державна програма "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки" / Міністерство освіти і науки України. – К., 2005. – 14 с.
2. Жалдак М.І., Лапінський В.В, Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: Посібник для вчителів. – К.: – НПУ імені М.П.Драгоманова. – 2004. – 182 с. (стор. 6–11).
3. Інформаційні технології в освіті: метод. посібник / Тетяна Борисівна Волобуєва (авт.–уклад.). – Донецьк : Каштан, 2007. – с.64–66.
4. Сичов В.Г., Мозговий В. М. Аудіо візуальні засоби навчання в школі. (методичний посібник для студентів педагогічного університету). – Х.,1998. –120с.
5. Хриков Є.М. Інформатизація управління навчальним закладом. //Комп'ютер у школі та сім'ї, 2004. –№1. – С.37–40.
6. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища шк., 2002. – 215 с.

О. Набока

- декан факультету економіки і управління Слов'янського державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

УДК 378.147:378.38

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТА НА ПРОЦЕС ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті досліджено студентство як особлива соціально-психологічна та вікова категорія. Виявлено, що студентський вік – це період юнацтва, коли відбувається інтенсивний розвиток людини, його особистості та індивідуальності, самосвідомості та власного

світогляду, відбувається реалізація „Я-Концепції”. Доведено, що визначені зміни, створюють умови для особистісного, соціального та професійного самовизначення, самореалізації, самовдосконалення. Активне залучення студентів у процес професійної підготовки дозволяє побудувати успішні перспективи їх становлення та розвитку в професійній сфері.

Ключові слова: студентство, соціально-психологічні особливості, професійне становлення.

О. Набока

- декан факультета економіки и управління Славянського державного педагогического университета, кандидат педагогических наук, доцент

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТУДЕНТА НА ПРОЦЕСС ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

В статье исследовано студенчество как особенная социально-психологическая и возрастная категория. Выявлено, что студенческий возраст - это период юности, когда происходит интенсивное развитие человека, его личности и индивидуальности, самосознания и собственного мировоззрения, происходит реализация „Я-концепции”. Доказано, что происходящие изменения создают условия для личностного, социального и профессионального самоопределения, самореализации, самосовершенствования. Активное привлечение студентов в процесс профессиональной подготовки позволяет создать успешные перспективы их становления и развития в профессиональной сфере.

Ключевые слова: студенчество, социально-психологические особенности, профессиональное становление.

O. Naboka

- the dean of faculty of economy and management of Slovyansk State Pedagogical University, the candidate of pedagogical sciences, the lecturer

INFLUENCE OF SOCIAL - PSYCHOLOGICAL FEATURES OF STUDENTS ON PROCESS OF ITS PROFESSIONAL BECOMING

In articles the students as especial social - psychological and an age category is investigated. It is revealed, that the student's age is the period of youth when there is an intensive development of the person, its persons and individuality, consciousness and own outlook, there is a realization of "I am-concept". It is proved, that occuring changes create conditions for personal, social and professional self-determination, self-realization, self-improvement. Active attraction of students in process of vocational training allows to create successful prospects of their becoming and development in professional sphere.

Key words: students, social - psychological features, professional becoming.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни, характерні для сучасного українського суспільства, зумовлюють радикальні зміни у внутрішньому світі сучасного студентства: змінюються його інтереси та потреби, мотиви учіння та вибору професії, отримання освіти, життєві плани, вся система ціннісних орієнтацій. Реалії вимагають від викладача врахування психологічних особливостей студентів, рівня розвитку їх пізнавальних здібностей, інтересів, якостей у процесі їх навчально-професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем студентства як особливої соціально-психологічної та вікової категорії належить психологічній школі Б. Ананьєва, а численні дослідження І. Зимньої, Є. Зеєра, В. Кузьміної, В. Мухіної, А. Реана, О. Степанової та ін. дозволяють охарактеризувати студента як особливого суб'єкта навчальної діяльності з соціально-психологічної та психолого-педагогічної позицій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення соціально-психологічних особливостей юнацького віку як періоду онтогенезу та визначення впливу цих особливостей на процес професійного становлення студентства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Студентський вік - це період юнацтва, що відповідає переходу від підліткового до самостійного дорослого життя. Хронологічно границі юності визначаються по-різному, найчастіше виділяють ранню юність - старший шкільний вік (від 15 до 18 років) – і пізню юність (від 18 до 23 років) [1].

Аналізуючи категорію „студентство”, І. Зимня наводить наступне визначення: „Студентство - це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти” [5, с. 183]. Студентство об'єднує людей, що систематично та цілеспрямовано опановують знання, професійні вміння, зайняті старанною навчальною працею. Досліджуючи „студентство” як соціальну групу, І. Зимня зазначає, що воно „характеризується професійною спрямованістю, сформованим стійким ставленням до майбутньої професії, що є наслідком правильного професійного вибору, адекватності й повноти уявлення студента про обрану професію”. На її думку, основними характеристиками студентства як соціально-психологічної групи є:

- загальний провідний тип діяльності - професійне навчання;
- розгорнення процесів професійно-особистісного самовизначення;
- висока активність у всіх сферах життя [5].

Студентські роки є періодом становлення і стабілізації лідерських якостей, початком розвитку професійної творчості, оволодіння повним комплектом соціальних ролей, встановлення з іншими дружніх та інтимних

взаємин, програвання статтєвих ролей і формування установок на родину, досягнення незалежності, формування основ світогляду та самопізнання.

Юнацький вік пов'язаний із розвитком самосвідомості, стійкого образу своєї особистості, свого „Я”, вирішенням завдань професійного самовизначення та вступом у доросле життя. Головні новоутворення юнацького віку – відкриття „Я”, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей; поява життєвого плану, установки на свідому побудову власного життя; поступове вростання в різні сфери життя. На думку І. Кона, цей процес іде зсередини на зовні: від відкриття „Я” до практичного включення в різні види життєдіяльності” [8].

У юнацькому віці образ „Я”, з одного боку, стає більш стійким, а з іншого боку – змінюється, під впливом ряду причин. По-перше, фізіологічні та психологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням, не можуть не впливати на сприйняття індивідом свого зовнішнього вигляду. По-друге, розвиток когнітивних й інтелектуальних можливостей призводить до ускладнення та диференціації „Я” образу. Нарешті, по-третє, вимоги, що надходять від соціального середовища – батьків, учителів, однолітків, можуть виявитися взаємно суперечливими. Як справедливо відзначала Н. Гуткіна, „зміна ролей, необхідність прийняття важливих рішень, що стосуються професії, ціннісних орієнтації, способу життя тощо, можуть викликати рольовий конфлікт і статусну невизначеність, що також накладають сильний відбиток на „Я”-образ у пору юності” [4].

Психологи, що вивчають питання формування особистості на даному етапі онтогенезу, пов'язують перехід від підліткового до юнацького віку з різкою зміною внутрішньої позиції, а саме з тим, що спрямованість у майбутнє стає основною спрямованістю особистості. Молоді люди прагнуть зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе й свої можливості поряд із розумінням свого місця й призначення в житті. Як зазначає В. Мухіна, юність – це період, коли людина може пройти шлях від невпевненого, непослідовного отрока, що претендує на дорослість, до дійсного подорослішання [9].

У цей період молодь досягає фізичної та духовної зрілості, яка визначається як готовність до засвоєння наукового світогляду у всьому його обсязі та повноті. З певних світоглядних позицій здійснюється і професійне самовизначення, що передбачає першочергове прийняття та засвоєння особистістю системи цінностей, цілей, еталонів, норм і стандартів, які характеризують ту чи іншу професійну групу, формування морально-психологічної та трудової готовності виконувати суспільний та громадський обов'язок. У процесі здійснення цих життєво важливих виборів у юнака формуються:

1) самосвідомість - цілісне уявлення про самого себе, емоційне ставлення до самого себе, самооцінка своєї зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей, усвідомлення своїх достоїнств і недоліків, на основі чого виникають можливості цілеспрямованого самовдосконалення, самовиховання;

2) власний світогляд як цілісна система поглядів, знань, переконань своєї життєвої філософії, що спирається на раніше засвоєні знання і здатності;

3) прагнення заново й критично осмислити все навколишнє, ствердити свою самостійність і оригінальність, створити власні теорії сенсу життя, любові, щастя тощо [13, с.102].

Водночас, цей період відрізняється труднощами становлення особистісних якостей. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Підвищується інтерес до моральних проблем (цілі, образ життя, обов'язок, любов, вірність). Відкриття внутрішнього світу, що відбувається в юності, пов'язано з переживанням його як цінності. Але труднощі полягають у тому, що період юності, створюючи внутрішні умови, сприятливі для того, щоб юнак почав замислюватися, заради чого він живе, не дає засобів, достатніх для розв'язання протиріч, що виникають. Добре відомо, що проблема сенсу життя не тільки світоглядна, але й цілком практична. Відповідь на неї міститься не усередині людини, а поза нею – у світі, де розкриваються її здатності – в її діяльності, у почутті соціальної відповідальності. Однак, незважаючи на всі суб'єктивні труднощі, ці пошуки містять у собі високий позитивний потенціал: у пошуку сенсу життя виробляється світогляд, розширюється система цінностей, формується той моральний стрижень, що допомагає впоратися юнаку з першими життєвими складнощами [11].

Важливим завданням, що потребує розв'язання в юнацькому віці - це особистісне, соціальне та професійне самовизначення. В основі цих процесів у юнацькому віці лежить особистісне самовизначення, що має ціннісно-значущу природу, активне визначення своєї позиції щодо суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі змісту свого існування. Особистісне самовизначення задає особистісно значиму орієнтацію на досягнення певного рівня в системі соціальних відносин, тобто задає соціальне самовизначення. На основі соціального самовизначення виробляються вимоги до певної професійної області, як наслідок – здійснюється професійне самовизначення.

Психологічну базу для самовизначення в ранній юності становить, насамперед, потреба юнака зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе й свої можливості поряд з розумінням свого місця й призначення в житті. Як вказує І. Кон, центральний психологічний процес

юнацького віку – розвиток самосвідомості, що спонукає особистість порівнювати всі свої прагнення і вчинки з певними принципами й образом свого „Я”. Чим старший та доросліший юнак, тим більше його виховання перетворюється в самовиховання. У людини в юнацькому віці існує величезна потреба в інтегруванні різних проявів життя свого „Я” – вона почуває, переживає можливість цього як спрямованість плину життя, але для здійснення інтеграції потрібна сила, потрібна енергія, що дозволяє перебороти суперечливість різних проявів життя [8].

Таким чином, вік від 17 до 24 років є поворотним рубежем розвитку, коли у молодих людей формується нова соціальна позиція, відбувається визначення свого місця у світі, усвідомлення власної самобутності та унікальності.

Узагальнюючи основні результати закордонних і вітчизняних досліджень, присвячених юнацькому віку, Л. Григорович визначає ряд основних положень, що характеризують цей період онтогенезу, зокрема:

- у цей період відбувається криза ідентичності, що являє собою серію індивідуально-особистісних соціальних виборів (у тому числі й професійних);

- у випадку негативного протікання кризи ідентичності надалі спостерігаються такі варіанти соціально-особистісних моделей поведінки, як відхід від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособистісних відносин, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання та змін, зниження творчих здатностей, прояв недостатньої самоорганізації, відмова від самовизначення та вибір негативних зразків для наслідування;

- юнацький вік - це період росту сили «Я», його здатності проявляти й зберігати свою індивідуальність, період знаходження чітких границь свого психологічного простору;

- у цьому віці приймається одне з найважливіших життєвих рішень - вибір професії;

- юнацький вік має свою специфіку в протіканні інтелектуальних дій, що, безумовно, позначається на навчальній діяльності студента;

- особливості інтелектуальної сфери в цей період не зводяться тільки до кількісних показників. Найважливішою якісною характеристикою інтелекту в юнацькому віці є його структурування, формування мнемологічного „ядра”. Ця якісна особливість дозволяє розглядати юнацький вік як центральний період становлення інтелекту;

- в галузі особистісного розвитку спостерігається посилення свідомих мотивів поведінки, продовжують розвиватися такі якості, як цілеспрямованість, самостійність, наполегливість, ініціативність. Однак здатність до свідомої регуляції своєї поведінки не носить ще сталого характеру, її стабілізація й посилення відбуваються в наступні роки.

- дорослішання особистості, її соціалізація проявляються в юнацькому віці також у тому, що молоді люди починають здобувати економічну самостійність [3, с.144-145].

У студентському віці молоді люди включені в процес підготовки їх як майбутніх фахівців, отже, даний період - це сензитивний період формування потреби до особистісного та професійного самовдосконалення. Самоствердження відбувається за допомогою самореалізації себе в навчально-професійній діяльності, що обумовлює відповідний розвиток. Індивідуально-професійний розвиток студентів у вищій прямо залежить від тих змістовних цінностей, які вони знаходять у професійній діяльності. Наявність і усвідомлення значимої мети, змісту, тобто змістовного компонента професійної спрямованості - важлива умова професійного та особистісного розвитку студента.

Професійно-освітня діяльність, яка є провідною в даному віці, визначає основні зміни студентів. Саме ці зміни характеризують професійний розвиток особистості. Розглядаючи дану вікову групу, дуже важливо звернути увагу на те, що особливості, які характеризують закономірності розвитку в цей період, значно відрізняються, від періоду ранньої та пізньої юності, відбуваються значні зміни стану рівня соціальної зрілості [12]. Цей момент також важливо враховувати, аналізуючи закономірності змін, що відбуваються, від одного навчального курсу до іншого. Поступово змінюється розуміння нової соціальної позиції, уявлення про образ студента. Одержувана нова інформація про майбутню професійну діяльність сприяє перетворенню внутрішньої позиції, з'являється більша можливість самореалізації.

Такі особливості розвитку можна відзначати на кожному етапі професійного навчання, зокрема, розглянемо основні аспекти перетворень, що відбуваються на кожному курсі. Так у студента-першокурсника відбувається адаптація, що пов'язана з переходом у новий тип навчального закладу. Перший аспект перетворень, що відбуваються, стосується перебудови навчальної ситуації, обумовленої вступом до вищого навчального закладу. У вузі студент попадає в непросту ситуацію, що вимагає від нього готовності до перебудови своєї навчальної діяльності, він повинен виявити готовність до самозміни та саморозвитку. Необхідність цих перетворень визначається тими принциповими розходженнями, які існують у шкільному й вузівському навчанні.

Порівнюючи навчання в школі з навчанням у вузі, І. Вачков визначає наступні важливі соціально-організаційні особливості [2, с. 346]:

1. Із самого початку студент стає представником особливої соціальної групи - студентства. Студент фактично освоює не тільки „навчально-професійну діяльність”, але й весь спосіб життя студентів. У міру свого навчання у вузі й перебування в студентському середовищі

студент поступово змінює своє уявлення про „образ студента”, одночасно змінюючи представлення й про самого себе в якості „сьогодення” або „несправжнього” студента.

2. Вузівське навчання має більш прагматичну спрямованість, наближену до майбутньої практичної виробничої діяльності. Більш певна професійна перспектива, сформована в студента, сприяє кращому навчанню.

3. Важлива відмінність вузівського навчання - менш жорсткий зовнішній контроль за тим, на що він витрачає час. Студентом більше часу приділяється на самостійну роботу, що не контролюється з боку викладачів, батьків. Тому вміння планувати свій час, а також свої душевні та фізичні „витрати” стає найважливішою умовою успішної навчально-професійної діяльності студента.

4. Виникає ряд ситуацій іншого роду, які ставлять перед студентом проблему серйозного вибору. Такі ситуації, певним чином, є своєрідною перевіркою волі майбутнього фахівця, оскільки відпрацьовується вміння пересилувати свої „страсті”, „потяги” і „капризи”, що також виступає найважливішою умовою професійного та життєвого успіху.

5. Найважливішою організаційною особливістю навчання в психологічному сенсі є багатоплановість всього студентського життя, коли паралельно відбувається безліч важливих подій. У всьому цьому різноманітті студенту важливо навчитися виділяти пріоритетні напрямки, в основі яких лежить провідна мета або ідея, якій повинне підкоритися все інше.

6. Особливість вузівського навчання припускає суттєве переструктурування всієї розумової діяльності студента. Навчальні завдання „спрямовані як на розуміння, осмислення, так і на запам'ятовування та структурування в пам'яті студента засвоюваного матеріалу, його збереження й цілеспрямована актуалізація”.

Дослідження психолого-педагогічних умов навчання студентів засвідчило, що майбутні спеціалісти мають різноманітні здібності, які проявляються лише під кінець першого курсу. Характерною рисою студентів є низький рівень мотивації, професійне самовизначення студентів ще не завершено. Першокурсники вірно оцінюють правильність диференційованої оцінки, інтелектуальні і професійні вміння формуються більш успішно при профілюванні навчальної та наукової роботи, у студентів відсутні загальнонаукові знання і вміння, необхідні в лекційно-семінарській системі. У структурі мотивації молоді при отриманні вищої освіти бажання стати професіоналом в обраній спеціальності засвідчило лише 45 % студентів [10].

Далі, у міру переходу студента від одного етапу професійного навчання до іншого, відбувається перетворення соціальної ситуації розвитку, відбувається зміна основних видів діяльності, створюються нові умови для самореалізації. Крім того, професійний розвиток особистості має свою специфіку та містить у собі наступні стадії адаптації у вузі [12, с. 148.]:

- перша стадія - період емоційної адаптації студента до групи, професійні наміри зосереджені на успіху в тій або іншій області знань, орієнтація на професійну працю або не виражена зовсім, або виражена невиразно;

- друга стадія - період пізнавальної адаптації студентів, коли домінує орієнтація на успіх в оволодінні навчальними предметами. Орієнтація на майбутню професійну працю виражена слабо, професійні орієнтації зрушені у бік певної спеціалізації;

- третя стадія - період професійної адаптації, коли домінує орієнтація на успіх в оволодінні навчальними предметами, коли студент стає психологічно орієнтованим на свою майбутню професію.

Б. Сарсенбаева також визначає ряд основних тенденцій змін, що відбуваються, аналізуючи їх у контексті переходу від курсу до курсу. Так, указує автор, на перших курсах студенти намагаються адаптуватися до нового життя, зайняти активну позицію в різноманітних соціальних відносинах, де їх „Я” виступало б нарівні з іншими. Багато хто прагне виявити себе, виразити свою позицію стосовно інших людей, тим самим одержавши від них визнання, довіру й позитивне ставлення, тобто на першому й другому курсах відбувається розвиток і реалізація особистісної (комунікативної) сторони діяльності. Третій курс для студентів є переломним, оскільки дана діяльність стає більш насиченою та веде до актуалізації предметно-практичної діяльності, яка розвивається на четвертому та максимально реалізується на п'ятому курсі. Важливими вже стають світоглядні та ціннісні орієнтації, професійні інтереси, самореалізація особистості в суспільстві.

Характеризуючи професійне навчання, Є. Зеєр підкреслює, що важливе значення в його реалізації належить соціально-професійній спрямованості, а професійна самосвідомість є її інтегральною складовою. Зеєр Є. пише: „Розвиток того, кого навчають, як особистості, як суб'єкта діяльності є найважливішою метою професійної освіти та може розглядатися в якості його системоутворюючого фактора” [6, с. 269]. У контексті даних положень автор виділяє етапи професійного навчання: адаптація, інтенсифікація, ідентифікація.

На етапі адаптації першокурсники пристосовуються до умов і змісту процесу професійного навчання, освоюють нову соціальну роль, налагоджують взаємини один з одним і з педагогами. Провідна діяльність є навчально-пізнавальна. Психологічними критеріями успішного проходження цього етапу є адаптація до початково-пізнавального середовища, особистісне самовизначення й вироблення нового стилю життєдіяльності.

На етапі інтенсифікації відбувається розвиток у студентів загальних і спеціальних здатностей, інтелекту, емоційно-вольової регуляції, відповідальності за своє становлення, самостійності. Провідна діяльність -

науково-пізнавальна. Психологічними критеріями продуктивності цього етапу є інтенсивний особистісний та інтелектуальний розвиток, соціальна ідентичність, самоосвіта, оптимістична соціальна позиція.

На завершальному етапі професійного навчання - етапі ідентифікації - важливого значення набуває формування професійної ідентичності, готовності до майбутньої практичної діяльності з одержуваної спеціальності. Психологічні критерії успішного проходження цього етапу - ототожнення себе з майбутньою професією, формування готовності до неї, розвинена здатність до професійної самопрезентації [6, с. 269-271].

Таким чином, кожний курс або етап навчання характеризується певними особливостями, що описують закономірності розвитку, в тому числі професійного. Більше того, ці особливості також проявляються в навчальному процесі, наприклад, при освоєнні навчальних дисциплін. Якщо на першому й другому курсах, коли студенти прагнуть усе спробувати, у всьому взяти участь, основний наголос робиться на вивчення загальноосвітніх дисциплін, то вже з третього курсу, коли професійні інтереси студентів стабілізуються, починають з'являтися дисципліни основної спеціалізації, які на старших курсах займають провідне місце. Цей період характеризується самореалізацією молодих людей [7].

При цьому студент повинен освоїти не тільки нову „навчально-професійну діяльність”, але й новий спосіб життя, усвідомити свій новий статус. У цей період формується професійний світогляд, що сприяє усвідомленню студентом себе як суб'єкта професійної, навчальної діяльності. Під час навчання у вузі, пише І. Зимня, формується міцна основа трудової, професійної діяльності, а суттєвим показником студента як суб'єкта навчальної діяльності служить його вміння виконувати всі види й форми цієї діяльності [5, с. 185].

Висновки. Отже, студентський вік – це період юнацтва, коли відбувається інтенсивний розвиток людини, його особистості та індивідуальності, самосвідомості та власного світогляду, відбувається реалізація „Я-Концепції”. Перетворення, що відбуваються у студентському віці, створюють умови для особистісного, соціального та професійного самовизначення, самореалізації, самовдосконалення. Активне залучення студентів у процес професійної підготовки дозволяє побудувати перспективи їх становлення, розвитку та самореалізації в професійній сфері.

Література

1. Большой психологический словарь/[под ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко]. – М.: ОЛМА-Пресс, 2003. - 666 с. - ISBN 5-93878-086-1.
2. Введение в профессию „психолог”: учеб. пособие/ [И.В.Вачков и др.] – М.: Издательство психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО „МОДЕК”, 2004. – 464 с.

3. Григорович Л.А. Введение в профессию „психолог”: учеб. пособие/ Л.А.Григорович. – М.: Гардарики, 2004. – 192 с.
4. Гуткина Н.И. Личностная рефлексия как один из механизмов самосознания// Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту. – М., 1987. – 306 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология/ И.А.Зимняя. – М.: Издательская корпорация „Логос”, 2009. – 382 с.–ISBN 978-5-98704-442-1.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учеб. пособие [для студ. вуз.]/ Э.Ф.Зеер. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 329 с. – ISBN 5-8291-0190-4.
7. Кайгородов Б.В. Психологические особенности само понимания в юношеском возрасте/ Б.В.Кайгородов// Мир психологии. – 1999. - № 3. – С. 155-166.
8. Кон И.С. Открытие „Я”/ И.С. Кон. - М.: Прогресс, 1983 - 327 с.
9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебн. [для студ. вузов]/ В.С.Мухина. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 456 с.
10. Окулич-Казарин В.П. Психолого-педагогические условия управленческой подготовки специалистов// Сибирский педагогический журнал. – 2005. - №2. – С. 23-38.
11. Проблемы психологии личности/ [отв. ред. Е. В. Шорохова и др.] –М. : Наука , 1982 - 245 с.
12. Сарсенбаева Б.И. Психология личностного и профессионального самосовершенствования будущих педагогов: монография/ Б.И.Сарсенбаева. – М., 2005. – 176 с.
13. Столяренко А.М. Общая и профессиональная психология: учебное пособие для средних профессиональных учебных заведений/ А.М.Столяренко. – М.: Юнита – ДАНА, 2003. – 382 с.–ISBN5-238-00540-7.

Г. Попова

- здобувач кафедри педагогіки СДПУ, асистент кафедри менеджменту СДПУ

УДК 378. 09: 005

МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МЕНЕДЖЕРА

У статті проаналізовано філософську, соціологічну, культурологічну, педагогічну наукові думки стосовно розкриття сутності феномену культури. Автор дослідив наявні наразі підходи щодо тлумачення культури, як-то: аксіологічний, діяльнісний, якісний, нормативний, духовно-особистісний, креативний. Установлено, що ці підходи не суперечать один одному, а є взаємодоповнюючими.

Виокремлено основні поняття, тісно пов'язані з культурою: „творчість”, „діяльність”, „людина”, „особистість”. У зв'язку із цим розглянуто поняття загальної (базової, особистісної) культури як сукупності політичної, економічної, правової, екологічної, моральної,

професійної культур особистості тощо. Професійну культуру виокремлено для докладного дослідження з тих позицій, що розкриття її сутності є кроком до цілісного розуміння феномену культури.

Установлено, що розбіжність наукових поглядів щодо контексту професійної культури ґрунтується на різних наукових підходах до її трактування. З'ясовано, що становлення професійної культури менеджера відбувається в процесі синтезу різних професійних культур (економіста, лікаря, педагога тощо). Здійснено спробу виокремлення основних положень, які демонструють зв'язок загальної й професійної культури менеджера та визначають її специфічні особливості. Установлено, що їх взаємозв'язок полягає в тому, що формування професійної культури менеджера відбувається на основі його загальної культури, яку проектує в управлінську сферу саме професійна культура.

Ключові слова: культура, загальна культура, професійна культура фахівця, професійна культура менеджера

А. Попова

- соискатель кафедры педагогики СГПУ, ассистент кафедры менеджмента СГПУ

МЕСТО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В СТРУКТУРЕ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ МЕНЕДЖЕРА

В статье проведен анализ философской, социологической, культурологической, педагогической научной мысли относительно сущности феномена культуры. Автор исследовал существующие подходы к толкованию культуры и установил, что они не исключают друг друга, а являются взаимодополняющими. Рассмотрено понятие общей (базовой, личностной) культуры и определено, что профессиональную культуру необходимо исследовать, учитывая то обстоятельство, что раскрытие ее сущности является шагом к целостному пониманию феномена культуры. Выяснено, что расхождение научных представлений о „профессиональной культуре” связано с тем, что в основу ее определений положены различные научные подходы. Очерчены основные положения, определяющие специфические особенности профессиональной культуры менеджера и взаимосвязь с его общей культурой, заключающейся в том, что формирование профессиональной культуры менеджера происходит на основе его общей культуры, проецирующейся профессиональной культурой в управленческую сферу.

Ключевые слова: культура, общая культура, профессиональная культура специалиста, профессиональная культура менеджера.

A. Popova

- Competitor of the Department of Pedagogy Slovians'k State Pedagogical University, Assistant of the Management Department Slovians'k State Pedagogical University

PLACE OF PROFESSIONAL CULTURE IN THE STRUCTURE OF THE GENERAL MANAGER CULTURE

The paper analyzes the philosophical, sociological, cultural, educational, scientific thought regarding the disclosure of the nature of the phenomenon of culture. The author has studied the existing approaches to the interpretation of culture, in this connection it was established that these approaches do not exclude each other's achievements, but are complementary. The notion of general (basic, personal) culture was considered. It was revealed that professional culture is necessary to investigate the fact that the disclosure of its essence is a step towards a holistic understanding of the phenomenon of culture. It was established that the discrepancy between the scientific views on „professional culture” is connected with the fact that different scientific approaches are put at the basis of this definition. The basic provisions governing the specific features of a professional culture of the manager and the relationship with his general culture are outlined. They lie in the fact that the formation of a professional culture of the manager occurs on the basis of his general culture, which projects itself into the management scope.

***Key words:** culture, general culture, professional culture of a specialist, professional culture of a manager*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наразі українське суспільство гостро відчуває наслідки світових соціально-політичних та фінансово-економічних кризових явищ. У таких умовах цілком обґрунтованим є курс на реформування стратегічно важливих зон господарювання, що його обрала наша держава. Не минули ці процеси й сферу управління, яка в такий важливий для країни період особливо потребує управлінських кадрів „нової генерації”, „справжньої національної управлінської еліти” [17, с. 3].

Об'єктивна реальність зумовлює суспільні очікування від професійної підготовки менеджерів, результатом якої повинні стати фахівці сучасної формації із чіткими світоглядними позиціями, знаннями методик і технологій ефективної управлінської діяльності, високим рівнем загальної й професійної культури. З огляду на це й виникає необхідність звернення до життєвих підвалин, витоків найважливіших понять, зокрема такого глобального і ґрунтового як культура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема формування різних граней культури знайшла широке відображення в

зарубіжній та вітчизняній науковій думці, завдяки чому сформовано великий науковий фонд міждисциплінарного характеру: філософія культури (П. Гуревич, В. Межуєв, С. Франк та ін.), соціологія культури (П. Струве та ін.), педагогіка культури (С. Гессен, І. Зязюн та ін.); культурологія (Б. Кононенко та ін.).

Питання виокремлення професійної культури фахівців різного профілю в структурі їхньої загальної культури вже привернули увагу чималій кількості дослідників, серед яких Л. Байкіна, Л. Гребенкіна, Л. Зеліско, І. Ісаєв, І. Сенча та ін.

Разом із тим залишаються недостатньо дослідженими дуже важливі для педагогічної теорії та сучасної суспільної практики проблеми, зокрема поняття професійної культури менеджера, її сутність, роль і місце в загальній культурі фахівця управлінського профілю.

Саме тому **завданнями** нашої статті визначено такі: проаналізувати наукові погляди, наявні підходи до сутності феномену культури та дослідити місце професійної культури менеджера в структурі його загальної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. З-поміж величезної кількості наукових термінів сучасних гуманітарних наук „культура” належить до фундаментальних, і дійсно важко знайти ще категорію, яка містила б таку безліч змістових відтінків і використовувалася б у настільки різних контекстах. Це досить складне і багатогранне явище, яке відображає всі сторони людського буття, тому його досліджують філософи, соціологи, культурологи, педагоги, чії наукові пошуки створили розмаїття визначень, інтерпретацій і трактувань поняття „культура”.

Феномен культури, на думку відомого філософа В. Межуєва, полягає у творенні особистості людини в усьому багатстві її суспільних зв'язків і відносин [13, с. 67]. Науковець підкреслив, що в класичній філософії культура невід'ємна від розвитку: „дійсним змістом культури є розвиток самої людини..., розвиток її творчих сил, відносин, потреб, здібностей, форм спілкування тощо” [12, с. 78]

Сучасні дослідження, присвячені тлумаченню культури, свідчать про постійно збільшуваний інтерес до цього поняття, зокрема до нього звертаються у своїх доробках учені-культурологи, розуміючи її як специфічний спосіб організації й розвитку людської життєдіяльності, результатом чого є продукти матеріальної та духовної праці, система соціальних норм і установок, духовні цінності, сукупність відношень людей до природи, між собою і до самих себе [11, с. 116].

Серед здобутків педагогічної науки заслуговує на увагу так звана „педагогіка культури”, яку розробив один із найбільш відомих і значних представників гуманістичної педагогіки першої половини ХХ століття, філософ С. Гессен [3]. Розглядаючи культуру, науковець прагнув

виглумачити її зміст через зіставлення з іншими, почасти використовуваними замість неї визначеннями: цивілізація (господарство, техніка), громадянськість (право, державність), освіченість (наука, мистецтво, моральність, релігія), закріплюючи за кожним певний відтінок смислу. Ці поняття складають три прошарки в житті людини, а культура, на його думку, є їх сукупністю.

Час, у якій діяв, С. Гессен характеризував як „епоху критичної свідомості”, і центральною її проблемою вважав узаємовідносини особистості й культури. На його погляд, культурна криза була викликана втратою віри у вічні духовні цінності та об’єктивність істини. Саме через освіту стало можливим залучення особистості до вищих загальнолюдських культурних цінностей, тільки такий шлях він окреслював як можливий вихід із кризи „критичної епохи”, що й стало підвалиною його „педагогіки культури”. У своїх пошуках науковець був не самотній: „культура, - відзначали в спільній роботі Г. Струве і С. Франк, - є сукупністю абсолютних цінностей, які створило і створює людство, що складають його духовно-спільне буття [19].

На нашу думку, сьогодення мало чим відрізняється від епохи, яку так схарактеризував С. Гессен, оскільки девальвація загальнолюдських культурних цінностей стала особливо відчутною на нинішньому етапі розвитку суспільства. Зважаючи на це, здобутки вченого можна використати як базові положення щодо подолання кризового стану культури на державному та світовому рівнях.

У сучасній педагогічній науці наголошується, що культура охоплює насамперед систему освіти та виховання, духовну творчість людини, і розуміють її як рівень освіченості, вихованості людей, а також ступінь оволодіння певною галуззю знань або діяльності [4, с. 182]. „Культура”, - зауважив у цьому зв’язку І. Зязюн, - до недавнього часу не була осмислена педагогікою і включена в її науковий обіг. Дослідник, аналізуючи різноманітні аспекти співвідношення освіти і культури підкреслює, що у педагогіці „культура” використовується і як джерело, з якого черпається зміст освіти, і як соціальний регулятив, котрий відображує ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, її властивості та якості як носія і творця культури, опанувати якою стає можливим завдяки освіті [9, с. 5].

Слід звернути увагу на те, що безліч визначень культури спричинила виникнення різноманітних наукових поглядів щодо її сутності з позиції різних наук. Так, сучасна філософія виокремлює два основних підходи щодо тлумачення культури: аксіологічний - культура як система цінностей та діяльнісний - культура як специфічний спосіб людської життєдіяльності [1, с. 21-25]. У обох підходах існує чимало трактувань культури, однак найбільш повно поєднує їх здобутки і найбільш виваженим з погляду саме філософської специфіки розуміння культури є таке: „культура - це

насамперед історично вироблені способи діяльності та продукти цієї діяльності, що мають позитивно-ціннісну значущість для суспільного прогресивно-гуманістичного розвитку” [6, с. 192].

Соціологи, як зазначили Д. Разуменко та І. Сенча [16, с. 13; 18, с. 15 - 18], підтримують обидва підходи і додають до них тлумачення сутності культури, що ґрунтується на очікуваних результатах і параметрах культурної діяльності, серед яких:

- Якісний, що передбачає трактування культури як якісного стану суспільства, рівня, ступеня, міри олюднення;
- Нормативний (соціологічний), який пов'язує культуру з існуванням норм, правил поведінки людей, їхніми традиціями, звичаями;
- Духовно-особистісний, котрий передбачає певний рівень освіти й виховання людей (духовність, інтелігентність);
- Креативний, який визнає здобутки культури як результат творчої діяльності людей.

Вважаємо, що наведені підходи не суперечать один одному, а взаємодоповнюються, адже центром будь-якого з них є людина, що цілком зрозуміло, оскільки і своїм походженням, і розвитком, і функціонуванням культура зобов'язана діяльності людини.

Багатогранність культури пояснюється її здатністю відображати всі зв'язки людини зі світом, суспільством а також різноманітні відносини, у які вона вступає, проте, незважаючи на безліч трактувань, можна виокремити основні поняття, тісно пов'язані з культурою - „творчість”, „діяльність”, „людина”, „особистість” та ін., адже „у тій мірі, у якій невичерпна та різноманітна людина, є багатогранною, багатоаспектною і культура” [5, с. 18].

Контекст досліджуваної проблеми зумовлює необхідність розгляду загальної (базової, особистісної) культури, яка в науковій літературі представлена сукупністю знань, умінь, ціннісних орієнтацій, потреб та проявляється в характері спілкування й відтворювальній (творчій) діяльності. Вона включає цілу низку компонентів: політичний, економічний, професійний, правовий, інтелектуальний, екологічний, моральний та ін. [15, с. 24; 20, с. 320], - серед яких важливою для нашого дослідження є професійна культура, оскільки ми виходимо з того, що розкриття її сутності є кроком до розуміння феномену культури загалом.

Цілісне теоретичне вивчення поняття „професійна культура”, інтегрованого в практику фахової освіти, стало можливим нещодавно. У зв'язку з аналізом особливостей професійної діяльності фахівців різних профілів, вивченням їх професійних здібностей та майстерності ця проблема знайшла відображення в роботах Л. Байкіної, Н. Веселової, Л. Гребенкіної, І. Зязюна, І. Ісаєва, М. Ньюшенкової, І. Сенчі та ін. Науковці

встановили теоретичні засади дослідження категорій „культура”, „загальна культура”, „професійна культура”, провели їх багатоаспектний аналіз.

Наукові погляди щодо тлумачення професійної культури неоднозначні, оскільки дослідники розкривають її сутність із різних підходів: деякі дослідники пов'язують професійну культуру із „конкретним рівнем” або „сукупністю” здібностей, знань, умінь, навичок, необхідних для виконання спеціальної роботи (духовно-особистісний підхід) [15, с. 24]; інші натомість висвітлюють її зміст як інтегрований соціально значущий досвід відповідного професійного співтовариства, що переосмислюється й засвоюється у процесі розвитку та становлення особистісного культурного розвитку майбутнього фахівця (діяльнісний підхід) [8].

Окремі науковці розглядають професійну культуру як сукупність норм, правил і моделей поведінки людей, вважають її відносно замкнутою сферою, пов'язаною зі специфікою їхньої діяльності в сучасних умовах розподілу праці (нормативний підхід) [2], а деякі вважають, що це інтегральна якість, умова і передумова ефективної професійної діяльності, узагальнений показник професійної компетенції особистості, мета її професійного самовдосконалення (поєднання духовно-особистісного та креативного підходів) [10, с. 30; 14, с. 13].

Аналізуючи сутність професійної культури, І. Сенча пов'язала її з діяльнісною теорією та розглянула з двох боків: сукупність способів і технологій певної професійної діяльності, визнаних суспільством еталоном для цієї діяльності; сукупність засвоєних, усвідомлених людиною способів цієї діяльності. Дослідниця наголосила, що формування професійної культури пов'язується з відповідною діяльністю, а рівень її сформованості позначає ступінь готовності індивіда до цієї діяльності [18, с. 13].

Із позицій трьох підходів - нормативного, ціннісного та креативного - витлумачила професійну культуру Н. Веселова [2], зауваживши, що її підґрунтям вбачає такі засади:

- Консервативну: професійна культура пов'язана з минулим та підтримує з ним спадковий зв'язок; до консервативних елементів належать норми, правила, традиції - це інтегруючий механізм культури, що дозволяє зберігати специфіку професії і організації та завдяки якому стає можливою трансляція цінностей, здійснення комунікації працівників;

- Творчу: професійна культура звернена до майбутнього, відповідальна за створення нових цінностей, уміщує різноманітні моделі поведінки її носіїв, включаючи творчі, адже саме творчість, властива людині, є суттю культури, зокрема й професійної; незважаючи на відносну замкнутість, сучасна професійна культура може й має бути відкритою зовнішнім ідеям, це культура діалогу, у руслі якої формується особистість професіонала.

Таким чином, поняття „професійна культура” багатоаспектне, причому має місце розбіжність поглядів щодо її контексту, оскільки з одного боку, мова йде про загальні культурні основи професійної діяльності, з іншого - про її специфічні цінності, норми, стереотипи.

Слід відзначити, що професійна культура фахівця, зокрема й менеджера, розвивається на основі певних праксіологічних характеристик, оскільки серед службовців є представники різних професій: економісти, лікарі, інженери, педагоги, юристи та ін. З іншого боку, можна говорити про деяку єдність самосвідомості цієї професійної групи, яка і є суб'єктом професійної культури. Відтак становлення професійної культури менеджера відбувається в процесі синтезу різних професійних культур.

Беручи за основу дослідження І. Ісаєва, Л. Заніної, Н. Меншикової [10; 7, с. 59 - 60], спробуємо виокремити положення, які демонструють зв'язок загальної й професійної культури менеджера, розкривають її сутність та специфічні особливості.

По-перше, професійна культура менеджера є інтеріоризованою загальною культурою і виконує функцію специфічного її проектування у сферу управлінської діяльності, для якої є універсальною характеристикою; по-друге, професійна культура менеджера є системним утворенням, що включає низку структурно-функціональних компонентів, має власну організацію, вибірково взаємодіє з довкіллям і характеризується інтегративною властивістю цілого, що не зводиться до властивостей окремих частин; по-третє, творча за своєю природою професійна діяльність менеджера виступає одиницею аналізу його професійної культури, особливості формування і реалізації якої зумовлюються індивідуально-творчими, психофізіологічними і віковими характеристиками, набутим соціальним досвідом особистості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Зважаючи на те, що професійна культура менеджера є вагомим складником його загальної культури, між ними існує тісний взаємозв'язок: з одного боку, професійна культура менеджера формується на основі його загальної культури, а з іншого - професійна складова проектує особистісну культуру менеджера в управлінську сферу.

Звичайно, проведене дослідження не претендує на повне й усебічне розв'язання порушених питань, тому подальші розвідки варто спрямувати на деталізацію сутності професійної культури менеджера та виокремлення й обґрунтування її структурних компонентів.

Література

1. Бичко А.К. та ін. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: Курс лекцій. - К.: Либідь, 1992. - 392 с.
2. Веселова Н.Г. Социальное управление и элементы его культуры /Н.Г. Веселова; под ред. В.А. Трайнева. - М.: ИТК „Дашков”, 2002. - 302 с.

3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию /Отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. - М.: „Школа-Пресс”, 1995. – 448 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - Київ: Либідь, 1997. - 376 с.
5. Гуревич П.С. Философия культуры. - М.: Аспект-Прес, 1995. - 288 с.
6. Диалектика деятельности и культура / Табачковский В.Г., Тарасенко Н.Ф., Есипчук Н.М. и др./ - Киев: Наук. думка, 1983. - 295 с.
7. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства / Сер. „Учебники, учебные пособия”. - Ростов н/Д: Феникс, 2003. - 288 с.
8. Зеліско Л. Культура як складова професійної підготовки особистості // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2009. - №4. - С. 51-63
9. Зязюн І. Освітній простір культури в умовах сучасних інформаційних технологій // Рідна школа. - 2006. -№5. - С. 3 - 6.
10. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы. - М., Белгород, 1993. - 219 с.
11. Кононенко Б.И. Культурология в терминах, понятиях, именах : учеб. пособ. - М: Изд-во „Щит-М”, 1999. - 406 с.
12. Межуев В.М. Культура и история (Проблема культуры в философско-исторической теории марксизма). -М: Политиздат, 1977. - 199 с.
13. Межуев В.М. Предмет теории культуры // Проблемы теории культуры. - М, 1977. - С. 54 - 73.
14. Ньюшенкова М.Л. Методология формирования предпринимательской культуры менеджера социально-культурной деятельности в условиях высшей школы): Автореф. дис. ...докт. пед. наук: 13.00.08. - Тамбов, 2010. - 49 с.
15. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: учеб. пособ. / под ред. Л.К. Гребенкиной, Л.А. Байкиной. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Пед. общ-во России, 2000. - 256 с.
16. Разуменко Д.О. Формування економічної культури майбутніх вчителів у фаховій підготовці: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. - Харків, 2006. - 182 с.
17. Романовський О.Г. Філософія формування професіоналізму у системі підготовки управлінської еліти // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. - Харків: НТУ „ХПІ”, 2008. - №4. - С. 3 - 9.
18. Сенча І.А. Педагогічні умови формування дослідницької культури майбутніх менеджерів у процесі фахової підготовки: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. - Одеса, 2008. - 192 с.
19. Струве П.Б., Франк С.Л. Очерки философии культуры // Полярная звезда, 1905. - №2. - С. 107.
20. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. - 2-е вид. перероб. і доп. - К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. - 800 с.

О. Ровенська

– кандидат фізико-математичних наук, викладач кафедри вищої математики Донбаської державної машинобудівної академії

О. Новіков

– кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичного аналізу Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 378.001.891

**ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИЦІ СТУДЕНТІВ
ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Дисципліна «Математика» в технічному вузі, на наш погляд, має бути побудована таким чином, щоб не тільки сформувати інтерес, але щоб інтерес було спрямовано на оволодіння майбутньою діяльністю інженера. Одним із засобів досягнення цієї мети є проблемні задачі, що розв'язуються під час вивчення курсу «Математика» студентами інженерних спеціальностей, та які мають бути складені на основі змісту технічних дисциплін вузу з урахуванням потреб технічних наук.

Ключові слова: *проблемні задачі, технічні спеціальності, математичні методи.*

О. Ровенская

– кандидат физико-математических наук, преподаватель кафедры высшей математики Донбасской государственной машиностроительной академии

О. Новиков

– кандидат физико-математических наук, доцент кафедры математического анализа Славянского государственного педагогического университета

**ПРОБЛЕМНОЕ ОБУЧЕНИЕ МАТЕМАТИКЕ СТУДЕНТОВ
ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ**

Содержание дисциплины «Математика» в техническом вузе, на наш взгляд, должно быть построено таким образом, чтобы не только вызвать интерес, но и чтобы интерес был направлен на овладение будущей деятельностью инженера. Одним из средств достижения этой цели являются проблемные задачи, решаемые в процессе изучения курса «Математика» студентами инженерных специальностей, которые должны быть составлены на основе содержания технических дисциплин вуза с учетом потребностей технических наук.

Ключевые слова: *проблемные задачи, технические специальности, математические методы.*

O. Rovenska

– candidate of physical and mathematical sciences, teacher of department of higher mathematics of Donbass State Engineering Academy

O. Novikov

– candidate of physical and mathematical sciences, associate professor of department of mathematical analysis of the Slavyansk state Pedagogical University

PROBLEM-ORIENTED TRAINING OF STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITY IN MATHEMATICS

The maintenance of discipline «Mathematics» in technical high school, in our opinion, should be constructed not only to cause interest but also that interest has been directed on mastering by the future activity of the engineer. One of means of achievement this purpose are the problem tasks solved during studying of «Mathematics» by students of technical high school which should be form on the basis of the maintenance of special disciplines of high school and in view of needs of technical sciences.

Key words: *problem tasks, technical specialties, mathematical methods.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Усе життя людини постійно ставить перед нею проблеми, що вимагають розв'язку. Отже, необхідне все більш глибоке пізнання світу, відкриття в ньому все нових і нових процесів, властивостей і взаємовідносин людей та інших об'єктів. Тому інтелектуальний розвиток – найважливіший бік підготовки підростаючих поколінь.

Студенти технічних вузів, як правило, не мають належного уявлення про використання математичних знань та навичок у майбутній професійній діяльності. Пізнавальний інтерес до вивчення математики розвивається за допомогою розв'язання проблемних задач фізико-технічного змісту, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх інженерів.

Більшість вчених визнає, що розвиток творчих здібностей та інтелектуальних вмінь учнів неможливий без проблемного навчання. Психологічною основою концепції проблемного навчання є теорія мислення як продуктивного процесу, запропонована С.Л. Рубінштейном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблемне навчання не є абсолютно новим педагогічним явищем. Елементи проблемного навчання можна побачити в евристичних бесідах Сократа, у розробках уроків для Емілія у Ж.Ж. Руссо. Особливо близько до цієї ідеї підходив К.Д. Ушинський. Він, наприклад, писав, що найкращим способом переводу механічних комбінацій у розумові ми вважаємо для будь-якого віку, і особливо для

дитячого, метод, що використовував Сократ і названий за це сократівським. Сократ не нав'язував своєї думки слухачам, проте, знаючи які протиріччя низки думок і фактів знаходяться поряд у їх слабо освітлених свідомістю головах, примушував їх зіштовхуючись або руйнувати один одного, або примирюватись у третій об'єднуючій та пояснюючій їх думці.

Проблемне навчання виникло як результат досягнень передової практики та теорії навчання і виховання. Воно є одним із ефективних засобів загального та інтелектуального розвитку студента. Історія розвитку концепції проблемного навчання пов'язана з іменами А.М. Матюшкіна, М.І. Махмутова, М.М. Скаткіна та інших. У педагогічній літературі мається декілька трактовок змісту цього поняття [1], [3] – [5].

Ми тримаємось змісту поняття «проблемне навчання», запропонованого М.І. Махмутовим [4]: «Проблемне навчання – це тип розвиваючого навчання, у якому поєднуються систематична самостійна пошукова діяльність учня з засвоєнням готових висновків науки, а систему методів побудовано з урахуванням поставленої мети та принципу проблемності; процес взаємодії викладання та учіння орієнтовано на формування пізнавальної самостійності учнів, стійкості мотивів учіння та розумових (разом із творчими) здібностей у процесі засвоєння ними наукових понять та способів діяльності, детермінованого системою проблемних ситуацій».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У техніці математика має велике значення, тому що багато явищ, що вивчаються нею, не можуть бути пізнані та пояснені без відповідного математичного апарату.

Однією зі складних та багатопрофільних систем, якою доводиться керувати людині, є технічне виробництво. У цьому на протязі всієї епохи технічного розвитку інженерам допомагають математики.

Чому математики можуть дійсно допомогти інженерам? Адже технічні робітники не приносять готових рівнянь, які необхідно розв'язувати, і взагалі часто звертаються з загальними проблемами, сформульованими в термінах технічних наук. Проте, можна відмітити, що у математиків, як правило, відмінний погляд на вирішення проблеми. Це призводить до неочікуваних результатів. Етап постановки задачі може бути трудомістким та достатньо тривалим, іноді він продовжується майже до одержання розв'язку. Втім саме відмінні погляди на проблему, різні підходи, типи мислення допомагають отримати потрібний результат.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В останні роки математичні методи все ширше проникають в різноманітні галузі науки та техніки, сприяючи їх прогресу. Зокрема методи теорії ймовірностей широко

використовуються у різноманітних галузях природничих та технічних наук: у теорії надійності, теорії масового обслуговування, у теоретичній фізиці, геодезії, астрономії, теорії стрільби, теорії помилок спостережень, теорії автоматичного управління, загальної теорії зв'язку та в багатьох інших теоретичних та прикладних науках. На підприємствах математика використовується під час планування та організації виробництва, під час аналізу технологічних процесів, попереджувальному та приймальному контролю якості продукції, а також для багатьох інших цілей.

Успішна підготовка інженерів-професіоналів може бути досягнута за допомогою розв'язання проблемних задач інженерно-технічного змісту, що, на наш погляд, сприяє формуванню професійної компетентності студентів технічних вузів. Наведемо приклад використання проблемного методу під час вивчення теми «Основні поняття теорії ймовірностей. Властивості ймовірності». Перед тим, як розпочати безпосереднє вивчення теми, наводимо деякі відомості з історії виникнення і розвитку теорії ймовірностей, приводимо основні поняття теорії ймовірностей: випробування, подія, відносна частота, розглядаємо властивості ймовірності та типи подій.

Пропонуємо студентам навести приклади понять «випробування» та «подія» з матеріалу спецдисциплін, які вони вивчають. Вони застосовують ці поняття до електричної схеми з лампочкою. В якості випробування розглядається увімкнення лампочки за перевищення напруги. Подій при цьому дві: лампочка увімкнеться або перегорить.

Просимо їх охарактеризувати отриману сукупність подій. Студенти, пригадуючи необхідні відомості, відносять ці події до повної системи подій, причому протилежних. Ці теоретичні факти використовуються ними надалі під час розв'язання задач [6], [7].

Задача № 1. Електричний ланцюг складається з двох лампочок, які увімкнено послідовно. Ймовірність того, що перша лампочка увімкнеться, за умови що напруга перевищить номінальну, дорівнює 0,6, друга – 0,8. Знайти ймовірність того, що за перевищеної напруги струму в схемі не буде.

Проблемне навчання окрім постановки вхідної задачі (питання), створення проблемної ситуації, включає в себе самостійну творчу роботу студентів над заданою ситуацією, відкриття ними нових властивостей, обґрунтування всіх своїх міркувань. Студенти відразу не бачать підходів до розв'язку цієї задачі, тому пропонуємо їм записати умову задачі на мові математики, для того, щоб можна було скористатися її твердженнями, а потім одержаний результат тлумачити в термінах фізики, де і виникла розв'язувана задача. Таким чином студенти набувають представлення про математичне модулювання – один із важливих та ефективних методів математики.

Під час обговорення студенти приходять до висновку: подія A – перша лампочка увімкнеться та $P(A)=0,6$; подія B – друга лампочка увімкнеться, $P(B)=0,8$.

Студенти розглядають можливі випадки: струм у ланцюгу є ($A \cdot B$) або немає ($\overline{A \cdot B}$) – яку систему подій вони складають? Пригадують властивість ймовірності суми подій, що складають повну систему. Використовуючи їх до заданої ситуації, отримують:

$$P(\overline{A \cdot B}) = 1 - P(A \cdot B).$$

Тепер студенти приходять до висновку, що для одержання шуканого розв'язку необхідно розв'язати підзадачу: знайти за даними умови ймовірність $P(A \cdot B)$. Оскільки події A та B незалежні, використовуючи властивість добутку незалежних подій, вони знаходять ймовірність того, що обидві лампочки увімкнуться:

$$P(A \cdot B) = 0,6 \cdot 0,8 = 0,48 \text{ (48\%)}.$$

Тоді без перешкод студенти відповідають на питання задачі:

$$P(\overline{A \cdot B}) = 1 - 0,48 = 0,52 \text{ (52\%)}.$$

Як бачимо, наведений приклад охоплює не одну, а декілька підзадач, що підготовлюють студентів до засвоєння в подальшому властивостей ймовірності. Аналогічну задачу можна запропонувати студентам в якості домашнього завдання, щоб вони ще раз використали розглянутий розумовий шлях.

Задача № 2. Відділ технічного контролю (ВТК) перевіряє деталі, що виробляють два токарних станка на стандартність. Ймовірність того, що деталь з першого станка є нестандартною дорівнює 0,1, з другого – 0,05. Знайти ймовірність того, що хоча б одна деталь виявиться нестандартною.

Аналогічно до першої задачі студенти вводять такі позначення: подія A – продукція першого станка є нестандартною, ймовірність події A відома з умови задачі, тобто $P(A)=0,1$; подія B – продукція другого станка є нестандартною, $P(B)=0,05$; подія C – хоча б одна деталь виявиться нестандартною, тобто або перша деталь є нестандартною, а друга стандартною, або перша – стандартна, а друга – ні, або обидві є нестандартними $C = A + B$. Деякі студенти вважають, що шукану ймовірність можна знайти як суму ймовірностей подій A та B , а інші з цим твердженням незгодні, оскільки події A та B сумісні, вони висувають гіпотезу пов'язану з твердженням, що ймовірність суми двох подій дорівнює сумі ймовірностей цих подій без їх спільної появи, тобто

$$P(A + B) = P(A) + P(B) - P(A \cdot B), \quad P(C) = P(A) + P(B) - P(A \cdot B).$$

Виникає ще одна підзадача: знайти ймовірність $P(A \cdot B)$. Оскільки ймовірність спільної появи двох незалежних подій дорівнює добутку ймовірностей цих подій, то, уважно розглянувши шукану величину, студенти отримують:

$$P(C) = P(A) + P(B) - P(A)P(B),$$

де A та B – незалежні події. Підставляючи значення $P(A)$ та $P(B)$ в формулу для $P(C)$, знайдемо шукану ймовірність:

$$P(C) = 0,1 + 0,05 - 0,1 \cdot 0,05 = 0,145.$$

Отже, ми дійшли висновку, що ймовірність того, що принаймні одна деталь виявиться нестандартною дорівнює 14,5%.

А чи не має іншого способу розв'язання цієї задачі?

Студенти пригадують означення повної системи подій, при цьому розглядають такі випадки: перша деталь виявиться нестандартною, а друга – стандартною ($A \cdot \bar{B}$); перша – стандартною, а друга – ні ($\bar{A} \cdot B$); обидві деталі будуть стандартними ($\bar{A} \cdot \bar{B}$) та обидві деталі не будуть стандартними ($A \cdot B$). Усі розглянуті випадки складають повну систему подій. Далі студенти пригадують властивість ймовірності суми подій, що складають повну систему подій, записують рівність:

$$P(A \cdot \bar{B} + \bar{A} \cdot B + \bar{A} \cdot \bar{B} + A \cdot B) = 1.$$

З умови задачі відомо, що події $A \cdot \bar{B}$, $\bar{A} \cdot B$ та $A \cdot B$ є подією C (хоча б одна деталь виявиться нестандартною), звідки маємо: $P(C) + P(\bar{A} \cdot \bar{B}) = 1$. Значить подія C є протилежною до події $\bar{A} \cdot \bar{B}$ (обидві деталі виявляться стандартними). Отже $P(C) = 1 - P(\bar{A} \cdot \bar{B})$.

Оскільки події $\bar{A}$ та $\bar{B}$ незалежні, студенти пригадують властивість добутку незалежних подій і застосовують до заданої ситуації:

$$P(C) = 1 - P(\bar{A}) \cdot P(\bar{B}),$$

або

$$P(C) = 1 - (1 - P(A))(1 - P(B)).$$

Підставляючи чисельні дані, одержують шукану ймовірність:

$$P(C) = 1 - (1 - 0,1)(1 - 0,05) = 0,145.$$

Найбільш природній спосіб розв'язання, який пропонують студенти в першу чергу, – це перший спосіб, проте найкоротший – другий. Цікавими є також інші способи одержання результатів, тому зі студентами потрібно знаходити та обговорювати зміст, переваги та недоліки кожного зі

способів розв'язання. Обговорення знайдених студентами способів є надзвичайно корисним і його слід організовувати. Аналогічну задачу можна запропонувати студентам в якості домашнього завдання, щоб вони ще раз застосували розглянуті способи розв'язання задач такого типу. Таким чином, проблемне навчання направлено на активізацію дій та актуалізацію знань студентів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Згадаємо А. Ейнштейна, який сказав, що нема нічого практичнішого за хорошу теорію. Аналіз періодичної технічної та інженерної літератури показує, що одержання деякого числа або рівняння (коефіцієнта кореляції, коефіцієнтів регресії, залишкових сум і т. ін.) і є прикінцевою метою моделювання. Часто це відбувається через те, що інженер не розуміє, що дав йому математичний аналіз. В цьому випадку, задача математика полягає в тому, щоб пояснити математичний зміст отриманого числа, рівняння, співвідношення та перекласти його на мову предметної галузі (фізики, техніки). Для того, щоб виконати цю функцію, математик повинен володіти певною кваліфікацією в конкретній галузі науки. Тільки розв'язання великої кількості конкретних практичних задач формує кваліфікацію та світогляд спеціаліста по аналізу даних, які не можна сформулювати жодним іншим способом. Саме такий математик повинен працювати спільно зі спеціалістом інженером або фізиком. При цьому ми не заперечуємо, що інженери в деяких випадках можуть самостійно побудувати правильну математичну модель. Істина полягає в тому, що технічний працівник не може знати, яка з побудованих ним моделей є адекватною. Тому необхідним є спільний аналіз моделі на заключному етапі дослідження.

Література

1. Аммосова Н.В. Развитие творческой личности школьника при обучении математике : учебное пособие / Н.В. Аммосова. – Астрахань : Изд. АИПКП, 2006. – 224 с.
2. Бідченко О.М. Організація навчально-виховного процесу в технічних вищих навчальних закладах. / О.М. Бідченко // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 38.
3. Кудрявцев Т.В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. / Т.В. Кудрявцев. – М. : Знание, 1991. – 123 с.
4. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 368 с.
5. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. / А.М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 188 с.
6. Пак В.В. Вища математика : підручник / В.В. Пак, Ю.Л. Носенко. – Д. : «Видавництво Сталкер», 2003. – 496 с.
7. Скороход А.В. Елементи теорії ймовірностей та випадкових процесів / А.В. Скороход. – К. : Вища шк., 1975. – 378 с.

І. Савінкова

– здобувач кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 378.015.31:33

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття продовжує цикл публікацій присвячених економічному вихованню майбутнього вчителя. На сьогодні в Україні особливій актуальності набувають питання економічного виховання особистості.

Авторка наголошує, що у такій ситуації вчитель відіграє провідну роль у формуванні сучасного обличчя нації. Це передбачає пошук ефективних шляхів і засобів удосконалення процесу економічного виховання молоді. У статті розглянуто роль економічного виховання у підготовці майбутнього вчителя. Спираючись на праці відомих науковців дослідниця витлумачує основні підходи до розв'язання проблеми економічного виховання майбутніх педагогів у системі вищої освіти. Пропонуються шляхи підвищення ефективності такого виховання студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: економічне виховання, економічна грамотність, економічна освіченість, економічна компетентність.

І. Савінкова

– соискатель кафедры педагогики Славянского государственного педагогического университета

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В настоящее время в Украине особенную важность набирают вопросы экономического воспитания личности. Это предусматривает создание соответствующих условий, поиск эффективных путей и средств усовершенствования процесса экономического воспитания подрастающего поколения. Автор подчеркивает, что в такой ситуации ведущую роль в формировании современного лица нации должен играть учитель. В статье раскрыта роль экономического воспитания молодежи в подготовке будущего учителя. Автором проанализирована степень научной разработки исследуемой проблемы и рассмотрены условия, способствующие повышению эффективности специализированной подготовки студентов в плане получения экономического воспитания.

Ключевые слова: экономическое воспитание, экономическая грамотность, экономическая образованность, экономическая компетентность.

I. Savinkova

– the competitor of pedagogic department of Slavyansk State Pedagogic University

THE ROLE OF ECONOMIC UPBRINGING IN FUTURE TEACHER TRAINING

The article deals with the problem of person economic upbringing in Ukraine. It provides the real conditions and search for effective methods for advanced economic training of young generation. The main idea is the significance of person training by teacher. The author describes the role of youth economic upbringing in future teacher training. The article analyses the abovementioned problem and explains the methods for advanced economic training of students.

Key words: *economic upbringing, economic literacy, economic training, economic competence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Глибокі соціально-економічні, політичні перетворення, які відбуваються в Україні, викликали докорінні зміни в усіх галузях суспільного життя, особливо в освіті, головною метою якої є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування. Нові пріоритетні напрями в освіті (підготовка молоді до активного життя, економічні питання освіти, демократизація навчання) спонукають шукати ефективні підходи до вирішення проблем, що виникають у наш час. Серед завдань освіти та виховання на перший план висувається розвиток особистості, яка постійно перебуває в соціальному оточенні та зазнає його впливу вже на ранніх стадіях розвитку. Це повинна бути економічно освічена людина.

Слід констатувати, що стан проблеми економічного виховання молоді в цілому, а також питань, що стосуються його сутності, структури, змісту, обсягу, рівнів і форм прояву, механізмів розвитку, ще залишаються в науці недостатньо дослідженими. Про це переконливо свідчать досить різноманітні та дискретно вивчені результати впровадження досліджень як в Україні, так і за кордоном. Економічна грамотність, необхідність якої диктується потребами виживання особистості в різнопланових, швидкоплинних і кардинально протилежно змінюваних соціальних умовах, покликана визначити місце та її роль у державотворенні. Тому розробка проблем економічної грамотності педагога вищої школи на сучасному етапі повинна стати одним із провідних напрямів подальшого розвитку вітчизняної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми економічного виховання молоді розкривали у

своїх дослідженнях філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (Г.Аврех, А.Бірман, Ю.Васильєв, В.Жамін, М.Клепач, В.Попов, В.Шубінський). Цьому в значній мірі сприяли дослідження виховного впливу праці (Р.Зайченко, Г.Могилевська), змісту і методів економічного виховання молоді (С.Балабанов, А.Кузнецова, О.Кульчицька, І.Прокопенко, В.Розов, Б.Шемякін), фахової підготовки майбутнього педагога (В.Безпалько, В.Белова, В.Богачов, І.Богданова, А.Богущ, Н.Борисова, О.Ганопольський, В.Гриньова, О.Дубасенюк, М.Подберезський, В.Казаков, Е.Карпова, Н.Кічук, І.Прокопенко, М.Сметанський, Г.Троцко, Р.Хмелюк, О.Цокур). У зв'язку з реформаційними процесами в освіті та усвідомленням ученими значущості проблеми економічної грамотності для розвитку особистості в теорії та практиці педагогіки активність наукового пошуку дещо підвищилася. Здебільшого, дослідження торкаються проблеми формування нового типу економічного мислення (Л.Горкіна, О.Камишанченко, А.Кітов, В.Кондратьєв, Т.Любимова, І.Прокопенко, О.Шпак), бережливості в аспекті екологічного виховання (Л.Нульман, Л.Островська, О.Парамонов) [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та аналіз основних підходів до розв'язання проблеми ролі економічного виховання майбутніх педагогів у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Готовність педагога до сприйняття соціального життя в умовах ринкових відносин спричинила сучасні підходи, за якими соціальне становище розглядається як таке, де характер міжособистісних відносин у професії педагога підвищує виховні й розвивальні функції, які закріплені Законом України «Про освіту» [4, с. 98]. Вже відтепер певною частиною педагогів визнається, що запізнення з уведенням початкових економічних уявлень в навчальний процес може спричинити моральні збитки, які тісно пов'язані з проблемами причетності особистості до суспільного життя. Сучасне суспільство прямує до розширення інформаційного простору, зазнає потужного впливу засобів масової інформації, комп'ютерних технологій.

Основою економічного виховання особистості є положення про фахову підготовку педагога вищої школи як умову, що висвітлює природу інформаційного суспільства сучасності через зв'язки наступності в гуманістичній та спеціальній сферах різних галузевих наук [1, с. 118]. Мозаїчність культури диктує диференційованість економічного пізнання, що розкриває його глибину в кожній окремій науковій галузі, яка адаптується в циклах навчальних дисциплін і тяжіє до розвитку інтеграційних процесів і зв'язків. Це включає найважливіші знання про економічну ефективність різних процесів, як щодо людини, так і всієї її діяльності; об'єднує їх в цілісне культурне надбання, увиразнює та визначає цілісність економічного виховання. Тому результати формування

економічно доцільної поведінки залежать від глибини проникнення майбутнього спеціаліста педагогічної освіти в ефективність педагогічних дій; ступеня виокремлення професійних знань з економічної грамоти у фаховій підготовці педагога; інтерпретації, переведення у професійне надбання й виконання в педагогічному процесі.

Актуалізація змісту економічних знань у вищій педагогічній школі – це динамічний, неперервний процес, що не залежить від впливу оточення, але враховує інформаційні та енергетичні управлінські властивості особистості у здійсненні економічного виховання студентів і проявляється у зв'язках навчання через структурування змісту, організації засвоєння його за допомогою застосування видів, форм і методів діяльності, що становлять педагогічну складову економічної культури фахівця вищої школи.

Економічна освіченість представлена єдністю предметного, процесуального, генетичного та соціального [3, с. 221]. Як предметна – вона виокремлює змістову побудову економічної підготовки майбутнього фахівця вищої освіти до формування у студентів економічних знань; як процесуальна – має поліфункціональну структуру в пізнанні економічних явищ педагогічного процесу; як генетична – розкриває залежність розвитку особистості фахівця від системи економічних уявлень, економічних умінь і навичок, ціннісної орієнтації, економічних понять, що становлять структуру економічної грамоти, результатом якої є економічна компетентність. Економічна компетентність визначається як форма відображення особистістю особливостей організації соціального досвіду за допомогою трьох провідних сфер: психолого-економічної, соціально-економічної, економіко-педагогічної; як соціальна – розкривається характеристиками економічних і соціальних процесів [2, с. 32].

Економічна сфера систематичного впливу розглядається цілісним педагогічним утворенням за процесами навчання, виховання, розвитку, що передбачає їх реалізацію в сім'ї, вищому навчальному закладі та суспільстві в цілому; актуалізується в предметній її структурі: предметі економіки, організації, допоміжних засобах, русі продуктів діяльності, технологіях, економічній політиці; активізується в її діяльнісній структурі через поведінку, усвідомленість, предметні дії, що виводять майбутнього фахівця в соціальний світ буття.

Конкурентний ринок диктує індивідуальний стиль соціалізації особистості. Він полягає в засвоєнні правил існування й діяльності економічно освіченої людини, тобто в оволодінні та постійному підтримуванні себе в інформаційному просторі; систематичному вдосконаленні раціональних дій у процесі гри, навчання й праці як джерел закріплення категорії раціональності; абстрагуванні від оточуючого середовища та зосередженості на здійсненні різних економічних операцій або предметі економічної діяльності як основи її доцільності та

ефективності. Кожна з цих умов ґрунтується на принципах вибірковості, наступності, економічності, що забезпечує неперервність теоретико-методичної підготовки фахівця вищої школи до економічного виховання студентів в її інваріантних і варіативних навчальних програмах [2, с. 28].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження проблеми економічного виховання майбутнього вчителя ґрунтується на припущенні того, що ефективність фахової підготовки студентів до здійснення економічного виховання може буде досягнута за таких умов:

- актуалізації економічного пізнання для фахової компетентності студента вищої педагогічної школи;
- змісту й обсягу теоретичної підготовки фахівця вищого навчального закладу до економічного виховання молоді, яке визначається ґрунтовністю економічної теорії та закономірностями її впровадження у навчання і побутово-господарську діяльність;
- економічної технології фахової підготовки, яка будується на змісті, активних методах і засобах навчання, що розвиває економічну складову майбутнього педагога вищої освіти;
- реалізації методичних основ економічної підготовки педагога, що стане ефективною за умови актуалізації технологій економічного виховання студентів, побудованих на конкретних навчальних системах діяльності особистості в процесі навчання, виховання та встановлення тісного зв'язку між сім'єю, вищим навчальним закладом і суспільством в цілому.

Подальші наукові дослідження планується провести у напрямі обґрунтування педагогічних умов, форм та методів забезпечення економічної грамотності майбутнього вчителя. Необхідно більш глибоко проаналізувати теоретичні питання досліджуваної проблеми та запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення економічних знань і навичок практичної діяльності студентів вищої школи.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
2. Грама Н.Г. Теоретико-методичні засади фахової підготовки педагога вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей : [автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора пед. наук за спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти] / Ніна Григорівна Грама. – Харків, 2004. – 47 с.
3. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання : [навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди] / Валентина Іванівна Лозова, Ганна Володимирівна Троцько. – 2-е вид. – Харків : «ОВС», 2002. – 400 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : [навчальний посібник] / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – 608 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка : [посібник для студентів вищих пед. закладів освіти] / Михайло Миколайович Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.

О. Ступак

– аспірантка кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 378.6:37:005.73-057.87

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті представлений діагностичний комплекс дослідження рівнів управлінської культури майбутніх педагогів, задіяних у роботі органів студентського самоврядування. Автором сформульоване контекстне визначення управлінської культури та критерії її оцінки: ціннісно-мотиваційний, особистісний, емоційно-вольовий, діяльнісний.

Ключові слова: управлінська культура, критерії, методика.

О. Ступак

– аспірантка кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університету

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В статье представлен диагностический комплекс исследований уровней управленческой культуры будущих педагогов, задействованных в работе органах студенческого самоуправления. Автором сформулированы критерии оценки управленческой культуры студентов, задействованных в работе органах студенческого самоуправления.

Ключевые слова: управленческая культура, критерии, методика.

О. Stupak

– postgraduate of department of pedagogic Slavyansk state pedagogical university

RESEARCH OF LEVELS OF ADMINISTRATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The diagnostic complex of researches of levels of administrative culture of the future teachers involved in-process organs of student self-government is presented in this article.

Keywords: administrative culture, criteria, method.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах євроінтеграції суспільства, зміни та підвищення вимог до фахівців, стає актуальним дослідження рівнів управлінської культури студентської молоді. Оскільки саме студенти для самореалізації в умовах сучасного суспільства мають отримувати не тільки високі знання, а й практичні навички організації будь-якої діяльності, що вимагає від людини культури комунікації, управління, сформованості таких особистісних рис, як мобільність,

креативність. Аналіз теоретичних засад дослідження показав, що названі соціальні, комунікативні, психологічні вміння та якості є структурними компонентами управлінської культури. Дослідники визначають структуру управлінської культури в залежності від сфери діяльності управлінців (А.В. Губа, Н.Ф. Денисенко, В.І. Кноррінг, А.А. Маурі, М.М. Поташнік, О.П. Щотка та ін.). Але визначенню критеріїв та показників оцінки рівня управлінської культури студентської молоді, задіяної у роботі органів студентського самоврядування, приділено недостатньо уваги, отже, ця сфера діяльності студентів потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Обґрунтування критеріального апарату дослідження рівнів управлінської культури відбувалося з урахуванням сутнісних і структурних характеристик поняття управлінської культури, яку в найбільш загальному вигляді науковці визначають як інтегровану, складну за змістом, соціально обумовлену якість особистості управлінця, яка синтезує значну кількість професійних та особистісних характеристик, призначених для актуалізації в практиці творчої управлінської діяльності з метою підвищення її ефективності, оптимізації педагогічного процесу [3, с. 189].

Структура поняття управлінської культури включає управлінські, соціальні, психологічні, комунікаційні компоненти (В.К. Белоліпецький, Л.Г. Павлова, Ю.І. Палеха, Т.О. Пономаренко, А.А. Маурі, О.П. Щотка та ін.)

А.А. Маурі, визначаючи управлінську культуру як сукупність професійних знань, вмінь та навичок, особистісних якостей менеджера, виділяє в її структурі мотиваційний, вольовий, когнітивний та операційний компоненти. До показників цих компонентів управлінської культури дослідник відносить: потребу в якісному виконанні управлінської діяльності, мотивацію професійної діяльності особистості, довільну регуляцію діяльності, систему знань щодо різних напрямів та способів застосування цих знань у роботі, вміння здійснювати свідому управлінську діяльність на високому професійному рівні [2, с. 8, 9].

О.П. Щотка тлумачить психологічну готовність до професійно-управлінського самовизначення студентів педагогічний університетів як стійке системне психологічне утворення, що характеризує вибіркочну, прогнозуючу активність особистості при підготовці та вирішенні завдання професійно-управлінського самовизначення на професійному етапі. У її структурі виділено компоненти: мотиваційно-смісловий, який забезпечує ініціацію процесу професійно-управлінського самовизначення та динаміку його розгортання; когнітивний компонент, який здійснює інтеграцію уявлень про різні аспекти управлінської діяльності, визначає розуміння сутності управлінської діяльності в освіті та її вимог до особистості;

рефлексивний компонент, який забезпечує усвідомлення власних цілей, цінностей, можливостей і обмежень в управлінні, співвіднесення їх із ціннісно-нормативною структурою управлінської діяльності в освіті; саморегуляційний компонент, який визначає здатність людини протистояти тиску зовнішніх обставин, самостійно, відповідально, з опорою на власні можливості розв'язувати проблеми розвитку управлінської кар'єри в освіті [4, с. 8].

А.В. Губа зазначає, що управлінська культура – це динамічне системне особистісне утворення, що включає педагогічні цінності, спеціальні компетенції і способи творчої самореалізації педагога в професійній діяльності і спілкуванні. В структурі управлінської культури відокремлюються мотиваційно-цільовий, інтелектуально-когнітивний, інтелектуально-когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісний компоненти. Кожен з компонентів характеризується набором показників: сукупність суспільно-педагогічних і професійно-групових педагогічних мотивів, інтелектуально-творча компетенція, інформаційно-гностична компетенція та правова компетенція, професійна діяльність, практичні вміння й навички, система професійних та особистісних якостей [1, с. 177, 183-184, 185, 192, 194-195, 204].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є представлення діагностичного комплексу дослідження рівнів управлінської культури майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наведені приклади тлумачення структури управлінської культури управлінців різних сфер показують, що специфіка їхньої діяльності має вагомий вплив на зміст компонентів управлінської культури. Наше дослідження питання формування управлінської культури майбутніх вчителів у роботі органів студентського самоврядування також потребувало контекстного визначення структури управлінської культури, яку ми характеризуємо як сукупність професійних знань, умінь і навичок, особистих якостей особистості, що дозволяють студентській молоді ефективно здійснювати управлінську діяльність під час роботи в органах студентського самоврядування на основі постійного самовдосконалення. У відповідності з наведеною дефініцією можна виділити наступні критерії оцінки управлінської культури: *ціннісно-мотиваційний*, що характеризується зацікавленістю суспільним життям, ціннісним ставленням до життєвого і кар'єрного успіху та прагненням бути лідером у групі; *особистісний*, що передбачає адекватну самооцінку особистості та прагнення до саморозвитку; *емоційно-вольовий*, що визначається самоорганізацією, стійкою емоційною врівноваженістю та розвиненою силою волі; *діяльнісний*, що характеризується сформованими організаторськими

здібностями, вмінням будувати міжособистісні відносини з іншими та результативністю своєї активності.

Інтерес до суспільного життя, до потреб студентства, активна участь у громадській діяльності та знаходження засобів покращення умов навчання та позанавчального життя є характерними рисами кожного активіста органів студентського самоврядування (ОСС). Крім того, прагнення до успіху та мотивації до уникнення невдач спрямовує діяльність студента на досягнення своїх цілей, розширення можливостей. Необхідним, але не достатнім показником рівня управлінської культури, можна вважати прагнення до лідерства. Не обов'язково бути лідером від природи, достатньо мати наполегливість у здобутті лідерських якостей, застосовуючи їх на практиці в роботі ОСС.

Рівень самооцінки студента під час діяльності в органах студентського самоврядування є необхідним, оскільки завищена чи занижена самооцінка може негативно впливати на відносини у колективі активу студентів та створювати психологічні бар'єри під час реалізації запланованих дій, відстоюванні своїх прав та інтересів. Крім того, важливим є прагнення особистості до саморозвитку, що визначає намагання студентів направляти власну діяльність на самовдосконалення, самонавчання та саморозвиток.

Навички самоорганізації дають змогу людині доцільно планувати, програмувати власну діяльність та дії підлеглих, оцінювати результати, бути самостійним у прийнятті рішень, що є важливим фактором ефективної діяльності представників ОСС. До того ж, для дипломатичних та демократичних відносин необхідним є емоційна рівноваженість у поведінці, вчинках, висловлюваннях студентів, оскільки вміння управляти своїми емоціями – залог ефективної співпраці з людьми. Але, без достатнього рівня сили волі досить важко досягти поставленої мети та здійснювати ефективну управлінську діяльність на рівні студентського самоврядування.

Організаторські здібності, вміння будувати міжособистісні відносини є необхідними для педагогічної професії, але вони життєво необхідні управлінцю лідеру, активісту, оскільки саме ці якості сприяють можливості організовувати заходи різного спрямування та колектив для плідної співпраці, знаходити спільну мову з однолітками та керівництвом, домовлятися про реалізацію діяльності органів студентського самоврядування. На нашу думку, ключовою складовою формування управлінської культури студентської молоді під час роботи в органах студентського самоврядування є результативна активність, оскільки можна бути активістом у групі чи на факультеті, цікавитися проблемами та інтересами студентів, планувати будь-які заходи, дискутувати з питань проблем навчання та студентського життя, але не реалізовувати конкретних дій, спрямованих на вирішення тієї чи іншої проблеми.

Визначення рівня сформованості управлінської культури студентів у діяльності органів самоврядування відбувалося на основі складеного комплексу діагностичних методик (опитувальників, тестових завдань тощо). Коротко представимо їх.

Для виявлення інтересу до суспільного життя як показника ціннісно-мотиваційного критерію була застосована авторська методика «Інтерес до суспільного життя». Визначення ціннісного ставлення до життєвих і кар'єрних успіхів, що виступало показником ціннісно-мотиваційного критерію, було перевірено за допомогою стандартизованої методики діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса та стандартизованого тесту «Мотивація до успіху Т. Елерса». Виявлення прагнення до лідерства як третього показника ціннісно-мотиваційного критерію було здійснено за допомогою модифікованої методики «Лідер».

Авторська методика «Інтерес до суспільного життя».

Мета: виявити ступень зацікавленості студентами суспільним життям та прагнення брати участь у ньому.

Умови проведення: студентам надавалися питання та система координат для відмітки результатів опитування.

Процедура проведення: студентам були представлені 5 блоків тверджень, кожен з яких визначає ступінь розвитку зацікавленості суспільним життям.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: при встановленні результатів методики враховуються кількість відмічених перетинів на шкалах.

Стандартизована методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса.

Мета: визначити рівень мотивації до уникнення невдач та захисту.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк відповідей для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: у бланку відповідей необхідно відмітити слова, що найбільше характеризують власну особистість.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: відповідно для ключа підраховувалися бали та визначити результати методики.

Стандартизований тест «Мотивація до успіху Т. Елерса».

Мета: визначити рівень мотивації до успіху, досягнення мети.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та питання для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: пропонується 41 твердження, необхідно було визначити особистісне ставлення до кожного твердження.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: відповідно для ключа підраховувалися бали та визначалися результати методики.

Модифікована методика «Лідер».

Мета: виявити ступінь розвитку лідерських якостей у студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та опитувальник для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: опитувальник має 50 питань, з двох наведених варіантів відповіді на кожне питання необхідно було дати лише одне.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: відповідно до ключа визначалася сума балів та результати методики.

Визначення самооцінки як важливого показника управлінської культури за особистісним критерієм було перевірено модифікованою методикою визначення самооцінки особистості та авторською методикою-дробинкою «Я – майбутній менеджер».

Модифікована методика визначення самооцінки особистості.

Мета: визначити рівень самооцінки особистості студента.

Умови проведення: студентам надавався бланк для визначення самооцінки для визначення бажаних та характерних якостей особистості.

Процедура проведення: в графі зліва наведених якостей бланку самооцінки особистості необхідно було оцінити якості від 1 до 20 за соціальною значимістю та бажаністю бути присутніми у кожній людині. В графі справа – оцінити власні якості.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: за наведеною формулою визначався коефіцієнт рангової кореляції самооцінки особистості.

Авторська методика-дробинка «Я – майбутній менеджер».

Мета: визначити рівень вміння планувати власну діяльність, організовувати колектив та їм управляти, оцінювати виконання роботи.

Умови проведення: на дошці перед студентами була представлена схематична дробинка із сьома сходинками.

Процедура проведення: необхідно було окремо на аркуші самостійно кожному поставити себе на одну з сьома сходинок відповідно до п'яти наведених ситуацій.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: для отримання результатів методики враховувався рівень сходинок схематичної дробинки.

Рівень самоорганізації як показник емоційно-вольового критерію був визначений за допомогою стандартизованого опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки». Для визначення емоційної врівноваженості як показника емоційно-вольового критерію було застосовано стандартизованим тестом емоцій Басса-Даркі. Сила волі як показник того ж критерію була перевірений за допомогою модифікованої методики «Чи волева ви людина».

Стандартизований опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки».

Мета: визначити рівень сформованості індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк відповідей для самостійного опрацювання

Процедура проведення: необхідно було вибрати одне з трьох можливих відповідей та відмітити у відповідній графі на бланку відповідей.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: підрахунок результатів методики робився відповідно до ключа за такими шкалами: планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, гнучкість, самостійність та загальний рівень саморозвитку.

Стандартизований тест емоцій Басса-Даркі.

Мета: визначити рівень агресії студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція, тестовий матеріал та бланк відповіді для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: необхідно було у разі згоди з твердженням відмітити номер питання у планку відповідей.

Методичні рекомендації щодо оцінювання: для отримання результатів методики відповідно до ключа визначалася кількість балів. Якщо їх кількість перевищувала 3, то можна казати про завищену одну з видів агресій (фізична, непряма, роздратування, негативізм, образливість та підозрілість).

Модифікований тест «Чи волева ви людина?»

Мета: виявлення ступеню сформованості сили волі у студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк питань для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: необхідно було відповідати на запитання «так», «іноді буває» («не знаю»), «ні».

Методичні рекомендації щодо оцінювання: відповіді оцінювалися у відповідній кількості балів, сумі яких вказувала на рівень сформованості сили волі.

Визначення організаційних вмінь як важливого показника діяльнісного критерію було реалізовано за допомогою стандартизованого тесту «Комунікативні та організаторські здібності». Другий показник діяльнісного критерію, вміння будувати міжособистісні відносини, був визначений за допомогою стандартизованої методики діагностики міжособистісних стосунків Лірі, стандартизованого тесту комунікативних вмінь Міхельсона та модифікованої методики «Хто ти? Капітан? Рульовий? Пасажир?». Для виявлення результату як здатності досягати поставлених цілей (третій показник діяльнісного критерію) була

застосована авторська методика стимулювання особистісної активності в заданій ситуації.

Стандартизований тест «Комунікативні та організаторські здібності»

Мета: визначення комунікативних та організаторських здібностей студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк питань для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: необхідно було дати позитиву чи негативну відповідь.

Методичні рекомендації щодо процедури оцінювання: відповідно до дешифратора визначалися індекси комунікативних і організаційних здібностей, підраховувалися коефіцієнти та відповідно до шклити оцінок визначався рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

Стандартизована методика діагностики міжособистісних стосунків Лірі.

Мета: визначити стиль поведінки особистості студентів.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк питань для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: необхідно було поставити в бланку відповідей знак «+» навпроти номерів тих визначень, що відповідають власним якостям і навпаки.

Методичні рекомендації щодо процедури оцінювання: відповідно до ключа підраховувалася кількість балів за кожним стилем поведінки. Найбільша кількість балів за будь-яким із стилів говорить про його домінування.

Стандартизований тест комунікативних вмінь Міхельсона.

Мета: визначити рівень комунікативної компетентності та якостей сформованості основних комунікативних вмінь.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк питань для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: для кожної з наведених 27 ситуацій необхідно було вибрати один варіант поведінки, що характерний для опитуваного студента.

Методичні рекомендації щодо процедури оцінювання: відповідно до ключа визначався спосіб спілкування з оточуючими.

Модифікована методика «Хто ти? Капітан? Рульовий? Пасажир?»

Мета: визначати життєву позицію в соціумі студента.

Умови проведення: студентам надавалася інструкція та бланк питань для самостійного опрацювання.

Процедура проведення: необхідно відповісти «так», «не знаю» чи «ні» на кожне з 15 наведених тверджень.

Методичні рекомендації щодо процедури оцінювання: відповідно до ключа підраховувалися бали та визначалися результати методики.

Авторська методика стимулювання особистісної активності в заданій ситуації.

Мета: визначення рівня результативної активності студентів.

Умови проведення: методика проводилася у три етапи: спонукальний, етап початкової активності та етап результативності.

Процедура проведення: на кожному етапі методики необхідно було виконати цикл завдань.

Методичні рекомендації щодо процедури оцінювання: на кожному етапі підраховувалися індекси діяльності та встановлювалися відсоткові відношення участі студентів у запланованих заходах. Наприкінці робився аналіз та встановлювався рівень результативної активності кожного студента.

Наведений комплекс діагностичних методик був застосований для визначення рівня сформованості управлінської культури студентів у діяльності органів студентського самоврядування різних факультетів та курсів, що дало змогу виявити особливості сформованості її компонентів у студентів різних напрямів підготовки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Визначенню критеріїв та показників оцінки рівня управлінської культури студентської молоді, задіяної у роботі органів студентського самоврядування, приділено недостатньо уваги, тому у ході дослідження була сформульована структура управлінської культури з критеріями оцінки: ціннісно-мотиваційний, особистісний, емоційно-вольовий, діяльнісний. Визначення рівня сформованості управлінської культури студентів відбувалося на основі складеного комплексу діагностичних методик (стандартизованих, модифікований та авторських опитувальників, тестових завдань тощо).

У ході дослідження був виявлений досить низький рівень управлінської культури студентської молоді, тому доцільним є подальше розроблення комплексу заходів щодо формування різних компонентів управлінської культури у діяльності органів студентського самоврядування.

Література

1. Губа А.В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Х., 2010. – 512 с.
2. Маури А.А. Формирование управленческой культуры будущих менеджеров в вузе: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08 / Вят. соц.-эконом. ин-т. – Ниж. Нов., 2009. – 24 с.

3. Пономаренко Т.О. Теоретичні засади культуровідповідного управління дошкільною освітою: монографія / Тетяна Олександрівна Пономаренко. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. – 272 с.
4. Щотка О.П. Формування психологічної готовності студентів педагогічних університетів до професійно-управлінського самовизначення: Автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.07 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2009. – 21 с.

О. Семенова

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології
Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

І. Тучкова

– викладач кафедри французької філології Горлівського державного
педагогічного інституту іноземних мов

УДК 303.448

ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

Стаття присвячена проблемі підвищення якості навчання іноземній мові у зв'язку із приєднанням України до Болонського процесу. Автори нагадують ключові види компетентності запропоновані Радою Європи, які повинні бути пріоритетними у формуванні загальних освітніх стратегій навчання французької мови. Одним із засобів вирішення цієї задачі є використання тестів як якісної форми навчання та контролю. Керуючись вимогами загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, автори підкреслюють необхідність удосконалення методики викладання французької мови за допомогою тестування. У статті приведено історія розвитку мовного тестування, типологія тестів, їх структура, характеристика, класифікація, сфера використання. Авторами наголошується доцільність нових підходів до дидактики, постійного пошуку нових засобів підвищення якості освіти, форм і методів поліпшення викладання іноземних мов. У статті надаються основні орієнтири для складання комунікативних тестів та механізми їх використання. Авторами аналізуються тестові завдання, запропоновані у французькому учбово-методичному комплексі «*Sopnephions*» та надаються рекомендації щодо використання наданих тестів та основні критерії їх оцінювання.

Ключові слова: *якість навчання, тестологія, тестування, тест, тестуючий, тестований, тестове завдання, тестовий контроль, оцінювання, самооцінювання.*

Е. Семенова

- кандидат филологических наук, доцент кафедры французской филологии
Горловского государственного педагогического института иностранных
языков

И. Тучкова

- преподаватель кафедры французской филологии Горловского
государственного педагогического института иностранных языков

ТЕСТИРОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Статья посвящена проблеме повышения качества обучения иностранному языку в связи с присоединением Украины к Болонскому процессу. Руководствуясь требованиями общеевропейских рекомендаций по языковому образованию, авторы подчеркивают необходимость совершенствования методов преподавания французского языка посредством тестирования. В статье приведена история развития языкового тестирования, типология тестов, их структура, характеристика, классификация, сфера использования. Авторы дают основные ориентиры для создания коммуникативных тестов и механизмы их использования. Они анализируют тестовые задания, предложенные во французском учебно-методическом комплексе «Compétences» и дают рекомендации по поводу применения данных тестов и основные критерии их оценивания.

Ключевые слова: качество обучения, тестология, тестирование, тест, тестирующий, тестируемый, тестовое задание, тестовый контроль, оценивание, самооценивание.

O. Semenova

*candidate of Philology, dotsent of the French Philology Chair of Gorlovka State
Pedagogical Institute of Foreign Languages*

I. Tuchkova

*teacher of the French Philology Chair the Gorlovka State Pedagogical Institute
of Foreign Languages*

TESTING AS AN EFFECTIVE MEANS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The article highlights the problem of effective foreign language teaching after Ukraine has become a signatory country of the Bologna Process. The authors resort to the basic types of competence suggested by the «European Framework of References for Languages» which are to be prior in education strategies of the French language teaching. One of the ways of solving this problem is testing for teaching and assessing purposes. The article gives the background of testing, classification of tests, their structure, general characteristics and usage. The authors describe the main trends in making tests and mechanisms of their usage, they analyze test questions in the French

language teaching course book «Connexions», give practical advice for using tests and criteria of their assessment.

Keywords: *quality of education, testing, test, tester, task, control, assessment, self-assessment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. 19 травня 2005 року Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та визначити пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти, керуючись головною метою Болонського процесу – консолідацією зусиль наукової і освітянської громадськості, урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентної спроможності Європейської системи освіти у світовому вимірі та підвищення ролі освіти у суспільних перетвореннях. Уряд України схвалив наступні путі реалізації освітньої програми: запровадження всеохоплюючого зовнішнього незалежного оцінювання вступників до вищих навчальних закладів; підвищення якості освітніх послуг; вжиття заходів для розширення автономії вищих навчальних закладів; всебічна підтримка наукової діяльності; підвищення якісного рівня змісту підручників для навчальних закладів.

На вимоги Болонського процесу вводиться державна гарантія якості оцінки, яка складається із формування вимог навчальних закладів та системи державного контролю. Основна система Болонського процесу – це Європейська система гарантії якості, яка включає 46 країн. Система державного контролю України складається з державного стандарту, галузевих стандартів, стандартів на рівні ВНЗ, освітніх програм, але не всі вони відповідають вимогам Болонського процесу. Це потребує нових підходів до дидактики, постійного пошуку нових засобів підвищення якості освіти, форм і методів активізації інтелектуальної діяльності, формування системи навчання впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори, виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Розробка проблеми мовного тестування пройшла кілька етапів. Виділяють перекладний (донауковий) етап, що ототожнюється з випробуваннями різних здібностей, знань, умінь і навичок в школах Давнього Вавилону, Давнього Єгипту, Греції та Китаю. Першим етапом застосування тестів вважається період з 80-х рр. XI ст. по 20-і рр. XX ст. Теоретичні основи тестування були закладені в середині 80-х рр. XI ст. англійським психологом і натуралістом Ф. Гальтоном, який припустив, що за допомогою тестів можна розділити фактори спадковості і впливу середовища в психіці людини. Величезний внесок у розвиток тестології вніс французький психолог Альфред Біне, родоначальник

сучасних тестів, призначених для діагностики рівня розвитку інтелекту. Найбільше застосування знайшли тести Артура Синтона Отіса, основні принципи яких були використані і систематизовані при складанні тестів та згодом лягли в основу всієї методології групових тестів.

Психометрично-структуралістський етап становлення тестів під знаком науковості (педагогічні тести) датується початком ХХ ст. і продовжується до 70-х рр. Розробка першого педагогічного тесту належить американському психологу Едуардові Лі Торндайку, який вважається основоположником педагогічних вимірів. Розробка тестів з іноземних мов була також зосереджена в США і Великобританії. Перший тест з іноземної мови склав Б. Вуд у 1925 р. У 1929 р. американський психолог В. Хенмон розробив тести для перевірки знань лексики, граматики, фонетики; умінь розуміти прочитане на рівні пропозицій і абзаців, умінь перекладу, аудіювання, говоріння, уміння писати твір [1].

У 70-і рр. ХХ ст. починається психолінгвістичний, а потім, у 90-х рр., комунікативний етап тестового контролю в навчанні іноземним мовам, який показав, що тести є важливим засобом оцінки педагогічної діяльності, за допомогою якого результати учбового процесу можуть бути достатньо об'єктивно, надійно виміряні, оброблені, інтерпретовані та використані в навчальній практиці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю даної роботи є акцент на переорієнтацію пріоритетів розвитку освіти в Україні у рамках європейського культурно-соціального простору; з'ясування стану розробки питань, поставлених учасниками Болонського процесу про засоби підвищення якості освіти, а саме застосовування тестового контролю, як одного із прийомів удосконалення навчання іноземної мови (французької).

У задачі роботи входить: розкрити поняття «якість освіти», «контроль», «оцінювання», «тест», привести види тестів та принципи тестування на прикладі французького учбово-методичного комплексу «Connexions».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якість освіти – це комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективно формування компетентності та професійної свідомості. Виділяють три види якості освіти: якість потенціалу досягнення мети освіти, якість процесу формування професіоналізму та якість результату освіти. Сучасні тенденції навчання іноземній мові спрямовані на підвищення якості навчання та супроводжуються радикальними змінами методичної парадигми [2]. Поштовхом до перегляду мовного тестування послужив розвиток у 1996 р. концепції про ключові види компетентності, які повинні бути пріоритетними у формуванні загальних освітніх стратегій навчання французької мови, що передбачає 6 рівнів володіння іноземною мовою, запропонованих

Радою Європи, які служать орієнтиром для комунікативних тестів у багатьох країнах. Зокрема, у Франції комунікативні тести використовуються для вирішення задач, пов'язаних з іспитами та видачею сертифікатів і дипломів, таких, як TCF, DALF, DELF [3].

Оскільки основною метою навчання іноземним мовам є формування комунікативної компетенції, об'єктом тестування виділяють ступінь сформованості комунікативних умінь. У рамках цього підходу надійну перевірку сформованості комунікативної компетенції забезпечують тестові завдання, які моделюють ситуації реального спілкування.

Тестовий контроль або тестування як термін означає використання та проведення тестів, сукупність етапів їх планування, складання та випробування, обробки та інтерпретації результатів їх проведення. Тест – це комплекс запитань, які переважно вимагають однозначної відповіді, укладений за певними правилами та процедурами, що передбачає попередню експериментальну перевірку та відповідає характеристикам ефективності.

У навчанні іноземним мовам застосовується лінгводидактичне тестування. Лінгводидактичним тестом називається підготовлений відповідно до певних вимог комплекс завдань, які пройшли попереднє випробування з метою визначення якісних показників і які дозволяють виявити у учасників тестування рівень їх мовної і/або комунікативної компетенції та оцінити результати тестування за заздалегідь встановленими критеріями. Основними показниками якості лінгводидактичного тесту є валідність, надійність, диференційна здатність, практичність та економічність [4]. Лінгводидактичні тести бувають стандартизовані і нестандартизовані. Стандартизований тест пройшов попереднє випробування на великій кількості тестованих і має кількісні показники якості. Ці тести супроводжуються паспортом, де містяться норми, умови та інструкції для багаторазового використання в різних умовах. Нестандартизовані тести розробляються учителем для своїх учнів, складаються на матеріалі певної теми для перевірки рівня сформованості певної навички/вміння, застосовуються під час поточного контролю з метою забезпечення зворотного зв'язку у навчанні іноземної мови та не потребують визначення усіх кількісних показників якості.

Кожне тестове завдання складається з інструкції, зразка виконання, матеріалу, що подається тестованому та очікуваної відповіді, яка планується розробником тесту як еталон/ключ. У ході складання тесту завдання відбираються і впорядковуються в залежності від його призначення. Як правило, комплекс тестів включає тести для визначення сформованості мовленнєвої компетенції в усіх видах мовленнєвої діяльності (говорінні, аудіюванні, читанні, письмі). Додатково можуть включатися тести на перевірку володіння лексичними, граматичними,

орфографічними навичками та ін. Результати, отримані під час тестування, підлягають кількісному підрахунку, на основі якого виставляється оцінка успішності учнів в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю.

Етапи підготовки та використання тесту припускають виконання наступних дій: визначення цілей і завдань тестування; добір навчального матеріалу; підготовка завдань різної форми та складності відповідно до специфікації; упорядкування та групування завдань, підготовка їх до тестування; написання чітких інструкцій до тесту та його частин; перевірка та оцінювання підготовленого тесту на групі учнів; статистичний аналіз результатів первинного тестування, оцінка надійності тесту, коригування змісту тестових завдань; формування із завдань, що пройшли перевірку, власне тесту з урахуванням їх складності; проведення тестування за уніфікованими процедурами; аналіз виконання завдань тесту.

У тестології виділяють різні види тестів. Наведемо одну із існуючих класифікацій (за І. Рапопортом) [5]:

1. За цільовими, функціональними і смисловими ознаками:

1.1. За метою застосування: 1) констатуючі; 2) діагностуючі; 3) прогностичні тести.

1.2. За видом контролю: 1) тести поточного контролю; 2) рубіжного контролю; 3) підсумкового контролю; 4) заключного контролю.

1.3. За статусом контролюючої програми: 1) стандартизовані; 2) нестандартні тести.

1.4. За об'єктом контролю: 1) тести, спрямовані на вимірювання рівня засвоєння мовного матеріалу (навички); 2) тести, спрямовані на вимірювання рівня засвоєння мовленнєвих вмінь;

1.5. За характером діяльності, що контролюється: 1) тести лінгвістичної компетенції; 2) тести комунікативної компетенції.

1.6. За спрямованістю тестових завдань: 1) дискретні; 2) глобальні тести.

1.7. За співвіднесеністю з нормами чи критеріями: 1) тести, орієнтовані на норми; 2) тести, орієнтовані на критерії.

2. За формальними ознаками:

2.1. За структурою та способом оформлення відповіді: 1) вибіркові тести; 2) тести з вільно конструйованою відповіддю.

2.2. За характером вибірових відповідей: 1) альтернативні тести; 2) тести множинного вибору; 3) тести перехресного вибору.

2.3. За гомогенністю завдань: 1) тести на швидкість; 2) тести на складність.

2.4. За способом презентації мовленнєвого стимулу: 1) з використанням технічних засобів навчання; 2) використання технічних засобів навчання.

2.5. За використанням засобів оперативного машинного зв'язку: 1) машинні; 2) безмашинні.

Усі мовні тести виступають ефективним засобом організації контролю у навчанні, забезпечують успішну реалізацію його мети та функцій, а також задовольняє вимоги, що висувуються до його якості. Контроль досягнень є експертизою досягнення особливих цілей. Він пов'язаний з поточною роботою, підручником, навчальним планом та зорієнтований на курс навчання. Контроль володіння є перевіркою того, що учень може робити/знати у зв'язку із застосуванням предмета в реальному світі. Його результатом виступає самоуправління, контролювання учнем своїх власних знань і розвиток способів застосування зворотного зв'язку, що називається «évaluation formatrice», принцип якого порівняння судження (того, що ви реально можете робити, з контрольного листа) з дійсністю (реальним прослуховуванням матеріалу і визначенням, чи ви дійсно його розумієте) [6].

Оцінювання є ширшим від поняття контролю. Самооцінювання не замінює традиційне оцінювання, але доповнює його. Самооцінювання базується на здібності оцінити свої знання, уміння й досягнення. Оцінювання іншими надає більшої об'єктивності у вимірюванні тих самих знань, навичок і досягнень. Використання цих двох видів оцінювання сприяє розвитку учнівської автономії, впровадженню компетентнісного підходу у навчанні, кращого розуміння оціночних стандартів.

Тестові завдання, що пропонує французький учбово-методичний комплекс «Connexions I» (рівні A1-A2) створюють для тестованого конкретну мовну або комунікативну тестову ситуацію [7]. Тестова ситуація подається вербальними і невербальними, наочними засобами. За метою використання це переважно тести загальних умінь. За характером здійснення контролю вони є тестами поточного, проміжного та підсумкового контролю успішності. За своєю спрямованістю ці тестові завдання є здебільше дискретними. За подібністю з нормами або критеріями – це критеріально-зорієнтовані тести. За структурою та способом оформлення це тести з вибором однієї чи кількох правильних відповідей; тести на встановлення відповідності та відкриті завдання з короткою чи розгорнутою відповіддю.

Завдання в тестовій формі відповідають меті, є гомогенними, поліморфними, лаконічними, логічними, адекватними інструкції, формі та змісту завдання та дають можливість здійснити оперативний контроль і самоконтроль засвоєння вивченого матеріалу

Аудіювання (compréhension orale). Визначається рівень сформованості навичок та вмінь розуміти мовлення іноземною мовою. Аудіозаписи є автентичними звуковими матеріалами (оголошення, уривки із передач, повідомлення на автовідповідачі, діалоги різного типу та стилю, що мають місце у повсякденному житті Франції). Темп завжди природній, голос

експресивний. Тестові завдання на перевірку навичок та вмінь аудіювання містять завдання закритої форми з вибором однієї правильної відповіді та завдання відкритої форми: на заповнення пропусків у тексті.

Читання (*compréhension écrite*). Оцінюється рівень розуміння матеріалу, вміння узагальнювати зміст прочитаного, виокремлювати ключові слова, визначати тему, ідею, проблему. Тексти побудовані шляхом підбору автентичних текстів, що відображають реалії життя Франції та передбачають обізнаність учасника тестування із відповідними життєвими ситуаціями. Тестові завдання містять завдання з вибором однієї/кількох правильних відповідей, тести на встановлення відповідності та відкриті завдання з короткою чи розгорнутою відповіддю.

Писемне мовлення (*production écrite*) перевіряє рівень сформованості навичок та вмінь писемного мовлення для вирішення практичних цілей, а саме: вміння передати у письмовій формі необхідну інформацію, вміння правильно, з урахуванням соціокультурних відмінностей оформити і написати особистого або офіційного листа/e-mail, вітальну листівку, оголошення, повідомлення, нотатки тощо.

В матеріалі книзі для вчителя виділені критерії оцінювання в рамках аналітичного підходу та представляється детальне описання оціночних шкал, наприклад, для діалогічного та монологічного мовлення: інтерактивність, відносна граматична, лексична та вимовна правильність, відповідність комунікативній задачі, послідовність, логічність, широта, гнучкість та об'єм висловлювання; для читання та аудіювання: складність сприйняття структури тексту, глибина розуміння; для письма: відносна граматична та лексична правильність, відповідність комунікативній задачі, широта висловлювання, складність, послідовність, аргументація.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Питання, які були розглянуті у даній статті, стають дедалі більш актуальними в наші часи, бо вимоги сучасної освіти ставлять перед викладачами нові цілі і завдання. Національна доктрина освіти України передбачає розробку новітніх підходів до викладання іноземної мови. Включення України в Болонський процес потребує значної реорганізації навчального процесу в контексті рекомендацій Ради Європи в області мовної політики.

Таким чином, перед освітянами постає мета – привести освітні кваліфікаційні ступені України до стандартів Європейського союзу, стимулювати роздуми над цілями і методами навчання іноземній мові, їх формулюванням та впровадженням, працювати над розробкою програм та навчальних планів, екзаменаційних та кваліфікаційних матеріалів і процедур на спільній основі, які стануть внеском у процес розвитку і вдосконалення міжнародної освітньої та професійної мобільності.

Література

1. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования / А.Н. Майоров. – М., 2000.
2. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський. – К.: ІВЦ "Видавництво Політехніка", 2003. – 195 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Коккота В.А. Лингво-дидактическое тестирование: науч.теор. пособие / В.А. Коккота. – М.: Высшая школа, 1989. – 127 с.
5. Ніколаєва С.Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції: Навч. посібник / С.Ю. Ніколаєва. – К.: ІЗМН, 1996. – 312 с.
6. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах / Кол.авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
7. Mérieux R., Loiseau Y. Connexions. Méthode de français. Niveau 1 / R. Mérieux, Y. Loiseau. – P.: Les éditions Didier, 2004. – 191 p.

К. Яровий

– ст. викладач кафедри «Обліку і аудиту» Слов'янського державного педагогічного університету

Ю. Буров

– ас. кафедри «Валеології та корекційної медицини» Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.015.31:33

**СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНИ НОВОГО
ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА**

У статті доведено, що з масштабними змінами в усіх галузях життя українського суспільства – політичній, економічній, соціальній – безперервно і з різним рівнем успіху тривають пошуки нових форм та механізмів управління державою. Зокрема здійснюється поступовий перехід до ринкових відносин, утвердження рівноправності різних форм власності, структурна перебудова економіки, активізуються зусилля, спрямовані на стабілізацію грошово-кредитних відносин та зміцнення незалежної банківської сфери, на залучення інвестицій в економіку України.

***Ключові слова:** стимулювання економічного зростання, володіння економічними знаннями, удосконалення виробничих технологій.*

К. Яровой

– ст.. преподаватель кафедры «Учета и аудита» Славянского государственного педагогического университета

Ю. Буров

– асс. кафедры «Валеологии и коррекционной медицины» Славянского государственного педагогического университета

**СОЦИАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ СУЩНОСТЬ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ
ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЫ В
УКРАИНЕ**

Содержание статьи доказывает, что с масштабными изменениями во всех областях жизни украинского общества – политической, экономической, социальной – непрерывно и с разным уровнем успеха продолжаются поиски новых форм и механизмов управления государством. В частности осуществляется постепенный переход к рыночным отношениям, утверждению равноправия разных форм собственности, структурная перестройка экономики, активизируются усилия, направленные на стабилизацию денежно-кредитных отношений и укрепление независимой банковской сферы, на привлечение инвестиций в экономику Украины.

***Ключевые слова:** стимулирование экономического роста, владение экономическими знаниями, усовершенствование производственных технологий.*

K. Yarovoy

- a senior teacher of the pulpit "Account and audit" of Slavyansk State Pedagogical University

Y. Burov

- a assistant of the pulpit "Valeology and correction medicine" of Slavyansk State Pedagogical University

**SOCIAL-ORIENTED ESSENCE OF THE ECONOMIC FORMATION
TO PERSONALITIES IN CONDITION OF THE SHAPING THE NEW
ECONOMIC AMBIENCE IN UKRAINE**

The Contents of the article proves that with scale change to all area of the life's Ukrainian society – political, economic and social – continuously and quest of the new forms last with success level miscellaneous and mechanism of state management. In particular, gradual transition is realized to market relations, occurs approving the equality different property categories, structured realignment of the economy, is actuated stabilization money-credit relations and fortification of the independent bank sphere on attraction investment in economy of the Ukraine.

***The keywords:** stimulation of the economic growing, possession by economic knowledge's, improvement production technology.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Економічне життя суспільства багатовимірне і поступальне. «Воно об'єднує соціально-економічні, техніко-економічні (виробничі) та побутові умови, економічні зв'язки, потреби, інтереси й стимули, економічну діяльність, економічні ідеї, теорії, уявлення, погляди» [1, с. 42]. Воно містить в собі всю сукупність економічних відносин, найважливішою частиною яких є виробничі відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ. Саме ці відносини зазнали найрадикальніших змін у процесі трансформації економік країн Центральної та Східної Європи, в тому числі і України.

Конституція України законодавчо закріпила стратегічний напрямок розвитку економіки, зорієнтованої на соціальні ринкові відносини [10]. Це означає, що на зміну командно-розподільній системі повинна прийти ринкова економіка, оперта на різноманітність форм власності, розвинуту ринкову інфраструктуру, потужні стимули особистої та колективної зацікавленості.

У нових умовах господарювання всі громадяни України тією чи іншою мірою стають суб'єктами економічних відносин. Ці відносини визначають основні види економічної діяльності [4; 12]:

- безпосереднє виробництво матеріальних благ;
- обмін товарами і послугами між виробниками і споживачами;
- розподіл матеріальних благ шляхом формування доходів з неодмінною роллю держави у їх перерозподілі з метою підтримки соціально незахищених громадян;
- споживання матеріальних благ.

Оскільки економічна діяльність – складна і багаторівнева система, то в ній виділяють різні рівні взаємодії суб'єктів економічних відносин. Цілком закономірно говорити про чотирьохрівневу систему відповідно до чотирьох можливих суб'єктів економічних відносин [5; 16]: фізичних осіб, домашніх господарств, підприємств і держави в цілому. Зазначені суб'єкти економічних відносин є учасниками виробництва, обміну, розподілу і споживання.

Економічна діяльність суб'єктів господарювання спрямовується на вирішення основної економічної проблеми – проблеми економічного вибору. Вона полягає в обмеженості економічних ресурсів і необмеженості (постійному зростанні) потреб. Саме обмеженість ресурсів і пошук найраціональніших шляхів використання наявних та залучення нових і визначає спрямування економічної поведінки суб'єктів господарювання. З цього випливає, що найважливішим аспектом економічної діяльності суб'єктів господарювання є економічний аналіз альтернативних варіантів

використання ресурсів з метою найбільш повного задоволення власних і суспільних потреб.

Переважає більшість ресурсів, призначених для виробництва, мають природне походження. Проте вже на сьогодні відчувається їх певна обмеженість і проблематичність їх оперативної регенерації та відновлення. За цих умов перед суспільством загалом і кожним суб'єктом економічної діяльності зокрема постає проблема більш раціонального використання ресурсів. Україна на власному досвіді відчула негативні наслідки економічної залежності від зовнішнього постачання енергоресурсів й опинилася перед фактичною безальтернативністю, по-перше, реструктуризації власної економіки з метою зменшення її енергомосткості, а по-друге, перед необхідністю диверсифікувати свою залежність від поставок енергоносіїв. Орієнтирами процесу реструктуризації у більшості випадків можуть виступати [13]:

- оптимізація процесу споживання товарів і послуг;
- зменшення енергетичного та матеріаломісткого компонентів у структурі валових витрат на вироблення продукції;
- збільшення віддачі ресурсів за рахунок економічного їх використання;
- удосконалення виробничих технологій;
- збереження й охорона навколишнього середовища тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Як свідчить кількарічний досвід реформування вітчизняної економіки, переорієнтація суспільного життя в Україні на нові соціально-економічні відносини супроводжується комплексом взаємопов'язаних проблем [2]: має місце компресія обсягу виробництва; економіка, за рахунок штучного утримання підприємств-банкрутів, характеризується значним компонентом від'ємної вартості, що, в свою чергу, призводить до падіння податкових платежів і, відповідно, зменшення і бюджетного субсидування нерентабельних підприємств. Розшарування доходів може призвести до негативних соціальних наслідків, адже за рівнем безробіття Україна залишила позаду не лише держави Західної Європи, а й деякі країни з перехідною економікою [11], спостерігається низька ліквідність банківської системи, високі кредитні ставки, низька інвестиційна активність, прискорений процес старіння основних фондів і фактична відсутність їх заміщення, криза податкової політики. Це неповний перелік явищ, що супроводжують нелегкий процес становлення в Україні ринкових відносин та негативно впливають на рівень соціального забезпечення населення країни. Значно знизилась витрати сім'ї на культурно-побутові потреби,

середньомісячна заробітна плата працівників усіх галузей виробництва, сукупний прибуток сім'ї, від місяця до місяця зростає заборгованість по зарплаті як працівників бюджетних установ, так і загалом різних галузей народного господарства [14].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Кризові процеси в економічній діяльності України недоцільно пояснювати одними лише суб'єктивними прорахунками, хоча роль останніх у гальмуванні економічних перетворень є значною. Все ще дається взнаки колишня домінуюча орієнтованість значної частки промисловості України на обслуговування потреб військово-промислового комплексу колишнього Радянського Союзу, розрив багатьох технологічних ланцюгів у виробництві продукції, значна матеріаломісткість та енергоємність продукції. Негативна роль цих успадкованих від колишньої планової економіки факторів поглиблюється зволіканням із проведенням не поверхових, а глибоких структурних економічних перетворень. На сьогодні доводиться констатувати незавершеність і концептуальну невивершеність таких трансформацій. Спричинені цими та іншими обставинами труднощі сучасного соціально-економічного стану держави спонукають певні політичні сили до ревізії обраного курсу, піддають не просто сумнівам, але й запереченню напрям економічного розвитку держави. Було б помилково, якби ці радикальні погляди та позиції позначилися на пріоритетності економічного всеобучу громадян України, звели б його до постулатів та ідеологем тієї економічної системи, що слугувала підґрунтям соціалістичної моделі розвитку суспільства. Від темпів поступу України на шляху реалізації економічних перетворень залежить і рівень соціального захисту її громадян, стрімке зниження якого може бути на сьогодні каталізатором загострення політичної ситуації в державі. Лише реальні плоди економічних реформ, зростання зайнятості, підвищення доходів і купівельної спроможності населення, структурна перебудова економіки забезпечать належні надходження до бюджету й закладуть міцні підвалини до системи соціального захисту громадян України, метою якої є [9; 11; 15]:

- припинення загрозливого процесу падіння життєвого рівня українського народу;
- недопустимість подальшої диференціації доходів населення, посилення ролі держави в економічно обґрунтованому перерозподілі доходів з урахуванням інтересів соціально незахищених громадян;
- ліквідація об'єктивних умов соціального вибуху та гострої конфронтації між населенням і державною владою, між заможними та малозабезпеченими;

- стимулювання економічного зростання, підвищення продуктивності праці та підвищення якості й конкурентоздатності товарів і послуг;
- формування механізмів відтворення та поповнення середнього класу;
- стабілізація політичного стану в країні й утвердження престижу української незалежної держави як гаранта соціального захисту та надання суспільних благ;
- стимулювання формування української еліти;
- оздоровлення морально-психологічного клімату у суспільстві;
- пом'якшення соціальних наслідків безробіття, бідності, інфляції;
- забезпечення всьому населенню мінімального рівня матеріальної допомоги, освіти та медичного обслуговування, а також умов для проживання.

Для подолання кризової ситуації в державі великого значення набуває проблема збе

реження та підвищення освітнього рівня населення України. Адже рівень освіченості – це основа інтелектуального потенціалу суспільства, надбання української спільноти. Освіченість нації, як і її здоров'я, є дорогоцінним скарбом народу, запорукою його добробуту, гідності та національної безпеки. Світовий досвід свідчить, що чим вищий інтелектуальний потенціал суспільства, тим могутніша країна, тим сильнішими є її економіка і продуктивні сили. Ще на початку 50-х років за рівнем інтелектуального потенціалу Україна займала місце в першій десятці країн світу. Сьогодні вона відійшла до п'ятого десятку. Причин цьому кілька, і практично всі вони є похідними від економічної кризи, що вразила суспільство і найважливіші галузі суспільного відтворення – освіту, охорону здоров'я та культуру. Серед цих причин доцільно назвати подальше скорочення фінансування освіти як з Державного, так і з місцевих бюджетів, зниження престижу, з яким ототожнювалося здобуття якісної освіти (втім, цей феномен, швидше за все, матиме короткотерміновий характер), відсутність гарантованої перспективи отримати вищу освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ускладнення соціальних та економічних проблем у житті України не могло не позначитися і на стані освіти, яка запізно почала реагувати на життєво важливі потреби суспільства, на підготовку кадрів, що забезпечили б економічне зростання в нових умовах господарювання. Попри всі негаразди, в нашій державі створено «Програму комплексної соціально-економічної реформи України», у якій значне місце відведено перебудові

системи освіти [7]. Програмою визначено, що система освіти за змістом і формою має бути: 1) національною; 2) гуманістичною; 3) демократичною і 4) цілісною, інтегрованою, безперервною.

1. Основою і гарантом системи освіти виступає Конституція України. Усі її ланки розвиваються на ґрунті українознавства як державної політики і філософії; державного бюджету; обов'язкового для всіх базового змісту освіти; державної української мови, історії країни та національної культури; використання національних традицій, мов і культури усіх національних меншин з урахуванням специфіки регіонів.

2. Змістом і головною метою виховання і навчання є гармонійно розвинена особистість, якій притаманні альтруїстичні мотиви та дії; такі гуманні якості як співчуття, доброзичливість, взаємодопомога тощо. Система виховання і навчання гуманної особистості здійснюється на основі загальнолюдської моралі.

3. В усі ланки освіти впроваджуються демократичні засади на основі забезпечення прав і свободи громадян у виборі змісту і напряму навчання та виховання, умов для оптимальної реалізації і самореалізації потенціальних можливостей кожної людини.

4. Цілісна, інтегрована, безперервна освіта зумовлена тим, що всі форми життя суспільства (політична, економічна, соціальна) тісно переплітаються між собою. Висока освіченість та культура народу є фундаментом підвищення ефективності праці та рівня національної економіки.

На сучасному етапі економічних перетворень вимоги до загального перегляду форм та змісту економічної освіти в Україні посилюються передусім кількома історичними та інституційними чинниками [3; 7; 8]:

1. *Етапом відносної макроекономічної стабілізації.* Цей етап українських економічних реформ формує у суб'єктів економічного процесу принципово інші, аніж за умов гіперінфляції, мотиви своєї діяльності. Створено передумови для того, щоб як юридичні, так і фізичні особи продумано і виважено розпоряджалися своїми коштами, набували довіри до банківської системи, поступово поповнювали собою загін дрібних і середніх інвесторів, долучалися до фондового ринку, наважувалися на започаткування своєї власної справи. Окрім того, реалією останніх років стала тенденція створення все більшої частки валового внутрішнього продукту (ВВП) у недержавному секторі економіки. Це означає, що постійно зростаюча частка робочої сили починає використовуватися в приватному секторі, значно вимогливішому до працівників у питаннях продуктивності праці, підприємництва, вияву ініціативи, дбайливого ставлення до виробничих ресурсів і наукової організації праці. Це, в свою чергу, висуває нові вимоги до економічної підготовки покоління, що на межі тисячоліть поповнить собою ринок робочої сили в Україні.

2. Появою все нових і нових інституцій, притаманних ринковій економіці. Громадяни України можуть стати повноцінними суб'єктами фондового ринку, купуючи державні казначейські зобов'язання. Триває процес роздержавлення. Поволі, але таки знаходять стратегічних інвесторів найпотужніші промислові об'єкти вітчизняної економіки. Спираються на ноги фондові біржі, зростає кількість емітентів акцій, розпочато створення електронної депозитної системи цінних паперів. Зростає ліквідність банківської системи. Не так швидко, як того праглося б, але і на селі набувають поширення нові форми господарювання. Зростає роль і частка недержавних закладів освіти.

3. Усвідомленням громадянами України свого статусу як платника податків із пов'язаними з цим правами та обов'язками. Якщо для більшості громадян України донедавна наповнення та видатки Державного й місцевих бюджетів були процесами, відокремленими від безпосередньої участі громадян, зовсім втаємниченими, то нині вони дедалі більше починають розуміти свою роль як платника податку, свідченням чого є нещодавно створена Асоціація платників податків України. Обов'язок вчасно та сповна сплачувати податки супроводжується усвідомленням свого права вимагати звітності про доцільність та обґрунтованість витрачання бюджетних коштів. Свідченням цього може бути пильна увага громадськості до витрачання бюджетних коштів міністерствами та відомствами, а передусім - місцевими органами влади, адже на регіональному рівні взаємозв'язок між сплаченими податками і якістю спожитих послуг має прозорий вигляд. Пересічні громадяни починають розуміти, що безконтрольність використання бюджетних коштів неминуче призводить до зловживань, корупції та хабарництва. Усе це, в свою чергу, стає основою для формування негативного ставлення значної частини громадян до державних інституцій, як і причиною дезорієнтації у визначенні фінансових повноважень різних гілок влади, створює викривлене уявлення про механізми фінансування тих чи інших гарантованих державою своїм громадянам прав (яскравим прикладом останнього є досить тривала дискусія, що точиться в українському суспільстві навколо унормування пільг), викликає у певної частини суспільства сумніви у надбаннях молодого української держави.

4. Поступовою втратою державним сектором виробництва своєї привабливості і конкурентоспроможності у порівнянні з приватним сектором. Значні затримки виплат заробітної плати у бюджетній сфері, випереджувальне зростання розміру зарплати у недержавному секторі порівняно з державним, створення в приватних установах і підприємствах кращих умов для професійного зростання сприяють перерозподілу робочої сили у недержавний сектор економіки, хоч посилюються і вимоги до працівників, зайнятих у приватному бізнесі чи акціонерних товариствах;

зменшується і потреба, насамперед молодого покоління, у патерналізмі з боку держави.

5. *Неухильною інтеграцією України у міжнародний ринок праці.* Кінець 90-х років ознаменувався вступом України до низки міжнародних організацій: Світового Банку, Міжнародного Валютного фонду, Ради Європи та інших. У перспективі - входження в Європейський Союз, Всесвітню організацію торгівлі та приєднання до Генеральної угоди по тарифах та торгівлі (ГАТТ). Інтегрування до таких організацій диктує й прискорює запровадження в Україні міжнародних стандартів економічної діяльності та бухгалтерського обліку, робить необхідною гармонізацію вітчизняного законодавства із загальноприйнятими міжнародними нормами, підвищують вимоги до освітнього рівня працівників, здатних гідно представляти Україну у світі.

Усе це ставить перед громадянами України (які є платниками податків та інвесторами, а, отже, зацікавленими у розумінні сучасної економічної ситуації та її тенденцій) нові вимоги: орієнтуватися у плині різноманітної економічної інформації, робити правильні економічні висновки та приймати відповідні рішення, привчатися думати стратегічно, на випередження, а головне – на свій власний страх і ризик, без звичного оглядання на патронаж із боку держави.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Стрімка зміна економічного устрою в Україні викликає необхідність суттєвого реформування всіх без винятку галузей суспільного виробництва. Осторонь цього складного процесу не може залишатися й освіта. Вже сьогодні потрібна така якість освіти, яка завтра дозволить випускникам шкіл вільно включатися в реальне життя і брати активну участь у здійсненні економічних реформ шляхом безпосередньої діяльності в нових умовах формування і розвитку ринкових відносин. Природно, що вільне входження нинішнього школяра в реальне життя стало складнішим, а отже, сьогодні, і тим більше в майбутньому, економічній освіті школярів альтернативи не існує. Знання і вміння дозволяють вільно орієнтуватися в ринкових економічних відносинах, правильно вирішувати проблеми, що виникають перед випускниками у виборі професійного навчального закладу, в адаптації до умов конкурентного ринку праці і соціального захисту від безробіття, інших конфліктів і колізій.

Цілком закономірно, що новації у системі фінансування та матеріально-технічного забезпечення вимагають від керівників закладів освіти володіння сучасними управлінськими, економічними, представницькими знаннями й уміннями. Така вимога часу, в свою чергу, ставить на порядок денний необхідність невідкладного вирішення питання економічної освіти педагогічних кадрів. Цілком очевидно, що для

повноцінної реалізації всієї сукупності таких багатограних завдань, потрібні відповідні кадри. Водночас підготувати їх неможливо: необхідний певний час. Але разом з тим, що не менш важливо, потрібні науково обґрунтовані, виважені та експериментально перевірені основи економічної освіти педагогічних кадрів, спроможних забезпечити повноцінну економічну освіту і виховання учнівської молоді, яка буде жити і працювати в умовах третього тисячоліття.

Література

1. Автомонов В.С. Человек в зеркале экономической теории / Автомонов В.С. – М.: Наука, 1993. – 176с.
2. Боричева А. Экономические проблемы и национальное самосознание / Боричева А. // Вопросы экономики. – 1993. – №8. – С.49-56.
3. Вачевський М.В. Для ринкової системи господарювання / Вачевський М.В. // Рідна школа. – 1994. -№8. – С. 55-58.
4. Гальчинський А.С. Основи економічної теорії / Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. – К.: Вища школа, 1995. – 471с.
5. Гетлбронер Р., Тароу Л. Економіка для всіх / Гетлбронер Р., Тароу Л. – Львів: Просвіта, 1995. – 271с.
6. Дригус І. Закон працює на освіту / Дригус І. – 1996. – №2. – С.7-12.
7. Затуренська В.О. Економічні методи управління в нових умовах господарювання / Затуренська В.О // Вдосконалення управління навчально-виховними закладами. –К.: Хрещатик, 1996. – С. 39-44.
8. Затуренська В.О. Питання економічних відносин у документах про шкільну освіту / Затуренська В.О. // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С. 18-25.
9. Ласкавий А.О. Теорія і практика формування основ ринкової економіки / Ласкавий А.О. – К., 1994. – 116с.
10. Лукінов І. До стратегії економічного розвитку України / Лукінов І. // Економіка України. – 1992. – №2. – С. 9-10.
11. Лукінов І. Ми стали на шлях реформ, а він не буває легким / Лукінов І. // Київська правда. - 1997. - 22 серпня.
12. Макконнел К.Р. Экономика : Принципы, проблемы и политика / Макконнел К.Р., Брю С.Л. // В 2т.: Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – Т.1. – 399с.; Т.2. – 400с.
13. Михасюк І. Регіональна економіка / Михасюк І., Янків М., Залога З. – Львів: Українські технології, 1988. – 234с.
14. Небоженко В. Про національнодержавні пріоритети розвитку незалежності України / Небоженко В. // Розбудова держави. – 1992. – № 2. – С.13-19.
15. Основи економічної теорії : політекономічний аспект / Г.Н.Климко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко // За ред. Г.Н.Климка та В.П.Нестеренка. – К.: Вища школа, 1997. – 743с.
16. Самуельсон П. Економіка / Самуельсон П. – Львів: Світ, 1993. – 493с.

С. Лебедєв

- кандидат хімічних наук, завідувач кафедри загальної хімії, доцент
Сумського державного університету

Ю. Лицман

- кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної хімії Сумського
державного університету

УДК 54-145.51,54-145.12,54-145.16

РОЗРАХУНОК КОНЦЕНТРАЦІЙ РОЗЧИНІВ КИСЛОТ ТА ОСНОВ

У статті розглянуто проблему визначення концентрацій розчинів кислот і основ. Для розрахунку молярної концентрації розчинів кислот і основ, які широко використовуються у лабораторній практиці, запропоновано математичні рівняння. Розрахунки молярної концентрації проводяться з використанням експериментально отриманих значень густин розчинів. Використання запропонованих математичних рівнянь дозволяє спростити розрахунки концентрацій розчинів і зменшити похибку обчислення. Вказані рівняння можна використовувати у навчальній роботі зі студентами і при складанні комп'ютерних програм.

Ключові слова: кислоти, основи, молярна концентрація розчинів, густина розчинів, поліном, лінія тренда, коефіцієнт кореляції.

С. Лебедєв

- кандидат химических наук, заведующий кафедрой общей химии, доцент
Сумского государственного университета

Ю. Лицман

- кандидат педагогических наук, доцент кафедры общей химии Сумского
государственного университета

**РАСЧЁТ КОНЦЕНТРАЦИЙ РАСТВОРОВ КИСЛОТ
И ОСНОВАНИЙ**

В статье рассмотрена проблема определения концентраций растворов кислот и оснований. Для расчёта молярной концентрации наиболее используемых в лабораторной практике растворов кислот и оснований предложены математические уравнения. Расчёты молярной концентрации проводятся с использованием экспериментально полученных значений плотностей растворов. Применение предложенных математических уравнений позволяет упростить расчёты концентраций растворов и уменьшить погрешность вычисления. Указанные уравнения можно использовать в учебной работе со студентами и при составлении компьютерных программ.

Ключевые слова: кислоты, основания, молярная концентрация растворов, плотность растворов, полином, линия тренда, коэффициент корреляции.

S. Lebedev

- Candidate of Chemical sciences, manager of department of general chemistry, associate professor of the Sumy State University

J. Litsman

- Candidate of Pedagogical sciences, associate professor of department of general chemistry of the Sumy State University

CALCULATION OF CONCENTRATION OF SOLUTIONS OF ACIDS AND BASES

The problem of calculation of concentrations of solutions of acids and bases is considered in the article. Mathematical equations are offered for the calculation of molar concentration of the acids and bases solutions that are most used in laboratory practice. The calculations of molar concentration are conducted with the use of the experimentally got values of density of solutions. Application of the offered mathematical equations allows to simplify the calculations of solutions concentrations and to decrease the error of calculation. The indicated equations can be used in educational work with students and computer programming.

Key words: acids, bases, molar concentration of solutions, density of solutions, polynomial, trend line, correlation coefficient.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковим чи практичним завданням. У багатьох галузях науки, промисловості, виробництві сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, медицині використовуються розчини кислот и основ, що мають різні концентрації. Для визначення концентрації розчину традиційно застосовують ареометричний метод. Сутність цього методу полягає у визначенні густини розчину за допомогою набору ареометрів і встановленні його концентрації на підставі відповідних значень у довідкових таблицях. Значення густини розчину, отримане при вимірюванні ареометром, не завжди можна знайти у довідковій таблиці. У таких випадках значення концентрації розчину розраховують, використовуючи метод інтерполяції. Тому постає проблема вибору рівняння для обчислення концентрації розчинів за практично отриманими значеннями їхньої густини. Використання такого рівняння повинно сприяти спрощенню розрахунків концентрації розчинів за їхньою густиною, а результати обчислення мати мінімальну похибку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми у загальному вигляді і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз довідкової літератури

[1-3] показує, що у ній відсутня інформація щодо зв'язку між багатьма значеннями густин розчинів та їх концентраціями. У процесі навчання студентів на заняттях лабораторного практикуму виникає необхідність експериментального визначення концентрації розчинів. Проблема вибору рівняння для обчислення концентрації розчинів за їхньою густиною виникла також під час виконання студентами науково-дослідницької роботи, а пізніше - при складанні навчальних комп'ютерних програм, у яких в якості змінної величини повинна була фігурувати концентрація розчину, розрахована на підставі ареометричної густини.

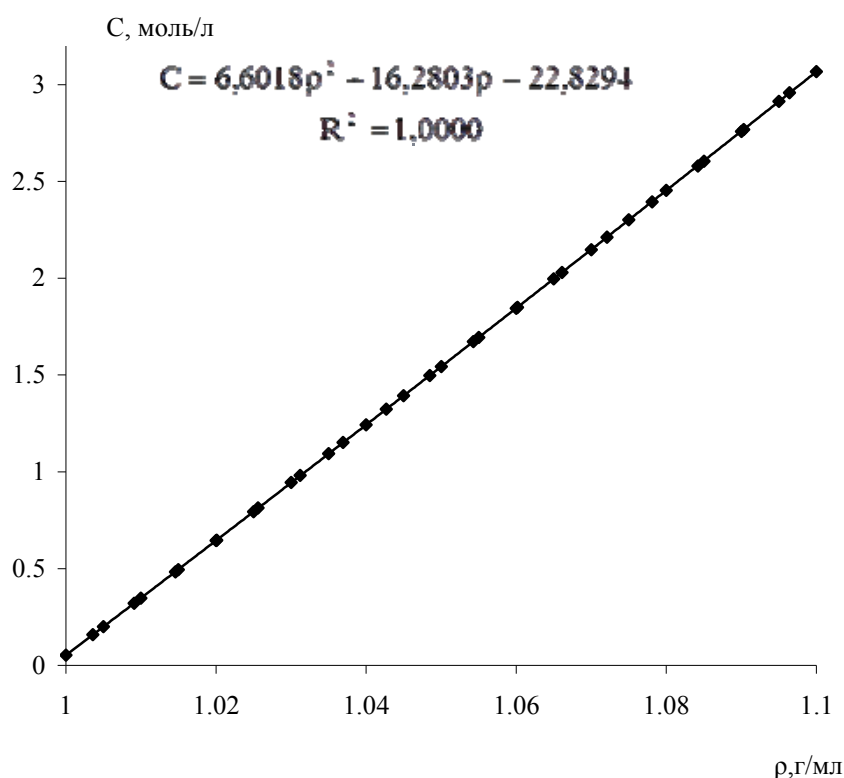
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Сучасна комп'ютерна техніка дозволяє зробити процес розрахунку концентрацій розчинів більш зручним, а, головне, більш точним. У цій статті пропонується спосіб розрахунку концентрацій розчинів кислот й основ за формулами, отриманими шляхом обробки наявних літературних даних щодо значень густини розчинів.

Виклад основних результатів дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо методику, яку було застосовано для обробки літературних даних (на прикладі нітратної кислоти). Наявні у довідкових таблицях дані [2; 3] (у цьому випадку 214 значень), які пов'язують густину розчину (ρ) та його молярну концентрацію (C) представляли у вигляді графіку $C = f(\rho)$. Після цього підбирали вид лінії тренду та оцінювали її якість за допомогою коефіцієнту кореляції R^2 . В ідеальному випадку цей коефіцієнт повинен дорівнювати одиниці.

Було встановлено, що кращим рівнянням, яке описує залежність молярної концентрації від густини, є поліном виду $C = a \cdot \rho^2 + b \cdot \rho + d$. Більша кількість членів поліному ускладнює залежність, менша – робить її менш точною.

Однак очевидним є те, що одним рівнянням неможна точно описати всю область концентрацій, тому що на окремих ділянках спостерігається відхилення від монотонності. Саме тому нами було виділено декілька ділянок, на кожній з яких залежність $C = f(\rho)$ описується максимально точно. На рис. 1 показано графік залежності $C = f(\rho)$ для інтервалу значень густини 1,0 - 1,1 г/см³.

Як видно з графіку, коефіцієнт кореляції R^2 для вказаного інтервалу значень густини дорівнює 1,0000. До табл. 1 внесено значення концентрацій розчинів нітратної кислоти, що було розраховано за рівнянням, яке наведено на рис.1, у порівнянні зі значеннями, що містяться у довідниках. Дані табл. 1 свідчать про гарну відповідність значень концентрацій, розрахованих за отриманим нами рівнянням, та наявним літературним даним, які було математично оброблено.

Рис.1. Залежність концентрації розчину нітратної кислоти від густини

Таблиця 1

Порівняння літературних (Л) і розрахованих (Р) значень концентрацій розчинів HNO_3

ρ , г/см ³	С, моль/л		ρ , г/см ³	С, моль/л	
	Л [3]	Р		Л [3]	Р
1,036	0,1593	0,1589	1,0543	1,673	1,673
1,091	0,3203	0,3216	1,0602	1,850	1,852
1,0146	0,4831	0,4846	1,0661	2,030	2,030
1,0201	0,6475	0,6480	1,0721	2,212	2,213
1,0256	0,8138	0,8118	1,0781	2,395	2,396
1,0312	0,9819	0,9790	1,0842	2,580	2,582
1,0369	1,152	1,150	1,0903	2,768	2,769
1,0427	1,324	1,324	1,0964	2,958	2,956
1,0485	1,498	1,498	1,1026	3,150	3,147

Отримані аналогічним способом дані для інших інтервалів концентрацій нітратної кислоти представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Дані для розрахунку концентрацій розчинів нітратної кислоти

Коефіцієнти рівняння $C = a \cdot \rho^2 + b \cdot \rho + d$, моль/л			Інтервал використання	R^2
a	b	d	ρ , г/см ³	
6,6018	16,2803	-22,8294	1,00 – 1,10	1,0000
9,2864	10,6943	-19,9307	1,10 – 1,20	1,0000
30,9326	-40,0556	9,7859	1,20 – 1,30	1,0000
70,6719	-142,9560	76,3872	1,30 – 1,37	1,0000
146,2164	-349,0957	217,0188	1,37 – 1,44	1,0000
355,0117	-952,4604	652,9265	1,44 – 1,48	0,9999
694,1397	-1941,4568	1373,7941	1,48 – 1,49	0,9990
-	76,2198	-91,3065	1,50 – 1,52	0,9999

Таблиця 3

Дані для розрахунку концентрацій розчинів кислот

Кислота	Коефіцієнти рівняння $C = a \cdot \rho^2 + b \cdot \rho + d$, моль/л			Інтервал використання	R^2
	a	b	d	ρ , г/см ³	
1	2	3	4	5	6
H ₂ SO ₄	8,0307	-0,4755	-7,5319	1,000 – 1,060	1,0000
	6,2397	3,0623	-9,2676	1,061 – 1,279	1,0000
	2,3467	13,1400	15,788	1,280 – 1,539	1,0000
	9,4108	-9,0344	1,6271	1,540 – 1,760	1,0000
	173,2070	-587,4123	512,2513	1,761 – 1,820	0,9997
	884,9785	-3175,2629	2864,4892	1,821 – 1,829	0,9998
	5926,1688	21632,7007	19759,1696	1,830 – 1,836	0,9992
HF	430,4002	-745,7188	315,8056	1,000 – 1,070	0,9997
	372,8424	-610,2876	236,3983	1,071 – 1,160	0,9999
HCl	83,2570	-111,7577	28,5993	1,000 – 1,033	1,0000
	35,1814	-13,1679	-21,9351	1,034 – 1,110	1,0000
	91,2070	-138,5073	48,1685	1,115 – 2,000	1,0000
HBr	-	17,9242	-17,8968	1,005 – 1,072	1,0000
	-	17,9720	-17,9451	1,073 – 1,320	1,0000
	-	18,7055	-18,9777	1,321 – 1,770	0,9999
HI	-0,7902	12,6492	-11,8422	1,005 – 1,250	1,0000
	-0,7053	12,8930	-12,3001	1,251 – 1,900	1,0000
HCN	-64,4233	48,3069	22,9403	0,697 – 0,759	0,9997

Продовження таблиці 3

H_3PO_4	-	19,8907	-19,8791	1,000 – 1,199	1,0000
	3,0952	12,9807	-16,0238	1,200 – 1,399	1,0000
	3,3105	12,2539	-15,4111	1,400 – 1,870	1,0000
$HClO_3$	1,2068	18,1894	-19,3703	1,000 – 1,160	1,0000
$HClO_4$	-	17,3716	-17,3543	1,000 – 1,129	1,0000
	-	17,2048	-17,1538	1,130 – 1,269	1,0000
	-	16,7084	-16,5342	1,270 – 1,569	1,0000
	-	18,6800	-19,6109	1,570 – 1,670	0,9998
HIO_3	0,8947	4,9022	-5,7868	1,007 – 1,139	1,0000
	1,4735	3,4516	-4,8831	1,140 – 1,170	1,0000
HIO_4	-0,6617	7,3521	-6,6840	1,000 – 1,140	1,0000
	-0,1236	6,2883	-6,1743	1,141 – 1,390	1,0000
$HCOOH$	218,6449	-352,6391	134,0968	1,009 – 1,044	1,0000
	95,0161	-94,9212	-0,2207	1,045 – 1,100	1,0000
	145,9827	-204,3983	58,4935	1,101 – 1,160	0,9997
	456,2000	-924,0760	475,7972	1,161 – 1,220	0,9996
CH_3COOH^*	271,0169	-427,2991	156,4858	1,000 – 1,025	1,0000
	1059,1499	-2040,6531	982,1504	1,026 – 1,047	1,0000
	2821,1426	-5731,4225	2914,8915	1,048 – 1,060	0,9999
	14641,10	-30823,98	16232,13	1,061 – 1,067	1,0000
	108051,74	-230229,28	122650,63	1,068 – 1,070	1,0000
	-45454,55	2235583,33	-195118,97	1,0699-1,0693	0,9900
	-27524,28	58465,20	-31030,51	1,0692-1,0643	1,0000
	-951,5279	6162,1606	-3198,7432	1,0642-1,050	0,9997

* - для оцтової кислоти із зростанням концентрації густина його розчину спочатку зростає, а потім починає зменшуватися.

Дані, отримані в результаті розрахунків за рівнянням для інших кислот та основ у представлено у таблицях 3 і 4.

Формат встановлених нами коефіцієнтів у табл. 2 – 4 взято таким, щоб забезпечити максимальну близькість розрахованих і експериментальних даних. Після розрахунку концентрації за наведеною формулою результат необхідно заокруглювати, залишивши 2 – 3 знака після коми. У табл. 2 – 4 наведено значення коефіцієнтів кореляції для усіх діапазонів концентрацій.

Таким чином, запропонований нами підхід дозволяє спростити розрахунки концентрацій розчинів за значеннями їх густин. Крім того, розрахункову формулу можна вводити до математичних програм, у яких концентрація використовується в якості параметру.

Таблиця 4

Дані для розрахунку концентрацій розчинів основ

Основа	Коефіцієнти рівняння $C = a \cdot \rho^2 + b \cdot \rho + d$, моль/л			Інтервал використання ρ , г/см ³	R ²
	a	b	d		
KOH	15,7488	-11,7912	-3,9239	1,000 – 1,109	1,0000
	11,6691	-2,6767	-9,0206	1,110 – 1,319	1,0000
	9,6687	2,5141	-12,3976	1,320 – 1,530	1,0000
NaOH	24,7370	-27,0292	2,3292	1,000 – 1,109	1,0000
	24,2229	-26,2854	2,1383	1,110 – 1,309	1,0000
	37,5267	-60,8947	24,6486	1,310 – 1,530	1,0000
NH ₄ OH	150,9309	-433,1498	281,9892	1,000 – 0,995	1,0000
	120,1203	-376,7173	256,1884	0,994 – 0,880	1,0000

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті запропоновано математичні рівняння для розрахунку молярної концентрації розчинів кислот і основ, які широко використовуються у лабораторній практиці. Вказані рівняння можуть бути застосовані під час навчання студентів і при складанні математичних комп'ютерних програм, у яких використовуються концентрації розчинів кислот та основ. Подібні рівняння можна підібрати для розчинів будь-яких інших речовин і використати для визначення їхньої концентрації.

Література

1. Лидин Р.А. Справочник по неорганической химии / Лидин Р.А., Андреева Л.Л., Молочко В.А. – М : Химия, 1987. – 320с.
2. Рабинович В.А. Краткий химический справочник / В.А. Рабинович, Хавин З.Я. – Л. : Химия, 1977. – 376с.
3. Справочник химика-аналитика / А.И. Лазарев, И.П. Харламов, П.Я. Яковлев, Е.Ф. Яковлева. – М. : Металлургия, 1976. – 184с.

Л. Черній

- асистент кафедри іноземних мов Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

УДК 371.132:37.018.554

**СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В США**

У статті розглянуто стандарти професійного розвитку вчителів іноземної мови в США, аналіз яких дозволить використати позитивний американський досвід для удосконалення професійної підготовки відповідних фахівців у вітчизняних ВНЗ.

Ключові слова: стандарти професійного розвитку, вчитель, вчитель іноземної мови.

Л. Черний

- ассистент кафедры иностранных языков Тернопольского педагогического университета имени Владимира Гнатюка

**СТАНДАРТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В США**

В статье рассмотрено стандарты профессионального развития учителей иностранного языка в США, анализ которых разрешит использовать позитивный американский опыт для улучшения профессиональной подготовки соответствующих специалистов в отечественных ВУЗ.

Ключевые слова: стандарты профессионального развития, учитель, учитель иностранного языка.

L. Cherniy

- assistant of department of foreign languages of the Ternopil Pedagogical University of the name of Vladimir Hnatyuk

**PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TEACHER
STANDARDS IN THE USA**

Professional foreign language teacher standards in the USA are described in this article. Their analysis helps to reveal some positive ideas which can be used during the preparation of foreign language teachers in the Ukrainian universities.

Key words: professional standards, teacher, foreign language teacher.

Постановка проблеми. З метою підвищення якості навчання в США наприкінці ХХ ст. розпочався період стандартизації освітньої галузі. Розробкою стандартів професійного розвитку вчителів і корекцією базових положень педагогічної освіти займаються організації, які проводять акредитацію ВНЗ та навчальних програм. До них належить: Національна рада з питань акредитації педагогічної освіти (The National Council for Accreditation of Teacher Education, NCATE), Міжштатний консорціум оцінки і підтримки освіти (Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium, INTASC), Національна рада з питань професійних вимог (стандартів) для вчителів (National Board for Professional Teaching Standards, NBPTS) та ін.

Стандартизація американської освіти сприяє досягненню таких завдань:

1. Уніфікації процесу розробки вимог та стандартів до професійних знань, умінь і навичок, необхідних для підготовки педагогічних працівників у навчальних закладах США (удосконалення чинних стандартів оцінки академічної та практичної підготовки студентів; моніторинг нових галузей знань, суміжних із педагогічною діяльністю; стандартизація вимог до процесу підготовки, ліцензування й сертифікації майбутніх учителів по всій території США).

2. Керуванні процесом акредитації педагогічних закладів і навчальних програм (унікнення двозначного трактування стандартів департаментами освіти штатів; врахування варіативності чинних програм підготовки вчителів).

3. Координації зусиль освітніх організацій для досягнення єдиної мети – підготовка висококваліфікованого, конкурентноспроможного, компетентного вчителя.

Таким чином, **мета статті** полягає в аналізі стандартів професійного розвитку вчителів іноземної мови в США з метою подальшого використання у вітчизняній системі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як безпосередньо розглянути стандарти професійного розвитку вчителів іноземної мови в США, розглянемо вимоги до підготовки педагогічних працівників будь-якого фахового спрямування.

Зазначимо, що найбільшими розробником освітніх стандартів є Національна рада з питань акредитації педагогічної освіти (NCATE). Відповідно до статистичних даних, у 17 штатах усі педагогічні ВНЗ акредитовані відповідно до стандартів NCATE; у 31 штаті використовують стандарти NCATE під час розробки навчальних програм підготовки вчителів; усі штати повністю чи частково користуються ліцензійними тестами NCATE [3]. До складу цієї організації входять науковці, освітяни та представники штатів, які стежать за якістю підготовки шкільних вчителів, методистів й адміністраторів [3].

До стандартів, за якими оцінюють підготовку майбутніх учителів у США, експерти NCATE відносять наступні групи: 1) професійну компетентність вчителя; 2) оцінювання досягнень учнів під час навчання; 3) педагогічний досвід; 4) здатність працювати в полікультурному середовищі.

Ще один перелік стандартів професійного розвитку вчителів запропонований експертами Міжштатного консорціуму оцінки і підтримки освіти (INTASC). Сюди належить:

1). Розуміння центральних концепцій, засобів і структури профілюючої дисципліни, створення ефективного навчального середовища; 2). Створення умов для інтелектуального, соціального й особистого розвитку учнів; 3). Використання індивідуального підходу до учнів для досягнення найкращих результатів у навчанні; 4). Володіння і використання навчальних стратегій, проблемних завдань, розвиток критичного мислення, вдосконалення професійних навичок; 5). Залучення учнів до індивідуальної та групової роботи, активна участь у навчально-виховному процесі, самомотивація; 6). Використання вербальної, невербальної й медіа-комунікації для підвищення активності, співпраці й інтерактивного спілкування учнів під час занять; 7). Планування навчання на основі знань про предмет спеціалізації, учнів, колектив і навчальні цілі; 8). Систематичний контроль інтелектуального,

соціального і фізичного розвитку школярів; 9). Уміння оцінити свій вплив на інших (учнів, батьків, колег по роботі) і прагнення до професійного розвитку; 10). Участь у житті освітньої спільноти [1].

Варто підкреслити, що визначені положення отримали загальну підтримку і схвалення освітніх, політичних і бізнесових лідерів США, оскільки є орієнтирами для зміцнення й удосконалення системи підготовки вчителів. Методичною базою стандартів є положення професійного педагогічного розвитку, розробкою яких займається Національна рада з питань професійних вимог (стандартів) для вчителів (NBPTS). Цю організацію було утворено за підтримки Форуму Карнегі в 1987 р. На даний момент вона є провідною освітньою установою, яка керує процесом сертифікації вчителів на державному рівні та виступає своєрідним містком між державою, штатами, школами й іншими навчальними закладами. Стандарти NBPTS відповідають найвищим професійним вимогам і розподілені на п'ять взаємопов'язаних груп.

1. Учителі відповідають за учнів та їх навчання. Члени NBPTS переконані, що викладацька професія — це: а) віра в те, що всі учні можуть вчитися. Науковці вважають, що вчитель навчається на власних помилках і досвіді. Тому він повинен вміти проаналізувати все, що побачив, почув чи прочитав, та виробити власну стратегію навчання; б) розуміння процесу навчання і розвитку школярів. Ці знання, у поєднанні з власним досвідом, дають змогу побудувати навчальний процес так, щоб усі учні стали його активними учасниками; в) домінування принципу рівності у ставленні до оточуючих. Уряд США гарантує всім учням право на отримання однакової кількості уваги з боку вчителів, незалежно від статі, релігії, соціального чи культурного статусу, мови, раси тощо. Однак під час заняття необхідно дотримуватись принципу диференціації й індивідуалізації, використовуючи методи і форми навчання відповідно до розумових можливостей дітей; г) формування пізнавальних здібностей учнів полягає в умінні вчителя враховувати їх самооцінку, мотивацію і процес формування особистості, що є запорукою інтелектуального розвитку [5, с. 10].

2. Учителі відповідають за те, чого і як вони навчають. Рівень професійності визначається не лише теоретичними знаннями, а й умінням здійснювати міждисциплінарні зв'язки, оскільки вони позитивно впливають на розвиток критичного мислення учнів.

3. Учителі відповідають за управління навчанням і повинні систематично контролювати досягнення учнів. Робота професійних педагогів спрямована на отримання школярами високих результатів. Досягнути визначену мету можна, володіючи ґрунтовними педагогічними знаннями (правильно провести дискусію, організувати індивідуальну і групову роботу, визначити мету заняття й дібрати відповідні форми і методи навчання,

об'єктивно оцінити знання учнів тощо), вміннями, які дозволяють повернути й утримати увагу школярів, мотивувати й зацікавити їх.

NBPTS регулярно проводить методичні семінари, курси підвищення кваліфікації, забезпечує вчителів сучасними інформаційно-методичними інструкціями, здійснює систематичний контроль за рівнем успішності учнів [5, с. 12—16].

4. Систематичне оновлення набутих навичок на основі власного досвіду. Учитель повинен самостійно підвищувати рівень професійної компетентності, а саме: удосконалювати педагогічну майстерність, знання і вміння; використовувати новітні технології; дотримуватися принципу безперервної освіти; займатися науковою діяльністю тощо. У сучасному суспільстві компетентний учитель є моделю освіченої людини. Його характер і професійність поєднують цікавість і любов до навчання; толерантність і відкритість; чесність і справедливість; повагу до культурної й інтелектуальної спадщини; креативність і винахідливість.

5. Учителі є членами освітньої спільноти і мають право вносити власні пропозиції й корективи з метою вдосконалення якості системи освіти. Цей стандарт проявляється у двох аспектах: 1) робота у школі; 2) співпраця з батьками [5, с. 18—21].

Таким чином, рівень компетентності американського вчителя визначають за допомогою стандартів INTASC і NBPTS. Сучасні стандарти педагогічної освіти орієнтовані насамперед на оцінку набутих умінь і вимагають інтеграції знань, пов'язаних із фаховим предметом, студентами, колегами й навчальним процесом. Цікавим видається і той факт, що вони розробляються для кожної спеціалізації окремо і залежать від специфіки обраного фаху.

Стандарти професійного розвитку вчителя іноземної мови в США перегукуються з основними положеннями INTASC та NBPTS й відображають цілі фахової підготовки: спілкування іноземною мовою, вивчення культури народу, мова якого вивчається, зв'язок іноземної мови з рідною, порівняльний аналіз мов, дослідження суспільних відносин.

У 2002 р. учасники Американської ради з питань викладання іноземних мов (ACTFL) запропонували пререлік стандартів для підготовки вчителів іноземної мови. Під час їхньої розробки науковці звертали увагу на вміння вчителя створювати відповідне навчальне середовище, спонукати учнів до комунікації, планувати навчання й оцінювати рівень засвоєних знань.

Науковці ACTFL розробили стандарти, які схвалені департаментами освіти штатів і покладені в основу процесу розробки навчальних програм підготовки вчителів іноземної мови в США. Сюди належить: розвиток комунікативної компетенції; постійний контроль усних комунікативних навичок; накопичення культурних, лінгвістичних і літературних знань, пов'язаних із мовою, яку вивчають; обов'язкове проходження педагогічної практики; використання сучасної методики викладання іноземної мови і розвиток методичних вмінь; використання інформаційно-комунікативних

й інформаційно-технічних технологій навчання; занурення у природне мовне середовище [4, с. 3].

На основі перелічених вимог знання вчителя іноземної мови поділяють на дві групи: 1) знання з лінгвістики, культури і літератури; 2) професійно-педагогічні знання (навчально-виховний процес, планування роботи, оцінювання рівня знань).

Продовжуючи роботу над дослідженням зазначеної вище проблеми, експерти АСТFL запропонували ще один перелік стандартів професійного розвитку вчителів іноземної мови. Однак, на відміну від попереднього, вони стосуються випускників акредитованого вузу і передбачають:

1. Знання мови і лінгвістики.
2. Інтеграцію культури і літератури рідної та іноземної мов.
3. Вивчення історії розвитку іноземної мови.
4. Впровадження і використовувати існуючі стандарти для оцінки, відбору, розробки й адаптації навчального матеріалу.
5. Оцінка мовної і культурної компетенцій учнів.
6. Професіоналізм (постійне удосконаленням лінгвістичної, культурної та педагогічної компетенцій вчителя; процесу вивчення іноземної мови серед учнів, колег і членів освітньої спільноти [4, с. 4—39].

Висновки. Отже, сучасний стан педагогічної освіти США пов'язаний із процесом стандартизації. Американські науковці погоджуються, що на даному етапі розвитку суспільства надзвичайно важливо уніфікувати вимоги і стандарти до освітньої галузі США, позаяк це сприяє зміцненню усієї системи й інтеграції освітніх інституцій по всій країні. Стандарти професійного розвитку вчителя відображені у змісті педагогічної освіти США, який поєднує основні дидактичні та методичні принципи систематизації навчального матеріалу для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Він формується для кожної спеціальності окремо й залежить від освітньої політики штату. Реалізація змісту забезпечує цілеспрямовану й професійну підготовку майбутніх фахівців.

Література

1. Model Standards for Beginning Teacher Licensing, Assessment and Development: a Resource for State Dialogue / [developed by Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium INTASC Foreign Language Standards Committee]. — 2002. — 65 p.
2. Model Standards for Licensing Foreign Language Teachers: a Resource for State Dialogue / [developed by Interstate New Teacher Assessment and Support Consortium INTASC Foreign Language Standards Committee]. — Washington DC, 1992. — 36 p.
3. NCATE (National Council for Accreditation of Teacher education. — Way of access: URL: www.ncate.org
4. Program Standards for the Preparation of Foreign Language Teachers : [initial level — undergraduate and graduate. For K—12 and Secondary Certification Program] / [prepared by the Foreign Language Teacher Standards Writing Team]. — 2002. — 39 p.
5. What Teachers Should Know and Be Able to Do : [report of NBPTS]. — National Board for Professional Teaching Standards, 2002. — 22 p.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ**В. Борисов**

- доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і методики технологічної підготовки Слов'янського державного педагогічного університету

А. Маяковський

- магістрант кафедри педагогіки і методики технологічної підготовки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.035.3:377.1:7.

ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ У ШКОЛЯРІВ

У буденному розумінні культура - це сукупність цінностей духовного і матеріального багатства людства; все, що створено людським суспільством і існує завдяки фізичній і розумовій праці людей. Проаналізувавши спеціальну літературу і врахувавши соціально-економічні зміни, стан реформування загальної середньої освіти, зокрема освітньої галузі "Технологія", автори розуміють культуру праці як складне особистісне утворення, що характеризується рівнем оволодіння певною системою знань; досвідом трудових відносин у колективі; вміннями використовувати технічні можливості сучасної комп'ютерної техніки; вміннями та навичками з планування; вміннями та навичками раціональної організації процесу праці; вміннями користуватися технічною документацією; раціонально використовувати засоби праці та матеріали; здатністю контролювати якість виконання роботи з певною мірою точності; виконанням правил техніки безпеки.

Ключові слова: культура праці, знання, уміння, навички, трудова діяльність.

В. Борисов

доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и методики технологической подготовки Славянского государственного педагогического университета

А. Маяковський

магистрант кафедры педагогики и методики технологической подготовки Славянского государственного педагогического университета

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ТРУДА У ШКОЛЬНИКОВ

Культура – совокупность ценностей духовного и материального богатства человечества, все, что создано человеческим обществом и существует благодаря физическому и умственному труду людей. В статье авторы рассматривают культуру труда как личностное новообразование, которое характеризуется уровнем овладения определенной системой знаний; опытом трудовых отношений в коллективе; умениями использовать технические возможности компьютерной техники.

Ключевые слова: *культура труда, знания, умения, навыки, трудовая деятельность.*

V. Borisov

The doctor of pedagogical sciences, the professor of chair of pedagogics and technique of technological preparation of Slavic state pedagogical university

A. Majakovsky

the master chairs of pedagogics and a technique of technological preparation of Slavic state pedagogical university

HISTORICAL BASES OF FORMATION OF THE STANDARD OF WORK AT SCHOOLBOYS

Culture – set of values of spiritual and material riches of mankind, everything that is created by a human society and exists thanks to physical and to brainwork of people. In article authors consider the standard of work as a personal new growth which is characterized by level of mastering by certain system of knowledge; experience of labor relations in collective; abilities to use technical possibilities of computer technics.

Key words: *the standard of work, knowledge, abilities, skills, labor activity.*

Результати досліджень О.Авраменка, В.Борисова, Ю.Кузьменко показують, що більшість учнів загальноосвітніх закладів мають досить низький рівень сформованості елементів культури праці. Причиною такого стану речей в практиці загальноосвітньої школи є те, що більшість учителів лише епізодично приділяють увагу на уроках трудового навчання формуванню культури праці у школярів. Це, в основному, відбувається безсистемно та спонтанно, і, в кращому випадку, спрямовано на підвищення рівня якогось одного із структурних компонентів.

Саме поняття „культура праці” в педагогічній науці зустрічається ще з середини XIX століття, хоча деякі аспекти цього поняття розглядалися і раніше. Світовою педагогічною думкою залишено велику спадщину з проблем трудової підготовки, виховання і всебічного розвитку особистості. Ці проблеми пов’язані з питаннями, які поставали перед людством протягом всієї історії.

Трудова підготовка школярів, поєднання навчання з продуктивною працею як основної умови всебічного розвитку особистості вивчалися видатними діячами педагогічної науки кінця XIX – поч. XX століття:

Н. Вессель, Р. Зейдель, О. Соломон, К. Ушинський, В. Фармаковський, Г. Холл, К. Цируль та інші.

Подальший розвиток теорії і практики трудового навчання та виховання учнів, обґрунтування важливості формування в них елементів культури праці здійснювався П. Блонським, Н. Крупською, А. Луначарським, А. Макаренком, В. Сухомлинським та ін.

Актуальність виробничого і трудового навчання учнів розкриваються в працях П. Атутова, С. Батишева, І. Волощука, Р. Гуревича, А. Касперського, О. Коберника, Г. Левченка, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Г. Терещука, Д. Тхоржевського та інших.

У 1952 році американські культурологи А. Кребер і А. Клакхон нарахували 164 визначення терміна „культура” і понад 100 спроб пояснити феномен культури теоретично. Через 20 років французький культуролог А. Моль репрезентував уже 250 формулювань. Сьогодні ж В. Титаренко в своїй роботі вказала на наявність близько 500 варіантів визначення цього феномена і це не гранична межа.

Саме слово „культура” походить від латинського „cultura”, що дослівно означає освіта, виховання, розвиток і має багато значень: все те, що створено людиною, на відміну від того, що створено природою; сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини; локалізоване у часі та просторі соціально-історичне утворення; виховання і навчання самої людини; ступінь досконалості, що досягнута в оволодінні тією чи іншою галуззю знань чи діяльності (культура мови, культура праці тощо); сукупність способів та прийомів організації, реалізації та розвитку людської життєдіяльності, способів людського буття [1; 2].

Як зазначає Є. Климов, не можна зводити поняття культури тільки до художньої діяльності людей, їх досягнень у цій галузі. Саме тому і кам'яна сокира прадавньої людини, і колесо водяного млина, і прядильна машина, і металообробний верстат, і поточна автоматична виробнича лінія, яка керується пультом дистанційного управління, і робототехнологічний комплекс – все це є справжніми проявами людської культури, результат творчих зусиль в самому високому розумінні цього слова [3].

Є. Климов наголошує, що культура – поняття неосяжне, і розділяє її на три складові: матеріальне виробництво (створення засобів життєзабезпечення і розвитку суспільства); духовне виробництво (створення і розробка суспільно-організаторських, наукових та художніх ідей); побудова міжособистісних стосунків, практична творчість та забезпечення найкращого суспільного устрою.

При цьому, сам їх і об'єднує. Науково-технічні та художні ідеї, практична творчість, міжособистісні стосунки впроваджуються у

матеріальне виробництво, а воно, в свою чергу, створює нові умови і задачі суспільного, наукового і художнього характеру [3].

Єдність матеріальної і духовної культури, їх зв'язок визначається єдиним джерелом їх походження – працею.

Трудовий життєвий шлях є однією з найважливіших загальнолюдських цінностей. Це те, що приносить людині не тільки предмети матеріальної культури (матеріальні засоби існування), а й сприяє всебічному розвитку: нові знання, вміння, майстерність, досвід, задоволення від виконаної роботи, почуття власної гідності та користі для суспільства (духовна культура).

Кожна з наук, що вивчає питання культури, виходячи зі свого предмету дослідження, виявляє ті її сторони і стосунки, що попадають у спектр розгляду даної галузі. Зростання ролі культури в житті суспільства, успіхи, досягнуті в науково-теоретичній думці, багато в чому обумовили посилення уваги дослідників з різних галузей наук до дослідження і обґрунтування усіх структурних компонентів, які включає в себе поняття „культура”. В. Лола вводить поняття універсальної культури, яку він називає технологічною. На його думку, вона характеризує сучасну історичну епоху, сучасне технологічне суспільство та визначається рівнем розвитку наукових знань, технічних засобів, різних видів технологій матеріального та духовного виробництва, змістом спільного життя та перетворення діяльності людей, зразків поведінки [4].

Отже, культура має складну структуру. Всі її елементи не існують як окремі види, а є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими.

Досліджуючи проблему трудової підготовки учнів 5-6-х класів, нас цікавить поняття „культура праці”. Адже важливо ставити перед собою завдання не тільки вивчати готові досягнення людства, його культуру, але і процес реального внеску в цю культуру. А це можливо тільки при творчій, практичній діяльності. В. Зінченко розглядає культуру, як універсальний спосіб діяльності, зазначаючи, що формування культури як універсальний спосіб діяльності можливе тільки на основі зв'язку навчання з практикою. Трудове навчання створює найкращі умови для формування культури праці, оскільки воно є практичною (предметною) основою застосування загальнонаукових знань, закріплення загальнотрудових і спеціальних умінь, вироблення практичних навичок діяльності у матеріальному виробництві.

Освітні, формуючі, розвиваючі, виховні можливості трудового навчання багатоаспектні. Пізнавальний потенціал праці визначається його впливом на інтелектуальну сферу особистості. Дидактичний потенціал трудового навчання пов'язаний з актуалізацією загальнонаукових знань та вмінь, що сприяє підвищенню мотивації навчальної праці. Розвиваючий потенціал праці полягає в тому, що він розвиває мануальні здібності, сенсорну культуру, загальні та спеціальні здібності, здійснює вплив на

фізичний розвиток особистості. Моральний потенціал визначається характером спілкування, мірою співробітництва, можливістю усвідомлення соціальної значимості конкретного виду праці, що здійснює вплив на світоглядну, комунікативну культуру особистості. Психологічний потенціал пов'язаний з можливістю самореалізації, самоствердження особистості. Економічний потенціал полягає не тільки в отриманні результатів праці у вигляді матеріальних цінностей чи послуг, але і в засвоєнні досвіду трудових відносин, формуванні відповідального ставлення до предметів, засобів, результатів праці [5].

Деякі дослідники (О. Уманський, Ф. Щербак) трактують культуру праці як систему, яка включає оволодіння соціально-економічними, соціально-психологічними, морально-етичними сторонами і умовами праці.

Так, Ф. Щербак вказує, що це поняття має складну будову і включає культуру виробничих умов, культуру трудового процесу і культурно-технічний рівень робітника. При цьому він вказує на три специфічні особливості, які відображають зміст поняття „культура праці” [6, с. 4-7]. Першою особливістю є те, що поняття „культура праці” має не тільки описове, а й вартісне розуміння. Культура праці характеризує не тільки те, що робиться, але й те, як робиться. По-друге, сутність цього поняття полягає в тому, що питання про культуру праці – це питання про те, якою мірою в тих чи інших факторах праці виявляється творча сутність людини. Щодо цього В. Капіца відзначає, що „...творчо сприймаючи культурні традиції, людина починає творити по-новому, не традиційно, а інноваційно, евристично, творчо-продуктивно. Культура стає не тільки способом творчої діяльності людини, але й формою суспільного виробництва...” [7, с. 151]. Третьою особливістю є те, що культура праці виражає цілісну характеристику проявів людини, вона виражає її інтегральні якості, об'єднані в єдине ціле, а не окремі сторони чи властивості. На думку І. Зельдіса, культура праці щодо занять з трудового навчання - це вміння планувати свою роботу, вважаючи її частиною трудової діяльності всього колективу; утримувати в чистоті своє робоче місце й раціонально використовувати знаряддя праці та матеріали; працювати швидко й охайно, дотримуючись правильної робочої пози і застосовуючи раціональні прийоми праці; високоякісно виконувати навчально-трудова завдання; точно і відповідно до вимог, які ставляться у даний період навчання, виготовляти вироби; вміти користуватися технічною документацією (кресленнями, ескізами, робочими кресленнями, інструкційними картками); точно дотримуватись правил техніки безпеки і гігієни праці, виконувати будь-яку доручену справу творчо, виявляючи при цьому розумну ініціативу.

Необхідно усвідомлювати, що ці вміння і навички ще не можуть бути в учнів такими стійкими і міцними, як у дорослих кваліфікованих робітників. І досвідчений учитель трудового навчання повинен добре

розуміти, що формування в учнів умінь і навичок культури праці – тривалий і важкий процес.

При цьому, як зазначає Є. Климов, необхідно, щоб культура праці весь час була в динамічному розвитку. Для цього необхідно:

1. Оволодівати теоретичними знаннями і практично закріплювати їх, вдосконалювати технічне обладнання, інструменти та засоби праці у своїй галузі діяльності.

2. Знати історію та розуміти перспективи розвитку даної галузі, мати уяву про своєрідність схожих професій.

3. Знати передові досягнення у своїй галузі діяльності, цікавитись досвідом роботи передовиків, обмінюватись досвідом з друзями.

4. Старатись зрозуміти, чому так, а не інакше організовано робоче місце, утримувати його в належному стані і по можливості вдосконалювати.

5. Бережливо ставитись до обладнання, засобів праці, інструментів, матеріалів та сировини.

6. Пам'ятати, що технологія – це закон виробництва (технологія присутня в будь-якій роботі, але вона не завжди так називається; наприклад, технологія навчання називається методикою і т.д.; а саме слово „технологія” у своєму складі має частину, яка походить від древньогрецького „техне” – мистецтво).

7. Цінувати та економити час (свій і товаришів).

8. Дотримуватись норм службової етики, правил взаємовідносин з товаришами по роботі, керівниками, підлеглими.

9. Дотримуватись правил безпеки праці, виробничої санітарії і особистої гігієни.

10. Вивчати себе, знати свої сильні і слабкі сторони. Максимально використовувати в процесі трудової діяльності свої сильні якості та компенсувати слабкі. Вміти керувати собою [3, с. 80].

Формування культури праці є досить важливою і багатогранною проблемою. Державний стандарт освітньої галузі „Технологія” одним із головних завдань підготовки підростаючого покоління до життя визначає формування в учнів культури праці, вироблення в них навичок творчої діяльності, раціонального ведення домашнього господарства, виховання відповідальності за результати власної діяльності, комплексу особистих якостей, необхідних людині як суб'єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства.

Формування в учнів елементів культури праці в тих чи інших аспектах розглядалися на протязі всієї історії розвитку предмета трудового навчання.

Ідея ручної праці, як загальноосвітнього предмета, і перший серйозний досвід застосування її на практиці, в школі, беззаперечно,

належить Фінляндії. Цьому вона повинна завдячувати Уно Цігнеусу, який без найменших вагань увів у програми школи цей предмет, як предмет виховання і навчання. У. Цігнеус особливу увагу звертав на те, щоб моральне і релігійне виховання в школі було на першому плані, і щоб приділялась однакова увага як на виховання розумове, так і фізичне. Для зазначеної мети і взагалі для гармонійного розвитку він відводить вагоме місце в своїй шкільній системі ручної праці.

11-го травня 1866 року вийшов закон „Височайше затверджене положення”, за яким урок трудового навчання (ручна праця) вводився в усі фінляндські початкові школи і учительські семінарії, як обов’язковий предмет. Це був перший шкільний закон, який вимагав включення в програму загальноосвітньої школи технічної ручної праці, – передовий на той час законодавчий акт, який утвердив подальший розвиток і розповсюдження трудового навчання та сприяв формуванню культури праці не тільки в школах Фінляндії, але і в школах майже всіх європейських держав [8].

Упроваджуючи трудове навчання як обов’язковий предмет в системі шкільної освіти Фінляндії, Уно Цігнеус ставив перед ним певні завдання щодо підготовки молоді до життя, в яких ми бачимо деякі елементи культури праці. Це вміння працювати, дотримуючись зручних робочих поз, які б не шкодили фізичному розвитку організму; вміння організовувати свою трудову діяльність, раціональне використання інструментів та матеріалів.

Уведення до шкільної програми трудового навчання, що мало великий успіх у Фінляндії, сприяло цій тенденції одночасно в Данії і Німеччині, а трохи пізніше в південній частині Швеції і в Прибалтійському краї завдяки іншому діячу – датчанину Клаусон-Каасу. Трудове навчання він вбачав як один з найважливіших засобів виховання, розвитку в молодого покоління фізичних і духовних творчих здібностей.

Спочатку уроки трудового навчання в Данії були не обов’язковими, але завдяки іншому датському педагогу-практику Акселю Міккельсену вони набули обов’язкового характеру. У 1886 році він заснував у Копенгагені на власні кошти школу для підготовки учителів ручної праці. Особливість цієї школи була в тому, що вона прагнула вирішити одне з дуже важливих завдань навчання ручної праці: заняття там проводилося з цілим класом, пояснення і вказівки давались всій аудиторії, практичні роботи проводились у зручних робочих позах, які відповідають фізіологічним вимогам. Використання інструментів і прийоми роботи з ними, як елементи культури праці, були розподілені за певною системою: виготовленню кожного виробу передують попередні вправи по використанню інструментів, необхідних для роботи. Для більш здібних учнів, паралельно із загальними заняттями вводився в курс цілий ряд

епізодичних задач [8, с. 42-45]. Зрозуміло, що такого виду заняття якнайкраще сприяли розвитку в учнів колективності, самостійності, формували навички культури праці у роботі.

Ідеї Клаусон-Кааса, які успішно розповсюдились в Данії, знайшли сприятливий ґрунт і в Швеції. Шведський педагог Отто Соломон вбачав у ручній праці великий виховний вплив, який полягав у розвитку сил і здібностей учнів. На своїх заняттях він намагався пробудити інтерес та повагу дітей до фізичної праці, зміцнити фізичні сили, розвинути окомір та спритність рук, і таким чином зробити молодь більше підготовленою до життя, особливо до виконання ними практичних завдань. Привчати учнів до самостійності, порядку, точності, уважності, як важливих елементів культури праці, Соломон вважав одним із головних завдань трудової діяльності. Особливу увагу він звертає на те, що праця повинна бути продуктивною, вправи повинні виконуватись не абстрактно, а у вигляді закінченого, придатного до життя виробу. В продуктивній праці Соломон бачив єдиний засіб застрахувати дітей, особливо міських, від небезпеки стати ледарями, адже, дивлячись як вони навчаються виробляти чи приймати участь у виробництві дійсно необхідних предметів, які мають реальну користь і цінність для життя, діти відчувають повагу до самих себе і до своїх керівників [8, с. 5-9].

Розвиваючи ідею виховання в учнів елементів культури праці, Роберт Зейдель говорить, що коли дитина приступає до роботи, у неї „...виникає велика кількість непередбачуваних труднощів, які весь час примушують дитину бути уважною,..., обдумувати, порівнювати, досліджувати, робити винаходи і відкриття. Дитина навчається власними силами долати перешкоди, в ній міцніє душевна самостійність. Навчання ручній праці створює самостійну, оригінальну особистість...” [8].

Відомий педагог Росії, викладач трудового навчання С.- Петербургського учительського інституту К. Ціруль великого значення надавав вихованню у дітей самостійності, порядку, точності, уважності, старанності та наполегливості. Розглядав він і такий елемент культури праці, як бережливе ставлення до обладнання та матеріалів. Це положення, говорив він, має основу як педагогічну, так і економічну. Діти повинні привчатися до бережливості, цінність їхньої праці повинна заключатись не у вартості матеріалу, а в якості роботи, економія є неминучою умовою існування шкільних майстерень [8]. Як бачимо, дане твердження залишається актуальним і в наш час.

З наведеного вище видно, що видатні педагоги минулого намагались виховувати у підростаючого покоління на своїх заняттях певні елементи культури праці (самостійність, раціональні прийоми праці, творче ставлення до роботи, бережливе відношення до інструментів та матеріалу), але у них ще не було чітких і обґрунтованих методик щодо їх виконання.

Це було обумовлено тим, що промисловість тільки розвивалася і суспільство ще не ставило до них таких вимог.

Наступним етапом у розвитку ідей по формуванню в учнів культури праці можна вважати 20-ті роки ХХ століття, коли відбувався бурхливий розвиток промислового виробництва. Розвиток мануфактурного та фабричного виробництва призвів до поділу праці, що, в свою чергу, стало можливим завдяки диференціації технологічних процесів. Володіючи мізерним обсягом спеціальних теоретичних знань та обмеженим колом елементарних трудових умінь і навичок прості робітники не були підготовлені до таких змін. Конкуренція примушувала виробників весь час вдосконалювати технічну базу виробництва. Технічний прогрес вимагав добре підготовлених, кваліфікованих, науково „підкованих” робітників. І хоча в ті роки формування культури праці здійснювалось як складова частина іншого, більш широкого поняття „наукова організація праці”, заслуговують на увагу діяльність видатних педагогів того часу: Н. Крупської, П. Блонського, А. Макаренка та ін.

Вирішення великого кола питань, пов'язаних з науковою організацією праці (НОП), забезпечувалось створенням в той період спеціальних закладів. Найбільш відомим із них був Центральний інститут праці (ЦІП), який почав свою навчально-пошукову і практичну роботу в 1920-му році. У 1921 році створена Рада організацій, яка досліджувала трудове навчання, і, яку восени 1923 року перейменували в Раду наукової організації праці.

Надзвичайно важлива роль, яка приділялася пропаганді ідей і знань з НОП, стала стимулом щодо значної роботи в системі освіти. Утворювались гуртки для педагогів, які цікавились застосуванням НОП у шкільній справі.

У світлі загальних проблем наукової організації праці в країні завдання школи зводились: до вдосконалення змісту і методів роботи; до прищеплення учням навичок культури праці; до виявлення найбільш ефективних засобів у навчанні і вихованні; до економії часу в досягненні поставленої мети.

Особливу увагу в своїй практичній і науковій роботі у вирішенні проблем виховання підростаючого покоління, формування у нього політехнічного кругозору, культури праці, розробці теорії побудови єдиної трудової школи з врахуванням вимог НОП приділяла Н. Крупська. У зв'язку з вирішенням проблем НОП і формуванням в учнів культури праці нею написано більше 25 статей. Н. Крупська наголошувала на тому, що високою культурою праці необхідно володіти кожному громадянину. Тільки тоді він зможе оволодіти технікою, яка постійно змінюється, будь-яку роботу виконувати швидко, з високою точністю, раціонально використовуючи інструменти, обладнання та матеріали.

Підготовка учнів до праці в політехнічній школі, говорила Н. Крупська, повинна давати учням як загальні трудові навички (уміння ставити в своїй праці певні цілі, планувати свою роботу, робити певні розрахунки, доцільно розподіляти між собою роботу, працювати колективно, вміння економно використовувати матеріал, вміння користуватись інструментами та ін.), так і вміння осмислювати трудові процеси з погляду техніки, організації праці, її суспільного значення [9, с. 358].

А. Макаренко велику увагу приділяв формуванню у дітей уміння організувати та планувати свою роботу, дотримуватись правил поведінки та забезпечувати ділову обстановку, умінь і навичок швидко, якісно та в установлені терміни виконувати трудові завдання під час своєї педагогічної праці. Він вважав, що трудова діяльність повинна стати основою життя дитячого колективу, і що саме праця в колективі під умілим керівництвом вчителя формує елементи культури праці, які знадобляться дітям в їх подальшому самостійному житті [8, с. 94-101].

До проблем виховання культури праці звертався і видатний український педагог В. Сухомлинський. В єдності культури праці і загального гармонійного розвитку особистості (фізичного, розумового, естетичного, морального) він бачив один із основоположних принципів трудового виховання. Він говорив, що якого б високого рівня не досягла технічна думка, шлях до наукових вершин і культури праці буде йти через оволодіння азбукою техніки, під якою він розуміє вміння читати технічну документацію, знання нескладних інструментів, приладів та механізмів. Гармонійного, всебічного розвитку, освіченості, духовного багатства, моральної чистоти – усього цього людина досягає лише за умови, коли поряд з інтелектуальною, моральною, естетичною і фізичною культурою досягає високого ступеня культура праці трудової творчості [10, с. 301].

Найбільш повно до визначення і обґрунтування поняття, основних елементів культури праці в останні десятиліття у своїх дослідженнях підійшли С. Журавель, Д. Зембицький, В. Струманський, М. Ханін та ін.

Так, С. Журавель у своєму дослідженні розглядав культуру сільськогосподарської праці, під якою розумів сукупність знань і практичних умінь організувати і планувати правильну технологію і виконання робіт; забезпечення якості і продуктивності праці; аналіз результатів і економічна ефективність виробництва продукції.

Д. Зембицький присвятив своє дослідження формуванню культури праці старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Проаналізувавши роботи різних авторів стосовно своєї проблеми, він виявив 38 елементів культури праці, які об'єднав у три групи. Перша група – це зовнішні умови праці учнів (обладнання, інструменти, раціональна організація робочого місця); до другої групи він відніс знання, уміння та навички по плануванню, організації та контролю

трудового процесу; третя група є духовною основою культури праці (дисциплінованість, свідомість, відповідальність, готовність і творчий підхід до праці і т.д.). Спираючись на отримані дані і враховуючи багатогранність поняття „культура праці”, Д. Зембицький обмежився дослідженням формування у старшокласників трьох основних елементів культури праці: уміння точно виконувати трудові дії, уміння працювати в колективі, творчого ставлення до праці.

Формування культури праці в учнів середніх спеціальних навчальних закладів розглядав В. Струманський. Найбільш важливими її компонентами він вважає вміння працювати за планом, контролювати свою діяльність та працювати в колективі. Особливо вчений акцентує увагу на політехнічній культурі праці, яку характеризує як інтегровану сукупність політехнічних знань, умінь та навичок, що забезпечують загальну готовність особистості до високопродуктивної праці.

Зроблений аналіз праць вчених з досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що ними було проведено значну дослідну роботу щодо формування тих чи інших структурних компонентів культури праці, але жодне із досліджень не стосувалося проблеми формування культури праці в учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання (технічна праця) в контексті проектно-технологічної діяльності. Так, С. Журавель досліджував формування у старшокласників культури сільськогосподарської праці; Д. Зембицький – формування у старшокласників культури праці в умовах МНВК; В. Струманський – формування політехнічних умінь та навичок культури праці в умовах середньої спеціальної школи; М. Ханін – оптимальні методи та прийоми щодо формування культури праці.

Ще одним аспектом цих досліджень є те, що всі вони були проведені ще в 70-х – на початку 80-х років ХХ століття. Це, звичайно, не заперечує їхнього теоретичного, практичного, методичного значення, але вони не відображають всіх соціальних, економічних, політичних змін, які відбулися у сучасному суспільстві та, зокрема, в освіті і трудовій підготовці.

Виходячи із такого підходу до культури праці як системи, ми виділяємо наступні, на нашу думку, найбільш важливі знання, уміння та навички, що стосуються формування культури праці в школярів:

- загальнотеоретичні знання (законів, закономірностей, явищ, які протікають в природі та суспільстві);
- знання та вміння по знаходженню, зберіганню, обробці і використанню інформації із різноманітних джерел; вміння працювати з інформацією та технічною документацією;
- знання комп’ютерної техніки та новітніх технологій;
- знання, вміння та навички з використання графічних, креслярських засобів для забезпечення технологічного процесу, вміння та навички графічного моделювання виробів і об’єктів проектної діяльності.

Адже, як говорить В.К.Сидоренко ці знання та вміння, необхідні „для оперування графічними засобами будь-якого рівня абстрагування від реальних властивостей предметів та їх відношень у просторі; вмінь переводити умовні знакові моделі на наочні, сприймати, зберігати та опрацьовувати будь-яку інформацію загальноприйнятою в науці і техніці міжнародною графічною мовою” [11].

- знання та вміння по використанню принципів ергономіки, естетики, художнього конструювання та обробки матеріалів;

- екологічні знання (сучасні енерго- та матеріалозберігаючі, безвідходні технології, знання соціальних та екологічних наслідків застосування технологій). Необхідне розуміння того, що природа є джерелом життя та багатства. Потрібно формувати відповідальність за її збереження, здатність співставляти будь-який вид діяльності із дбайливим відношенням до навколишнього середовища.

- знання правил техніки безпеки та факторів, що визначають умови праці;

- вміння планувати майбутню діяльність;

- вміння організовувати робоче місце, визначати необхідний матеріал, інструменти, обладнання та пристосування, необхідні для виконання творчого проекту;

- загальні та спеціальні практичні вміння та навички, необхідні для виконання трудових операцій.

- вміння організовувати трудову діяльність під час виконання творчих проектів;

- вміння працювати в команді;

- вміння контролювати, аналізувати результати своєї діяльності та робити висновки.

Трудова підготовка школярів буде тим кращою, чим повніше вона відобразить зміни, які відбуваються в науці та виробництві, у сучасному динамічному суспільстві. Школа повинна сформувати в учнів цілу систему якостей, які в сукупності виховують творчу, всебічно розвинену особистість, адже творчість є ознакою справжньої культури; готувати учнів так, щоб вони були здатними застосовувати свої знання на практиці, орієнтуватися у сучасному виробництві і швидко адаптуватися до його змін.

Культуру праці при цьому можна розглядати виходячи з окремих положень:

- як якісна характеристика розвитку особистості культура праці сприяє її вільній самореалізації не тільки в трудовій, але й в професійній, пізнавальній, комунікативній, суспільній, побутовій, художньо-творчій та інших видах діяльності;

- культура праці характеризує продуктивність, доцільність, особистісну та суспільну значимість діяльності;

- культура праці взаємопов'язана з компонентами загальної культури особистості: ступінь її сформованості залежить від рівня загальної культури, і навпаки, рівень загальної культури залежить від ступеня сформованості культури праці. Адже чим вища загальна культура учнів, тим більших успіхів можна досягнути у вихованні культури праці на уроках [12].

Література

1. Бойко Е. И. К постановке проблемы умений и навыков в современной психологии // Советская педагогика. – №1. – 1955. – С. 47.
2. Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. / Відп. ред. А. В. Кудрицький. – Т.2. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – 736 с.
3. Климов Е. А. Как выбирать профессию. – М.: Просвещение, 1990. – 160с.
4. Лола В. Зміст курсу „Основи технологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання” // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 4. – С. 48.
5. Зарецкая И. И. Педагогические основы воспитания трудовой культуры учащихся: Автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1991. – 37 с.
6. Щербак Ф. Н. Профессионально-нравственная культура труда. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
7. Капица В. Ф. Культура труда как производительное творчество человека. – К.: Вища школа, 1989. – 192 с.
8. Тхоржевський Д. О. Система трудового навчання. – К.: Радянська школа, 1975. – 246 с
9. Крупська Н. К. Вибрані педагогічні твори. – К.: Радянська школа, 1961. – 663 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
11. Сидоренко В., Тхоржевська Т. Графічна культура школярів // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1998. – № 2. – С. 37–39.
12. Матушкин С. Е. О культуре труда в школьных мастерских / Под ред. проф. Н. И. Алпатова. – Челябинск: Челябинское книжное издательство, 1959. – 77 с.

С. Борисова

- кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологій виробів легкої промисловості та дизайну Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.035.3:377

ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ В РОБОТАХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

В статті розглядаються погляди учених на проблему культури праці особистості. Враховано, що за останні роки змінилися підходи до визначення змісту культури праці робітника. Зарубіжні науковці основну увагу приділяють поглибленню політехнічного характеру школи, посиленню зв'язків із життям і введенням трудового навчання на всіх ступенях загальноосвітньої школи. Науковці наголошують на

необхідності підготовки підростаючого покоління таким чином, щоб забезпечити його політехнічну кваліфікацію і професійну мобільність.

Ключові слова: культура праці, трудове навчання, проект.

С. Борисова

- кандидат педагогических наук, доцент кафедры технологий изделий легкой промышленности и дизайна Славянского государственного педагогического университета

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРЫ ТРУДА В РАБОТАХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

В статье рассматриваются взгляды ученых на проблему культуры труда личности. Учено, что за последние годы изменились подходы к определению содержания культуры труда рабочего. Зарубежные ученые основное внимание уделяют углублению политехнического характера школы, усилению связей с жизнью и введением трудового обучения на всех ступенях общеобразовательной школы.

Ключевые слова: культура труда, трудовое обучение, проект.

S. Borisova

- the candidate of pedagogical sciences, the senior lecturer of chair of technologies of products of light industry and design of Slavic state pedagogical university

QUESTION OF CULTURE OF LABOUR IN WORKS OF FOREIGN SCIENTISTS

In article sights of scientists at a problem of the standard of work of the person are contemplated. It is considered that approaches to definition of the maintenance of the standard of work of the worker have during the last years changed. Foreign scientists give the basic attention to deepening of polytechnical character of school, strengthening of communications with life and introduction of labor training at all steps of comprehensive school.

Key words: the standard of work, labor training, the project.

Наприкінці ХХ століття, коли почало формуватися нове високотехнологічне суспільство, у якому технологічні знання й уміння стали основним ресурсом окремої особистості, підприємства й економіки в цілому, технологія стала елементом грамотності. Усвідомлення цього факту привело наприкінці минулого століття до появи в навчальних планах шкіл більшості розвинутих країн світу нової освітньої галузі – “Технологія”. Технологія стала обов'язковою для вивчення як майбутніми робітниками, інженерами і програмістами, так і майбутніми менеджерами, юристами, лікарями й ін.

Лідерами світового розвитку стають країни, здатні забезпечити високий рівень освіченості свого народу, загальної культури, технологічної дисципліни виробництва і, звичайно, науки як творчої сили суспільства. У сучасних умовах розвитку світової цивілізації ключова роль у забезпеченні

національної безпеки належить середній загальноосвітній школі. Про це говорить досвід США, Англії, Німеччини, Японії, Південної Кореї й інших розвинутих країн. Середня школа повинна закласти основи гуманітарної, природничонаукової і технологічної культури молоді. Широта і рівень загального середнього утворення визначають якість підготовки фахівців у середньому і вищому навчальному закладах.

Заслужують на увагу і роботи зарубіжних учених щодо формування всебічно розвиненої особистості з високою культурою праці та підготовки молоді до подальшої трудової діяльності.

Зарубіжні вчені Г. Маврова, М. Мровкова (Болгарія), Л. Бертхольд, В. Хаасе (Німеччина) розглядають окремі організаторські вміння школярів по плануванню своїх завдань. Я. Оконь (Польща) досліджував вплив факторів зовнішнього середовища на організаторські вміння учнів в процесі трудового навчання [1].

Велику увагу в своїх дослідженнях до проблем виховання в молоді колективізму, товариської взаємодопомоги, участі учнів в організації та плануванні своєї роботи, контролі та аналізу результатів приділяв німецький вчений Ю. Польцин [2].

У. Древе та Е. Фурман головним у процесі навчально-трудої діяльності вважають розвиток в учнів мислення. „Необхідно розвивати здатність як до репродуктивного, так і до творчого мислення, збуджувати в учнів позитивне ставлення до розумової діяльності” [3].

Так, вчені Х. Дерберт, Г. Шольц у своїх дослідженнях вказують на необхідність виховання в учнів практичних умінь щодо складання плану виконання завдань, в якому повинні бути відображені проміжні і кінцеві завдання, шляхи їх розв’язання, засоби, які необхідно використати, форми контролю за виконанням завдання [3].

У Сполучених Штатах Америки велика увага приділяється формуванню в учнів умінь і навичок складання попереднього проекту (плану) своєї майбутньої діяльності, який передбачав би всі послідовні етапи виконання роботи, обґрунтовував би використання тих чи інших інструментів та обладнання, був би інформаційно та економічно забезпечений [4].

Отже, зарубіжні науковці основну увагу приділяють поглибленню політехнічного характеру школи, посиленню зв’язків із життям і введенням трудового навчання на всіх ступенях загальноосвітньої школи. Наголошується на необхідності підготовки підростаючого покоління таким чином, щоб забезпечити його політехнічну кваліфікацію і професійну мобільність, поєднати в його навчанні загальнотеоретичні знання, уміння та навички, тобто формувати елементи культури праці. Підкреслюється важливість поєднання навчання з продуктивною працею.

У розвинутих країнах світу думки науковців на проблему трудового навчання дещо збіглися, недостатня професійна підготовка є причиною складної ситуації на ринку праці серед молоді. Тому вся державна політика країн була спрямована на озброєння учнів професійними знаннями, уміннями та навичками, на злиття професійної підготовки школярів із загальноосвітньою та підготовкою до трудового життя через предмети практичного спрямування, а саме через трудове навчання. Починаючи з кінця 80-х років трудове навчання виконує функцію всебічного загального розвитку особистості, основним завданням якого стає підготовка учнів до самостійного професійного життя; озброєння їх сучасними знаннями з технології, техніки, виробництва, інформаційних технологій, економіки; формування в них культури праці; розвиток творчого потенціалу.

На сучасному етапі в усіх розвинутих зарубіжних країнах відбулося реформування системи освіти, зокрема трудового навчання. І як наслідок, трудове навчання було введено до загальної освіти як невід'ємної складової із запровадженням відповідного предмета. У Німеччині – „Технологія виробництва”, у Франції – „Технологія”, у Великій Британії – „Дизайн і технологія”, у США – „Освіта для кар'єри”, у Японії – „Ознайомлення зі світом професії та праці”.

В останні роки істотно змінився і зміст поняття “технологія”. Якщо раніше це поняття означало знання про певні трудові операції, інструменти та обладнання, необхідні при перетворенні матеріалів, енергії, то тепер поняття “технологія” означає науку про перетворення матеріалів (речовин), енергії й інформації за планом і в інтересах людини. Наука “Технологія” – вид пізнавальної діяльності, націлений на вироблення об'єктивних, системно організованих знань про перетворюючу діяльність людини, про мету, шляхи, етапи, засоби, обмеження, еволюцію і наслідки цієї діяльності, тенденції її удосконалення, а також опис, аналіз, реалізація й оптимізація перетворюючої діяльності.

Технології як знання про послідовність дій існують стільки ж, скільки існує людство, однак в останні десятиліття, у період третьої технологічної революції, в історії людства кількість конкретних технологій безупинно збільшується. Однак можна виділити загальні елементи технології, якими повинні оволодіти учні загальноосвітніх шкіл - елементи технологічної культури, культури праці особистості.

“Технологія” в школі - інтегруюча, системоутворююча освітня галузь, що показує застосування гуманітарних і природничонаукових знань, елементів гуманітарної і природничонаукової культури, отриманих при вивченні всіх інших освітніх предметів у практичній діяльності людини.

“Технологія” по суті справи є найважливішою практико-орієнтованою освітньою галуззю школи. Предмет трудове навчання, що є основою наповнення освітньої галузі “Технологія”, має на меті

формування технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя і активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства; життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства і сімейної економіки; основних компонентів інформаційної культури учнів; забезпечення умов для їх професійного самовизначення; вироблення в них навичок творчої діяльності; виховання культури праці; здійснення допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням із урахуванням індивідуальних можливостей. Тим самим забезпечується наступність переходу учнів від загального до професійного навчання.

У дослідженні Р. Бойчук [5], на прикладі Великобританії, можна побачити весь процес реформування предмету трудове навчання, результатом якого є констатація того, що для практичної підготовки молоді до майбутнього трудового життя необхідно дати їм знання і вміння з різних предметів, навички практичної діяльності, формувати елементи культури праці. Весь процес навчання здійснюється за допомогою методу проектів.

Метод проектів – це комплексний процес, який формує в школярів загально-навчальні уміння, основи технологічної грамоти, культуру праці і спрямований на оволодіння ними способами перетворення матеріалів, енергії, інформації, технологіями їх обробки [6]. Щодо структури методу проектів, то його можна поділити на такі основні елементи: 1) складання плану роботи за даним проектом; 2) виконання цього плану; 3) підсумки роботи, а іноді складання звітів про неї [7].

Як бачимо, метод проектів органічно пов'язаний з елементами культури праці (самостійне застосування знань, формування умінь і навичок творчої діяльності, планування, аналіз).

Питання формування в учнів культури праці в сучасному динамічному суспільстві постає особливо актуально. Якісні зміни в суспільстві, перехід на нові навчальні програми диктують необхідність підготовки творчо мислячих людей, які володіють нестандартними поглядами на життєві проблеми, навичками дослідницької роботи, здатних ефективно вирішувати нові завдання, вимагають розвитку в сучасних школярів творчого потенціалу.

На нашу думку, в умовах реалізації нового змісту трудового навчання якнайкраще відбувається формування в учнів елементів культури праці, адже працюючи над творчим проектом від ідеї до закінченого виробу, учні вчаться планувати; організовувати свою трудову діяльність; виконувати роботу творчо, із застосуванням теоретичних знань, на високому технічному і технологічному рівні; прагнуть до вдосконалення якості своєї продукції; контролюють весь процес роботи; розвивають загальні та спеціальні здібності, уміння та навички.

Література

1. Оконь Я. О значении физической среды труда // Школа и производство. – 1970. – № 2.
2. Польцин Ю. Как воспитывать любовь к труду. – М.: Педагогика, 1985. – 64 с.
3. Школа ГДР: проблемы обучения и воспитания / Под ред. Л. И. Писаревой. – М., 1987. – 338 с.
4. Norman K. Hoover. Handbook of Agricultural Occupations. Preparation for Technical and Professional Work in Agriculture. The Interstate, Printers and Publishers, Inc. Danville, Illinois, 1985.
5. Бойчук Р. Л. Реформування змісту трудового навчання в об'єднаній школі Великої Британії в 70-90-ті роки ХХ століття: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2003. – 20 с.
6. Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: Монографія / Бербец В. В., Бербец Т. М., Дубова Н. В. та інші: За заг. ред. О. М. Коберника. – К.: Науковий світ, 2003. – 172 с.
7. Коберник О. М. Проектування на уроках трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – № 4. – С. 12–14.

Ю. Карташова

– аспірантка кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.018.53(477.54),,18”

НЕДІЛЬНА ШКОЛА Х.Д. АЛЧЕВСЬКОЇ У РУСІ ПРОГРЕСИВНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗА ПОШИРЕННЯ ОСВІТИ СЕРЕД НАРОДУ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті подані відомості про виникнення і поширення руху за надання освіти широким народним верствам в Україні у другій половині ХІХ ст. Показана роль прогресивної педагогічної інтелігенції у цьому русі. Висвітлені умови становлення Х.Алчевської як педагога і громадського діяча. З'ясовано, що чільне місце у русі прогресивної інтелігенції за поширення освіти серед трудового народу займала Харківська недільна школа, широко відома як в Україні, так і у всій Російській імперії, а також початкова школа у с. Олексіївка Катеринославської губернії.

Ключові слова: поширення освіти, прогресивна інтелігенція, недільна школа, народний учитель.

Ю. Карташова

– аспірант кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університету

ВОСКРЕСНЯЯ ШКОЛА Х.Д. АЛЧЕВСЬКОЇ В ДВИЖЕНИИ ПРОГРЕССИВНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ЗА РАСПРОСТРАНЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДИ НАРОДА В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ ВЕКА

В статье показана роль прогрессивной педагогической интеллигенции в распространении образования среди народа в Украине во второй половине XIX века. Большой вклад в развитие образования трудового народа в Украине сделала Х.Алчевская, открывшая воскресную женскую частую бесплатную школу в Харькове и начальную школу в с. Алексеевка Екатеринославской губернии.

Ключевые слова: распространение образования, прогрессивная интеллигенция, воскресная школа, народный учитель.

Y. Kartashova

– postgraduate student of the department of Theory of Education of the Slovyansk State Pedagogical University

K.D. ALCHEVSKA'S SUNDAY SCHOOL IN THE MOVEMENT OF THE PROGRESSIVE INTELLIGENTSIA FOR THE EDUCATION OF PEOPLE OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIXth CENTURY

The role of progressive pedagogical intelligentsia in spreading education among people of Ukraine in the second half of the XIXth century is shown in the article. K.Alchevska made a valuable contribution to the development of education of working people in Ukraine. She opened the women's private free school in Kharkiv and the elementary school in village Oleksiivka of Katerinoslav region.

Key words: spreading education, progressive intelligentsia, Sunday school, people's teacher.

Постановка проблеми. Друга половина XIX ст. відзначена як час реформ, які охопили усі галузі життя. Розпочалися вони з земельної реформи, яка офіційно скасувала кріпосне право. І хоча падіння кріпосного права не принесло очікуваної свободи, все ж воно збадьорило весь народ, змусило задуматися над своїм життям і шляхами отримання дійсної свободи. У цей час постало питання про освіту народу. Передова інтелігенція стала на шлях створення недільних шкіл для трудівників, які мали можливість учитися тільки у вільні від роботи дні – неділю та святкові дні. Недільні школи досить швидко отримали підтримку і народу, і прогресивних педагогів та громадських діячів.

Найбільш відомою не тільки в Україні, але й за її межами була Харківська недільна школа Х.Алчевської. Саме у прогресивній боротьбі 60-х років XIX ст. за створення недільних шкіл для трудящих найбільш яскраво виявила Х.Алчевська свої творчі сили і талант. Протягом півстоліття вона відіграла провідну роль у розвитку недільних шкіл, а отже і у поширенні грамотності серед трудового народу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Друга половина XIX ст. завжди привертала увагу багатьох педагогів-науковців, оскільки у цей час розвивалася демократична педагогічна теорія і практика. Харківська недільна школа Х.Алчевської була методичним центром усіх недільних шкіл не тільки

України, а й Росії, тому привертала увагу таких відомих педагогів XIX ст., Я.Абрамов, М.Бунаков, В.Водовозов, С.Миропольський, М.Корф, Л.Толстой. У сучасній педагогічній історіографії історії Харківської недільної школи Х.Алчевської чільне місце посідають дослідження Л.Бондар, Л.Ковалець, В. Курила, О. Мазуркевича, М. Мухіна та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлити досвід Харківської жіночої недільної школи Х.Алчевської у контексті руху прогресивної громадськості за поширення освіти серед трудового народу в Україні у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 50-их роках XIX ст. гостро постало питання про доцільність поширення письменності серед простого народу, про створення народної школи. У 1857 р. у „Журналі для виховання” була надрукована стаття К.Ушинського „Про народність у громадському вихованні”, у якій відстоював основну засаду виховання: „Виховання, створене самим народом і основане на народних засадах, має таку виховну силу, якої немає у найкращих системах, основаних на абстрактних ідеях чи запозичених в інших народів”.

Саме у ці роки починає розгортатися рух за поширення освіти серед трудового народу: відкриваються школи, бібліотеки, заклади для підготовки учителів, проводяться народні читання, видаються журнали, у яких висвітлюються проблеми навчання і виховання, відкриваються приватні школи для дорослих.

Поштовхом до цього стали реформи, які охопили усі галузі суспільного життя, у тому числі й освітню. Вони започаткували новий етап у розвитку освіти і культури, збудивши сподівання на поліпшення соціального і культурного життя в державі.

Особливістю цього етапу у розвитку освіти в Україні було те, що вся громадськість переймалася проблемами освіти. Молодь гуртувалася в осередки з метою проведення культурно-просвітницької діяльності. Прогресивні сили суспільства, передові педагоги, журналісти, письменники, громадські діячі виступали за перебудову народної освіти на демократичних засадах, створення безстанової школи, ліквідацію догматичного навчання і тілесних покарань у навчальних закладах, за навчання рідною мовою. Створювалися різні освітні товариства і організації, зокрема Громади – організації ліберально-буржуазної інтелігенції. Виникає педагогічна журналістика, серед яких тижневик „Чернігівський листок” Л. Глібова, журнал „Основа” та ін.

Одне з провідних місць у суспільному житті України зайняла педагогічна інтелігенція, яка, спрямувала свої зусилля на демократизацію народної освіти. Багато українських вчителів усвідомлювали соціальну значущість своєї праці і робили значний внесок у розвиток освіти, науки, культури, громадської думки в Україні. Б.Грінченка, С.Васильченка,

М.Коцюбинського, Т.Лубенця та багатьох інших можна назвати народними учителями, які, за визначенням К.Ушинського, не тільки вчили народ і у народних школах, але вони „вийшли справді з середовища народу, винесли з собою його кращі, характерні властивості й уподобання” [9, с. 487]. Для них робота у школі була сенсом життя, засобом виразу своїх переконань. До таких належала і Х.Алчевська, яка усе своє життя віддала справі просвіти народу.

Початком педагогічної діяльності Х.Алчевської прийнято вважати 1862 рік: саме тоді вона заснувала Харківську приватну жіночу недільну школу. Та народження Алчевської-вчительки відбулося набагато раніше.

Аналізуючи щоденник Х.Алчевської та спогади про неї інших людей, її сучасників, ми з’ясували, що саме у дитинстві і юності сформувалася любов Х.Алчевської до народу, до бідних, пригноблених людей. Ця любов виросла із співчуття кріпосним дівчатам, яких катував її батько. Х.Алчевська у своїй праці „Передумане і пережите” згадує, що вона дуже любила всіх материних кріпосних слуг, і вони любили її. „І ось, коли батько і матір не бували удома або ж вони були зайняті гостями, я пробиралася потихеньку в підвальний поверх кухні зі своєю улюбленою книжкою в руках, сідала на почесне місце, на лаву під образами, і починалося голосне читання. Мабуть, у це читання я вкладала багато почуття і виразності, бо моя аудиторія слухала мене, затамувавши подих, і в кухні лунав то дзвінкий сміх, то стримані зітхання жінок. Вже тоді між мною і народом встановився невлловимий зв’язок, що зблизив нас навіки”, – читаємо у її щоденнику [1, с. 24–25].

Потрапивши у село і побачивши сільську школу, Х.Алчевська пройнялася інтересом до навчання дітей. Вона пригадує, як одного ранку вийшла у сад і побачила панянок, яких оточували босоногі діти, деякі з них тримали книжечки у руках. Панянки пояснили, що вчать бідних селянських дітей і для чого вони це роблять. „Ця група білоголових, босих дітей и тепер живо стає переді мною... Та хвилина зародила у мені першу іскру симпатії до нашого бідного народу”, – згадувала пізніше Х.Алчевська [1, с. 27–29].

Саме любов до народу визначила її життєвий вибір – працювати для народу, для його просвіти, чим тоді переймалася уся прогресивна молодь. „Талановита молода жінка, – пише Є.Вахтерова, – яка могла б бути видатною письменницею, видатною артисткою, видатною співачкою, – вона надала перевагу бути вчителькою, і все життя була нею. І ніколи вона не розкалася у зробленому виборі” [3, с. 8]. „У кожної людини, – писала Х.Алчевська, – є свій пунктик. Моїм пунктом була думка навчити якомога більше жінок грамоти” [1, с. 455]. Така думка у неї зародилася з огляду на існуючий у тогочасному суспільстві погляд, що освіта жінці – до якого б стану вона не належала – непотрібна.

Опинившись у Харкові – великому культурному місті – після зашкарублого Курська, у неї виникло бажання зануритися у громадську діяльність і „зробити у житті щось велике, хороше”. Це були часи, коли „життя било ключем, і кращі люди прагнули роботи для народу”. Симпатія до народу жила і в душі Х.Алчевської [3, с. 6].

У 1861 р. у Харкові вже діяли 4 чоловічі та 1 жіноча недільна школа. У цю школу прийшла працювати Х.Алчевська – без спеціальної освіти, але з великим бажанням і ентузіазмом. Вона принесла до школи „Граматіку” П.Куліша і почала навчати дівчаток по-українськи [5, с. 67]. Але невдовзі вона розчарувалася у цій школі, їй не подобалося те, як учителі проводили заняття і як вони ставилися до учениць.

13 травня 1862 р. Х.Алчевська відкрила безплатну жіночу недільну школу у себе вдома, яка майже вісім років (офіційне відкриття школи – 1870 рік) перебувала здебільшого на нелегальному становищі. Навчалася тут 50 жінок. Збиралися учениці вечорами у будинку Христини Данилівни групами по 10–20 чоловік, з якими вона одна вела заняття, бо інші боялися: „Небезпека інколи здавалася такою реальною, що заняття доводилось тимчасово припиняти з тим, щоб знову поновити їх, коли мине загроза”, – згадувала Х.Алчевська. Згодом у домашній школі почали працювати ще 3 вчительки, в останній рік нелегального існування школи у ній працювало вже 10 учительок.

Дуже швидко школа Х.Алчевської набула репутації закладу, який давав кращу освіту, ніж звичайна початкова школа. Крім викладання офіційно дозволених предметів, подавалися відомості з історії, географії, фізики, природознавства, літератури, гігієни. Крім цього, школа привертала увагу доброю, дружньою обстановкою, у якій жінки почували себе людьми, особистостями.

Офіційне відкриття школи відбулося у березні 1870 року. Школі дозволялося проводити заняття по неділях і у святкові дні з 10 до 14 години. Почесним попечителем школи стала А.Вернадська (мати великого українського вченого). Якщо на самому початку виявили бажання навчатися грамоти близько 100 чол., то десятьма роками пізніше за партами вже сиділо 317 учнів, а ще через 2 десятиліття – 619 [8, с. 88]. Багато кому змушені були відмовляти.

Серед учениць були малі дівчата і зовсім дорослі жінки, жительки міста і навіть селянки з харківських околиць, неписьменні і ті, які вже отримали деякі знання раніше. Поділ здійснювався одночасно за віком і рівнем підготовки. Школа швидко перестала бути звичайною школою грамотності, у ній вивчали історію і географію, літературу й історію культури, фізику і хімію, гігієну та фізіологію, навчали подавати першу допомогу при нещасних випадках – тобто намагались дати своїм вихованкам основи того, що конче мусила знати освічена людина і що

вкрай знадобиться кожному в повсякденному житті. І все це безплатно, у цікавій, жвавій формі, шляхом пояснювального читання і бесід, з використанням наочності.

Зазначимо, що недільна школа Х.Алчевської єдина мала власне приміщення. У цьому велика заслуга її чоловіка – О.Алчевського. При школі було створено великий музей – кабінет наочних приладів, про який Х.Алчевська писала, що він „єдиний у своєму роді, яким не володіє жодна початкова школа в Росії” [2, с. 19].

Навколо Х.Алчевської утворився колектив ентузіастів-вчительок. На педагогічних зборах вчительки обмінювалися досвідом, заслуховували і обговорювали повідомлення про новітню педагогічну літературу, розглядали різноманітні педагогічні проблеми. Серед питань, що обговорювалися, були такі: про тісний зв'язок усіх предметів, про запровадження екзаменів, про виховний характер навчання, про позакласні заняття, про відстаючих учениць, про пробні уроки для нових вчительок та ін. [7, с. 36–37]. Колектив вчительок розробив принципи комплектування груп, програми („Програми з усіх предметів навчання у недільній школі для дорослих і малолітніх учнів”), підготував підручники для недільних шкіл („Книга дорослих” і „Що читати народові?”) [4, с. 10].

Тож недільна школа Х.Алчевської завоювала репутацію методичного центру з питань навчання дорослих. Коли у 1876 році було заборонено навчання українською мовою, вона стала викладати російською. Х.Алчевська роздавала своїм ученицям примірники „Кобзаря” Т.Шевченка, які вони, криючись, носили додому [6, с. 3].

Та просвітительська діяльність Х.Алчевської не обмежувалася Харківською недільною школою. 5 вересня 1879 року вона відкрила школу для селянських дітей у с. Олексіївка Катеринославської губернії, де її чоловік О.Алчевський придбав садибу з парком і фруктовим садом. Олексіївську школу Х.Алчевська називала своєю і піклувалася про неї та її учнів: присилала підручники, художню літературу, навчальні посібники, надавала допомогу у проведенні шкільних свят і завжди цікавилася успіхами дітей у навчанні.

Висновки. Таким чином, вивчаючи досвід просвітительської діяльності Х.Алчевської, ми з'ясували, що вона дійсно була народною вчителькою, бо любила народ і бажала поліпшити його життя, обравши для цього самий гуманний засіб – навчання. Навчаючи дітей і дорослих, вона дбала не тільки про поширення грамотності, але й про моральний та розумовий розвиток народу, застосовуючи у своїй роботі прогресивні методи і засоби навчання.

Література

1. Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевська. – М., 1912. – 465 с.
2. Алчевская Х. Д. Полувековой юбилей (1862–1912) / Х. Д. Алчевська. – М., 1912. – 244 с.
3. Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа: (К 50-летнему юбилею Х.Д. Алчевской) / Э. Вахтерова. – М.: Тип. Рябушинского, 1912. – 24 с.
4. Горностаев П.В. О теории общего образования взрослых до Октября и в первые годы после революции: учеб. пособие / П. В. Горностаев. – М.: Московский областной педагогический институт им. Н.К.Крупской, 1974. – 86 с.
5. Коломієць Т.В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.). – Харків: Фірма „Консум”, 1998. – 192 с.
6. Лисенко І., Милославський К. Велетень оперної сцени // Іван Алчевський. Спогади. Матеріали. Листування / І. Лисенко, К. Милославський. – К.: Музична Україна, 1980. – 294 с. – С. 3–34.
7. Миропольский С. Школа и общество: Частная харьковская женская воскресная школа / С.Миропольский. – СПб.: Тип. Скорохода, 1892. – 106 с.
8. Мухін М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д. Алчевської / М. І. Мухін. – К.: Вища освіта, 1979. – 194 с.
9. Ушинський К. Д. Про моральний елемент у російському вихованні // Собрание починений. Т. 2 / К.Д. Ушинський. – М.–Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 487.

Г. Лях

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.018.53(477), „18”

НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У II ПОЛОВИНІ XIX СТ.

У статті показані деякі передумови виникнення освіти дорослих і розглядається діяльність недільних шкіл як основної форми освіти дорослих в Україні у II половині XIX ст. Доводиться, що недільні школи відіграли певну роль не тільки у розвитку освіти в Україні, але й сприяли розвитку прогресивної педагогічної думки в Україні. Підкреслюється, що недільні школи були альтернативними закладами, у яких поширювалися нові методи і засоби навчання. Показана роль видатних педагогів у теоретичному осмисленні досвіду роботи недільних шкіл.

Ключові слова: освіта дорослих, недільні школи, поширення грамотності, прогресивні методи і засоби навчання.

Г. Лях

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

**ВОСКРЕСНЫЕ ШКОЛЫ КАК ОСНОВНАЯ ФОРМА
ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ В УКРАИНЕ ВО II ПОЛОВИНЕ XIX
ВЕКА**

В статье показаны некоторые предпосылки возникновения образования взрослых и рассматривается деятельность воскресных школ как основной формы образования взрослых в Украине во II половине XIX в. Подчеркивается, что воскресные школы были альтернативными учебными заведениями, в которых зарождались новые методы и средства обучения. Показана роль выдающихся педагогов в теоретическом осмыслении опыта воскресных школ.

Ключевые слова: образование взрослых, воскресные школы, распространение грамотности, прогрессивные методы и средства обучения.

G. Lyakh

– Candidate of Pedagogics, an Associate Professor of the department of Theory of Education of Slovyansk State Pedagogical University

**SUNDAY SCHOOLS AS THE MAIN FORM OF THE ADULTS'
EDUCATION IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE
XIXth CENTURY**

Preconditions of the beginning of the adults' education are presented in the article. Sunday schools are considered as the main form of the adults' education in Ukraine in the second half of the XIXth century. They were alternative educational institutions in which new methods and means of teaching started. The role of outstanding teachers of the second half of the XIXth century in the comprehension of the methods of Sunday schools is shown in the article.

Key words: adults' education, Sunday schools, spreading literacy, progressive methods and means of education.

Постановка проблеми. Друга половина XIX ст. займає особливе місце в історії України взагалі і в історії розвитку освіти зокрема. Після скасування кріпацтва промисловість, що розвивалася, вимагала грамотних робітників, і багато прогресивно мислячих людей з різних шарів суспільства усвідомлювали необхідність освіти народу. У зв'язку з цим не тільки поширювалася мережа початкових і середніх шкіл для дітей, з'являлися нові типи навчальних закладів, але й почали розвиватися різні форми освіти дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема освіти дорослих в цілому, і діяльність недільних шкіл зокрема, привертала увагу багатьох педагогів минулого і сучасності. Уже у XIX ст. з'являються статті видатних вітчизняних педагогів, у яких узагальнювався досвід роботи

недільних шкіл. Це – праці Я.Абрамова, Х.Алчевської, М.Бунакова, С.Миропольського, К.Ушинського, М.Пирогова, М.Корфа. Серед сучасних досліджень відомі праці Л.Бондар, Н.Калениченко і А.Калениченко, Л.Киян, Н.Коляди, О.Олексієнко, Н.Побірченко, Л.Сігаєвої та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проаналізувати діяльність недільних шкіл як основної форми освіти дорослих, визначити їх місце у розвитку освіти в Україні у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще з кінця 50-х років XIX ст., напередодні звільнення селян, у Росії спостерігається певне пожвавлення у громадському житті. Але, як писала Є.Вахтерова, „народ був темний, неграмотний, і одним з перших завдань суспільства, у якого було бажання бути йому корисним, було піклування про його просвіту” [1, с. 1].

Висунення на порядок денний освіти дорослих диктувалося тим, що більшість населення України була неграмотна. Так, у 80-х рр. XIX ст., навіть незважаючи на певні урядові освітні заходи, письменні серед сільського населення становили від 5,3% у Чернігівській губернії до 6,2% у Херсонській. У містах грамотність населення була вищою (від 44,3% у Києві до 52,5% у Харкові). Тут зосереджувалися найбільш освічені й передові групи робітничого класу.

Отже, антинародна політика самодержавства у галузі освіти гальмувала розвиток письменності. Незважаючи на певні зрушення у розвитку шкільної мережі, народні школи не забезпечували потреб населення в освіті. Великим гальмом у розвитку освіти було також тяжке економічне становище трудящого селянства.

Крім цього, неграмотність народу підтримувалася урядом. У пресі друкувалися статті, у яких доводилося, що освіта не потрібна простим людям, особливо сільським мешканцям, що сільські грамотії використовують своє уміння читати і писати проти інших людей. Отже, робився висновок про те, що грамота приносить моральну шкоду людині. Та К.Ушинський спростував це твердження, виступивши у 1858 р. у пресі на захист письменності. Він доводив, що сама по собі письменність не впливає на моральність людини – вона є лише засобом навчання і виховання людини. Більше того, великий педагог підкреслював, що чим більше буде письменних людей, тим менше буде для них спокуси користуватися письменністю у своїх корисливих інтересах.

Прогресивна громадськість усвідомлювала користь і необхідність освіти для народу, вбачаючи у ній не тільки засіб підвищення держави, але й важливий чинник розвитку окремої особистості. Передові педагоги, громадські діячі стали на шлях організації освіти не тільки для дітей, але й дорослих. Основною формою освіти дорослих стали недільні школи. З'явившись наприкінці 50-х років XIX ст., вони швидко поширилися по всій Україні. Підтримували діяльність недільних шкіл відомі педагоги:

М.Пирогов, К.Ушинський, В.Водовозов, М.Бунаков, М.Корф, у творах яких знаходимо теоретичне осмислення досвіду роботи недільних шкіл. Зокрема, стаття К.Ушинського „Недільні школи” (1861) являє собою своєрідну програму початкового навчання у недільних школах. У ній великий педагог обґрунтував завдання навчання, принципи недільних шкіл (системність, послідовність у навчанні, наочність), пропонував застосовувати звуковий метод навчання читання – як більш зрозумілий і доступний для учнів.

У витоків недільних шкіл в Україні стояв М.Пирогов. Будучи попечителем Київського навчального округу (1859–1861 рр.), він підтримав ідею передової частини суспільства про відкриття шкіл нового типу.

Ідея створення недільних шкіл була запозичена на Заході, а саме з Остзейських провінцій Німеччини, де, за словами М.Пирогова, вони „існували вже давно” [3, с. 394]. Він був знайомий із західноєвропейським досвідом організації додаткових вищих народних шкіл для дорослих у Данії, Німеччині, відвідав недільні школи м. Дерпта. Проте, як стверджував М.Пирогов, „недільні школи в Росії мають інше – більш важливе – значення, ніж на Заході. На Заході, і саме в Німеччині, вони складають предмет розкоші, у нас – необхідності. У нас недільні школи важливі не стільки тому, що поширюють грамотність шляхом самим надійним, – тобто шляхом приватної ініціативи і благодійності, – скільки тим, що заохочують до навчання ремісничий і робітничий клас народу, відволікаючи їх від безділля” [3, с. 398].

У 1859 р. попечителі отримали право без дозволу вищих інстанцій відкривати приватні школи. Тому, коли до М.Пирогова звернулися студенти Київського університету з проханням відкрити подільську недільну школу, він не задумуючись дав дозвіл. Отже, перша недільна безкоштовна школа була відкрита 11 жовтня 1859 р. у м. Києві (на Подолі, у дворянському училищі).

Пізніше, у 1863 р. М. Пирогов у своїй статті „Про недільні школи” писав: „За впровадження недільних шкіл узялися першими малороси, ревні шанувальники Куліша та Шевченка, кращі учні професора Павлова” [3, с. 394]. Розглядаючи недільні школи як один з найдієвіших засобів поширення освіти серед народу, він закликав правлячі кола сприяти їх поширенню і забезпечувати вмале керування і контроль за їх роботою. Він вважав безпідставними підозри у тому, що недільні школи є розсадниками ідей, що суперечили духу правлячої політики.

У своїх працях К.Ушинський, М.Пирогов, Х.Алчевська та інші педагоги обґрунтовують головну мету недільних шкіл – поширення грамотності серед народу, задоволення освітніх потреб населення в альтернативній формі, відмінній від державних шкіл. Разом з тим недільні школи сприяли поширенню демократичних ідей, оскільки сприяли задоволенню суспільної потреби не тільки навчатися, а й учити.

Прогресивні сили суспільства, які прилучилися до організації недільних шкіл, вбачали у них засіб розвитку особи і суспільства, адаптації простого народу до соціальних і економічних умов життя. Вони намагалися створити культурне середовище, необхідне для розвитку демократичного руху, що сприяв подальшому зростанню освітнього і культурного потенціалу дорослого населення.

Недільні школи були альтернативними закладами початкової освіти, які відрізнялися від державних і засобами та прийомами навчання, і ставленням учителів до учнів. Це привертало все більше і більше учнів до цих шкіл, тому вони швидко поширювалися. Так, за свідченням С.Сірополка, вже у 1860 р. у Києві діяло 4 чоловічі та 2 жіночі недільні школи [4, с. 397]. Слідом за Києвом відкривалися недільні школи і в інших містах України – Ніжині, Харкові, Полтаві, Чернігові, на Волині та Поділлі, а також у селах. Так, у 1859–1860 рр. у Харкові було відкрито 4 недільні школи – 3 чоловічі і 1 жіноча – для робітників і міської бідноти. У 1861 р., перед реформою, тут було 5 недільних шкіл, у яких 1200 учнів навчалося у 200 учителів. У жіночій школі справи йшли краще. У роботі жіночої недільної школи у Харкові брали участь професори, студенти університету, освічені жінки. Доступ у школу для викладання був вільний. Сюди прийшла працювати Х.Алчевська – без спеціальної освіти, але з великим бажанням і ентузіазмом. Вона принесла до школи „Граматку” П.Куліша і почала навчати дівчаток по-українськи [2, с. 67].

Усього в середині 1862 р., за свідченням С.Сірополка, в Україні нараховувалося 90 недільних шкіл [4, с. 397]. Особливо відзначалася Харківська жіноча недільна школа Х.Алчевської. Незважаючи на заборону недільних шкіл у червні 1862 р., Христина Данилівна відкрила приватну жіночу школу у себе вдома, і ця школа майже вісім років (офіційно школа була відкрита лише у 1870 р.) перебувала на нелегальному становищі. Вчительський колектив школи на чолі з Х.Алчевською постійно працював над удосконаленням форм, методів і засобів навчання. Серед методичних знахідок цього колективу були літературні бесіди, пояснювальне читання, різноманітні бесіди з історії культури, географії, з гігієни, анатомії та фізіології людини, з питань надання першої допомоги в разі нещасних випадків, з профілактики холери тощо. „Програми з усіх предметів навчання у недільній школі для дорослих і малолітніх учнів”, програми бесід і методичні вказівки щодо їх проведення, підручники для дорослих „Книга дорослих” і „Що читати народові?”, влаштування бібліотеки і музею наочних засобів – це зробило школу своєрідним дослідницьким і методичним центром усіх недільних шкіл. Її досвід переймали організатори і вчителі інших недільних шкіл. А у 1896 р. був відкритий особливий відділ недільних шкіл, яким стала завідувати Х.Алчевська.

Недільні школи були безплатні навчальні заклади для народу, у яких навчали письма, читання, арифметики, природничих та суспільних наук. Склад учнів був різноманітний як за віком, так і за соціальною та матеріальною належністю. Переважно це був трудовий народ, який не мав коштів на здобуття освіти від держави. Це була, за словами К.Ушинського, „найрізнохарактерніша юрба дітей, юнаків і навіть дорослих чоловіків, уже з вусами і бородами” [6, с. 16–17].

У недільній школі, відкритій у приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища, навчалися учні від семи до тридцяти років – кравці і шевці, столяри і маляри, токарі, особи без професії. У Харківській жіночій недільній школі Х.Алчевської навчалися жінки різних станів віком від 9 до 50 років.

Отже, недільні школи були найдоступнішими для трудящих. Вони були єдиними закладами, в яких люди праці могли здобувати освіту: заняття у цих школах проводилися у недільні та святкові дні.

У цих школах вчителями були представники української інтелігенції – учителі, студенти і молодь, яка вважала необхідним вести навчання українською мовою. Працювали вони на добровільних засадах, не отримуючи за свою роботу платню. „Вчителі, кращі і за здібностями, і за моральністю, взялися навчати грамоти, письма і рахування з несподіваним педагогічним тактом, звернули увагу на нові засоби навчання, зайнялися ними і досягали успіхів зверх всякого очікування” [3, с. 302].

Наприклад, у Київській недільній школі працювали студенти Київського університету – „в майбутньому велика плеяда відомих учених, письменників, громадських діячів – цвіт української інтелігенції, – пишуть у своїй статті працівники Національного музею-садиби М.І.Пирогова. – Серед них: Михайло Петрович Старицький — талановитий український поет, драматург і прозаїк, який певний час жив на Поділлі; Михайло Петрович Драгоманов – український публіцист, історик, фольклорист і громадський діяч; Анатолій Патрикійович Свидницький – письменник, який особисто склав для недільних шкіл підручник „Русская азбука”; Каленик Васильович Шейковський – мовознавець, етнограф і видавець, автор „Південно-руського словника”, написав для недільних шкіл підручник „Домашня наука”; Веніамін Йосипович Португалов – відомий лікар-публіцист та ін.” [5, с. 59]. Видатний український письменник Іван Франко про них писав: „Високоосвічені, оживлені найкращими ідеями свого часу... вони внесли всі свої великі духовні засоби, свій запал і енергію в діло двигання українського народу. Майже всі вони працювали в недільних школах”.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у другій половині XIX ст. в Україні нагальною справою був розвиток освіти. Оскільки більшість дорослого населення була неписьменною, то гостро постало питання про освіту дорослих, якої бракувало для нормального поступу суспільства,

розвитку промисловості, зміцнення держави. Розвитку руху за освіту дорослого населення сприяло і те, що було багато прогресивно налаштованих людей, активних, ініціативних, які не могли не звернути увагу на таке негативне суспільне явище, як неграмотність більшості народу, тому стали на шлях організації заходів для поширення грамотності серед трудового народу. Серед цих заходів найбільше прислужилися недільні школи, започатковані українцями, – вони стали основною формою освіти дорослих. Крім цього, у них застосовувалися прогресивні методи і засоби навчання (наприклад, звуковий метод навчання грамоти, наочні методи), які потім поширилися і на щоденні початкові народні школи.

Література

1. Вахтерова Э. Пятьдесят лет работы для народа: (К 50-летнему юбилею Х.Д. Алчевской) / Э. Вахтерова. – М.: Тип. Рябушинского, 1912. – 24 с.
2. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) : монографія / Т. В. Коломієць. – Харків: Фірма „Консум”, 1998. – 192 с.
3. Пирогов Н. И. О воскресных школах // Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / М. И. Пирогов. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1953. – С. 394–401.
4. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
5. Собчук Г. та ін. Микола Пирогов і недільні школи (До 145-річчя з дня відкриття першої недільної школи в Україні) / Г. Собчук, З. Мартинова, Л. Фоменко // Рідна школа. – 2005.– № 1. – С. 58–60.
6. Ушинський К. Д. Недільні школи (Лист у провінцію) // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. Пер. з рос. – Т. 2. / За ред. О.І. Пискунова. – К.: Рад. школа, 1983. – С. 16–30.

О. Лях

– аспірантка кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.035:172.4,,19”

КЛУБ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ДРУЖБИ – ОСЕРЕДОК ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ

У 60-80-ті роки ХХ століття у загальноосвітніх школах України велика увага приділялася інтернаціональному вихованню школярів. Могутнім засобом інтернаціонального виховання школярів у позаурочній діяльності були клуби інтернаціональної дружби. У зазначені роки по всій країні утворилася струнка мережа клубів, які нагромадили цінний досвід з інтернаціонального виховання школярів. У статті розглядається діяльність клубів інтернаціональної дружби: організація, напрямки роботи секцій. Висвітлюються форми, методи та прийоми роботи КІДів.

Ключові слова: клуб інтернаціональної дружби (КІД), інтернаціональне виховання, позакласна діяльність, секція.

О. Лях

– аспірантка кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університета

**КЛУБ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЙ ДРУЖБЫ – ЦЕНТР
ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ СОВЕТСКИХ
ШКОЛЬНИКОВ**

В 60-80-е годы XX века в общеобразовательных школах Украины большое внимание уделялось интернациональному воспитанию. Важным средством интернационального воспитания школьников во внеклассной работе были клубы интернациональной дружбы. В статье рассматривается деятельность клубов интернациональной дружбы: организация, направления работы секций. Освещаются формы, методы и приемы работы КИДов.

Ключевые слова: клуб интернациональной дружбы (КИД), интернациональное воспитание, внеклассная деятельность, секция.

О. Lyakh

– post-graduate student of the department of Theory of Education of Slovyansk State Pedagogical University

**THE CLUBS OF INTERNATIONAL FRIENDSHIP – CENTRE OF THE
INTERNATIONAL EDUCATION OF THE SOVIET
SCHOOLCHILDREN**

In the 60-80 years of the XXth century great attention was paid to the international education. The efficient means of the international education of schoolchildren in extra activity were the clubs of international friendship. The activity of the clubs, their organization and directions of theirs sections' activity are considered in the article. Forms, methods and principles are regarded in the article.

Key words: the club of international friendship (CIF), international education, extra activity, section.

Постановка проблеми. У радянській школі важливою складовою комуністичного виховання було інтернаціональне виховання підростаючого покоління. Велика виховна робота у цьому напрямку проводилася у позаурочний час. Це – робота різноманітних клубів, гуртків, секцій. Велику роль в інтернаціональному вихованні відігравали клуби інтернаціональної дружби (КІД). У 60–80-ті роки ХХ ст. по всій країні утворилася потужна мережа клубів, які нагромадили величезний досвід з інтернаціонального виховання школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність КІДів активно досліджувалася у педагогічній теорії 60–80-х років ХХ століття. Зокрема, висвітленню цього питання присвячені праці В. Заслуженюка, Б. Кобзар,

О. Опаленик, Л. Панченко, А. Романова, Н. Тернова, Ф. Фарфоровського. Вони досліджували та висвітлювали у своїх працях форми, методи роботи КІДів, шляхи більш ефективної роботи клубів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження діяльності клубів інтернаціональної дружби як одного з основних засобів інтернаціонального виховання школярів у позакласній діяльності у загальноосвітніх школах радянської України, здобутого ними досвіду, форм та методів інтернаціонального виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернаціональне виховання займало одне з провідних місць у системі комуністичного виховання підростаючого покоління. У СРСР проживало 106 націй, народностей та племен. Тому важливим завданням було виховання любові, поваги до усіх народів, націй, до їх історії, мови, культури, традицій, налагодження дружніх стосунків з молоддю братніх республік, зарубіжних країн та школярами зі шкіл з різними мовами навчання.

Метою здійснення інтернаціонального виховання було формування інтернаціоналістичних переконань особистості учня, які визначають усю структуру її ціннісних орієнтації, установок та почуттів, що спонукають та спрямовують її громадсько-політичну, трудову та пізнавальну діяльність. [8, с. 17]. Велика роль у цьому належала позакласній роботі.

Цінний досвід інтернаціонального виховання у позакласній діяльності нагромадили клуби інтернаціональної дружби. У 60–80-х роках ХХ століття склалася струнка система роботи клубів.

Клуб інтернаціональної дружби – добровільне об'єднання учнів 4–10-х класів. Клуби існували майже при всіх навчальних закладах СРСР та палацах піонерів і мали на меті встановлення контактів з однолітками всередині СРСР та за кордоном. У 70-х роках ХХ ст. у Києві їх нараховувалося 167, на Закарпатті – понад 200.

На діяльність клубів інтернаціональної дружби поширювалися вимоги, що визначалися принципами всієї позакласної виховної роботи: тісний зв'язок з життям, систематичність, послідовність, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, добровільність і активність при керівній та спрямовуючій ролі педагога. Водночас існував ряд рекомендацій, які дозволяли зробити інтернаціональне виховання більш ефективним.

1. Діяльність клубу інтернаціональної дружби необхідно починати з питань, які стосуються різних національностей Радянського Союзу, а вже пізніше переходити до інтернаціонального виховання у світовому масштабі.

2. Діяльність клубу повинна мати певну ідеологічну значущість, а не бути лише пізнавальною та розважальною.

3. Робота клубу повинна включати пошукову роботу, щоб діти самі переживали усе, що пережили їхні батьки та діди.

4. Факти, що наводяться дітям, повинні бути яскравими та переконливими. Чим ближчий, яскравіший виховний матеріал, тим більшим є його виховний вплив на дітей.

5. Матеріал повинен бути ретельно відібраний і поданий належним чином. Необхідно брати до уваги вікові особливості дітей, їхні інтереси, використовувати цікаві та різноманітні форми, методи та прийоми роботи.

6. Інтернаціональне виховання повинно бути справою повсякденною, а не зводиться лише до мітингів та святкувань. Звичайно, організувати повсякденну копітку роботи складніше, ніж раз чи два провести мітинг, але повсякденна робота дає кращий результат, ніж поодинокі заходи.

7. Велике значення для дітей має атрибутика та зовнішнє оформлення клубу. Це – і стенди, і газети, і куточки інтернаціоналіста або ціла кімната чи музей, де зберігаються плакати, емблема клубу, листи та інше. [4, с. 40.]

Зазвичай кожен КІД мав свою назву, емблему, прапор, девіз і статут. Наприклад, у школах радянської України працювали КІДи, які мали такі назви: „Дружба”, „Мир”, „Планета дружби”, „Сузір'я–15”, „Сузір'я дружніх”, „Факел”, ім. Моріса Тореза, ім. Ернста Тельмана. Кількість секцій та їх назви залежали від змісту, об'єму роботи, інтересів школярів та наявності кваліфікованих керівників. Це могли бути такі секції: піонерських і дитячих демократичних організацій зарубіжних країн, зарубіжних демократичних організацій молоді, пам'ятних дат і подій, піонерських організацій союзних республік, колективного листування, перекладачів, істориків-слідопитів, міжнародних подій, виставок літератури та мистецтва, колекціонерів, вікторин і заочних подорожей, заочних подорожей, юних кореспондентів, екскурсиводів [9, с. 80]. У деяких клубах секції мали тематичні назви: „Моя Батьківщина – СРСР”, „Братні країни соціалістичної співдружності”, „Два світи – два дитинства”, „Національно-визвольна боротьба”, „Імперіалізм – ворог дитинства”, „Друзі різнокольорових галстуків”, „Міжнародний молодіжний рух”, „Світ п'яти континентів”, „Юність планети”, „Наші зарубіжні друзі” [2; 6; 7].

Кожна секція мала певні завдання та виконувала певну роботу. Так, члени секції „Моя Батьківщина – СРСР” (для учнів 4–6 класів) збирали та вивчали матеріали з історії республік Радянського Союзу, знайомилися з життям, навчанням, інтернаціональними справами піонерів та комсомольців школи, організовували тематичні виставки на основі зібраних матеріалів, листувалися з однолітками із співдружних країн, святкували дні республік СРСР, проводили фестивалі, тижні дружби, зустрічі з представниками різних республік.

Секція „Друзі різнокольорових галстуків” (для учнів 6–7 класів) знайомила з життям та справами піонерів зарубіжних країн, історією створення їхніх організацій та умовами їхньої роботи, відзначали дні народження піонерських організацій, піклувалися про своєчасне привітання друзів зі святами, проводили фестивалі, дні та тижні дружби.

Секція „Братські країни соціалізму” (для учнів 7–8 класів) організовувала вивчення бойових революційних традицій спільної боротьби радянських народів проти імперіалізму та фашизму в роки другої світової війни, знайомила дітей з історією дитячого та молодіжного руху, життям та справами піонерів та школярів, обмінювалася з ними досвідом, влаштовувала спільні заочні заходи (конкурси, вікторини).

Секція „Міжнародний молодіжний рух” (для учнів 8–10 класів) знайомила школярів з діяльністю молодіжних комуністичних і демократичних організацій зарубіжних країн, з умовами життя та навчання своїх однолітків, з боротьбою молоді проти імперіалізму, за свої права, демократію та соціалістичний прогрес, організовувала заходи в рамках всесвітніх акцій демократичної молоді, знайомила піонерів та школярів з діяльністю ВДМФ (Всесвітня федерація демократичної молоді), МСС (Міжнародна спілка студентів) та СІМЕА (Міжнародний комітет дитячих та юнацьких організацій при ВДМФ).

Секція організаторів масових заходів складала плани роботи разом з іншими секціями; підбирала та готувала матеріали, необхідні для проведення загальношкільних заходів, присвячених визначним датам, інтернаціональних вечорів, фестивалів, тижнів, мітингів, тижнів дружби, днів солідарності; організовувала заочні конкурси, змагання.

Секція колекціонерів займалася збиранням та вивченням марок, значків, вимпелів за певною тематикою.

Прес-центр випускав бюлетені, присвячені окремим подіям у країні та за кордоном, стіннівки КІДу, організовував радіопередачі, влаштовував прес-конференції, присвячені участі молоді світу в боротьбі проти імперіалізму, колоніалізму, фашизму, зустрічі з друзями із зарубіжних країн, з журналістами-міжнародниками та інше. Прес-центр також вів літопис діяльності КІДу. При прес-центрі працювала група оформлювачів, яка готувала стенди, виставки, які висвітлювали роботу КІДу.

Лекторська група проводила роботу з політичної просвіти комсомольців та піонерів школи, проводила лекції та бесіди про національну політику радянської держави, про дружбу народів СРСР, їхні традиції та зв'язки, про міжнародний молодіжний рух та життя молоді у різних країнах світу та інше.

„Поштамт дружби” допомагав піонерським загонам, класам, шкільним гурткам встановити дружнє листування з відповідними колективами різних міст та сіл Радянського Союзу та зарубіжних країн;

дбав про те, щоб листування було регулярним, змістовним; знайомив зарубіжних друзів з досвідом роботи шкільного комсомолу, піонерських дружин. Активісти „Поштамту дружби” допомагали школярам правильно та грамотно оформлювати листи, піклувалися про своєчасне привітання друзів зі святами, інформували членів клубу та учнів школи про найбільш цікаві листи друзів (стенд „Нам пишуть”). При „поштамті” також працювали юні перекладачі. Їхню роботу спрямовували вчителі іноземних мов [5, с. 62–64].

Засідання клубу відбувалися 2–4 рази на місяць. На них обговорювалися питання роботи секцій, підготовка до вечорів, зустрічей, фестивалів дружби, відзначення пам’ятних дат. На засіданнях клубу відбувалося також обговорення листів, прийом у члени клубу [3, с. 63]. Роботою клубу керувала Рада. У деяких школах до Ради входили по 2 учні від кожного класу, у деяких вона складалася з голови, секретаря, редактора газети, відповідального за листування.

Аналіз публікацій про роботу клубів інтернаціональної дружби дозволив нам виокремити форми роботи по інтернаціональному вихованню школярів. Вони були різноманітними. Важливою формою було листування зі школярами та молоддю радянських республік та зарубіжних країн. Завдяки листуванню відбувався обмін досвідом, вивчення або вдосконалення мови. Воно було як індивідуальним, так і колективним. Серед інших форм були: бесіди, диспути, лекції, доповіді, політінформації на основі листування; свята, фестивалі, вечори та тижні інтернаціональної дружби; вікторини, конкурси, естафети; заочні та реальні мандрівки/екскурсії до республік; інтернаціональні зустрічі; вечори іноземною мовою, конкурси на кращий вірш, оповідання, сценку, пісню іноземною мовою; читацькі конференції за творами зарубіжних авторів; тематичні вечори; зустрічі з туристами та громадянами, які побували за кордоном; пошукова робота; випуск стіннівок, інформаційних бюлетенів, оформлення стендів та тематичних виставок; організація роботи музею; заочні олімпіади дружби (математичні, фізичні, хімічні, історико-географічні та інші); перегляд та обговорення кінофільмів, проведення тематичних кінофестивалів [6; 7; 9].

Велику роль у діяльності КІДів відігравали їх керівники, до яких висувалися високі вимоги. Вони повинні були знати хоча б одну іноземну мову, історію, культуру, мистецтво братніх народів, мати організаторський хист, уміти планувати і здійснювати різноманітні форми роботи. Зазвичай керівниками КІДів виступали вчителі історії, географії, іноземної мови або літератури.

Висновки. Аналіз літературних джерел показав, що клуби інтернаціональної дружби були дієвим засобом інтернаціонального виховання радянських школярів. Клубна робота досягла високого рівня

організації виховної роботи, нагромадила колосальний досвід з інтернаціонального виховання школярів. Водночас відзначимо, що діяльність клубу мала великий загальний виховний вплив на школярів. Завдяки умілій та чіткій організації робота КІДів сприяла розвитку активності та ініціативності дітей та підлітків, дисциплінувала, захоплювала, розширювала загальний кругозір, підвищувала інтерес до вивчення іноземних мов, історії, географії. Діяльність КІДів цілком задовольняла природний потяг дітей до діяльності, активності, залучаючи їх до громадсько-політичної роботи.

Вважаємо доцільним продовжити дослідження цієї проблеми для подальшого практичного використання набутого досвіду в роботі сучасних шкіл України з інтернаціонального виховання дітей і підлітків у позаурочній діяльності.

Література

1. Вовканич І. С. Зростають патріотами-інтернаціоналістами / І. С. Вовканич // Радянська школа. – 1978. – № 8. – С. 34–41.
2. Виховувати учнів у дусі патріотизму та інтернаціоналізму // Радянська школа. – 1973. – № 5. – С. 1–6.
3. Голубовська Л. В. та ін. Сіяти зерна інтернаціоналізму / Л. В. Голубовська, М. П. Король // Радянська школа. – 1982. – № 11. – С. 63–64.
4. Интернациональное воспитание молодежи и работа клубов интернациональной дружбы: методическое пособие по внеаудиторной работе / Ред. кол.: Е. М. Кубарев (отв. ред.). Вып. 1. – Куйбышев: Куйбышев. гос. пед. ин-т им. В.В.Куйбышева, 1974. – 98 с. – 40 с.
5. Клуб интернациональной дружбы. – М.: Молодая гвардия, 1976. – 95 с. с ил. /Бчка пионера-активиста/.
6. Книга вожакого / [Упоряд. А. О. Деркач, Г. П. Чубарова, Л. В. Яшуніна.] – К.: Молодь, 1986. – 248 с.
7. Портной І. М. Виховують інтернаціоналістів// Радянська школа. –1982. – № 8. – С. 57–61.
8. Пряникова В. Г. Интернациональное воспитание в коллективе школьников: (На опыте работы КИДа): кн. для учителя / Под ред. З. И. Равкина. – М.: Просвещение, 1987. – 128с.
9. Чемерис О.Д. Перспективні форми інтернаціонального виховання (огляд статей) // Радянська школа. – 1967. – № 3. – С. 75–80.

М. Малиновская

– кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Славянского государственного педагогического университета

УДК 66.01

ДЕМОКРАТИЯ: ТЕОРИЯ И РЕАЛЬНОСТЬ

В статье рассматриваются понятия и основные теории демократии и воплощение основных принципов демократии в реальной жизни.

Ключевые слова: демократия, базовые ценности демократии.

М. Малиновська

– кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Слов'янського державного педагогічного університету

ДЕМОКРАТІЯ: ТЕОРІЯ І РЕАЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто поняття і основні теорії демократії та втілення основних принципів демократії у реальному житті.

Ключові слова: демократія, базові цінності демократії.

М. Malinovskaya

– An Associate Professor of philosophy Sciences an Associate Professor of the department of philosophy, social-political and law Sciences of Slavansk State Pedagogical University

DEMOCRACY: THEORY AND REALITY

In the article concepts and basic theories of democracy and embodiment of basic principles of democracy are examined in the real life.

Key words: democracy, base values of democracy.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими заданиями. В современном политическом языке термин «демократия» – один из наиболее распространенных и многозначных. Неоднозначность в толковании демократии связана с различными подходами к ее пониманию и анализу. Существуют два основных подхода: нормативный и описательно-эмпирический. В большинстве демократических концепций эти два подхода тесно переплетаются, сочетаются с целью сближения идеала и реального демократического строя.

Анализ основных исследований и публикаций, в которых раскрывается данная проблема и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается данная статья. Много исследователей рассматривают проблемы демократии, воплощение ее базовых характеристик в реальной

жизни (Р.Даль, А.Турэн, А.Пшеворский, М.Ильин, А.Мельвиль, Ю.Федоров, С.Хантингтон, Ю.Пивоваров, Р.Мухаев и др.).

Формулировка целей статьи (постановка задания). Для нашего исследования важным является изучение сути демократии, ее основных принципов, анализ различных подходов к пониманию демократии, а также исследование того, как именно принципы демократии находят воплощение в реальной жизни.

Изложение основного материала с полным обоснованием полученных научных результатов. Два с половиной тысячелетия известно миру явление под названием «демократия». За этот достаточно продолжительный для человеческой истории период времени люди могли сравнить различные формы правления и государственного устройства, методы осуществления власти, взаимоотношения власти и общества. Такое сравнение все в большей степени приводило к мнению о том, что демократия является наиболее предпочтительной для комфортного проживания людей формой организации власти.

Демократия – форма правления государством, отличающаяся участием граждан в управлении, их равенством перед законом, предоставлением личности политических прав и свобод.

Первоначально понятие демократии было выдвинуто древнегреческими мыслителями. В квалификации государств, предложенной Аристотелем, оно выражало «правление всех», в отличие от аристократии и монархии [1, с.122].

Импульс к демократическому способу правления исходит, по выражению Р.Даля, из «логики равенства» [2, с.16], когда члены сообщества стремятся вырабатывать решения совместно. Такие условия стали складываться примерно около 500 г. до н.э. в Древней Греции и Древнем Риме. На территории Греции располагались города-государства, самым известным из которых были Афины. В 507 г. до н.э. здесь существовала система «народных правительств», характерной особенностью которой являлось назначение граждан для исполнения общественных обязанностей по жребию. Несколько главных должностных лиц избиралось собранием, в работе которого должны были принимать участие все граждане. Таким образом, в Древней Греции имела место прямая демократия. В то же время в Древнем Риме возникла республика с ее системой консулов, сенатом и народными трибунами. Для римского гражданина доступным для него демократическим институтом были народные собрания, созываемые в Риме для принятия законов и избрания магистратов. Так как все большее число граждан проживало за пределами столицы, собрания практически были постепенно преобразованы в представительные учреждения, где представительство сильно искажалось в пользу тех, кто мог регулярно присутствовать на собраниях.

Появление демократического правления были и на Руси. Демократические собрания – вече – действовали в различных городах домонгольской Руси: Киеве, Владимире, Смоленске, Пскове и некоторых других. Но только в Новгороде возникла особая форма правления – республика. Сложившиеся там выборные органы власти и управления просуществовали с XII до XV столетия.

Демократия есть явление, находящееся в постоянном движении. Между различными историческими типами демократии (рабовладельческая демократия США первой половины XIX в., демократический режим Франции эпохи Великой французской революции, либерально-демократические режимы XIX – первой половины XX в., современные типы демократии) есть очевидные различия, но всем им присущ ряд признаков.

Демократия как идея и практика прошла длительный путь развития. На низших ее ступенях было характерно признание государства большинства над меньшинством, затем пришло осознание необходимости защиты меньшинства и прав отдельной личности. Дальнейшее развитие демократии шло по пути ускорения плюрализма, сглаживания противоречий. Пришло понимание того, что власть не завоевывается раз и навсегда, демократия гарантирует проигравшему сегодня возможность победы в будущем.

К настоящему времени определились современные формы демократического государственного устройства. К основным его признакам относятся следующие:

- признание народа источником власти, т.е. именно народу принадлежит учредительная, конституционная власть в государстве, он выбирает своих представителей и может периодически сменять их, а в ряде стран имеет также право непосредственно участвовать в разработке и принятии законов путем народных инициатив и референдумов;
- равноправие граждан;
- подчинение меньшинства большинству при принятии решений и их выполнении;
- выборность основных органов государства – честные, соревновательные, регулярно проводимые выборы представительных органов;
- организованное на профессиональной основе изучение общественного мнения и учет его в политике государственной власти;
- наличие многопартийной системы. При демократическом режиме государство заинтересовано в создании благоприятных и равных условий для деятельности различных партий, что позволяет обеспечить честное соревнование различных позиций и подходов, выбрать оптимальный вариант;

- при демократическом режиме политические партии не должны иметь публичных властных полномочий;
- обеспечение принципа разделения властей (законодательной, исполнительной, судебной).

Любые демократические государства строятся на базе этих фундаментальных принципов. В то же время современные, основанные на ценностях либерализма, демократии дополняют их принципами прав человека, их приоритета над правами государства, ограничения власти большинства над меньшинством, уважения права меньшинства иметь свое мнение и отстаивать его, верховенство закона.

Неоднозначность в толковании демократии связана с различными подходами к ее пониманию и анализу. С древних времен существуют два основных подхода: нормативный и относительно-эмпирический. Нормативный подход предполагает конструирование идеальной модели демократии, обоснование ее преимущества по сравнению с другими формами правления. Описательный подход анализирует демократию в том виде, в каком она существует в действительности.

Демократия как власть народа выступает скорее идеалом, чем характеристикой реальных демократических государств. Чтобы идеал реализовался, надо, чтобы он совпадал по своему содержанию с назревшей в обществе потребностью, с закономерностями экономического и социального развития. Степень реальности идеалов демократии зависит от того, кому они принадлежат. Выдающийся китайский ученый считал, что руководство народом должно осуществляться с помощью добротности. Древнегреческий философ Платон сводил управление обществом к деятельности ограниченной группы руководителей философов. Итальянский мыслитель Н.Макиавелли понимал руководство как использование любых средств, в том числе обмана, жестокости. В наименее положении оказывалась идеальная, полная, высокоморальная демократия. Степень реальности идеалов демократии зависит от того, в каком обществе, при каком политическом режиме, какими силами и насколько обоснованно они осуществляются.

Говоря об осуществлении идеалов демократии, необходимо делать акцент не на идеале, а на основополагающих принципах демократии, так как демократия в идеальном ее выражении нереальна. Власть народа в полном смысле этого слова означает самоуправление народа, отрицание специального аппарата принуждения. Но демократия нигде и никогда не существовала без государства. Отмирание государства, его замена общественным самоуправлением невозможно, учитывая расхождение интересов и устремлений различных людей и необходимость для социальной системы принимать обязательные для всех решения.

Таким образом, демократия как народовластие, является утопическим идеалом, который имеет важное нормативное значение, поскольку он выступает ориентиром, целью политического развития общества. Реальная демократия в лучшем случае – власть большинства над меньшинством, в худшем – государство хорошо организованного, опирающегося на экономическую, информационную власти и социальные привилегии меньшинства над большинством, осуществляемое при формальном согласии большинства граждан. Исторический и современный опыт свидетельствует о том, что среди прошлых и существующих политических обществ лучшими оказались те, которые в большей степени удовлетворяли критериям демократической идеи. Еще в 1821 г. Франсуа Гизо писал: «Демократическая система ... имеет своей целью заставить власть беспрестанно доказывать свою легитимность» [3, с.571].

Отдельные граждане и социальные группы обычно не принимают непосредственно повседневного участия в политической жизни. Этим занят особый слой людей, который называют политической элитой. Это составляющая меньшинство общества самостоятельная, высшая, привилегированная группа, непосредственно участвующая в принятии и осуществлении политических решений. Элитарность современного общества очевидна. Любые попытки ее устранения, социальной и политической нивелировки населения приводят к формированию и господству деспотических, нерезультативных элит. Для демократического государства первостепенное значение имеет не борьба с элитарностью, а решение проблемы формирования наиболее результативной, полезной для общества политической элиты, обеспечения ее социальной представительности, своевременное качественное обновление, предотвращение отчуждения от масс. Главное – это нахождение и внедрение институтов, обеспечивающих максимальную общественную эффективность политической элиты и ее подконтрольность обществу.

В современном демократическом обществе существуют механизмы контроля за элитами: выборы, средства массовой информации, опросы общественного мнения; группы давления, системы отбора элит. Такие системы определяют кто, как и из кого осуществляет отбор, каков его порядок и критерии.

Противоречит ли существование элит демократии? Демократия – это власть народа, но ответственность за выживание народа лежит на плечах элит. Элиты должны править мудро, чтобы власть народа выжила. Специфика политических элит заключается в том, что они играют роль коллективного лидера тех или иных слоев общества, выступают связующим звеном между массами и государством. Элиты генерируют идеи, предлагают варианты решения политических вопросов, выдвигают лидеров, формируют политическую культуру страны. Народ делает свой

выбор на избирательных участках, выражая свое согласие или несогласие с политикой государства, поддерживая те политические элиты, которые импонируют его вкусам. Так сохраняется высокий профессиональный уровень групп, участвующих в политическом процессе, конкурирующих между собой и вынужденных ориентироваться на избирателей. Правящая политическая элита, будучи сформированной из выходцев высших социальных слоев, получающих более качественное воспитание и образование, превращается в выразителя интересов всего общества.

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших разработок в данном направлении. Демократия является наиболее предпочтительной для комфортного проживания людей формой организации власти. Как власть народа, она представляет собой идеал, который имеет нормативное значение, поскольку он выступает ориентиром, целью политического развития общества.

Литература

1. Аристотель. Политика / Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т.4 : пер. с древнегреч. : общ. ред. А.И.Доватура.– М., 2004.
2. Даль Р. О демократии. – М., 2000.
3. Гизо Ф. Политическая философия: о суверенитете / Ф.Гизо // Классический французский либерализм : Сборник : пер. с фр. – М., 2000.

О. Олеярник

*– кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри ЕСА,
Донбаська державна машинобудівна академія*

УДК 377.6(477)(09)

КОНЦЕПЦІЯ СПОРІДНЕНОЇ ПРАЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ – ЯК ОДНА З УМОВ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

У статті висвітлюється позиція відомого українського педагога Григорія Сковороди щодо підготовки молоді до вибору майбутньої професії, показано, що згідно його поглядів, процес праці є найголовнішою метою в житті; доведено, що концепція „спорідненої ” праці є актуальною при вирішенні проблеми самореалізації особистості свого внутрішнього потенціалу й самоутвердження в суспільстві.

Ключові слова: *ідея природовідповідності, концепція „спорідненої” праці, професійна підготовка молоді, самопізнання внутрішньої натури.*

А. Олеярник

– кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры ЭСА,
Донбасская государственная машиностроительная академия

**КОНЦЕПЦИЯ СРОДНОГО ТРУДА ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ –
КАК ОДНО ИЗ УСЛОВИЙ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К ВЫБОРУ
ПРОФЕССИИ**

В статье освещается позиция известного украинского педагога Григория Сковороды относительно подготовки молодежи к выбору будущей профессии; показано, что согласно его взглядов, процесс труда есть главной целью в жизни; доказано, что концепция сродного труда есть актуальной при решении проблемы самореализации личности своего внутреннего потенциала и самоутверждения в обществе.

Ключевые слова: идея природосоответствия, концепция „сродного” труда, профессиональная подготовка молодежи, самопознание внутренней натуры

A. Oleyarnik

– an associate professor of educational sciences, older teacher department of
ESA of Donbass state engeneering academy

**CONCEPTION OF FAMILY WORK OF GREGORIY SKOVORODA IS
AS ONE OF THE CONDITION PREPARATION OF THE YOUNG
PEOPLE BEFORE CHANGE PROFESSION**

This article represents the position of the famous Ukrainian teacher Gregory Skovoroda in relation to preparation of young people to change the future profession, rotined, that concordantly his views, the process of work is the most important success in the life. Was prove, that conception of “family” work is topical when is decision of problem self-realization of the personality themselves internal potential and self-affirmation is in society.

Keywords: idea of the nature accordance, the conception of family work, the profession preparation of young people, self-cognition of internal nature of people.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із пріоритетних напрямів, визначених державною національною програмою „Освіта” (Україна XXI століття) та Національною доктриною, є особистісна орієнтація освіти, формування в молоді національних і загальнолюдських цінностей, творчих здібностей і обдарувань, навичок самоосвіти і самореалізації.

Надзвичайно важливе значення має підготовка підростаючого покоління до трудового життя, адже без гідної зміни народ не матиме майбутнього. Перед сучасною школою стоїть завдання сформувати людину критично-творчу, діяльну, вольову, конкурентоздатну, працелюбну, з високими громадянськими якостями.

Педагогічна наука і шкільна практика сьогодні перебувають у пошуках оптимальних і перспективних шляхів демократизації, гуманізації та індивідуалізації навчально-виховного процесу, побудови взаємин між учителем та учнем, спрямованих на реалізацію можливостей кожної дитини, максимального прояву нею творчої самодіяльності.

За історично короткий час незалежності України серед наукової та педагогічної громадкості значно зріс інтерес до історико-педагогічних проблем. Останніми роками історія педагогіки набуває нового статусу: стає інноваційною з огляду на сучасні тенденції розвитку педагогічної теорії.

Цілком зрозуміло, що історико-педагогічна наука, не може розвиватись без всебічного засвоєння того, що вже було зроблено, тобто без вивчення своєї власної історії. Це спонукає науковців на ґрунтовне вивчення та творче використання спадщини прогресивних педагогів минулого, зокрема – Григорія Савича Сковороди, який акцентував увагу на природних здібностях учнів у професійній підготовці.

Актуальність останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення джерел свідчить, що життєвий шлях, різні аспекти соціально-педагогічної й громадсько-просвітницької діяльності Г. Сковороди ґрунтовно аналізуються в монографічних дослідженнях і змістовних роботах В. Аскоченського, Д. Багалія, Ю. Барабаша, Г. Данилевського, І. Драча, М. Закалюжного, М. Зеленогорського, В. Єрна, М. Ковалинського, Г. Костюка, С. Кримського, А. Лосєва, Ю. Лошиця, Л. Махновця, Ф. Науменка, А. Ніженець, І. Пільчука, П. Попова, М. Поповича, І. Приступи, І. Срезневського, В. Струбицького, М. Сумцова, З. Хижняк, В. Шевчука.

Філософські погляди Г. Сковороди розкрито в докторській дисертації М. Редько та в кандидатській І. Табачникова, а також у статтях Ю. Барабаша, А. Єфименко, І. Сточнія та деяких інших діячів науки.

У працях Т. Гребенної висвітлено життєвий шлях, світогляд Г. Сковороди, проаналізовано типові особливості його поглядів на виховання та освіту, підкреслено педагогічну доцільність розкритих ідей про людське щастя, показано провідну роль учителя в навчально-виховному процесі тощо.

У дисертації та статтях О. Тулякова аналізується спорідненість світоглядних основ античних та сквородинівських педагогічних ідей. Окремі аспекти педагогічних поглядів Г. Сковороди розглядаються в статтях С. Русової, Ф. Сватикова, К. Бендрикова.

Загальнопедагогічні погляди Г. Сковороди висвітлюються в статтях сучасних педагогів-науковців Л. Атлантової, О. Любара і Д. Федоренка, Л. Попової, де автори наголошують на актуальності використання його

педагогічних поглядів, зазначають, що провідну мету виховання й освіти педагог вбачав у формуванні „істинної” людини, виявленій та розвитку її „сродних” здібностей.

Формулювання цілей статті. Ураховуючи актуальність проблеми, ми пропонуємо розглянути основні погляди Григорія Сковороди щодо професійної підготовки молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При виборі професії кожен орієнтується в основному на своє відчуття ситуації й лише освіта – навчання та виховання – залишається тим єдиним легітимним джерелом, яке розкриває спектр можливого вибору, самовизначення й самореалізації особистості.

Проблема орієнтації старшокласників на професійну діяльність є важливою та актуальною. Її суть полягає у створенні суспільством відповідних умов для підготовки старшокласників до свідомого прийняття рішення щодо вибору майбутнього виду професійної діяльності, усвідомленні себе суб'єктом конкретної професійної діяльності та порівняння своїх можливостей з вимогами професій до спеціаліста.

Говорячи про професійну підготовку молоді до життя та вибору майбутньої професії, не можна не згадати видатного українського педагога Григорія Сковороду. Він звернув увагу на зв'язок між природою та вихованням.

Ідею природовідповідності Г. Сковорода розвивав на засадах *християнської антропології*, що базується на вченні про людину як образ і подобу Божу. Мислитель, як про це пишуть деякі вчені, був „безстрашним критиком офіційної релігії і мертвої церковної схоластики”, разом із тим, був переконаний, що в усій природі „дух панує над матерією”, „теологія вища від світської науки”, і людина до Бога піднятися здатна лише на засадах самопізнання [5, с. 63].

Учений вважав самопізнання своєї внутрішньої натури вольовим, творчим актом, спрямованим на виявлення й утвердження в кожній людині її природних схильностей до певного виду діяльності. Це тривалий процес, під час якого людина може пізнавати свої можливості, відчувати впевненість у своїх здібностях, визначати своє місце в суспільстві, приносячи йому найбільшу користь, але водночас він потребує від особистості спрямованих творчих зусиль і наполегливості [2].

В основу моральності та справедливості Г. Сковорода поклав концепцію спорідненої праці як людського способу життєдіяльності, корисної для всього суспільства завдяки перетворенню праці із засобу життя на найпершу життєву потребу й найвищу насолоду.

Сковорода вважав, що природні здібності дає кожному з нас Бог: царство боже є в нас, до цього внутрішнього голосу і треба прислухатися.

Бог нікого не ображає і не обділяє, надає кожному якусь можливість і вказує шляхи для її реалізації. Філософ змальовує це такими словами: „Бог подібний до багатого водограю (фонтану), що заповнює різні посудини за їх розміром. Над водограєм напис: нерівна всім нерівність. Течуть із різних трубок різні струмки у різні посудини, що стоять навколо водограю. Менша посудина менше має, але в тому є рівна великій, що однаково, як і та, повна” [6, с. 223].

Отже, природні задатки, вважав Г. Сковорода, неоднакові. Тому кожен має зробити „вибір спорідненої праці”. Якщо цього нема, то людина відчуває душевну тугу від того, що обрала невідповідну для себе діяльність. Така праця є тяжкою. Бог створив потрібне легким, а непотрібне важким: „Коли одібрати від неї (душі) працю, що для неї придатна, тоді її туга смертельна. Сумує та турбується, мов бджола, зачинена в горниці, а сонячний промінь ясний, що оточує вікно, кличе на муки. Ця мука позбавляє душу здоров'я, розумного спокою, відбиває кураж та розслаблює її. Тоді ніщо її не задовольняє. Огидний і стан, і місце, де живе. Огидні сусіди, неприємні розваги, остогидлі розмови, неприємні хатні стіни та й ті не свої, ніч сумна, а день нудний...” [1, с. 432].

Процес праці розглядається як насолода і відчуття щастя навіть незалежно від його результатів. Мислитель називає мертвою душу, яка не знайшла спорідненої праці, яка не віддана своєму природному ділу; така душа – каламутна та смердюча вода: „Ліпше бути природним котом, ніж із осялячою бородою левом” [5, с. 432].

У притчі „Вдячний Еродій” Г. Сковорода пише, що природа добра, наймудріша, вона все створила і дає своїм створінням знання, моделі поведінки, необхідні для життя. Вчитель і лікар – лише помічники природи, а не її володарі. „Якщо все буде наймудріша і блаженна природа, тоді хто, як не вона, зціляє і навчає? Всяка справа спіє, якщо вона вказує дорогу. Не заважай тільки їй, а коли можеш, усувай перешкоди і промощуй шлях для неї, дійсно сама вона чисто і вдало все виконає. Клубок сам собою покотиться згори, відсунь лише камінь, що стоїть на перешкоді. Не вчи його котитися, а лише допомагай. Яблуні не вчи родити яблуко, вже сама природа її навчила. Захисти її від свиней, обріж колючки, зчисти гусінь та інше” [5, с. 436].

Суб'єктивним виявом людського щастя мислитель вважав внутрішній світ, сердечність, душевність. Досягнути такого щастя можна, слідує величчю своєї внутрішньої натури через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням. Зміст принципу „пізнай себе”, за Г. Сковородою, полягає в пізнанні своїх природних схильностей до певного виду діяльності, суть концепції спорідненої праці як засобу забезпечення щастям – у праці за покликанням, праці як реалізації творчих

здібностей, обдарувань і талантів, праці як внутрішньої потреби, що дарує найвищу насолоду.

На переконання педагога, краще бути талановитим бондарем, ніж бездарним письменником. У праці людина з найбільшою повнотою реалізує свої можливості, приносячи найбільшу користь суспільству. Успіх у діяльності зумовлюється не лише здібностями, а й такими якостями, як працьовитість, терплячість, вміння володіти собою тощо [3].

Споріднена праця – щастя людини. Обов'язок педагогів – виявити здібності, нахили дитини до певного роду діяльності, і всі зусилля спрямувати на їх розвиток. Для того, щоб це зробити, потрібно багато уваги приділяти практиці, вправам, які не тільки допомагають вірно розпізнати природні дані людини, а ще й вдосконалюють їх.

Розділення людей що займаються „спорідненою” і „неспорідненою” працею – це і є сама глибока думка, на яку можна спиратися при розв'язанні сучасних проблем людства.

Вся творчість Сковороди виходить з розуміння того, що людство може об'єднати тільки праця з суспільною користю і особистим щастям – „споріднена” праця. Праця ж „неспоріднена” – джерело деградації і людини і людського суспільства. Логіка його міркувань приводить до думки, що „неспоріднене” виховання при якому не враховуються природні здібності й задатки обмежує свободу дитини, пригнічує властиву їй актуальність і творчий потенціал, закриває саму можливість досягнення людського щастя [4].

Слід зазначити, що дана концепція сприяє утвердженню особистості в соціумі, а пізнання своєї духовної сутності є обов'язковою умовою досягнення щасливого стану, який сприяє виконанню нею свого справжнього призначення [7].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Заслуга видатного педагога полягає в тому, що він вперше виходить на вирішення проблеми самореалізації особистістю свого внутрішнього природного потенціалу й самоутвердження в суспільному житті, за допомогою концепції „спорідненої” праці.

Саме тому, ці напрацювання потрібно використовувати для формування й розвитку особистості та сучасного суспільства. Праця, яка не відповідає можливостям і здібностям людини, не дає їй ані насолоди, ані морального задоволення, а суспільству завдає неповторної шкоди.

На думку філософа, в ідеальному суспільстві його члени мають реалізувати свої природні обдарування у „спорідненій” праці і за допомогою освіти кожен має пізнати себе та свої природні схильності і обдарування.

Література

1. Багалій Д.І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода / Дмитро Іванович Багалій. – К.: „Обрій”, 1992. – 472 с.
2. Бакай С.Ю. Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г.С. Сковороди на Слобожанщині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / С.Ю. Бакай. – Харків, 2004. – 20 с.
3. Петрова Т.М. Гуманізація навчально-виховного процесу у „реформаторській” педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ століття : дис...канд. пед. наук: 13.00.01/ Петрова Тетяна Михайлівна. – Харків, 2000. – 152 с.
4. Потапенко О.Б. Ідея виховання моральної особистості у спадщині українських педагогів мислителів другої половини ХVІІІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О.Б. Потапенко. – Кіровоград., 2009. – 20 с.
5. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / [пер. М. Кашуба; пер. поезій В. Войнович]. – Львів.: Світ, 1995. – 526 с.
6. Сковорода Г. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 200 – 249.
7. Піддячий М.І. Історичні передумови і теоретичні засади профорієнтації школярів / М.І. Піддячий // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С.36 – 40.

М. Протас

- здобувач кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 373.3:070(477)"19"

ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано як висвітлені проблеми розвитку початкової освіти у вітчизняній педагогічній пресі (друга половина ХХ століття). Саме в цей період були закладені критерії формування освітньої мережі, принципи матеріально-технічного й кадрового забезпечення та склалася низка чинників, які визначають риси сучасної початкової школи. Історія вітчизняної педагогічної думки склалася так, що саме педагогічна преса стала одним із засобів висвітлення важливих проблем навчання й виховання, реалізації творчого потенціалу учительства, а отже, й розвитку педагогічної думки взагалі.

Ключові слова: педагогічна преса, початкова школа, початкова освіта.

М. Протас

- соискатель кафедры педагогики Славянского государственного педагогического университета

ВОПРОСЫ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРЕССЕ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)

В статье проанализировано как освещены проблемы начального образования в отечественной педагогической прессе (вторая половина XX века). Именно в этот период были заложены критерии формирования образовательной среды, принципы материально-технического и кадрового обеспечения и сложилось ряд факторов, которые определяют черты современной начальной школы. История отечественной педагогической мысли сложилась так, что именно педагогическая пресса стала одним из средств освещения важных проблем обучения и воспитания, реализации творческого потенциала учительства, а следовательно, и развития педагогической мысли вообще.

Ключевые слова: педагогическая пресса, начальная школа, начальное образование.

M. Protas

- Competitor of the Department of pedagogy of Slavansk State Pedagogical University

COVERAGE OF PRIMARY EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL PRESS (SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY)

The article highlights the issue of primary education in the national educational press (second half of the twentieth century). It was during this period when the criteria of educational network, the principles of logistics and human resources were established and a number of factors that determine the features of the modern elementary school has developed. The history of home pedagogical ideas developed so that it is the pedagogical press became one of the means of coverage of important issues of training and education the realization, of teachers' creative potential, and thus the development of pedagogic thinking in general.

Keywords: pedagogical press, primary school, primary education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку теорії і практики освіти характеризується напруженим пошуком шляхів актуального й прогнозного (випереджувального) реагування на виклики часу. Високий динамізм змін, глобалізаційні процеси, непередбачуваність майбутнього, кризи, інтенсивне зростання високотехнологічних виробництв і комунікацій, людської географічної й економічної мобільності – усе це позначається на якості життя у кожній країні.

Людство перебуває на новому етапі розвитку цивілізації – розбудовується інформаційне суспільство, економіка знань. Освіта, віддзеркалюючи соціально-економічні запити, стає вагомим ресурсом у конкуруючих ринкових суспільствах, які пришвидшують інноваційний поступ.

На особливу увагу, з нашої точки зору, заслуговує етап, який передувє сучасному стану початкової освіти, а саме другій половині ХХ ст. З одного боку, саме в цей період були визначені критерії формування освітньої мережі, закладені принципи матеріально-технічного й кадрового забезпечення та склалася низка чинників, які визначають характерні риси сучасної початкової школи.

Актуальність останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Своєрідним літописом вітчизняної освіти, який фіксував інформацію про всі більш-менш важливі події чи явища та ідеї свого часу, що пов'язані з розвитком теорії й практики освітньої галузі, є педагогічна преса. Її публікації відтворюють процес нагромадження педагогічних знань і розвитку педагогічної науки, пов'язаний з освітньою практикою; дають можливість простежити вплив на цей процес ідей і поглядів вітчизняних науковців і практиків, виявити його закономірності й суперечності; відображають взаємодію із зовнішнім середовищем – конкретними політичними та соціально-економічними обставинами.

Суттєвою умовою успішної реалізації завдань початкової освіти в педагогічній пресі є не лише пошук нових дієвих теоретичних та практичних розробок щодо вдосконалення процесів навчання та виховання дітей у молодших класах, а й вивчення, узагальнення і творче переосмислення історико-педагогічного досвіду розвитку початкової освіти в Україні, зокрема досвіду прогресивної педагогіки другої половини ХХ століття. Для вітчизняної теорії і практики характерні суттєві реформаторські зміни та перетворення в галузі початкової освіти, та подальше використання його окремих положень для удосконалення та оновлення цієї ланки освіти. Тільки такий підхід до вирішення складних завдань виховання підростаючого покоління, основою якого є глибоке осмислення й усвідомлення історико-педагогічного досвіду, звернення до національних джерел педагогічної теорії та шкільної практики, методів та форм практичної діяльності вчителів початкової школи, може забезпечити реалізацію освітньо-виховної мети сучасної початкової освіти, а з нею сприятиме зростанню освітнього потенціалу всього суспільства.

Історія вітчизняної педагогічної думки склалася так, що саме педагогічна преса стала одним з основних засобів для висвітлення

важливих проблем навчання й виховання, реалізації творчого потенціалу учительства, а отже й розвитку педагогічної думки взагалі.

Цінність преси, її значення як особливого, комплексного за своєю структурою джерела, набула визнання в різних наукових галузях. Останнє десятиліття характеризується тенденцією до розширення проблемного поля та джерельної бази історико-педагогічних досліджень. До аналізу педагогічної преси з метою висвітлення особливостей становлення й розвитку конкретних питань теорії та практики початкової освіти зверталися Н. Гордій, І. Зайченко, М. Кухта, І. Мельник, Е. Панасенко, А. Приходько та ін. Вони вивчали вплив преси на розвиток початкової освіти другої половини XIX – початку XX століття, це питання в педагогічній пресі другої половини XX століття залишається недостатньо дослідженим.

Метою нашої статті є аналіз педагогічної преси другої половини XX століття та її впливу на розвиток початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ще К.Д. Ушинський у своїй роботі «Про користь педагогічної літератури» говорив про важливість педагогічної літератури, що є однією з форм поширення передового педагогічного досвіду. Він відзначав, що педагогічна література представляє «могутній засіб» для того, щоб учитель міг якомога ближче познайомитися з предметом своєї діяльності, вона знайомить з психологічними спостереженнями безлічі розумних педагогів, спрямовує думку на такі предмети, які легко могли б вислизнути від уваги [4, С. 26]. Далі автор зазначає, що педагогічна література, жива, сучасна і велика, вириває вчителя з його замкнутої, сонною сфери, вводить його в благородне коло мислителів, які присвятили все своє життя справі виховання. К.Д. Ушинський радить у роботі користуватися педагогічною літературою, щоб мати можливість не обмежуватися тісним колом своєї діяльності. Якщо «його досвід, думка, яку він виробив у своїй практиці, нове питання, що народився в його голові» не залишиться в межах його школи, а з'явиться в літературі, то «облетить усі кінці країни, загляне в усі глибини, де тільки є школа, і викличе співчуття або спір в сотні його товаришів»[4, С. 33].

Педагогічна преса, як історико-педагогічне джерело – є основним каналом інформаційного обміну досліджуваного періоду, з одного боку, і основною формою поширення передового педагогічного досвіду, з іншого боку. Педагогічна періодика відображала педагогічну реальність і сприяла швидкому реагуванню на процеси, що відбувалися в суспільному житті і конкретно в сфері початкової освіти.

Історіографічний аналіз дає підстави стверджувати, що різноманітні освітні проблеми цього періоду знайшли відображення в багатьох дослідженнях науковців. Цінним джерелом для аналізу стали публікації

вчених, педагогів, громадських діячів на сторінках педагогічної преси досліджуваного періоду – журналів «Советская педагогіка», «Радянська школа», «Рідна школа», «Початкова школа»; газет «Освіта», «Радянська освіта», «Учительская газета».

На сторінках цих видань висвітлювалися різні аспекти освіти: роль і значення виховання і освіти в житті суспільства, освіта і релігія, сімейне та суспільне виховання, роль учителя у вихованні, спеціальна і загальна освіта тощо. Але найціннішим було те, що вчителі мали можливість обмінюватися своїм досвідом через журнал. Слід підкреслити, що саме вітчизняна педагогічна преса другої половини ХХ ст. була найбільш доступною формою поширення передового педагогічного досвіду вчителів.

За існуючих політичних обставин українська педагогічна преса досліджуваного періоду була «партійна, ідейна, принципова, правдива, народна», як і вся радянська преса [2]. Усі публікації умовно можна поділити на проблемні, наукові, методичні та інформаційні. До проблемних ми віднесли передові статті, які вказували, над якою саме проблемою і як саме треба працювати освітянам. Традиційно номер відкривався передовою статтею і мав офіційну частину, де друкувалися урядові матеріали з проблем початкової освіти. У передових статтях керівники Міністерства освіти та науково-дослідних інститутів роз'яснювали зміст законодавчих документів, допомагали вчителям їх зрозуміти та засвоїти, указували на шляхи застосування в практичній роботі.

Передові статті наступних номерів, підготовлені цими ж авторами або керівниками відділів народної освіти, розповідали про успішне виконання рішень партії та постанов уряду. Нерідко в одному номері вміщували відразу і законодавчі документи, і звіти про їх виконання на місцях; або ж інформацію про досягнення освітян з різних регіонів країни. Передові статті часто присвячувалися також державним ювілеям й підводили підсумки розвитку початкової освіти за певний період. Іноді в статті робили наголос на одній з актуальних проблем педагогіки, наприклад, «Молодий учитель» або «Знання учнів і відповідальність учителя». Здебільшого статті такого плану готувалися редакцією. Цілком очевидно, що всі передові статті мали агітаційно-пропагандистський характер.

Теоретичні (наукові) статті містили результати досліджень провідних науковців України й давали можливість педагогам поповнити свої знання в галузі теорії педагогіки і психології, мови та літератури. «Радянська школа» друкувала їх під рубриками «Педагогіка» та «Психологія», «Рідна школа» - «Науково-популярний відділ» тощо. Публікації, в яких простежувалася тенденція теоретичного осмислення педагогічної практики, були розробками методичних основ педагогіки, в них узагальнювався педагогічний досвід, складали рубрики «Педагогічний досвід», «На допомогу вчителю», «Методика викладання», «Методика

мови», «Методика і практика». Іноді частину цих матеріалів, присвячену окремим проблемам навчальної і виховної діяльності, з огляду на конкретного людину чи важливість для практичної роботи, виділяли в окремі рубрики: «Вчителю початкових класів», «Молодому вчителю», «Активізація навчального процесу», «Розвивати в учнів інтерес до знань», «Для класного керівника» та ін. Очевидно, що саме методичні розділи становили найбільший інтерес для вчителів початкових класів [2].

В кінці 50-х і в 60-х рр. ХХ століття на перший план було висунуто питання про прискорення розвитку, розширення пізнавальних можливостей дітей під впливом методів навчання та введення в процес початкового навчання нового, ускладненого змісту. Для його вирішення почалися експериментальні роботи, у результаті яких відбулося скорочення навчання в початковій школі на один рік, завдяки зміні його змісту і методики навчання.

На початку 1969 року систему науково-педагогічної періодики України доповнено методичним журналом з проблем початкової освіти – «Початкова школа». Відзначимо, що до появи видання проблеми початкової освіти педагоги-науковці та вчителі-практики мали можливість обговорювати на сторінках «Радянської школи» у рубриці «Початкове навчання».

Перехід до загальної середньої освіти (кінець 70-х рр. ХХ століття) формально завершив тривалий етап альтернативного і варіативної освіти в країні. Встановилася єдина, суворо регламентована система шкільної початкової освіти з неваріативним змістом і методами навчання, відображеними в єдиних навчальних програмах і планах. Трирічна початкова школа стала першою ланкою середньої освіти.

Етап 80-90 рр. ХХ століття став для вітчизняної школи періодом постійних пошуків і перетворень, пов'язаних з побудовою концепції нової школи. Отримали розвиток ідеї особистісного підходу до виховання й навчання; єдності виховання, навчання і розвитку; педагогіки співробітництва; було здійснено експеримент з навчання дітей з шести років. В педагогічних журналах та газетах з'явилося багато публікацій В. Матвеева, В. Шаталова, Ш. Амонашвілі, В. Ільїна, С. Соловейчика та ін., які шукали концепції розбудови нової школи та впроваджували їх у життя.

Школи отримали можливість переходу на нові, більш вільні форми організації навчального процесу, зміни свого статусу, введення нових навчальних планів, більш вільного вибору навчальних предметів та обсягів їх вивчення, вибору навчальних програм, введення альтернативних підручників, здійснення багаторівневого і диференційованого навчання, відбору змісту навчального матеріалу і методів його викладання. Це надало батькам і учням право вибору форми отримання освіти і його спрямованості вже з початкової школи.

Масова апробація з 1991/92 навчального року в початковій освіті систем навчання Л.В. Занкова та Д. Б. Ельконіна - В.В. Давидова обумовлена найбільшим ступенем відповідності їх змісту нових цілей навчання [4].

На сучасному етапі варіативність початкової освіти полягає в єдності різноманіття систем і програм навчання, типів і видів освітніх установ, що досягається їх відповідністю цілям і принципам освіти, вимогам до його якості, представленим у Державному загальноосвітньому стандарті.

Педагогічна преса другої половини ХХ ст. підтримувала суспільно-педагогічний ентузіазм і поширювала передові думки про виховання і освіту на сторінках своїх видань.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз історії та сучасного стану вітчизняної системи початкової освіти показує, що до теперішнього часу і психологія, і педагогіка володіють значним досвідом дослідження різних аспектів шкільного навчання, відображенням якого можна вважати велику кількість спроб його перетворення як на основі суспільно-державних вимог до змісту і якості освіти, так і на основі наукових досягнень, які розкривають вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, найбільш значущі для навчання психічні якості та властивості їх особистості.

Вищеназвані журнали користувалися великою популярністю у всіх куточках нашої країни. Вчителі мали можливість знайомитися з новими методами та формами роботи в початковій школі. Видавці педагогічних журналів ставили перед собою завдання сприяти розвитку початкової освіти та поширення передового педагогічного досвіду.

Таким чином, педагогічна періодична преса була і залишається джерелом інформації, яке дозволяє вчителям знайомитися з передовим педагогічним досвідом і тим самим дає їм можливість удосконалюватися навчально-виховний процес у початковій школі та свою педагогічну майстерність.

Література

1. Адаменко О.В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 704 с.
2. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до сучасності. – К., 1996. – 356с.
3. Довідник керівника та вчителя початкової школи / уклад. Г. Губанова. Тула: Джерельце, М.: Астрель, 1999. – 831с.
4. Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури. Збірник творів. Т.2. М.: АПН, 1975.
5. Щука Г.П. Проблеми розвитку сільської школи в українській педагогічній пресі в 50 – 80-ті роки ХХ століття : дис. канд. наук: 13.00.01 - 2008.

I. Решетова

- аспірантка Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 378.112

**СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВЧЕНИХ РАД ВІТЧИЗНЯНИХ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (1964-1985 РР.)**

У статті розглянуто питання організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів (1964-1985 рр.). Автор довів, що сутність організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів періоду панування тоталітарного режиму була повністю підпорядковано комуністичним ідеалам, марксистсько-ленінській теорії.

Ключові слова: організаційно-педагогічна діяльність, Учені ради, вітчизняні вищі педагогічні, навчальні заклади.

I. Решетова

- аспірантка кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університету

**СУЩНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНЫХ СОВЕТОВ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ
ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ (1964-
1985 ГГ.)**

В статье рассмотрено вопросы организационно-педагогической деятельности Ученых советов высших педагогических учебных заведений (1964-1985 гг.). Автор доказал, что суть организационно-педагогической деятельности Ученых советов высших педагогических учебных заведений во время тоталитарного режима была полностью подчинена коммунистическим идеалам, марксистско-ленинской теории.

Ключевые слова: организационно-педагогическая деятельность, Ученые советы, высшие педагогические учебные заведения.

I. Reshetova

- graduate student of department of pedagogics of the Slovyansk state pedagogical university

**ESSENCE OF ORGANIZATIONALLY PEDAGOGICAL ACTIVITY OF
SCIENTISTS OF ADVICES OF DOMESTIC HIGHER PEDAGOGICAL
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS (1964-1985)**

In article it is considered questions of organizational-pedagogical activity of Academic councils of the higher pedagogical educational institutions (1964-1985). The author has proved that the essence of organizational-pedagogical activity of Academic councils of the higher pedagogical educational institutions

during a totalitarian mode has been completely subordinated to communistic ideals, the Marxist-Leninist theory.

Keywords: *organizational-pedagogical activity, Academic councils, the higher pedagogical educational institutes.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодення активізує процеси модернізації та трансформації інтелектуального світу людства, в такому контексті розвиток вищої педагогічної освіти набуває особливої актуальності і виступає одним із головних пріоритетів вітчизняної системи освіти в цілому.

Проведений нами аналіз нормативно-правової бази України стосовно питань розвитку вищої педагогічної освіти, свідчить, що стратегічним напрямком її розвитку є перебудова управління сферою освіти шляхом її демократизації та децентралізації, створення відкритих механізмів внутрішньої організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних ВНЗ. Реалізація означеного завдання актуалізує питання глибокого та системного вивчення досвіду організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вищих навчальних закладів України періоду другої половини ХХ століття, оскільки здобутки радянської влади та перші кроки вищої педагогічної освіти в умовах незалежності мають потужний теоретичний і практичний потенціал, і можуть слугувати ґрунтовною науковою основою в сучасному процесі оптимізації організаційно-педагогічної діяльності Учених рад вітчизняних ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми дослідження вищої освіти України періоду незалежності, а саме: особливості формування національної системи вищої освіти України впродовж 1991 – 2006 рр. розкрито в наук.-допом. бібліогр. покажчику «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку 1991 – 2006 рр.» (під ред.: П.І. Рогова).

Сучасна педагогічна наука збагатилася історико-педагогічним доробком вітчизняних педагогів, де проблема розвитку вітчизняної вищої освіти досліджуваного періоду розглядається в регіональному контексті. Серед таких варто зазначити: монографію «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Автономна Республіка Крим» (Ред.: О.В. Глузман; АПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів, Ін-т вищ. освіти); монографію «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область» (Р.А. Арцишевський, П.М. Бойчук, Г.В. Бондаренко, В.В. Вітюк, О.Є. Губенко, АПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи, Ін-т вищ.

освіти), монографію «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область» (В.П. Андрущенко, І.Ф. Андрущенко, О.Є. Антонова, В.Ю. Арешонков, Н.І. Астрахан, Н.А. Басюк, Н.Д. Борисенко, В.А. Бурлака, В.А. Васильчук, А.П. Вискушенко; АПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів, Ін-т вищ. освіти); монографію «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Харківська область» (І.Ф. Прокопенко, В.П. Андрущенко, В.І. Астахова, В.С. Бакіров, В.Я. Білоцерківський, А.Г. Відченко; Ін-т вищ. освіти АПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи).

Вищезазначені наукові праці в загально історичному контексті розкривають питання розвитку вищої освіти в Україні. Фрагментарно окреслюють організаційно-педагогічну діяльність Учених рад вищих навчальних закладів досліджуваного періоду, не розкриваючи її сутності. Відсутність комплексного історико-педагогічного дослідження сутності організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних ВНЗ 1964-1985 рр. обумовило вибір теми наукової статті: **«Сутність організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів (1964-1985 рр.)».**

Формування цілей статті (постановка завдання) – здійснити системний аналіз організаційно-педагогічної діяльності Вченої ради вітчизняного вищого педагогічного навчального закладу з 1964 р. до 1985 р., з'ясувати його специфіку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У період з 1964 і до 1985 рр. формування освітнього простору вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів в умовах консерватизму організаційно-педагогічна діяльність Учених рад вітчизняних педвузів була спрямована на виконання завдань, висунутих у доповіді Генерального Секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» і матеріалах спільного урочистого засідання ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченого 50-річчю утворення Союзу РСР, а саме: Вчена рада зобов'язувалася:

- обговорити Наказ Міністерства освіти УРСР на засіданнях Учених рад педінститутів, факультетів і кафедр, звернувши особливу увагу на впровадження в життя завдань, визначених у доповіді Л.І. Брежнєва «Про 50-річчя Союзу РСР»;
- організувати науково-практичні конференції з питань інтернаціонального виховання та ідейно-політичного виховання студентської молоді за участі провідних вчених-суспільствознавців, передовиків виробництва, старих більшовиків;

- підвищити ідейно-політичний² рівень багатотиражної та стінної інститутської преси;
- посилити контроль за якістю публікацій викладачів. Зокрема за їх теоретичним рівнем та методологічною спрямованістю. Проконтролювати рецензування підготовлених до видання робіт висококваліфікованими науковцями та критично обговорити за сіданні;
- розгорнути масово-політичну і пропагандистську роботу по підготовці до відзначення II з'їзду РСДРП та вивченню матеріалів квітневого (1973 р.) пленуму ЦК КПРС «Про міжнародну діяльність ЦК КПРС по здійсненню рішень XXIV з'їзду КПРС»;
- проконтролювати виконання вищезазначених завдань [7, 5-6].

Згідно з Наказом Міністерства освіти УРСР «Про вивчення доповіді Генерального Секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» і матеріалів спільного урочистого засідання ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченого 50-річчю утворення Союзу РСР» (травень, 1973 р.) у Тернопільському педагогічному інституті Вченою радою була організована планомірна робота по вивченню цих матеріалів, яка передбачала вивчення студентами, викладачами та співробітниками доповіді Генерального Секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік», матеріалів спільного урочистого засідання ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченого 50-річчю утворення Союзу РСР, що мали наскрізне виховне спрямування. Вченою радою було організовано проведення на всіх факультетах за участі провідних викладачів кафедри марксизму-ленінізму заняття зі студентами по вивченню вищезазначених матеріалів, спрямованих на виховання комуністичного світогляду, радянського патріотизму. Координуючи перебіг виконання Наказу, Вчена рада на допомогу викладачам кафедри організувала розробку методичних рекомендацій, провела науково-теоретичні конференції, спрямувала роботу студентських наукових гуртків на глибоке опрацювання матеріалів урочистого засідання, стимулювала студентів до участі в V Всесоюзному конкурсі з суспільних наук, історії ВЛКСМ і міжнародному молодіжному русі [7, 3].

Важливою сферою організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад на другому етапі формування освітнього простору вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів у галузі навчально-методичної роботи була організація, координація та контроль за мережею навчально-консультативних пунктів педагогічних інститутів УРСР. Так, Учена рада координувала організацію навчально-консультаційної роботи на консультпунктах відповідно до Положення про консультпункти, затвердженого МВССО СРСР №106 від 21.03.1962 р. Колегіальним

органом внутрішнього управління ВНЗ було максимально збільшено кількість очних занять, для проведення яких залучалися досвідчені та кваліфіковані викладачі. Вчена рада, виконуючи завдання Положення, зобов'язала навчально-консультаційні пункти обслуговувати крім студентів заочної форми навчання свого ВНЗ, студентів-заочників інших педвузів, які працюють і живуть у районі розташування консультпункту. Відповідальність за здійснення контролю за роботою навчально-консультаційних пунктів було покладено безпосередньо на ректорів педінститутів та проректорів по заочному навчанню, на Вчену раду – систематичне обговорення на засіданнях підсумків роботи навчально-консультативних пунктів [3, 23-25].

Важливим аспектом організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів у навчально-методичній сфері була робота по залученню до навчання молоді, яка має нахил до педагогічної професії (Постанова колегії від 13.05.1966 р.). Ученими радами педвузів затверджувалися конкретні заходи, направлені на забезпечення якісного прийому студентів. Відповідно до цих планів більшість вітчизняних педагогічних ВНЗ організували платні і безплатні підготовчі курси для молоді, яка бажала навчатися у вищих навчальних закладах. У 1965 р. на курсах навчалася понад 80 тис. осіб. Педагогічна робота викладачів, які проводили курсу, була направлена на виявлення молоді, що має нахил і бажання оволодіти педагогічною професією. У вісімнадцяти педагогічних ВНЗ УРСР в плани Учених рад було включене питання про організацію «шкіл-гуртків юних математиків, фізиків, хіміків» [1, 15]. Зазначені гуртки-школи були створені, в них навчалися учні старших класів. Педагогічна робота серед цих дітей була спрямована на залучення їх до педагогічних інститутів. Так, в 1965 р. у Запорізькому педінституті означеною роботою було охоплено 400 учнів, Житомирському – 250, Бердянському – 240, Ровенському – 200, Кременецькому – 150 і т.д. [1, 16]. З метою допомогти молоді в підготовці до вступних іспитів і вибору професії планом Учених рад Вінницького, Запорізького, Луганського і Черкаського педвузів було передбачено лекторії з різних дисциплін, які виносилися на вступні екзамени [1, 16].

Протягом 1964-1985 рр. з метою підвищення ефективності ідеологічного виховання, навчальної та науково-дослідної роботи в педагогічних вузах УРСР Ученими радами було включено до планів роботи ВНЗ питання залучення провідних учених АН СРСР, АН УРСР, АН РРФСР, науково-дослідних інститутів педагогіки і психології УРСР, університетів та інших вузів для читання лекцій, проведення наукових семінарів і консультацій, наукових досліджень кафедр і викладачів. Так, у Дрогобицькому педінституті протягом року прочитали лекції студентам і викладачам з природничих і гуманітарних дисциплін і надали консультації

викладачам кафедр 13 провідних учених республіки, у Ровенському – 10, у Черкаському – 7 [2, 3-4].

Необхідно зазначити, що процес залучення провідних учених до навчально-виховного процесу вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів на цьому етапі був важливим аспектом організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад ВНЗ. Уже в 1967 р. у навчній, ідеологічно-виховній, науковій роботі кафедр педінститутів УРСР взяло участь понад 160 вчених АН УРСР та викладачів вузів інших міністерств і відомств, що значно спряло якості підготовки майбутніх спеціалістів [6, 8-10].

До компетенції Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів у галузі навчально-методичної роботи належало організація, координація та контроль за роботою бібліотек педвузів.

З боку колегіальних органів внутрішньої координації педагогічним ВНЗ особлива увага була звернута на діяльність бібліотек як одного з дієвих засобів впливу на формування комуністичного світогляду та радянського патріотизму. Відповідно до Наказу Міністерства освіти УРСР №80 від 21.04.1964 р. «Про стан і завдання бібліотек педагогічних інститутів УРСР» Учена рада організувала роботу бібліотек так, щоб бібліотеки ефективно проводили роботу у сфері виконання рішень партії з ідеологічних питань, сприяли підвищенню загальноосвітнього, політичного, культурного та науково-технічного рівнів студентів, надавали допомогу кафедрам і громадським організаціям у навчанні, ідейно-виховній, науково-дослідній роботі.

Заступник міністра освіти С. Завало відмітив сумлінну організаційну роботу Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів у сфері комплектування бібліотек новою літературою. На високому рівні ця робота була поставлена в Івано-Франківському, Сумському, Кам'янець-Подільському педінститутах. Заступник міністра відмітив, що в Кримському педінституті встановлено постійний контакт з кафедрами і викладачами, розроблений тематичний план комплектування, збиралися й аналізувалися відмовлення на літературу [4, 14-16].

Важливо наголосити, що ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР 18 липня 1972 р. прийняла Постанову «Про заходи по подальшому вдосконаленню вищої освіти в країні». На виконання її Центральний Комітет КП України і Ради Міністрів України прийняли Постанову «Про заходи по дальшому вдосконаленню вищої освіти в Українській РСР». Означений документ спрямовував сутнісно-змістовий компонент організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад на створення умов якомога ефективнішого оволодіння молоддю основ марксистсько-ленінської науки.

На перебіг організаційно-педагогічної діяльності досліджуваного періоду значно вплинули Рішення колегії Міністерства освіти УРСР «Про роз'яснення і виконання «Основ законодавства СРСР і союзних республік

про народну освіту» та постанови VI сесії Верховної Ради СРСР VIII скликання від 19 липня 1973 р. «Про стан народної освіти і заходи по подальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР» (Рішення від 27 липня 1973 р.) [5].

Колегія Міністерства освіти УРСР ухвалила «Завдання Міністерства освіти УРСР та відділів народної освіти по роз'ясненню і виконанню «Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» та постанови VI сесії Верховної Ради СРСР VIII скликання від 19 липня 1973 р. «Про стан народної освіти і заходи по подальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР». Згідно цього рішення Вчені ради вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів зобов'язувалися розробити і здійснити конкретні заходи по виконанню, роз'ясненню і пропаганді матеріалів означеного документа.

Завдання Міністерства освіти УРСР і відділів народної освіти по виконанню та роз'ясненню «Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» та постанови VI сесії Верховної Ради СРСР VIII скликання від 19 липня 1973 р. «Про стан народної освіти і заходи по подальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР». Що безпосередньо стосувалися Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів:

Підготувати і провести конференції батьків з проблем народної освіти, міжнародні виставки, наради, симпозіуми, забезпечити широку пропаганду Основ законодавства про народну освіту за кордоном (під час за кордонних відряджень професорсько-викладацького складу);

Координувати процес розробки тематики лекцій і відповідні рекомендації щодо пропаганди Основ законодавства про народну освіту серед учнів і студентів, різних категорій працівників системи освіти, батьків та громадськості;

Координувати процес розробки методичних рекомендацій по ознайомленню і вивченню Основ законодавства про народну освіту в школах та вищих і середніх педагогічних навчальних закладах, зокрема у процесі вивчення історії і суспільствознавства;

Здійснити систематичний контроль за перебігом навчально-виховного процесу у вітчизняних педагогічних ВНЗ відповідно до Основ законодавства про народну освіту [5, 23-24].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, основою визначення сутності організаційно-педагогічної діяльності Вчених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів є нормативно-законодавча база

Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, союзно-республіканського Міністерства освіти СРСР (1967 р.), Міністерства освіти УРСР.

У процесі здійснення теоретичного дослідження організаційно-педагогічної діяльності Учених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів України (1964-1985 рр.) нами було з'ясовано її структуру. До компонентів організаційно-педагогічної діяльності Учених рад вітчизняних педагогічних ВНЗ досліджуваного періоду входили: наукова, навчально-методична, виховна, організаційна (у навчально-виховному процесі) діяльність. Сутність організаційно-педагогічної діяльності Учених рад вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів періоду панування тоталітарного режиму була повністю підпорядковано комуністичним ідеалам, марксистсько-ленінській теорії.

Література

1. Бондар А. Про роботу педагогічних інститутів по залученню до навчання молоді, яка має нахил до педагогічної професії / А. Бондар // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1964. – №2. – С. 15-16.
2. Бондар А. Про залучення інститутами провідних вчених для читання лекцій та проведення наукових консультацій / А. Бондар // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1966. – №19. – Стр.3-4.
3. Завало С. Про мережу навчально-консультаційних пунктів педагогічних інститутів УРСР / С. Завало // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1964. – №2. – С. 23-25.
4. Завало С. Про стан і завдання роботи бібліотек педагогічних інститутів УРСР / С. Завало // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1964. – №12. – С. 14-16.
5. Маринич О. Рішення колегії Міністерства освіти УРСР «Про роз'яснення і виконання «Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» та постанови VI сесії Верховної Ради СРСР VIII скликання від 19 липня 1973 р. «Про стан народної освіти і заходи по подальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР» / О. Маринич // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1973. – №18. – С. 23-24
6. Миргородський П. Про заходи по більш широкому залученню до навчальної і наукової роботи в педінститутах провідних вчених Академії наук УРСР та вузів інших міністерств і відомств / П. Миргородський // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1967. – №17. – С. 9-10.
7. Ніколаєнко І. Наказ Міністерства освіти УРСР «Про вивчення доповіді Генерального Секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» і матеріалів спільного урочистого засідання ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченого 50-річчю утворення Союзу РСР / І. Ніколаєнко // Збірник наказів та директив Міністерства освіти УРСР. – 1973. – №6. – С. 3-6.

Г. Романкевич

- аспірант кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 378.147:34

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проводиться педагогічний аналіз поняття «правова свідомість». Розглядаються різні підходи до визначення терміну, запропоновані сучасними педагогами. Під час аналізу поняття автор робить акцент на правовій свідомості студентської молоді. Також у статті зазначається важливість правової свідомості для формування правової держави та суспільства.

Ключові слова: *правова свідомість, право, свідомість, світогляд, студентська молодь.*

А. Романкевич

- аспірантка кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університету

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье проводится педагогический анализ понятия «правовое сознание». Рассматриваются разные подходы определения термина, предложенные современными педагогами. Во время анализа понятия автор делает акцент на правовом сознании студенческой молодежи. Также в статье указывается важность правового сознания для формирования правового государства и общества.

Ключевые слова: *правовое сознание, право, сознание, мировоззрение, студенческая молодежь.*

A. Romankevich

- graduate student of department of pedagogics of the Slovyansk state pedagogical university

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF LEGAL AWARENESS IN THE MODERN PEDAGOGICAL LITERATURE

Pedagogical analysis of the notion "legal awareness" is carried out in the article. Different approaches to the definition of this term suggested by modern educators are considered. While analyzing the notion the author emphasizes the legal awareness of the students' youth. The importance of this notion for the formation of legal state and legal society is also stressed.

Key words: *legal awareness, law, awareness, outlook, students' youth.*

Постановка проблеми. *Формування правової свідомості починається ще у ранньому дитинстві, коли дитина починає знайомитися з*

поняттями «добре»-«погано», «добро»-«зло». У цьому віці знайомство з правовими нормами відбувається за допомогою казок, билин, мультфільмів, ігор та інше.

В подальшому, коли дитина дорослішає, звичайно змінюються методи формування правової свідомості та приймають все більш науковий характер. Для більшості людей формування правосвідомості закінчується ще у молодому віці.

У студентському віці правова свідомість формується за допомогою наукових методів та життєвого досвіду. У всі часи суспільство прагнуло мати свідомих, законслухняних громадян. У сучасності цей факт не втратив своєї важливості, а навпаки, набув це більшої значущості. Сформована правова свідомість у студентської молоді вирішує багато питань сучасного суспільства, такі як профілактика злочинності, боротьба із хабарництвом та корупцією, дотримання трудової та навчальної дисципліни, виконання вимог владних органів, подолання політичного нігілізму тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми правової свідомості в останні роки присвячені дослідження педагогів Давидова Г.П., Кічука Я.В., Кузмінського А.І., Мойсеюк Н.Є., Романової І.А., Сахарова А.Б., Фіцули М.М. тощо.

Мета. Метою проведення дослідження є аналіз різних підходів до означення поняття «правова свідомість» у сучасній літературі з таких наук як педагогіка, філософія, соціологія, психологія, етика тощо.

Викладення основного матеріалу. Важливість формування правосвідомості у громадян країни відмічають владні органи. Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України приймають законодавчі акти, які мають на меті укріпити правосвідомість мешканців країни. Для виконання цих завдань в українському законодавстві прийняті та діють наступні правові акти: Конституція України, Програма правової освіти населення, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, цільова державна програма «Вчитель» тощо.

Аналіз педагогічної літератури дозволяє нам виокремити декілька різних підходів до означення «правова свідомість».

У М.М. Фіцули знаходимо таке означення правової свідомості – сукупність правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації [9, 290].

Давидов Г.П. наводить наступне означення правової свідомості – сукупність поширених у суспільстві теорій, ідей, поглядів та уявлень, які виражають відношення людей до права, а також до поведінки людей, до цінності суспільних заснувань з точки зору цих уявлень про право [2, 7].

А.Б.Сахаров та А.Р.Ратінов розглядають правову свідомість як складову частину ідеологічної основи попередження злочинності, взаємодіє у цій якості з моральною свідомістю. Реалізація правового регулювання попереджуючої діяльності, як і попереджувальних завдань права в цілому, здійснюється при вирішальній ролі правосвідомості, правової культури членів суспільства. Право як система соціального контролю і регуляції суспільних відносин діє відповідними приписами, санкціями, перш за все, на свідомість людей. Це обумовлює необхідність розглядання з точки зору попередження злочинності ролі суспільної, групової та індивідуальної правосвідомості і тієї її частини, яка пов'язана з внутрішньою готовністю: а) повсякденно додержуватися вимог закону у загально цивільній сфері своєї життєдіяльності і у професійній сфері; б) виконувати цивільний обов'язок участі у боротьбі з антисуспільною поведінкою [8, 105].

Це одне означення поняття, що вивчаємо знаходимо у Балюка В.А. Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, що представляє собою сукупність правових поглядів, переконань, установок, і включає в себе як знання правових норм і явищ, так і їх оцінку з точки зору загальнонародної справедливості.

У дисертаційному дослідженні І.А. Романової знаходимо наступну характеристику правової свідомості: «правова свідомість не тільки відображає соціальну дійсність, але й активно на неї впливає. Правосвідомість людей не можливо уявити без їхньої соціальної активності, без поведінки. Саме у поведінці виявляється правосвідомість практично, набуваючи суттєве мотивуюче значення для направлення людських вчинків» [7, 34].

Кічук Я.В. вивчаючи правову свідомість на рівні дисертаційного дослідження дійшов висновку, що «...правова свідомість виступає як результат відображення існуючих у суспільстві законів правового порядку, різновиду правової діяльності держави, її органів, правової поведінки громадян та інших осіб. Як якість особистості правова свідомість є результатом її ознайомлення з чинним правом та практикою його реалізації». Однак, автор вважає потрібним додати до такої характеристики правої свідомості такий важливий компонент, як суб'єктивне відношення особистості до правових норм. Це пов'язано з тим, що знання теорії права та практики його застосування не створюють свідомого слідування ним. Лише високий рівень сформованості правової свідомості дає нам право говорити про правову культуру людини.

І. Ільїн стверджує, що «самий корінь правосвідомості лежить у повазі людини до себе», а це можливе за умов, коли «право організує її життя як школи самоврядування» [3,1-3].

У психолого-педагогічних довідниках представлено означення індивідуальної правосвідомості, яка формується під впливом навчання і виховання, традицій, морального клімату оточення особистості [6, 288].

Кічук Я.В. у своєму дисертаційному дослідженні поділяє правосвідомість на індивідуальну та суспільну. Важливим підґрунтям наукового пошуку, спрямованого на вивчення феномена “правосвідомість особистості”, виступало розуміння своєрідного взаємозв’язку (як поодинокі і загальне) таких близьких понять: індивідуальна і суспільна свідомість. Важко переоцінити в цьому плані доробок як філософів, психологів, педагогів, так і юристів-науковців. “Індивідуальна свідомість – не тільки рівень суспільної або наслідок культурно-історичних детермінант, а й здатність особистості (як суб’єкта особистості) бути організатором, регулятором, координатором життєвого шляху, розв’язуючи суперечність між своєю індивідуальною сутністю “логіки” і “логікою” життя, що їй не відповідає” [4, 39]. До того ж, як уточнюють юристи-дослідники (зокрема, Д. Потопейко), індивідуальну свідомість не слід розглядати абсолютною копією громадської свідомості, а громадську правосвідомість – як арифметичну суму правової свідомості окремих особистостей; тут варто взяти до уваги, що мікросередовище (психологічні, біологічні характеристики, соціальний досвід тощо) надає певної своєрідності індивідуальній правосвідомості. Не менш суттєвим видається й розуміння того, що, оскільки правова свідомість є поняттям родовим по відношенню до “соціальної свідомості”, то цілком зрозуміло: і його загалом торкаються дискусії філософів про первинність (похідність) матерії і свідомості [4, 32-33].

Юнацький вік, як зазначає М.М. Фіцула, це період формування світогляду, самосвідомості, характеру і життєвого самовизначення, якому сприяє пізнавальна діяльність.

Найважливішою задачею, яка стає перед педагогом, це не допустити молодій людині піти по хибній стежці. Запобігти цьому можна за допомогою передачі молодому поколінню наукового та життєвого досвіду попередніх поколінь. Педагог, поєднуючи у процесі виховання елементи наукових знань, національного виховання та моральних цінностей, зможе передати своїм учням максимальну кількість важливої інформації. Людині молодого віку необхідно не тільки засвоїти постулати суспільства, а також ще і розуміти причини їх виникнення та важливість їх існування. Наприклад, одним із джерел права є правові звичаї, тобто стихійно сформоване стійке правило поведінки санкціоноване державою. Це джерело право було найбільш поширеним у стародавні часи, коренями до яких сягає сучасне право. Кожне з цих правил поведінку мало своєю ціллю збалансувати суспільство. Розуміння значення та важливості дотримання

вимог правових актів створює цивілізоване, гуманне суспільство з сучасними ідеалами.

Як вже зазначалось, на формування свідомості людини значно впливає оточуюче середовище. Середовище – комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою впливають на її розвиток. Середовище, що оточує людську особистість, поділяється на природне (географічне), соціальне і домашнє, кожне з яких відіграє певну роль у її розвитку. Природне середовище, у тому числі клімат, різноманітні природні умови та ресурси, безсумнівно, впливає на спосіб життя людини і характер її трудової діяльності. Соціальне середовище як сукупність суспільних і психологічних умов, у яких людина живе, позначається на її розвитку значною мірою. Тому потенціальні можливості навколишнього середовища слід уміло використовувати в процесі виховання [9, 48].

Романова І.А. у своїй дисертаційній роботі зазначає, що вимоги норм права, які сприймаються людиною, співвідносяться з потребами особистості, її інтересами, особистим досвідом, реальними життєвими обставинами, відношенням до суспільства і держави, з власною оцінкою самого правила поведінки, яке закріплене у правовій нормі, та її санкції, реальністю здійснення небажаних наслідків у разі можливого порушення правових вимог, якщо наміри особи розходяться з ними. Дії людини залежать від її знань, переконань, вміння орієнтуватися у зовнішніх обставинах, а все це визначається, у свою чергу, тим, наскільки правові вимоги глибоко вкорінені у свідомість, засвоєні, стали соціальним орієнтиром поведінки [7, 34].

Провідним завданням виховання особистості є формування її світогляду. Світогляд — досить складне інтегративне явище, що включає знання, цінності, розум, чуття, інтелектуальну діяльність. Звідси можна говорити про світогляд як більш-менш систематизований комплекс уявлень, установок, оцінок, що забезпечують цілісне бачення й усвідомлення світу, місця й ролі в ньому людини. Таким чином світогляд поєднує пізнавальну, аксіологічну й спонукально-діяльну функції людської життєдіяльності [5, 62].

Питанням свідомості людини займаються багато наук. Теоретико-критичний аналіз поглядів на процес соціалізації індивіда знаходимо в філософії, соціології, етиці, педагогіці, психології, зокрема в працях Я.Г. Якубсона, А. Дистервега, Я. Коменського, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, І.С. Кона, Н.Д. Зотова, Т.Д. Джафарлі, Е.Л. Дубко, Г. Ірлітца, А.С. Богомолова, В.Ф. Асмуса, Т.Г. Аболіної, Я. Щепанського, Я. Корчака, В.Т. Циби, В.Г. Немировського, Є.Н. Петрової, М.Ч. Стельмаховича, В. Янів, Ю.К. Бабанського та багатьох інших [1, 6].

Наявність зв'язку між спадковістю і розвитком підтверджують багато педагогів (Н.Є. Мойсеюк, А.І. Кузмінський, М.М. Фіцула тощо). Хоча і

мають місце дискусії у деяких аспектах. Для нашого дослідження переважне значення має успадкування моральних якостей. І якщо у педагогічній літературі радянських часів домінувала думка про те, що дитина народжується без яких то психологічних особливостей (*tabula rasa* – чиста дошка), то сьогодні генетики зазначають про існування кореляційної залежності між тими чи іншими успадкованими дефектами. Такі вчені називають свою теорію «природженого зла».

У західній педагогіці домінує твердження про те, що моральні якості людини біологічно зумовлені. Люди народжуються добрими або злими, чесними чи брехливими, природою людині дається забіякуватість, агресивність, жорстокість, жадібність (М. Монтенсорі, К. Лоренц, Е. Фромм, А. Мічерлік) [2, 69].

Правова свідомість кожної людини пов'язана із правовою свідомістю оточуючого суспільства. У роботах Алексєєва С., Лазарєва В., Марченка М., Спиридонова Л., Хропанюка В. доводиться той факт, що суспільна правосвідомість через свідомість певної групи людей формує свідомість окремої людини. Тобто індивідуальна правова свідомість є результатом засвоєння людиною, за допомогою вивчення правових норм або життєвого досвіду, групової і суспільної правосвідомості.

Висновки і перспективи подальшого розвитку проблеми дослідження. Правосвідомість притаманна кожній людині, не залежно від її знань правових норм, відношення до права, образу життя. Протягом всього життя йде процес формування правової свідомості. Інша річ, це якість правової свідомості, рівень її сформованості. Не потребує доведення той факт, що сформований високий рівень правової свідомості у ранній молодості дозволяє вирішити багато суспільних проблем, таких як правопорушення, цивільні, сімейні відносини між особами, стабілізація політичної ситуації у країні тощо. Також можна твердо стверджувати, що високий рівень правосвідомості суспільства допомагає розвитку країни, впровадженню реформ, розумінню з боку громадян важливості цього розвитку та реформування.

У вищі навчальні заклади студенти приходять вже з певним «багажем» знань, у тому числі і правового характеру. Продовжити правове виховання молоді у вищих педагогічних навчальних закладах є важливою ціллю, досягнення якої дає змогу вирішити дві проблеми.

По-перше, у цей час формується правова свідомість студента, як громадянина правової держави. Конституція України 1996 року проголосила нашу країну правовою державою, а це означає, що кожен український громадянин повинен свідомо ставитися до правових норм. І можна впевнено сказати, що такого громадянина треба навчати та виховувати саме у молодому віці. Бо саме у цьому віці свідомо формується ідеали та цінності. Студент це благодатний матеріал із якого ще не складно

створити повноцінного громадянина. У цьому віці у молоді ще продовжують формуватися погляди на життя і якщо вони будуть, так сказати, «правильними», «вірними», то це стане «надійним», «твердим» фундаментом життєвої позиції на усе життя.

По-друге, у майбутньому правообізнаний, правосвідомий вчитель у своїй діяльності у школі буде нести дітям ідеали правової держави. Тим самим, він на власному прикладі і своїми знаннями почне формувати правову свідомість учнів з самого раннього віку.

Література

1. Вознюк Н.М. Етико-педагогічні основи формування особистості: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 196 с.
2. Давыдов Г.П. Теоретические основы отбора содержания правовых фактов и явлений для формирования правосознания и поведения учащихся //Формирование правосознания и поведения учащихся: Сб. науч. трудов /Под ред. Г.П.Давыдова. - М.: НИИ общей педагогики АПН СССР, 1981. - С.6-22.
- 3.Ильин И. А. О сущности правосознания / составитель и автор вступит. статьи И. Н. Смирнов. – М.: Радуга, 1993. – 235 с.
4. Кічук Я.В. Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кічук Ярослав Валерійович. - Ізмаїл, 2002. – 206 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи»: навч. посіб.— К.: Знання, 2005. — 486 с — (Вища освіта ХХІ століття).
6. Психология. Словарь / Под. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Романова І.А. Формування правової свідомості майбутніх учителів у процесі навчальної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Романова Інна Анатоліївна. – Харків, 2001. – 174 с.
8. Сахаров А.Б., Ратинов А.Р. Предупреждение преступности и роль правосознания // Теоретические основы предупреждения преступности. – М.: Юрид. лит., 1977. – 254с. – С.105-112.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, випр., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с. (Альма-матер).

М. Рижкова

– аспірант Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.018.53-055(477.54)”18”

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ХАРКІВСЬКІЙ ПРИВАТНІЙ ЖІНОЧІЙ НЕДІЛЬНІЙ ШКОЛІ Х.АЛЧЕВСЬКОЇ

У статті розглядаються деякі особливості організації методичної роботи Харківської приватної жіночої недільної школи. Зокрема, педагогічний колектив школи приділяв увагу таким методичним засобам, як робота бібліотеки, створення методичних посібників, організація та проведення педагогічних зборів. Наслідком багаторічної роботи вчителів

школи стало видання багатотомного, анотованого посібника для народу. Наприкінці XIX століття школа Х.Алчевської була одним з провідних навчальних закладів даного типу.

Ключові слова: Х.Алчевська, недільні школи, педагогічні зібрання, літературні бесіди, освіта народу.

М. Рыжкова

– аспірант Славянського державного педагогічного університета

ОРГАНИЗАЦИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ХАРЬКОВСКОЙ ЧАСТНОЙ ЖЕНСКОЙ ВОСКРЕСНОЙ ШКОЛЕ Х.АЛЧЕВСКОЙ

В данной статье рассматриваются некоторые особенности организации методической работы Харьковской частной женской воскресной школы: работа библиотек, создание методических пособий, организация, проведение педагогических собраний.

Ключевые слова: Х.Алчевская, воскресные школы, педагогические собрания, литературные беседы, просвещение народа.

М. Ryzhkova

– postgraduate student of the department Theory of Education of Slovyansk State Pedagogical University

ORGANIZATION OF METHODOLOGICAL WORK IN KHARKIV PRIVATE WOMEN'S SUNDAY SCHOOL BY K. ALCHEVSKA

Some peculiarities of functioning of Kharkiv private women's Sunday school are considered in this article: the work of the library, creation of the methodological manuals, organizing and holding the pedagogical meetings.

Key words: K. Alchevska, Sunday schools, pedagogical meetings, literary gatherings, people's education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Друга половина XIX – початок XX століття увійшли в історію України як час кардинальних змін всього суспільства. Активні суспільні процеси у цей період були пов'язані зі швидкими темпами розвитку промисловості, що, у свою чергу, викликало зміни у сфері освіти: розширювалася мережа початкових і середніх шкіл, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів, удосконалювалися зміст, методи і форми роботи в них. У цей час відбувається й офіційне впровадження освіти для дорослих, у тому числі для жінок. У цілому, даний період характеризується посиленням освітнього руху і вибухом педагогічної думки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслений нами період вивчався та продовжує активно вивчатися науковцями. Для нас певний інтерес представляє Харківська губернія і, насамперед, діяльність відомої просвітительки народу Х.Алчевської, яка відіграла велику роль у становленні народної освіти не тільки в Україні, а й у всій Російській імперії. Досвід її освітньої діяльності вивчався багатьма педагогами. Серед

праць дореволюційної доби, присвячених Харківській недільній школі Х.Алчевської, можна виділити ґрунтовну працю Я.Абрамова, який досліджував історію навчального закладу від початку його створення і до зайняття ним першого місця у країні серед шкіл такого типу. За радянських часів з'явилася праця І.Мухіна, присвячена організації освіти для дорослих у Харківській недільній школі. Сучасні науковці приділяють увагу вивченню як особистості самої Х.Алчевської (І.Кузнєцова), так і постановки навчально-виховного процесу в школі (О.Жукова).

Метою статті є висвітлення досвіду організації методичної роботи у Харківській приватній недільній жіночій школі Х.Алчевської.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Харківська приватна жіноча недільна школа виділялася серед початкових шкіл для жінок своїми інноваційними підходами до постановки навчального процесу. Педагогічний колектив її постійно вдосконалював організацію навчання у школі, ставлячи за мету не тільки навчання грамоти, а й виховання всебічно розвиненої особистості. Отже, жіноча недільна школа, створена Х.Алчевською, була не лише зразковим навчальним закладом, а й своєрідним громадським методичним та об'єднуючим центром недільних шкіл всієї Російської імперії, який відіграв велику роль в їх розвитку та поширенні. Прийом відвідувачів з питань організації і ведення справ недільних шкіл, листування, виступи у пресі, участь у вітчизняних і зарубіжних виставках, регулярне публікування матеріалів у розділі „Хроніка недільних шкіл” журналу „Російська школа”, складання анкет, впорядкування статистичних матеріалів – це неповний перелік тих заходів, які проводив колектив учителів школи Х.Алчевської з метою поширення досвіду організації навчально-виховної роботи у недільній школі [6].

Перш за все, зазначимо, що навчання у школі, як і у всіх недільних школах того часу, було безкоштовним, вчителі також працювали без оплати своєї праці. Незважаючи на це, бажаючих вчити було вдосталь. Це були жінки різної педагогічної підготовки та соціальної належності. У 1897 році у школі налічувалося близько 200 учительок [1, с.45]. Одні з них працювали на постійній основі, тобто приходили до школи щонеділі, але були й так звані „запасні”, які замінювали відсутніх постійних вчителів, допомагали при видачі книжок з бібліотеки, знаходилися на репетиціях шкільного хору.

До вчительок пред'являлися доволі суворі вимоги. Так, вони повинні були акуратно відвідувати школу; своєчасно починати та закінчувати урок; по закінченні своїх занять не залишати учениць своєї групи, не передавати їх іншій вчительці; спостерігати за поведінкою учениць як під час уроку, так і під час перерви; турбуватися про збереження навчальних посібників та наочних матеріалів;

ознайомлюватися з прийнятими у школі керівництвами та навчальними програмами, ретельно готуватися до кожного уроку; вести звітну документацію; звільняти зі своєї групи учениць, які не відповідали рівню підготовки групи, та направляти їх до інших груп; відвідувати педагогічні зібрання; у випадку неявки на урок, завчасно повідомляти керівництво школи [1, с.46].

На початку своєї педагогічної діяльності Х.Алчевська помітила величезне бажання простого народу до здобуття знань. Так, ще до відкриття школи, кожного року відвідуючи свій маєток, вона читала твори вітчизняних та зарубіжних письменників селянам та обговорювала з ними прочитане. Пізніше, у своїй школі, Х.Алчевська впровадила цей метод навчання у старших групах – на кожному уроці почали проводитися літературні бесіди за змістом прочитаних творів. Таким чином, кожен урок являв собою спільну роботу вчителя і учениць і не тільки дарував нові знання, а й розвивав мислення останніх.

В результаті багаторічної праці кожного вчителя та всього колективу школи було створено посібник „Книга дорослих”. Її було складено таким чином, що для кожного року навчання призначалися певні тексти для читання. Так, для учениць першого року навчання у посібнику було вміщено художні твори, науково-популярні тексти, розповіді, байки, вірші, народні пісні (з урахуванням того, що учениці тільки закінчили букварний період). У розділі для другого року навчання було згруповано матеріал за тематикою: ботанічний, зоологічний, географічний, історичний, літературний. Для третього – пропонувалися тексти з географії, історії, фізики, хімії, технології, гігієни, законодавства. Найбільшим був літературний розділ: всього у книгу увійшло 175 художніх творів і уривків.

При школі була організована бібліотека, яка налічувала тисячі книг на різну тематику. Заслуговує на увагу і метод вивчення читацьких інтересів, який було розроблено в 70–80-х роках ХІХ століття. Так, певне коло читацьких інтересів обслуговувалося окремим працівником. З ученицями, які брали читати книги додому, проводилися бесіди, а відгуки записувалися в окремий зошит. Протягом кількох років було зібрано більше тисячі матеріалів та відгуків на твори російських і українських письменників. Х.Алчевська вважала, що створення бібліотеки було справжньою гордістю учительського колективу школи. „Ми робимо рецензію на кожну книгу перед тим, як вона надійде до школи, – писала вона, – зачитуємо рецензії на педагогічних зборах, тоді даємо читати десяткам учениць різного віку та різного рівня розвитку, розпитуємо: як засвоєно ними і чи сподобалося прочитане, і записуємо з їхніх слів у шкільні зошити ... Тепер ми нараховуємо до п'ятисот рецензій на книги для народного читання поза школою і до тисячі відгуків на них учениць” [2, с.203].

Результатом копіткої роботи з обробки рецензій на прочитані твори було створення анотованого методико-бібліографічного посібника у трьох томах для народного читання – „Що читати народові?” (1884–1906) [4]. Незважаючи на заборону української літератури, у третьому томі посібника було вміщено твори українських класиків – Т.Шевченка, І.Котляревського, Марко Вовчка, І.Нечуя-Левицького, П.Куліша, Ю.Федьковича, М.Коцюбинського, В.Стефаника, Лесі Українки та інших. Поява книги викликала багато відгуків. Посібник називали „розумною книгою”, неординарним явищем.

Багато учителів, які відвідали уроки в Харківській приватній жіночій недільній школі, не могли повірити, що звичайна людина з народу може розуміти зміст шедеврів світової та вітчизняної літератури. Це завжди дуже засмучувало саму Х.Алчевську, яка всією душею вболівала за свій народ і вірила у нього. Отже, книга „Що читати народові?” спростувала твердження про те, що простим селянам, людям з народу недоступні твори великих поетів і письменників. Сама ж Х.Алчевська була упевнена, що „в особливій літературі для народу немає необхідності, вони чітко розуміють і цінують усе велике, прекрасне, талановите в нашій спільній літературі” [4]. Більше того, внаслідок проведеної роботи Х.Алчевська прийшла до висновку, що художня література впливає на формування світогляду учениць, пробуджує їхню громадську активність, розвиває мислення і мовлення, творчі задатки людини. Треба зауважити, що вся ця робота велася з різновіковим контингентом і з досить неоднорідним соціальним складом учнів.

Одним із нововведень у Харківській недільній школі було проведення педагогічних зборів, яким відводилася велика роль в організації навчально-виховної роботи у недільних школах. Без них, можливо, не було б прекрасних посібників для недільних шкіл та й шкіл взагалі. Необхідно відзначити, що на той час тема шкільних зборів у недільних школах була дуже актуальною і обговорювалася на сторінках педагогічних журналів. Наприклад, П.Казанцев помістив статтю в журналі „Російська школа”, у якій розглядав проблеми організації зборів і відвідуваність їх учителями [5]. Головна ідея її полягала у тому, що шкільні збори необхідні вчителям для обміну досвідом, колективного вирішення проблем, що виникають у ході навчального процесу. Автор підкреслював, що хоча недільні школи працювали за програмою початкових шкіл, але у жодному разі до них не прирівнювалися і являли собою дещо відмінне, це школи, „які шукали свої шляхи для кращого виконання освітньої мети” [5, с.53].

Сама Х.Алчевська вважала педагогічні збори особливо корисними для молодих вчительок, які нещодавно прибули до школи, тому що ніде не вчили того, як викладати у недільних школах. Збори проходили кожен

понеділок, і на них обговорювалося те, що було зроблено за минулий тиждень. Зазвичай на зборах зачитувалися оголошення стосовно школи, статті з журналів і газет з питань народної освіти, обговорювалося листування з іншими недільними школами. У цілому, такі збори відігравали величезну роль у житті школи. Водночас вони виконували функцію контролю за діяльністю школи. Крім того, педагогічні збори, на думку Х.Алчевської, сприяли встановленню і розвитку товариських відносин між учительками. „Якщо б не ці збори, які призначені для обміну думками, – писала вона, – кожна група представляла б собою щось окреме, випадкове, невідоме іншим” [2].

Проводилися у шкоді і так звані гурткові зібрання – засідання вчительок паралельних груп (по знаннях). На них обговорювалися питання, які стосувалися тільки організації навчального процесу, зокрема питання, що виникали під час викладання різних предметів. Особливо корисними гурткові зібрання були для молодих учительок. Вони могли консультиватися з більш досвідченими колегами щодо ведення звітних зошитів, обговорювати труднощі, які виникали у процесі викладання. На гурткових зібраннях також висувалися питання для обговорення на загальних педагогічних зборах [3, с.253].

Таким чином, аналізуючи роботу педагогічних та гурткових зборів Харківської приватної жіночої недільної школи, можна зробити висновок, що вони були прообразом сучасних методичних об'єднань вчителів. Перш за все, вони були цінними для підвищення професійної майстерності вчительок, оскільки надавали можливість обмінюватися досвідом ведення навчально-виховної роботи. Крім цього, у процесі обговорення питань викладання окремих предметів народжувалися нові методи навчальної роботи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок в даному напрямку. Вивчаючи досвід роботи Харківської приватної жіночої недільної школи, ми з'ясували, що її вчительський колектив був генератором нових ідей того часу не тільки у галузі освіти для жінок, а й у справі освіти дорослих взагалі. Ідеї, народжені й апробовані у школі Х.Алчевської, є актуальними і сьогодні. А книга для читання „Що читати народові?”, складена вчителями Харківської приватної жіночої недільної школи, є підтвердженням того, що шкільний вчитель не тільки вчить дітей, він також є дослідником, який знаходиться у постійному пошуку нових шляхів впливу на учнів, шляхів формування особистості.

Література

1. Абрамов Я. Частная женская воскресная школа в Харькове и воскресные школы вообще / Я.Абрамов. – СПб.: Общ. печатного дела „Издатель”, 1897. – 123 с.
2. Алчевская Х.Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Х.Д.Алчевская. – М., 1912. – 466 с.

3. Алчевская Х.Д. Хроника воскресных школ / Х.Д.Алчевская // Русская школа. – № 3. – 1902. – С. 251–259.
4. Алчевская Х.Д. Что читать народу?: Критический указатель книг для народного и детского чтения / Х.Д.Алчевская. – СПб.: Тип. об-ва „Общественная польза”, 1884.– 725с.
5. Казанцев П. Роль педагогических собраний в жизни воскресных школ / П.Казанцев // Русская школа. – № 2. – 1902. – С. 52–59.
6. Мухін М.І. Педагогічні погляди і освітня діяльність Х.Д.Алчевської / М.І.Мухін. – К., 1979. – 183 с.

О. Хорошайло

-в.о.зав.кафедри лінгвістики Донбаського інституту техніки та менеджменту Міжнародного науково-технічного університету ім. акад. Ю.Бугая, кандидат педагогічних наук

УДК 378.147

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД З ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРИЙОМІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається проблема організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів та можливість використання закордонного досвіду. Автор аналізує деякі інноваційні технології та прийоми, що можуть бути використаними викладачами в навчальному процесі українських ВНЗів.

Ключові слова: *самостійна робота студентів, симуляція, веб-квест, розумова карта, "Бортовий журнал"; "Подвійні (двохчастинні) щоденники".*

Е. Хорошайло

-и.о.зав.кафедры лінгвістики Донбасского института техники и менеджмента Международного научно-технического университета им. акад. Ю.Бугая, кандидат педагогических наук

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПРИЕМОВ В ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается проблема организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений и возможность использования зарубежного опыта. Автор анализирует некоторые инновационные технологии и приемы, которые могут использоваться преподавателями в учебном процессе ВУЗа.

Ключевые слова: *самостоятельная работа студентов, симуляция, веб-квест, умственная карта, "Бортовой журнал"; "Двойные (двухчастные) дневники".*

H. Khoroshailo

- acting as the head of the Linguistics department of the Donbass institute of technique and management of the International science and technology university named after the acad. Y. Bugaj, Doctor of Philosophy

FOREIGN EXPERIENCE OF USAGE OF THE INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND RECEPTIONS IN THE ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK

The article considers the problem of the organization of independent work of students of higher educational establishments and the possibility of usage of foreign experience. The author analyzes some innovative technologies and receptions which can be used by teachers in educational process of high school.

Keywords: *students' independent work, simulation, a web-quest, an intellectual card, "Logbook"; «Double (two-part) diaries».*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах корінних змін, що відбуваються зараз в українському суспільстві і системі вищої освіти, різко зростає роль і значення самостійної роботи студентів у вузі, яка поступово перетворюється на провідну форму організації навчального процесу. В результаті самоосвітньої діяльності студентів відбувається процес придбання, структуризації і закріплення знань.

Складність проблеми полягає в необхідності оптимізації поєднання часу на лекційні заняття і на виконання самостійної роботи з різних дисциплін. Зараз це рідко перевищує співвідношення 1:1, тоді як в Європейських країнах Болонського процесу і в США наголошується стійка тенденція зниження загального часу на читання лекцій і підвищення часу самостійної роботи студентів. У зразковому співвідношенні 1:3. Саме таке триразове перевищення часу на самостійну роботу студентів по порівнянню з лекційною формою занять вважається найбільш ефективним для поліпшення якості підготовки сучасних фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і на які спирається автор. Впродовж останніх десятиріч проблема організації самостійної роботи студентів привертає до себе пильну увагу педагогів, психологів, методистів. Загальні дидактичні аспекти цієї проблеми висвітлені в працях С.І. Архангельського, Ю.К. Бабанського, Б.І. Коротяєва. Питанням організації самостійної роботи, пошуку форм і методів її активізації в процесі навчання присвячені дослідження О.Є. Дзене, О. В. Долженко, Л.В. Жарового, М. І. Зайкіна, Ю.Б. Зотова, І.І. Кобиляцького, В. І. Крупича, Н.Д. Никандрова, К.Г. Осовського, Г. І. Саранцева, Н.А. Терешина, А.В. Усової, Т. І. Шамової та інших. Проблема організації самостійної роботи студентів досліджується в працях Є.К. Борткевича, М. Г. Гарунова, В. Графа, О. В. Долженко, І.І. Ільєсова, В. А. Казакова. Роль та місце самостійної роботи

в навчальному процесі внаслідок досліджували В. Д. Буряк, Я.Г. Гендлер, Т. А. Нечаєва, О. А. Нильсон, та ін.

Однак соціологічні дослідження фіксують невисокий рівень зацікавленості суб'єктів освітнього процесу вузів у розширенні практики самостійної роботи студентів. Причиною цьому є й консерватизм свідомості, і недостатнє матеріальне й учбово-методичне забезпечення, і організаційна невизначеність із перерозподілом годин на аудиторні заняття й самостійну роботу студентів.

Також аналіз навчальної й методичної літератури з організації самостійної роботи студентів дозволяє помітити істотні недоліки, що заважають повноцінній роботі з організації самостійної роботи студентів: безліч одноманітних типових завдань, відсутність диференціації навчального матеріалу, недостатня кількість спеціально передбачених для самостійної роботи методичних посібників і рекомендацій.

Вихід на нову якість підготовки фахівців провідні вчені - педагоги українських вузів бачать у комплексному перегляді відносин до змісту самостійної роботи: у переорієнтації навчальних планів на широке використання самостійної роботи, у тому числі й на молодших курсах, в активізації й індивідуалізації цієї діяльності, а також у широкому застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз закордонного досвіду та інноваційних підходів до організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах та можливість їх використання в навчальному процесі українських закладів вищої освіти

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основне завдання вищої освіти полягає у формуванні творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Рішення цієї задачі навряд чи можливе тільки шляхом передачі знань в готовому виді від викладача до студента. Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань в активного творця, що уміє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її рішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Реформа вищої освіти, що відбувається зараз в Україні, пов'язана за своєю суттю з переходом від парадигми навчання до парадигми освіти. У цьому плані слід визнати, що самостійна робота студентів (СРС) є не просто важливою формою освітнього процесу, а повинна стати його основою.

Організація самостійної роботи студентів виконує декілька функцій (див. рис.1).

Рис.1. Функції самостійної роботи студентів

Після аналізу зарубіжного досвіду організації самостійної роботи студентів у ВНЗ були виділені наступні прийоми: симуляції (інтерактивні імітатори реальних ситуацій); складання розумової карти; "Бортовий журнал"; "Подвійні (двочастинні) щоденники"; стратегія "Трьохприватні щоденники" (автор Черил Форбс); веб-квест. З появою у ВНЗ інформаційних засобів навчання нестримно розвиваються такі організаційні форми як дистанційне і відкрите навчання, навчання в комп'ютерних класах і лабораторіях і т. п. В якості джерел інформації все ширше використовуються електронні засоби і глобальна телекомунікаційна мережа Інтернет, а програми інтерактивного навчання все частіше застосовуються як практичні тренажери для формування і закріплення професійних умінь і навичок.

Одним з інноваційних способів організації СРС в зарубіжних ВНЗ є симуляції (інтерактивні імітатори реальних ситуацій), які вважаються одними з найефективніших і сучасніших практичних навчальних технологій електронного навчання.

Електронне навчання - це навчання в інтерактивному, дистанційному форматі через Інтернет, локальну внутрішньокорпоративну мережу - Інтранет, по електронній пошті або з CD - ROM. Цей вид навчання поки що залишається рідкістю в українських ВНЗ і на українському ринку освітніх послуг, але, проте, фахівці говорять про його перспективність, оскільки, в першу чергу, він розрахований на вдосконалення студентами уміння і здатності працювати самостійно, вести власне дослідження, а

також сприяє розвитку почуття відкриття, творчого відчуття, переміщення студента в реальність майбутньої професійної діяльності [4].

Симуляції вже набули широкого поширення в європейських ВНЗ. Навчання за допомогою симуляцій було розроблене і запропоноване англійськими і французькими ученими (Х.И. Элиштоном, Н.Х Лэштоном, Е Персивалем, Ф. Дэбизе, А. Пакто та ін.).

Симуляція - це переміщення людей в "фіктивні, імітуючи реальні" ситуації з метою навчання або отримання оцінки виконаної роботи, це навчання дією або у дії [6].

Скэффолдинг" - це метафора, що описує особливий тип процесу інструктажу, яка має місце в ситуаціях взаємодії викладача (чи іншого джерела) і студентів за рішенням навчальних завдань (Жао, Орей). "Згасаюча допомога" з боку викладача на початку навчання може бути частою і змістовною, а до завершення курсу значно зменшується або взагалі відсутня. Залежно від виду симуляцій, ментором може бути не лише людина, але і сам комп'ютер (віртуальний ментор) [6].

Наступний прийом організації самостійної роботи студентів – складання розумової карти. Автори цієї методики Т. та Б. Бьюзені. Складати розумову карту треба в центрі чистої сторінки, трохи розгорнувши її. Студенту треба підібрати зображення для вираження основної ідеї. При складанні карти треба використовувати різні кольори, що стимулює творче мислення, стимулює візуальні центри мозку і захоплює увагу очей, притягує інтерес. Наступним кроком студент приєднує до центрального образу головні відгалуження та приєднує до них галузі другого і третього рівнів. При цьому відгалуження треба робити викривленими, а не прямими, тому що мозок набагато сильніше притягує викривлені лінії, які ми частіше бачимо в природі [9].

Викладач повинен повідомити студентів, що треба писати по одному слову на рядку, тому що кожне окреме слово або образ генерують свій власний величезний масив творчих думок. Вони повинні всюди використовувати образи і зображення, які стимулюють нові творчі асоціації.

Наступний прийом - "Бортовий журнал". Суть його полягає у наступному. Впродовж 10-15 хвилин викладач читає лекцію для усієї аудиторії. Студенти впродовж 5 хвилин заповнюють свої "бортові журнали" (ключові слова, малюнки, зв'язок з досвідом і так далі). Студенти в парах, а потім - в групі обговорюють зміст своїх журналів, відповідають на питання один одного, а в деяких випадках - звертаються за консультаціями до викладача (5-8 хвилин). Викладач обговорює "бортові журнали" з усією аудиторією, прояснює незрозумілі моменти, відповідає на загальні питання, обговорює із студентами зв'язок інформаційного сполучення з "реальним" життям (5-10 хвилин). Викладач читає наступний

уринок лекції і цикл повторюється. Студенти виконують завдання "бортового журналу" і оцінюють свою участь в роботі [7].

Сучасні програмні засоби і методи роботи з різнобічною інформацією, розміщеною в Інтернеті, дають можливість вирішувати педагогічні завдання по-новому, що відноситься і до організації самостійної роботи студентів. Одним з таких способів сучасної організації процесу навчання у ВНЗ є самостійна робота студентів з використанням можливостей телекомунікаційних мереж з метою створення тематичних веб-сторінок і веб-квестів - використання html (hypertext markup language) - редакторів, ftp, веб-браузерів, графічних редакторів.

Quest в перекладі з англійської мови - тривалий цілеспрямований пошук, який може бути пов'язаний з пригодами або грою; також служить для позначення одного з різновидів комп'ютерних ігор. Веб-квест (webquest) в педагогіці - проблемне завдання з елементами ролевої гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Цей вид діяльності був розроблений в 1995 році в державному університеті Сан-Дієго дослідниками Берні Додж і Томом Марч [6].

В порівнянні з такими завданнями на основі ресурсів Інтернету як тематичний список посилань (Hotlist), мультимедійний альбом (Multimedia Scrapbook), пошук скарбів (Treasure/Scavenger Hunt) і колекція прикладів (Subject Sampler) веб-квест є найбільш складним і цікавим як для студентів, так і для викладача. Веб-квест спрямований на розвиток у студентів навичок аналітичного і творчого мислення; викладач, що створює веб-квест, повинен мати високий рівень предметної, методичної і комунікаційної компетенції. Тематика веб-квестов може бути найрізноманітнішою, проблемні завдання можуть відрізнятися мірою складності.

Результати виконання веб-квеста, залежно від матеріалу, що вивчається, можуть бути представлені у вигляді усного виступу, комп'ютерної презентації, есе, веб-сторінки і тому подібне.

Веб-квести створюються для того, щоб раціонально використовувати час самостійної роботи студентів, швидко знаходити необхідну різноманітну інформацію, використовувати отриману інформацію в практичних цілях і розвивати навички критичного мислення, аналізу, синтезу і оцінки інформації.

Таким чином, веб-квест, стимуляції, розумові картки, бортові журнали відносять до інноваційних прийомів організації самостійної діяльності студентів, що дозволяють раціонально використовувати час самостійної роботи студентів, швидко знаходити необхідну різноманітну інформацію, використовувати отриману інформацію в практичних цілях і розвивати навички критичного мислення, аналізу, синтезу й оцінки інформації.

Висновки і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Отже, добре організована самостійна робота студентів дозволяє не тільки ефективно проводити аудиторні заняття, залучати до обговорення питань якнайбільше студентів, але й формувати в них стійкий інтерес до досліджуваного предмета, усвідомлювати цінність набутих знань, виробляти прагнення й уміння їх самостійно добувати.

Самостійна робота формує самостійність як рису характеру, що відіграє важливу роль у структурі особистості сучасного фахівця, який повинен мати навички самостійності, як у навчальній, так і в науковій і професійній діяльності; вміти брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні розв'язки в кризових ситуаціях.

Література

1. Бойко Н.І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „ Теорія та методика професійної освіти ” / Н. І. Бойко. — Київ, 2008. — 20 с.
2. Соколова И.Б. Основы самостоятельной работы студентов: Учебно-методическое пособие в помощь студентам педагогических вузов / И.Б. Соколова. - Армавир: ИЦ АГПИ, 2002. - 98с.
3. Юшко Г.Н. Научно-дидактические основы организации самостоятельной работы студентов в условиях рейтинговой системы обучения: дисс. ... канд. пед. наук / Г.Н. Юшко. – Ростов-н/Д, 2000.- 164 с.
4. Черчата Л.М. Самостійна робота як середовище креативної діяльності //Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб.наук.пр. /за ред. проф. Т.І.Сущенко. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 3(56). - С. 404 – 408.
5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conf2008.fit.herzen.spb.ru/index.php?mode=article&id=105>
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://infopravo.by.ru/fed2002/ch01/akt11988.shtm>
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rspu.edu.ru/university/publish/schools/2/4.html>
8. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://trajectory.org.ua/analytics/education-viewpoint/soc3.html>
9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.itlt.edu.nstu.ru/webquest.php>

Н. Шевченко

– аспірантка кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37"18"

**СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ
УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX СТОЛІТТЯ (ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Стаття присвячена дослідженню стану наукового висвітлення проблеми просвітницької діяльності та педагогічних поглядів українських письменників другої половини XIX століття (історико-філологічний аспект). Результати наукової розвідки свідчать, що сучасному етапові розвитку вітчизняної історико-педагогічної думки притаманна динамічна інтеграція знань, перевага надається комплексному, всебічному аналізу об'єктивних історичних явищ, домінантою наукових досліджень стає посилення зв'язків між науками та науковими явищами. Автор довів, що здійснення комплексного аналізу філологічної та історичної наукової літератури доведе фундаментальність проблеми дослідження педагогічних ідей і просвітницької діяльності українських письменників другої половини XIX століття.

Ключові слова: стан наукового дослідження, просвітницька діяльність і педагогічні погляди, українські письменники, друга половина XIX століття, історико-філологічний аспект.

Н. Шевченко

– аспірантка Славянського державного педагогічного університету

**НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОСВИТЕТЕЛЬСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ
УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА
(ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

Статья посвящена научному исследованию проблемы просветительской деятельности и педагогических взглядов украинских писателей второй половины XIX века (историко-филологический аспект). Результаты научной статьи свидетельствуют о том, что современному этапу развития отечественной историко-педагогической науки присуща динамическая интеграция знаний, предпочтение отдается комплексному, всестороннему анализу объективных исторических явлений, доминантой научных исследований становится усиление связи между науками и научными явлениями. Автор доказывает, что проведение комплексного анализа филологической и

исторической научной литературы докажет фундаментальность проблемы исследования педагогических взглядов и просветительской деятельности украинских писателей второй половины XIX столетия.

Ключевые слова: *состояние научного исследования, просветительская деятельность, педагогические взгляды, украинские писатели, вторая половина XIX века.*

N. Shevchenko

– The post-graduate student of Slavyansk state pedagogical university

SCIENTIFIC RESEARCH OF THE PROBLEM OF PROSVITITELSKY ACTIVITY AND PEDAGOGICHESKY SIGHTS OF THE UKRAINIAN WRITERS OF SECOND HALF XIX OF CENTURY (HISTORICAL-PHILOLOGICAL ASPECT)

Article is devoted scientific research of a problem of educational activity and pedagogical sights of the Ukrainian writers of second half XIX of century (historical-philological aspect). Results of the scientific article testify that dynamic integration of knowledge is inherent in the present stage of development of a domestic historical-pedagogical science, the preference is given to the complex, all-round analysis of the objective historical phenomena, communication strengthening between sciences and the scientific phenomena becomes a dominant of scientific researches. The author proves that carrying out of the complex analysis of the philological and historical scientific literature will prove fundamental nature of a problem of research of pedagogical sights and educational activity of the Ukrainian writers of second half XIX of century.

Keywords: *a condition of scientific research, educational activity, pedagogical sights, the Ukrainian writers, second half XIX of century.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Сучасному етапові розвитку вітчизняної історико-педагогічної думки притаманна динамічна інтеграція знань, перевага надається комплексному, всебічному аналізу об'єктивних історичних явищ, домінантою наукових досліджень стає посилення зв'язків між науками та науковими явищами. Усе це вимагає здійснення комплексного аналізу філологічної та історичної наукової літератури, оскільки доведе фундаментальність проблеми дослідження педагогічних ідей і просвітницької діяльності українських письменників другої половини XIX століття.

Мета наукової розвідки – здійснити системне дослідження царини вітчизняної історичної та філологічної наук щодо стану науково дослідження проблеми просвітницької діяльності та педагогічних поглядів українських письменників другої половини XIX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні історичні наукові дослідження широко і ґрунтовно розкривають питання поширення освіти на території України у другій половині XIX століття.

Персоналії українських письменників досліджуваного періоду проаналізовано в дисертаційних роботах Ю. Багаліки «Історичні погляди Лесі Українки» [1], Г. Голубчика «Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України «Нова сімейна історія» [7], О. Дяченко «Олександр Якович Кониський і процес українського націотворення другої половини XIX століття» [10], С. Обрусної «Історичні погляди М. Старицького» [21], І. Цибенко «Бібліографічні аспекти наукової спадщини М.С. Грушевського» [27] та ін. Історичний аспект управління освітніми структурами у другій половині XIX століття розкрито в дисертаційних роботах О. Бакуменко «Земства Російської імперії: історіографія проблеми (II половина XIX-XX ст.)» [2], В. Дмитрієва «Градоначальства Півдня України в XIX – на початку XX ст.» [9], І. Жиленкової «Ліберально-демократична течія в суспільному русі України (друга половина XIX - початок XX ст.)» [11], О. Петрова «Діяльність земських статистичних закладів Південноукраїнських губерній у другій половині XIX– на початку XX ст.» [22], Н. Петрук «Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства в суспільно політичному русі України у другій половині XIX століття» [23], Т. Тронько «Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини XIX століття» [26] та ін.

Сучасна філологічна наука презентує ґрунтовні дослідження, присвячені вивченню українського просвітницького руху другої половини XIX століття, аналізу окремих постатей українських письменників. Серед сучасних наукових досліджень у галузі вітчизняного літературознавства провідне місце займає докторська дисертація В. Зарви «Просвітницькі тенденції в російській та українській прозі 60-80-рр. XIX століття», де вперше в українському літературознавстві пропонується компаративне дослідження розвитку російської та української прози 60-80-х рр. XIX століття в аспекті функціонування просвітницьких тенденцій; визначено оригінальну теоретичну філософсько-естетичну концепцію взаємодії людини і середовища у творах письменників; розроблено нову порівняльно-типологічну класифікацію просвітницького героя в російській та українській прозі 60-80-х рр. XIX століття; простежено жанрові та стильові особливості просвітницького роману виховання в російській та українській прозі 60-80-х рр. XIX століття [12].

У контексті нашого дослідження привертають увагу дисертаційні роботи літературознавців, у яких проаналізовано не лише окремі постаті українських письменників другої половини XIX століття, а і їх художній доробок, а саме: дослідження Н. Блинової «Функціонально-стилістичний аспект лексичних перенесень у публіцистичних текстах І.Я. Франка (1878 –

1907 рр.)» [3], О. Борзенко «Становлення нової української літератури в аспекті національної ментальності та біографізму (І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко)» [4], О. Боронь «Поетика простору в творчості Тараса Шевченка» [5], Ю. Вавжинської «Тарас Шевченко і польський романтизм (топіка і символіка профетизму, лицарства, тиранії)» [6], І. Девдюк «Англійська література у творчій діяльності Пантелеймона Куліша (Переклади. Критичне сприйняття. Творче засвоєння)» [8], П. Іванишиного «Національний сенс екзистенціалів у поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко (діахронія української літературної герменевтики)» [13], М. Киричок «П'єса М.Л. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю» в українському літературному і театральному контексті другої половини ХІХ століття» [14], О. Климчук «Літературно-художній антропонімікон П. Куліша: склад, джерела, функції» [15], Ю. Клим'юка «Жанрова система лірики Івана Франка» [16], В.С. Корнійчука «Поетика лірики Івана Франка» [17], Н. Момот «Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен» [18], Т. Наумової «Номінація особи в сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка» [19], А. Новикова «Марко Кропивницький і українська драматургія другої половини ХІХ – ХХ століття» [20], О. Пономаренко «Національний міф поезії Б.-І.Антонича: аспект художнього образу символу» [24], М. Сулятицького «Міфологічні парадигми художнього мислення в драматургії Лесі Українки» [25], В. Федас «Науково-теоретичні засади фольклористичної діяльності Михайла Максимовича» [28] та ін.

Висновки. Отже, проаналізувавши сучасний стан наукової розробки проблеми просвітницької діяльності та педагогічних поглядів українських письменників другої половини ХІХ століття (історико-філологічний аспект), нами з'ясовано, що у площині історичної та філологічної наук вивчалися окремі постаті вітчизняних письменників, педагогічна спрямованість їхнього творчого потенціалу, розкривалися аспекти просвітницької діяльності українських письменників, наукове обґрунтування отримали основні теоретичні положення науково-педагогічної спадщини учасників громадсько-освітнього руху ХІХ століття.

Подальшого наукового висвітлення набули питання пов'язані з вивчення проблеми просвітницької діяльності та педагогічних поглядів українських письменників другої половини ХІХ століття у сфері педагогіки.

Література

1. Багаліка Ю.О. Історичні погляди Лесі Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.06 «Історія» / Ю.О. Багаліка. – К., 2000. – 16 с.
2. Бакуменко О.О. Земства Російської імперії: історіографія проблеми (II половина ХІХ-ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор.

- наук : спец. 07.00.06 «Історія» / О.О. Бакуменко. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.
3. Блинова Н.М. Функціонально-стилістичний аспект лексичних перенесень у публіцистичних текстах І.Я. Франка (1878 – 1907 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 00.02.01 «Філологія» / Н.М. Блинова. – Дніпропетровськ, 2007. – 25 с.
  4. Борзенко О.І. Становлення нової української літератури в аспекті національної ментальності та біографізму (І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / О.І. Борзенко. – Львів, 2007. – 33 с.
  5. Боронь О.В. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / О.В. Боронь. – К., 2004. – 11 с.
  6. Вавжинська Ю.М. Тарас Шевченко і польський романтизм (топіка і символіка профетизму, лицарства, тиранії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.05 «Філологія» / Ю.М. Вавжинська. – К., 2006. – 24 с.
  7. Голубчик Г.Д. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України. «Нова сімейна історія» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / Г.Д. Голубчик. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.
  8. Девдюк І.В. Англійська література у творчій діяльності Пантелеймона Куліша (Переклади. Критичне сприйняття. Творче засвоєння) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.05 «Філологія» / І.В. Девдюк. – К., 1999. – 17 с.
  9. Дмитрієв В.В. Градоначальства Півдня України в ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / В.В. Дмитрієв. – Дніпропетровськ, 2003. – 22 с.
  10. Дяченко О.В. Олександр Якович Кониський і процес українського націотворення другої половини ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / О.В. Дяченко. – Дніпропетровськ, 2008. – 24 с.
  11. Жиленкова І.М. Ліберально-демократична течія в суспільному русі України (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / І.М. Жиленкова. – К., 2000. – 15 с.
  12. Зарва В.А. Дискурс Просвітництва в російській та українській прозі 60-80-х рр. ХІХ ст. / В.А. Зарва. – К., 2005. – 304 с. іл. – Бібліогр. : в кінці роботи.
  13. Іванишин П.В. Національний сенс екзистенціалів у поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко (діахронія української літературної герменевтики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / П.В. Іванишин. – Львів, 2007. – 36 с.
  14. Киричок М.С. П'єса М.Л. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе у неволю» в українському літературному і театральному контексті другої половини ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / М.С. Киричок. – Харків, 2005. – 20 с.
  15. Климчук О.В. Літературно-художній антропонімікон П. Куліша: склад, джерела, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Філологія» / О.В. Климчук. – Ужгород, 2004. – 21 с.

16. Клим'юк Ю.І. Жанрова система лірики Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.01.01. «Філологія» / Ю.І. Клим'юк. – Львів, 2007. – 34 с.
17. Корнійчук В.С. Поетика лірики Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / В.С. Корнійчук. – Л., 2006. – 37 с.
18. Момот Н.М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / Н.М. Момот. – Кіровоград, 2006. – 19 с.
19. Наумова Т.М. Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Філологія» / Т.М. Наумова. – К., 2005. – 22 с.
20. Новиков А.О. Марко Кропивницький і українська драматургія другої половини ХІХ – ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / А.О. Новиков. – К., 2007. – 26 с.
21. Обрусна С.Ю. Історичні погляди М.П. Старицького : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / С.Ю. Обрусна. – Чернівці, 2004. – 25 с.
22. Петров О.О. Діяльність земських статистичних закладів Південноукраїнських губерній у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / О.О. Петров. – Дніпропетровськ, 2003. – 23 с.
23. Петрук Н.П. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства в суспільно політичному русі України у другій половині ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / Н.П. Петрук. – К., 2002. – 12 с.
24. Пономаренко О.Б. Національний міф освітньої поезії Б.-І. Антонича: аспект художнього образу символу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / О.Б. Пономаренко. – К., 2007. – 24 с.
25. Сулятицький М.І. Міфологічні парадигми художнього мислення в драматургії Лесі Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «Філологія» / М.І. Сулятицький. – К., 2007. – 15 с.
26. Тронько Т.В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія» / Т.В. Тронько. – Запоріжжя, 2001. – 14 с.
27. Цибенко І.П. Бібліографічні аспекти наукової спадщини М.С. Грушевського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.08 «Історія» / І.П. Цибенко. – Чернівці, 2005. – 22 с.
28. Федас В.В. Науково-теоретичні засади фольклористичної діяльності Михайла Максимовича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10. 01. 07 «Філологія» / В.В. Федас. – К., 2006. – 16 с.

О. Черкашина

- аспірантка кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 371.1 (477.52/6) "19"

**СТАН НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І ДОНБАСУ У 60-
70-І РОКИ ХХ СТ**

У статті проаналізовано процес перебудови системи підготовки робітничих кадрів наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ ст., розглянуто передумови спеціалізації професійно-технічних навчальних закладів, насамперед тих, які випускали кваліфікованих робітників за складними професіями.

На основі аналізу навчальних планів і програм, архівних документів автор доводить, що підготовка робочих відбувається на фоні зростаючих темпів розвитку народного господарства, технічного переоснащення виробництва. У цей період триває процес оновлення навчально-методичної бази навчальних закладів у зв'язку зі створенням середніх профтехучилищ, здійснюється перехід на нові навчальні плани та програми у відповідності з науково обґрунтованим співвідношенням професійної та загальноосвітньої підготовки та з урахуванням взаємозв'язків між навчальним, виховальним та виробничим процесами.

Головною особливістю розвитку системи професійно-технічної освіти в даний період було прагнення до підвищення якісних показників роботи всіх ланок підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів.

***Ключові слова:** кваліфікований робітник, складна професія, наукова організація праці, покращення якості підготовки, підвищення кваліфікації, передовий педагогічний досвід, кваліфікаційний рівень, спеціалізація, матеріально-технічне оснащення, методичний рівень, домашнє завдання.*

О. Черкашина

- аспірантка кафедри педагогіки Славянського государственного педагогического университета

**СОСТОЯНИЕ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В СИСТЕМЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
УКРАИНЫ И ДОНБАССА В 60-70 - Е ГОДЫ ХХ ВЕКА**

В статье проанализирован процесс перестройки системы подготовки рабочих кадров в конце 60-х - начале 70-х годов ХХ ст., рассмотрены предпосылки специализации профессионально-технических училищ, в первую очередь тех учебных заведений, которые выпускали квалифицированных рабочих по сложным профессиям.

Подготовка рабочих происходила на фоне растущих темпов развития народного хозяйства, технической переоснастки производства. Продолжается процесс обновления учебно-методической базы учебных заведений в связи с созданием средних профтехучилищ, осуществляется переход на новые учебные планы и программы в соответствии с научнообоснованным соотношением профессиональной и общеобразовательной подготовки и с учетом взаимосвязей между учебным, воспитательным и производственным процессами.

Главной особенностью развития системы профессионально-технического образования в данный период было стремление к повышению качественных показателей работы всех звеньев подготовки высококвалифицированных рабочих кадров.

Ключевые слова: *квалифицированный работник, сложная профессия, научная организация труда, улучшение качества подготовки, повышение квалификации, передовой педагогический опыт, квалификационный уровень, специализация, материально-техническое оснащение, методический уровень, домашнее задание.*

Olena Cherkashina

- Graduate student of department of pedagogic of the Slavyansk State Pedagogical University

CONDITION OF TEACHING-METHODICAL WORK IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL-TECHNICAL EDUCATION OF UKRAINE AND DONBASS IN 60TH-70TH YEARS OF XXTH CENTURY

In the article the process of reconstruction of the system of training of working personnel of the end of 60th the beginning of 70th years analyzed, shown the prerequisites of specialization of professional technical schools, at first those educational institutions, that prepared the qualified workers on difficult professions.

The preparation of workers is on the basis of growing rates of development of economy, technical reequipping of production.

There is a continuation of the renewing process of teaching-methodical base of educational institutions in relation with creation of technical schools; there is a transition on new teaching plans and programs in accordance with scientifically substantiated correlation of professional and secondary preparation and with the calculation of interrelations between teaching, training and industrial processes.

The main feature of the development of professional technical education in this period was the aspiration to increasing of qualitative levels of work of all chains in the preparation of personnel.

Key words: *qualified worker, difficult profession, scientific organization of labor, improvement of the qualified preparation, increasing of qualification,*

leading pedagogical experience, qualified level, specialization, material-technical equipment, methodical level, home task.

Постановка проблеми. Основним завданням перебудови системи підготовки робітничих кадрів в у 60-70-і роки ХХ ст. було вдосконалення навчально-матеріальної бази навчальних кабінетів і майстерень, організація навчально-методичної роботи, яка б сприяла високому рівню підготовки кваліфікованих робітників.

Аналіз актуальних досліджень: Історичний розвиток системи професійно-технічної освіти та навчально-методичної роботи досліджували С.Батишев, В.Тазова, Є.Кадацький, Н.Ничкало, Г.Терещенко, А.Веселов, Б.Обшадко.

Велика увага в дослідженнях приділялась впровадженню в навчальний процес нових форм і методів навчання, раціональному застосуванню наочних посібників, технічних засобів навчання, вивченню передового педагогічного досвіду.

Період, висвітлений у статті, характеризується зростанням науково-технічного прогресу, подальшим відновленням та вдосконаленням всіх галузей народного господарства, високими темпами будівництва. Все це сприяло зацікавленості держави в робітничих кадрах, разом із цим зростали вимоги до рівня кваліфікації робітників, їх морального та культурного рівня.

Мета статті: На основі аналізу основних подій в економіко-політичному житті країни та регіону визначити основні напрямки роботи системи професійно-технічної освіти України та Донеччини в 60-і – 70-і роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. До кінця 60-х років в Україні було створено широку мережу професійно-технічних учбових закладів, які готували висококваліфікованих робочих, багато хто з яких ставав передовиками виробництва, новаторами. Але саме в цей період відбувається відставання рівня підготовки від зростаючих вимог виробництва.

Перехід до загальної середньої освіти в країні спричинив ряд перетворень і в системі підготовки робітничих кадрів. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2.04.1969 р., № 240 «Про заходи по подальшому поліпшенню підготовки кваліфікованих працівників в учбових закладах системи професійно-технічної освіти» було передбачено поступове перетворення професійно-технічних учбових закладів в професійно-технічні училища з 3-4-річним терміном навчання для підготовки кваліфікованих працівників з середньою освітою з числа молоді, що закінчила 8 класів школи, по найбільш складних професіях, що вимагають середньої освіти, насамперед кваліфікованих працівників з наладки, ремонту і монтажу автоматичних ліній і верстатів з програмним

управлінням, радіо- і електромеханіків, апаратників хімічного виробництва, механізаторів для вугільної і гірничорудної промисловості, для будівництва і сільського господарства, поліграфістів, майстрів харчової промисловості, підприємств побутового обслуговування населення. Таке рішення було викликане, перш за все, зростаючими темпами науково-технічного прогресу, широким впровадженням в народне господарство досягнень науки і техніки, збільшеними у зв'язку з цими вимогами до культурно-технічного рівня кваліфікації працівників складних професій [2].

Наказ Держкомітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти від 11.04.1969 р. № 32 зобов'язав органи професійно-технічної освіти підвищити рівень теоретичного і виробничого навчання, забезпечити взаємозв'язок загальної і політехнічної освіти з професійною підготовкою. Підвищуються вимоги до вивчення питань наукової організації праці, економіки виробництва [1].

Розвиток народного господарства, технічне переозброєння виробництва на початку 70-х років вимагають подальшого вдосконалення професійно-технічної освіти, підвищення якості підготовки кваліфікованих робочих. Професійно-технічні училища стають головною школою професійної підготовки молоді. Розвиваються середні профтехучилища, вони стають все більш популярними. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 23.06.1975 р. № 497 і Наказ Державного комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти від 5.07.1972 р., № 88, вимагають від установ професійно-технічної освіти підвищення якості підготовки робочих кадрів, поліпшення учбової і виховної роботи. Постановою передбачається розвиток і зміцнення учбово-матеріальної бази училищ, оснащення учбових майстерень, лабораторій, кабінетів сучасним устаткуванням, приладами, інструментами [3,4].

У 1972-1974 роках здійснюється перехід всіх середніх професійно-технічних училищ на нові учбові плани і програми. Учбові плани і програми для середніх профтехучилищ розроблялися відповідно до науково обгрунтованого співвідношення професійної і загальноосвітньої підготовки з урахуванням взаємозв'язку учбового, виховного і виробничого процесів. Зміст підручників і навчальних посібників мав відповідати новітнім досягненням науки, передового виробничого досвіду.

Практика учнів організовувалась на передових підприємствах, де була сучасна технікою і застосовувалися передові технології.

Починається наукова розробка проблем профтехосвіти. Зусилля учених об'єднуються навколо таких питань як вплив технічного прогресу на зміну змісту праці робочих, їх психології, поєднання виробничої і загальноосвітньої підготовки, раціональне співвідношення між різними формами професійного навчання.

Вводиться періодична, не менш ніж один раз на 5 років, переатестація інженерно-педагогічних працівників училищ. Для цього створюються атестаційні комісії при комітетах і управліннях профтехосвіти.

24-26 жовтня 1972 р. відбулася Всесоюзна нарада працівників державної системи професійно-технічного навчання, на якій були прийняті рекомендації секцій середніх професійно-технічних училищ з вдосконалення учбово-виробничого процесу у професійно-технічних учбових закладах [5]. В питаннях подальшого поліпшення якості підготовки передбачається розвиток технічної творчості, організація проведення конкурсів учнів, які вивчають загальноосвітні предмети, конкурси «Кращий за професією».

Особлива увага приділяється оволодінню майстрами і викладачами спеціальних і загальнотехнічних дисциплін основами педагогіки і психології, а викладачами загальноосвітніх предметів – основним змістом професійної підготовки учнів шляхом організації спеціальних семінарів і курсів.

Активізується робота щодо узагальнення і розповсюдження передового педагогічного досвіду, розробляються методичні рекомендації з вдосконалення навчально-виховного процесу, вводяться в дію Положення про педагогічну Раду середніх професійно-технічних училищ [17] та Положення про методичні комісії середніх професійно-технічних училищ [18].

Середні професійно-технічні училища набувають авторитету серед широких громадських мас. В училищах встановлюються наступні види учбових занять: урок, лекція, семінар, лабораторно-практичні заняття, виробниче навчання, виробнича практика, самостійні заняття учнів, контрольні роботи, консультації.

Теоретичне навчання проводиться в тісному зв'язку з виробничим навчанням і включає вивчення загальноосвітніх предметів, що забезпечує учням отримання повної середньої освіти, загально-технічних дисциплін, що забезпечує отримання базових політехнічних знань, а також спеціальних технологічних дисциплін, які складають основу професійної підготовки працівників.

Відповідно до специфіки предмету на уроках застосовуються такі форми організації учбової роботи: загальногрупова, бригадна, ланкова, індивідуальна.

В учбовому процесі застосовуються відомості про розвиток галузей народного господарства, досягнення вітчизняної і зарубіжної науки і техніки, передовий виробничий досвід, надається нова науково-технічна інформація. На учбових заняттях широко застосовуються наочні посібники, кіно, телебачення і інші технічні засоби навчання.

Виробниче навчання учнів середніх професійно-технічних училищ проводиться в учбових майстернях, на полігонах, виробничих і учбових ділянках, а також безпосередньо на підприємствах, в колгоспах, радгоспах, в будівельних, транспортних і інших організаціях під керівництвом майстрів виробничого навчання. Урок виробничого навчання, на відміну від уроку теоретичного навчання, триває 6 годин.

70-і роки характеризуються розширенням мережі середніх професійно-технічних училищ. Аналіз якості підготовки випускників середніх професійно - технічних училищ показав, що підготовлена в цих професійно - технічних училищах молодь має набагато вищий кваліфікаційний рівень, міцніші знання з професії, ніж випускники технічних училищ.

У Наказі Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти №116 від 26.08.1971 р. «Про спеціалізацію середніх професійно-технічних училищ» наголошується, що важливою умовою підвищення якості навчально-методичної роботи середніх училищ є їх спеціалізація за типом учбових закладів і за профілем професій, за якими ведеться підготовка [6].

У наказі наголошується, що спеціалізація відбувається за принципом: кожній професії – майстерня, кожному предмету – кабінет. Училища переходять на кабінетну систему навчання.

Велика робота з оснащення кабінетів учбово-наочними посібниками проведена в гірничих училищах № 2 і № 10 Донецького обласного управління. У гірничому професійно-технічному училищі №2 м. Макіївки силами учнів підготовлено понад 50 наочних посібників, частина з яких електрифікована, в кабінетах є в наявності діафільми і діапозитиви 40 найменувань, дидактичний матеріал представлений книгами 8 авторів, перфокартами з контрольними завданнями.

З метою проведення аналізу підготовки працівників в середніх профтехучилищах Держпрофосвіти УРСР провів ряд контрольних перевірок в період з кінця 60-х – на початку 70-х років. Перевірки показали, що в Українській РСР проводиться певна робота з розширення мережі середніх професійно - технічних училищ, збільшення прийому учнів, вдосконалення навчально-методичної роботи. Проте, в підготовці кваліфікованих працівників були істотні недоліки:

- низька успішність учнів, що склалася як результат серйозних порушень в організації учбового процесу: не дотримувалося чередування теоретичного і виробничого навчання, заняття за складнішими предметами проводилися в кінці дня, передчасне закінчення теоретичного навчання та відправлення учнів на виробниче навчання і практику, відволікання учнів на різні сільськогосподарські роботи, будівельні роботи, не пов'язані з отриманням майбутньої професії;

- погане забезпечення училищ учбовим устаткуванням і підручниками для вивчення загальноосвітніх предметів;

- велика кількість кабінетів і лабораторій в училищах не створена, а створені – суміщені за 2-3 предметами, що не дозволяє забезпечити їх наочними посібниками у необхідній кількості; кабінети фізики і хімії не підготовлені для проведення експериментів, відсутня витяжна шафа, водопровід і каналізація, тому значна частина лабораторно-практичних робіт не проводилася;

- спеціалізовано 16 училищ з 76 існуючих в Українській РСР;

- недостатній рівень методичної підготовки викладачів, особливо із загальноосвітніх предметів;

- деякі училища не були готові методично до підготовки працівників з середньою освітою: навчальні плани і програми не розроблені, мали місце випадки підготовки працівників за професіями, які не були включені до переліку професій і спеціальностей, за якими може здійснюватися підготовка кваліфікованих працівників [8].

Наказом Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти від 21.02.1973 р., № 17 « Про серйозні недоліки в організації підготовки кваліфікованих робітників із середньою освітою в професійно-технічних училищах» державні комітети професійно-технічної освіти союзних республік зобов'язані були проаналізувати всі недоліки в організаційній і методичній роботі, прийняти заходи для їх усунення [8,9].

Особлива увага в період 60-х – 70-х років приділялась писемності учнів і вивченню російської мови і літератури. Державним Комітетом Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти були розроблені і затверджені « Єдині вимоги до усної і письмової мови середніх професійно-технічних училищ», у яких були визначені вимоги до викладацького складу і учнів. Кожен викладач, незалежно від того, який предмет він викладає, зобов'язаний володіти правильною, точною, виразною і ясною мовою. В документі особлива увага приділяється грамотній усній мові учнів, логічній послідовності викладу відповідей, точним відповідям на питання, закінченості думці. Оскільки навчання у той час велось російською мовою, вільне і правильне володіння мовою було неодмінною умовою успішного освоєння основ наук, що викладаються в професійно-технічних училищах, сприяло підготовці учнів до активної участі в суспільному житті, було основою розвитку інтелектуальних і творчих здібностей. Привчаючи учнів до охайного виконання письмових робіт, виправляючи їх почерк, викладач виховував у них пошану до праці, відповідальне ставлення до своїх обов'язків [10,11].

У зв'язку із створенням середніх профтехучилищ на початку 70-х років Державний Комітет Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти проводить перевірки стану викладання загальноосвітніх дисциплін.

Результати перевірки стану викладання і якості знань учнів з математики показали, що викладачі добиваються міцних і глибоких знань, застосовують на уроках різноманітні методи навчання, розвивають уміння застосовувати теоретичні знання при вирішенні завдань. Разом з тим знання учнів з математики, як однієї з найважливіших дисциплін, без якої неможливе оволодіння основами техніки, технології виробництва, успішного оволодіння професією, слабкі [12].

Заслуговує на увагу досвід деяких училищ з оснащення кабінетів математики учбово-наглядними посібниками: у гірничих ПТУ № 2 м. Макіївки, № 10 м. Донецька зусиллями учнів виготовлено понад 50 наглядних посібників із математики, частина з яких була електрифікована.

За підсумками перевірки зроблені висновки, що низька успішність і неглибокі знання з математики учнів середніх професійно - технічних училищ в значній частині є наслідком недоліків в методиці викладання, а також того, що викладачі і методичні комісії не проводять систематичного аналізу помилок, що допускаються учнями, не роблять необхідних висновків.

На думку автора, слабка успішність учнів, низька якість знань була й наслідком прогалин в знаннях, отриманих в стінах школи. На жаль, стереотип учня училища і майбутнього кваліфікованого робітника і до цього дня – це учень школи – «трієчник», що має не завжди задовільну поведінку і не охочий вчитися. «Тобі дорога в ПТУ» – це слова шкільних викладачів на адресу таким учням.

Перехід середніх професійно - технічних училищ на новий зміст освіти забезпечив можливість подальшого вдосконалення викладання фізики і підвищення якості знань, умінь і навичок учнів. Викладачі фізики забезпечили достатньо високий теоретичний і методичний рівень викладання, шукали шляхи здійснення зв'язку фізики з предметами професійно-технічного циклу і виробничого навчання. Розглядаючи фізичні явища, викладачі вказували учням на їх застосування в техніці, технологічних процесах, у пристроях механізмів, машин, інструментів. В наказі Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти від 25.07.1974 р., № 102 відзначена особлива результативність у роботі викладача А.Н. Голубєва з міста Горлівки Донецької області [14].

Разом з тим йдеться про ряд недоліків у викладанні фізики: порушення учбових планів і програм, лабораторні роботи через нестачу устаткування замінюються демонстраційними дослідами, недостатньо використовуються технічні засоби навчання, використання репродуктивних методів навчання не створює творчу обстановку, не

розвиває у учнів бажання мислити, пізнавати, в структурі уроку мало часу відводиться самостійній роботі учнів, не приділяється увага активізації розумової діяльності учнів, наголошується на недостатність міжпредметних зв'язків уроків фізики з предметами загально-технічної і професійної підготовки. Серйозні недоліки виявлені і в роботі з підвищення кваліфікації викладачів фізики: на курсах не приділяється увага питанням, що відображають особливості методики викладання фізики в середніх ПТУ, передовий досвід викладання фізики недостатньо популяризується, не узагальнюється і не впроваджується в практику роботи училищ.

Вибіркові контрольні роботи, проведені Держпрофосвіти СРСР в середніх профтехучилищах УРСР показали, що в знаннях учнів є серйозні прогалини; особливо поширеним є невміння учнів застосувати отримані знання з фізики у вирішенні практичних і виробничих завдань.

Приділяючи особливе значення викладанню курсу фізики в середніх профтехучилищах, з метою підвищення якості знань Держпрофосвіти рекомендував держкомітетам республік, обласним, міським управлінням професійно - технічної освіти подолати сталий в багатьох училищах стандарт і однотипність побудови уроків, підсилити контроль за якістю знань учнів, підвищення ефективності уроку, узяти під особливий контроль роботу молодих викладачів фізики, надаючи їм постійну методичну допомогу, на основі вивчення кращого досвіду на протязі 1974-1975 навчального року організувати виставки методичних розробок окремих тем, програм, інструкцій до лабораторних робіт, контрольних робіт учнів, моделей технічних установок, виготовлених учнями в процесі практичних занять і виробничого навчання.

Предмет «Іноземна мова» в навчальних планах, що діяли в той час, був виділений як факультативний, що передбачало організацію занять з предмету поза сіткою основного розкладу занять. Для учнів, які вивчали іноземну мову в школі, продовження його вивчення в училищі було обов'язковим. Тим учням, які не вивчали іноземну мову в 8-річній школі, було надано право її не вивчати; ті, хто виявив бажання вивчати іноземну мову, могли опанувати за 140 годин курс тієї або іншої іноземної мови за відповідними програмами і підручниками в об'ємі 8-річної школи; такі учні об'єднувались в окрему учбову групу і заняття в ній проводилися поза розкладом навчальних занять, при цьому у вкладиші до диплома в графі «Іноземна мова» ставився прочерк. Екзамен з іноземної мови не проводився. Підсумкова оцінка виводилася на основі піврічних [15].

Перевірка стану викладання хімії показала: курс неорганічної хімії учнями середніх профтехучилищ засвоєний задовільно; знання, отримані на уроках хімії, зробили позитивний вплив на якість професійних знань; учбовий матеріал предметів профтехциклу і професійного навчання

допомогли учням краще зрозуміти явища і закономірності, передбачені для вивчення в курсі хімії; відзначається практична спрямованість викладання курсу хімії, що має особливе значення для професійної підготовки майбутніх працівників [13].

Згідно з наказом Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти перевіркою встановлено, що стан викладання і якість знань учнів I курсу з неорганічної хімії не відповідає вимогам нової програми. Уроки проходять на низькому методичному рівні, мало проводиться демонстрацій хімічних процесів, недостатньо лабораторних дослідів і практичних робіт. Слабо обладнані кабінети хімії, в учбовому процесі не використовуються технічні засоби навчання. Відсутній належний контроль і методична допомога викладачам хімії з боку керівництва училищ і органів профтехосвіти.

Важливим документом в організації методичної роботи в установах профтехосвіти стали Методичні вказівки Навчально-методичного управління Держпрофосвіти СРСР від 01.02.1973 р. «Про домашні завдання учням середніх профтехучилищ» [16].

Учбове навантаження учнів середніх професійно-технічних училищ складається з теоретичного і виробничого навчання, а також виробничої практики. Учбові плани середніх профтехучилищ передбачають одночасне вивчення 12-15 різних предметів. Тому питання про структуру, зміст і об'єм домашніх завдань учнів набуває особливої актуальності і складності. У документі надані результати дослідження, проведені лабораторією організаційно-педагогічної роботи ВНІ профтехосвіти: час, що відводиться викладачами на виконання домашніх завдань, розходиться з фактично витраченим часом: учні займаються виконанням домашніх завдань лише 63% нормативного часу, тому завдання виконуються не повністю, результатом є низька якість засвоєння учбового матеріалу.

При складанні розкладу уроків, графіків контрольних і письмових робіт не враховується навантаження на учня учбовими заняттями в окремі дні тижня. Результатом неправильного складання розкладу занять уроки, вивчення яких вимагає найбільшої витрати сил і часу учнів, зосереджуються в період 2-3 днів; допускається невиправдане здвоювання уроків, що приводить до збільшення об'єму засвоюваного матеріалу, і, як наслідок, до збільшення домашнього завдання.

Відзначається незадовільний рівень контролю з боку керівництва училищ за загальним об'ємом домашнього завдання.

Однією з головних методичних помилок, що допускаються викладачами, – нераціональне використання навчального часу на уроці, неправильний його розподіл між його окремими етапами.

Із 125 уроків, відвіданих науковцями ВНІ профтехосвіти, лише на половині з них інструктаж щодо виконання домашнього завдання давався

вчасно – до дзвінка. На деяких уроках (11%) він проводився на перерві, тому його ефективність значно знижувалась. На решті уроків інструктаж був зовсім відсутнім.

Виходячи з того, що домашні завдання займають важливе місце в методиці навчальної роботи, враховуючи різний рівень базової підготовки учнів профтехучилищ з загальноосвітніх предметів, Держкомітет Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти рекомендував учбовим закладам диференційований і індивідуальний підхід до планування змісту домашніх завдань.

У документі науково обгрунтований час, який учні професійно - технічних училищ повинні витратити на виконання домашнього завдання (у межах до 4 годин щоденно); акцентована увага на тривалості уроку професійного навчання (6 годин), тривалості робочого дня в дні теоретичних занять (6-7 уроків); надані рекомендації з кількості контрольних робіт в день (не більш за одну) і в тиждень (не більше двох), рівномірному розподілу кількості піврічних контрольних робіт.

З метою рівномірного розподілу навантаження під час виконання домашнього завдання було заборонено письмові завдання з історії, суспільствознавства, географії, біології; письмові домашні завдання з фізики і хімії були обмежені вирішенням задач.

Висновки: Отже, з кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття система професійно-технічної освіти стає головним постачальником робочої сили на підприємства народного господарства України. В умовах зростаючого промислового потенціалу, у зв'язку з оновленням техніки та освоєнням нових технологій виробництва змінюються вимоги щодо професійної компетентності випускників професійно-технічної школи, зростає попит на освічених, висококультурних, технологічно грамотних робітників.

Відбувається будівництво нових училищ, оновлюється навчально-матеріальна база існуючих.

Робота навчальних закладів професійно-технічної освіти в зазначений період направлена, насамперед, на подолання відстані якості підготовки випускників від вимог сучасного виробництва. Проводиться спеціалізація училищ, вводяться нові навчальні плани та програми, визначається зміст професійно-технічної освіти, відбувається наукове вирішення проблем підготовки робітничого класу, вдосконалюється навчально-методична робота, – все це певним чином впливає на розвиток мережі професійно-технічних закладів і професійно-технічної освіти зокрема.

Література

1. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 11 апреля 1969 г., № 32 // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-I, С. 4.
2. Постановление от 2 апреля 1962г., № 240 «О мерах по дальнейшему улучшению подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально-технического образования» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 4-7.
3. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 5 апреля 1972 г., № 88 // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 7.
4. Постановление от 23 июня 1972 г., № 497 «О дальнейшем совершенствовании системы профессионально-технического образования» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 7-11.
5. Рекомендации секций средних профтехучилищ Всесоюзного совещания от 24-25 октября 1972 г., работников государственной системы профессионально-технического образования по реализации постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 23 июня 1972 г. «О дальнейшем совершенствовании системы профессионально-технического образования» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 11-15.
6. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 26 августа 1971 г., № 116 «О специализации средних профессионально-технических училищ» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 35-38.
7. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 31 октября 1973 г., № 117 «О повышении квалификации преподавателей общеобразовательных предметов средних профтехучилищ» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 48-64.
8. Письмо Министерства просвещения СССР и Госпрофобра СССР от 18 августа 1969 г., № 14-10 «О порядке обеспечения средних профессионально-технических училищ учебно-наглядными пособиями и учебным оборудованием» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. – Р.-I, С. 64-65.
9. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 21 февраля 1973 г., № 17 «О серьезных недостатках в организации подготовки квалифицированных рабочих со средним образованием в профессионально-технических училищах» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 67-75.
10. Решение коллегии Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 25 декабря 1972 г. «О

- состоянии преподавания русского языка и литературы в средних профессионально-технических училищах» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 75-78.
11. Единые требования к устной и письменной речи учащихся средних профессионально-технических училищ // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 78-81.
  12. Решение Коллегии Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 2 августа 1972 г. «О состоянии и мерах повышения преподавания математики в средних профессионально-технических училищах» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 83-88.
  13. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 2 августа 1973 г., № 96 «О состоянии преподавания и качества знаний учащихся средних профессионально-технических училищ по химии» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 88-90.
  14. Приказ Государственного Комитета Совета Министров СССР по профессионально-техническому образованию от 25 июля 1974 г., № 102 «О состоянии и мерах улучшения преподавания физики в средних профессионально-технических училищах» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 90-95.
  15. Указание Госпрофобра СССР от 31 июля 1971 г. «Об организации проведения иностранных языков в средних профессионально-технических училищах» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 95-96.
  16. Методические указания Учебно-методического управления Госпрофобра СССР от 1 февраля 1973 г. «О домашних заданиях учащимся средних профтехучилищ» // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-II, С. 96-102.
  17. Положение о педагогическом Совете средних профессионально-технических училищ от 31 декабря 1968 г. // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-III, С. 117-119.
  18. Положение о методических (предметных) комиссиях средних профессионально-технических училищ от 16 февраля 1971 г. // Сборник учебно-методических документов для средних профессионально-технических училищ. - 1975. –Р.-III, С. 120-123.

Р. Коровіна

- старший викладач кафедри культурології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

УДК 821.161.1: [37+14]

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ У СПАДЩИНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Автором розглядається сукупність наукових підходів до вивчення освітньо-філософських ідей у літературній творчості і громадсько-педагогічній діяльності В.Г. Короленка. На основі культурологічного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, технологічного підходів визначається вплив освітньо-філософських ідей просвітника на формування педагогічної культури сучасного вчителя. З використанням біографічного, феноменологічного, герменевтичного, парадигмального наукових підходів виявлено місце проблеми дослідження в історико-педагогічному контексті.

Ключові слова: В.Г. Короленко, освітньо-філософські ідеї, методолого-теоретичний підхід, педагогічна культура, історико-педагогічна спадщина.

Р. Коровина

- старший преподаватель кафедры культурологи Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленка

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ В НАСЛЕДИИ В.Г. КОРОЛЕНКО

Автором рассматривается совокупность научных подходов к изучению образовательно-философских идей в литературном творчестве и общественно-педагогической деятельности В.Г. Короленко. На основе культурологического, аксиологического, личностно-деятельностного, технологического подходов определяется влияние образовательно-философских идей просветителя на формирование педагогической культуры современного учителя. С использованием биографического, феноменологического, герменевтичного, парадигмального научных подходов определено место проблемы исследования в историко-педагогическом контексте.

Ключевые слова: В.Г. Короленко, образовательно-философские идеи, методолого-теоретический подход, педагогическая культура, историко-педагогическое наследие.

R. Korovina

- senior teacher of department of culturalological Poltava national pedagogical university to the name of V.G. Korolenka

SCIENTIFIC GOING NEAR A STUDY EDUCATIONALLY OF PHILOSOPHICAL IDEAS IN THE LEGACY OF V.G. KOROLENKO

An author is examine the aggregate of the scientific going near the study

of educationally-philosophical ideas in literary creation and publicly-pedagogical activity of V.G. Korolenko. On the basis of culturalological, aksiological, personal and active, technological approaches influence of study educationally of philosophical ideas of enlightener is determined on forming of pedagogical culture of modern teacher. With the use of biographic, phenomenological, hermeneutical, paradigmatic of scientific approaches is certain place of research problem in a historical and pedagogical context.

Keywords: *V.G. Korolenko, educationally-philosophical ideas, methodological and theoretical approach, pedagogical culture, historical and pedagogical legacy.*

Дослідження освітньо-філософських ідей літературної спадщини В.Г. Короленка та його творчих здобутків у громадсько-педагогічній діяльності є гостро актуальним у часи зміни ціннісних орієнтирів розвитку суспільства, коли переосмислення соціально-педагогічних процесів та явищ активізує пошук їхніх об'єктивних методологічних основ. Вагомим засобом узагальнення цих основ у ході дослідження проблем педагогіки, психології, соціології стає культурологічний підхід, який завданнями педагогічної освіти вважає опанування вчителем загальною та професійно-педагогічною культурою, активне засвоєння знань та історичного досвіду, загальнолюдських і національних цінностей, педагогічних технологій. Опановуючи загальну та професійно-педагогічну культуру, майбутній учитель за кращими зразками минулого й сучасності реалізує у своїй діяльності культуротворчі функції освіти і педагогіки, адже педагогіка завжди відображає рівень культури суспільства [4].

У сучасній педагогічній теорії і практиці культурологічний підхід розглядається у контексті загальнофілософського розуміння культури, коли педагогічні факти та явища аналізуються з урахуванням соціальних і культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього. Такий підхід до дослідження проблем педагогічної освіти вимагає визначення сукупності теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності. Дослідження педагогічної освіти з урахуванням вимог культурологічного підходу (С. Генісаретський, І. Єрмаков, К. Кантор, С. Кримський, В. Розін, В. Сидоренко, В. Ясвін та ін.) потребує усвідомлення того, що головним системотвірним фактором становлення вчителя є формування його професійно-педагогічної культури. Це зумовлено тим, що у сучасних умовах конкурентоспроможним ресурсом діяльності педагога є не стільки спеціальні знання, технології навчання та виховання, скільки загальна і професійно-педагогічна культура, яка забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність вивчати, сприймати,

створювати і передавати цінності.

Під цінностями розуміємо смислотворчі засади людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для оцінки минулого і проектування майбутнього, діяльності, вчинків. Цінності впливають на загальний спосіб дії. Для вирішення завдань виховання загальнолюдських цінностей важливе не тільки опанування культурно-педагогічною спадщиною, а й залучення педагога як суб'єкта культури до процесу інноваційної педагогічної діяльності. Роль культурологічного підходу в теорії та практиці професійної педагогічної освіти полягає в тому, що дослідження педагогічних проблем здійснюється у контексті загальнофілософського розуміння культури на рівні буденної та теоретичної свідомості. У буденній свідомості культура представлена неоднозначно: по-перше – це щось нормативне, задане як зразок для представників певного суспільства чи професійної групи; по-друге – вона ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю людини; по-третє – її пов'язують з характеристикою місця та способу життя людини. Сучасна культурологія досить повно проаналізувала еволюцію поняття “культура” та зробила висновок: розуміння культури і перспектив її розвитку пояснюється не тільки теоретико-пізнавальними, методологічними причинами, але й залежить від професійних, соціальних настанов дослідників [4; 7].

Сучасні вчені визначають три напрями вивчення культури, що розглядають її: як сукупність матеріальних та духовних досягнень і цінностей; як специфічний спосіб людської діяльності; як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості [2]. Це дає підставу говорити про необхідність доповнення культурологічного методолого-теоретичного підходу аксіологічним, технологічним та особистісно-діяльнісним. П. Щербань наводить визначення педагогічної культури як складової загальнолюдської культури, у якій відображено духовні та матеріальні цінності освіти і виховання, способи творчої педагогічної діяльності; вона інтегрує історико-культурний педагогічний досвід, регулює сферу педагогічної взаємодії, відображає систему цінностей як регуляторів діяльності вчителя, містить передумову, мету, засіб, інструменти педагогічної діяльності, провідні особистісні якості педагога [7, с. 68].

Стосовно аксіологічного наукового підходу (Н. Ткачова, В. Сластьонін, О. Норов та ін.), зазначимо: вчені підкреслюють те, що особистість постійно перебуває у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їх реалізації. Зміст життєдіяльності особистості визначається її спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського, пізнання та актуалізацію у першу чергу загальнолюдських цінностей. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і є сутністю культури. Людина завжди діє в межах людських цінностей (у рамках певної культури), будучи одночасно об'єктом

культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксіологічний науковий підхід дає змогу досліджувати проблеми, які стосуються сутності цінностей, їх ролі в житті та діяльності людини, об'єктивних та суб'єктивних компонентів структури цінностей. Пізнання сутності цінностей як компонента культури допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу педагогічного досвіду і реальності. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистісної активності, пізнання механізму виникнення та розвитку потреб, допомагають зрозуміти культуру і рівень освіченості суспільства і людини.

Дослідження категорії цінностей передбачає вивчення умов, за яких майбутній учитель сприймає чи не сприймає цінності суспільства, професійної групи. Отже, проблема педагогічних цінностей як компонента суспільної педагогічної свідомості пов'язана з проблемою формування індивідуальної педагогічної свідомості. Професійні інтереси як форма спрямованості особистості характеризують рівень її загальної та педагогічної культури. Високий професіоналізм неможливий без інтересу до тих досягнень культури минулого, які мають значення для формування сучасного педагога. Сукупність різноманітних інтересів, зорієнтованих на подальше самовдосконалення, дає змогу виділити професійний ідеал як зразок утілення педагогічних цінностей [4]. Бачення педагогічної культури як сукупності цінностей дозволяє визначити, що є важливим і корисним у педагогічній діяльності і відтворюється в ній, як розвиваються уявлення педагогів минулого про цілі, зміст і методи педагогічного процесу в конкретній реальності. Таким чином, аксіологічний (ціннісний) підхід дозволяє вивчати явища з точки зору виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини, розв'язувати завдання гуманізації суспільства і мету його розвитку. Людина розглядається як найвища цінність суспільства і мета його розвитку.

Загальнолюдські цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертали увагу людей у різні часи. Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням гуманістичної педагогіки, – сверджують В. Лозова і Г. Троцько [3, с. 15].

Технологічний методолого-теоретичний підхід базується на баченні культури як специфічного способу людської діяльності. Виділення “способу діяльності” як вихідного поняття змушує вчених звернутися до категорії “діяльність” та до проблеми співвідношення культури і діяльності. Засвоєння особистістю культури передбачає засвоєння нею способів практичної діяльності і навпаки. Будь-який суттєвий результат педагогічної діяльності впливає на становлення і розвиток професійної культури педагога. У процесі педагогічної діяльності оновлюються цінності, змінюються їх якісні і кількісні характеристики. Володіння системою способів і прийомів, які складають технологію педагогічної

діяльності, є показником сформованості педагогічної культури. Тому, визначаючи рівень сформованості культури важливо враховувати не тільки особливості особистості, але й особливості розвитку її діяльності. Пізнаючи педагогічну реальність за допомогою знань, умінь та навичок як індивідуально засвоєних елементів суспільного досвіду, учитель одночасно створює нові форми і способи діяльності [3; 4; 7].

Особистісно-діяльнісний підхід розглядає культуру як процес творчої самореалізації особистості. У культурі формуються і проявляються сутнісні сили суспільства й окремих особистостей. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, педагогічна культура функціонує через суб'єктивний світ окремого вчителя, простір якого становить образ світу як образ педагогічної реальності. Своєрідною спробою аналізу педагогічної культури є науково-біографічні дослідження, у яких розкривається розуміння культурно-історичної детермінації творчості. Сьогодні біографічний метод може успішно використовуватися для проведення порівняльного аналізу структури педагогічної діяльності, простеження зв'язку ідей і результатів роботи видатних персоналій минулого, допомагає виявити тенденції розвитку педагогічної культури в її особистісно-творчому вимірі. Взаємозв'язок творчості і педагогічної культури пояснюється тим, що творчість органічно притаманна педагогічній діяльності. Форми і способи прояву творчості в роботі вчителя тісно пов'язані з формуванням педагогічної культури, а розвиток педагогічної культури суспільства зумовлюється мірою творчого підходу особистості до власної діяльності. Отже, особистісно-діяльнісний підхід у педагогіці вимагає визнання особистості як продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, її унікальності, права на повагу, що передбачає у вихованні опору на природний процес саморозвитку здібностей, творчого потенціалу, самовизначення, самореалізацію, самоутвердження, створення для цього відповідних умов [3, с. 15]. У той же час першоджерелом педагогічної творчості є можливість у процесі історико-педагогічних досліджень вивчати діяльність персоналії як активного творця, суб'єкта пізнання, праці, спілкування, власного розвитку, еволюції системи цінностей, що є прикладом для сучасних педагогів.

Таким чином, звернення до культурологічного підходу як методологічної основи педагогічних досліджень дало змогу виділити в контексті проблеми даної роботи такі методолого-теоретичні аспекти: аксіологічний, технологічний та особистісно-діяльнісний. У ході своєї діяльності учитель оволодіває відповідними ідеями та концепціями, які мають значущість для суспільства і виступають як педагогічні цінності, як і досліджувана нами творчість і діяльність В.Г. Короленка. Історія школи і педагогічної думки – це процес постійної оцінки, переосмислення, встановлення цінностей, перенесення відомих ідей і педагогічних надбань у

нові умови. Уміння в старому, давно відомому побачити нове, гідно його оцінити становить невід'ємний компонент педагогічної культури викладача. Технологічний компонент професійно-педагогічної культури включає в себе способи і прийоми педагогічної діяльності з виховання цінностей в учнів. Цінності педагогічної культури освоюються і створюються особистістю у процесі діяльності, що підтверджує нерозривність зв'язку культури і діяльності. Категорія "педагогічна технологія" розкриває способи і прийоми, що історично змінюються, пояснює спрямованість діяльності залежно від відносин, які складаються в суспільстві. Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури передбачає механізм оволодіння нею та її втілення у творчому акті. Вивчаючи загальнолюдські цінності у творчості та діяльності В.Г. Короленка, інтегруючи та оволодіваючи ними як підґрунтям власної педагогічної культури, вчитель може поширювати їх у власній системі виховання, що визначається якостями його особистості і впливає на характер педагогічної діяльності.

Для розуміння сутності і значення громадсько-просвітницької діяльності та освітньо-філософських ідей, висловлених у літературній спадщині В.Г. Короленка, вагомим є трактування цієї персоналії з точки зору сучасних методолого-теоретичних підходів, узагальнених О.В. Сухомлинською [6]. Учена підкреслює, що педагогічна персоналія – це лише така своєрідна, за висловом представника критичного персоналізму В. Штерна, цілісність, яка, не зважаючи на множинність своїх складових, утворює реальну, своєрідну і самоцінну єдність своїх часткових функцій, здійснює єдину цілеспрямовану самодіяльність, але і має вагоме педагогічне значення. Педагогічна персоналія – це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках «гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [6, с. 42]. На наш погляд, це визначення повністю відповідає сутності і значенню персоналії В.Г. Короленка з точки зору створення і послідовної реалізації ним системи загальнолюдських цінностей особистості, цьому положенню відповідає і «особиста» історія, і його власний особистісний підхід до розгляду педагогічного процесу (моральний, етичний зміст творчості), і активна включеність у сучасний йому громадсько-педагогічний контекст, і розмаїття зв'язків з нашою епохою, міра і сила їхніх впливів на педагогічні погляди наших днів.

Літературна творчість, громадсько-просвітницька діяльність В.Г. Короленка у світлі сучасних історико-педагогічних підходів (біографічного, феноменологічного, герменевтичного, синергетичного, парадигмального) є зразком цілісного поєднання особистісно-фактологічної і духовної біографії педагогічної персоналії. В.Г. Короленко є неповторним творцем уже тому, що для нього не властиве занадто ідеалізоване і перебільшено романтичне ставлення до сучасних йому процесів виховання

особистості, він не схильний до абстрактних і незрозумілих філософствувань, його ідеї співпадають і послідовно реалізуються ним самим у громадсько-просвітницькій роботі. Тому, з точки зору біографічного наукового підходу, життєпис В.Г. Короленка, його особистість виступає як відзеркалення творця епохи; у його біографії знаходимо причини появи і розвитку педагогічної ідеї вирішальності загальнолюдських цінностей у вихованні особистості, можливість побачити за нагромадженням емпіричних фактів чіткі закономірності. Крізь призму розкриття його творчості, слідуючи за О. Сухомлинською, можемо виявити «розуміння проблем науки, неповторну індивідуальну самотність у контексті історико-соціальної зумовленості» [6, с. 44]. У даному сенсі важливе значення має характеристика основних етапів життєвого шляху персоналії, вивчення епохи і середовища, процесу становлення і розвитку освітньо-філософських ідей у період, коли жив і творив В.Г. Короленко. Тому необхідним є послідовний і прискіпливий аналіз «творчої лабораторії» В.Г. Корленка як письменника-публіциста, громадського діяча і просвітника, людини з її багатими біографічними даними.

З точки зору феноменологічного підходу необхідним для даного дослідження є виявлення значення суб'єктивного досвіду просвітника як вимірника сутності його особистості. Найкраще, на наш погляд, цей досвід відображений у його літературних і публіцистичних творах, щоденниках, листах, записках, нотатках тощо. Це сприяє незаангажованому власним науковим інтересом дослідника описові процесу формування системи загальнолюдських цінностей у творчості конкретної персоналії, об'єктивності аналізу текстів, відмові від ідеалізації постаті В.Г. Короленка і перебільшення власних інтуїтивних відчуттів автора даної роботи. Цю позицію посилює також використання герменевтики («мистецтва розуміння») як підходу, який забезпечує теоретичні і технологічні засоби пояснення, коментування, розуміння текстів літературних творів, листів, публіцистичних заміток, щоденникових записів самого автора і людей, які писали про нього з використанням теоретичних і технологічних засобів. До теоретичних відносимо засоби пояснення «життєвості» і «науковості» (за О. Сухомлинською) феномену загальнолюдських цінностей у творчості В.Г. Короленка; до технологічних – осучаснення термінології текстів В.Г. Короленка, переклад їх на мову сучасних педагогічних понять; генетико-герменевтичний аналіз способу мислення просвітника, реконструкцію смислових систем для відтворення і коментування найбільш сталих смислів стосовно досліджуваної проблеми як педагогічної реальності.

І, нарешті, парадигмальний підхід дає змогу розглянути творчість і діяльність письменника-гуманіста і громадського діяча В.Г. Короленка, логіку розвитку його концепції виховання загальнолюдських цінностей з точки зору виникнення і трансформації освітньо-філософських ідей,

положень, постулатів сучасного йому періоду розвитку педагогічної думки. Парадигмальний підхід (за О. Сухомлинською, М. Богуславським, М. Ярошевським) дає змогу використати метод аналізу опонентського кола (тобто – наукової спільноти, відомих представників існуючої парадигми, науково-педагогічний дискурс з його закономірностями і суперечностями) та провідних культурологічних опозицій, виявлених у спадщині конкретної персоналії (наприклад, опозиція «Захід-Схід») на основі гуманістичної парадигми розвитку особистості.

Усі названі вище підходи використовуються у процесі даного дослідження синтетично, доповнюючи один одного, маючи в основі культурологічні засоби і канони (зразки творчості, матеріальні носії, індивідів, які їх розуміють і пояснюють) як «культурне ядро» проблеми наукового дослідження.

Отже, історико-ретроспективний, герменевтичний, генетичний, порівняльний аналіз комплексу джерел у рамках проблеми дослідження виявив її незаперечну цінність і актуальність з точки зору стану сучасної педагогічної науки і практики. Багатогранна творчість В.Г. Короленка та її інтерпретація у працях істориків, педагогів, культурологів, літературознавців, політологів, публіцистів дає змогу об'єктивно оцінити низку педагогічних явищ і процесів, поглибити невичерпну скарбницю загальнолюдських цінностей, зрозуміти сутність здавалося б протилежних виховних систем. Це сприятиме відродженню надбань вітчизняної педагогіки, пошукам шляхів ефективної реалізації інноваційних концепцій навчання і виховання.

Література

1. Коровіна Р. До проблеми філософсько-культурологічних поглядів В.Г. Короленка // Збірник матеріалів науково-практичної конференції Полтавського факультету КНУКіМ. – Полтава, 2005. – С. 24-26.
2. Коровіна Р. Філософсько-освітні погляди В.Г. Короленка // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2004. – № 7-8. – С. 63-67.
3. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. – Харків: «ОВС». – 2002. – 400 с.
4. Олійник О.В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти / О.В. Олійник // Наукові праці. (Серія «Педагогічні науки») – Т. 50., Вип. 37. – ЧДУ імені Петра Могили – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>
5. Сухомлинська О.В. Етнопедагогіка – засіб полікультурного виховання / О.В. Сухомлинська // Український оглядач. — 1994. — № 8. – С. 2-6.
6. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: А.П.Н. – 2003. – 68 с.
7. Щербань П. Сутність педагогічної культури / Петро Щербань // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 67-71.

ЗАГАЛЬНА ШКОЛА***В. Григоренко***

- професор кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації Слов'янського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук

УДК 38.062**ІННОВАЦІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВИХОВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ
В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я**

У статті доведено необхідність цільової розробки організаційно-педагогічних умов ефективного функціонування інтерактивних виховних технологій формування у школярів культури здоров'я, комплекс яких створює оптимальне освітньо-оздоровче середовище виховання здоров'ятворчої особистості.

***Ключові слова:** умови, інтеракція, середовище, культура здоров'я, цінність, супровід, технологія, атрибути, рефлексія.*

В. Григоренко

- профессор кафедры теоретических, методических основ физического воспитания и реабилитации Славянского государственного педагогического университета, доктор педагогических наук

**ИННОВАЦИОННЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
УСЛОВИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ
ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ЛИЧНОСТНО
ОРИЕНТИРОВАННОГО ФОРМИРОВАНИЯ У УЧЕНИКОВ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ**

В статье доказана необходимость целевой разработки организационно-педагогических условий эффективного функционирования интерактивных воспитательных технологий формирования у школьников культуры здоровья, комплекс которых создает оптимальную образовательно-оздоровительную среду воспитания здоровьятворческой личности.

***Ключевые слова:** условия, интеракция, среда, культура здоровья, ценность, сопровождение, технология, атрибуты, рефлексия.*

V. Grigorenko

- Professor, the chair of theoretical and methodical foundations of physical education and rehabilitation, Slavyansk State Teachers Training University, doctor of pedagogical science

INNOVATIONAL ORGANIZATIONAL PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUNCTIONING INTERACTIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES OF A PERSONALITY ORIENTED FORMATION OF HEALTH CULTURE AT SCHOOLCHILDREN

The author proves the necessity of objective development of organizational educational conditions of effective functioning of interactive educational technologies of forming health culture at schoolchildren. The complex of them proves an educational environment for creative personality's health.

Key words: *conditions, interaction, environment, value, accompaniment, technology, attributes, reflexion.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим аспектом реалізації змісту нової парадигми освіти, що обумовлює реалізацію особистісно орієнтованих здоров'ярозвиваючих освітньо-виховних технологій в загальноосвітній школі є проєктивна розробка та теоретичне обґрунтування спеціальних організаційно-педагогічних умов їх інноваційного функціонування [1, 2, 3, 5, 6, 7, 9].

Ми виходимо з того, що структурування означених умов, як організаційно-педагогічного локусу, в якому концентровані інноваційні ідеї, методи, педагогічні форми, механізми управління, майстерність педагогів, здоров'ярозвиваюча самоактуалізація учнів, ціннісні орієнтації школярів до здорового способу життя, здоров'ятворчої компетентності забезпечить особистісно орієнтоване формування їх культури здоров'я, вирішення важливих завдань національної освіти - формування гармонійно розвиненої здоров'ятворчої особистості [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Багато відомих вчених [1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10] в галузі теорії і методики виховання, педагогіки здоров'я учнівської молоді, формування їх культури здоров'я як духовно-соматичної цінності особистості доводять, що ефективність цього процесу залежить від реалізації спеціальних інноваційних організаційно-педагогічних умов функціонування здоров'ярозвиваючих виховних технологій, методик [1, 2, 3, 4], які потребують негайної розробки та теоретичного обґрунтування як інноваційних та ефективних педагогічних інструментів формування здоров'ятворчої особистості [6, 7, 8, 9, 10].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті організаційно-педагогічні умови ефективного формування у учнів загальноосвітньої школи особистісної культури здоров'я розглядаються як

інноваційна педагогічна система відкритого типу, що обумовлює продуктивну реалізацію інтерактивних (взаємодія) виховних технологій означеного спрямування. У зв'язку з цим мета дослідження полягала у проєктивній розробці та теоретичному обґрунтуванні структури інтерактивного освітньо-оздоровчого середовища та особистісно орієнтованого підходу до формування у учнів загальноосвітньої школи духовно-ціннісного відношення до свого психосоматичного здоров'я як інноваційних організаційно-педагогічних умов виховання здоров'ятворчої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розробку першої організаційно-педагогічної умови ми пов'язуємо з утворенням інтерактивного освітньо-виховного, фізкультурно-оздоровчого та духовно-культурологічного середовища загальноосвітньої школи, яке виникає під впливом когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних, мотиваційно-потребнісних, суспільно-соціальних чинників культури здоров'я особистості. Інтерактивне середовище школи ми розуміємо як освітньо-виховне явище, утворене цілеспрямованими структурно-функціональними зв'язками основних його ланок, що обумовлюють структурування здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу, духовно-соматичний розвиток, формування саногенного мислення, культури здоров'я учнів цього освітньо-виховного закладу на засадах доміантного використання комунікативно-діалогової форми організації та технологізації педагогічного процесу, яка через реалізацію структурно-функціональних її ознак забезпечує гарантоване досягнення запланованого здоров'ятворчого педагогічного результату (інтеріоризація здоров'ятворчих цілей, когнітивна мотивація, мотиваційна інтерпретація, саногенне мислення, духовно-соматична рефлексія, здоров'ятворчий світогляд, здоров'ярозвиваюча компетентність і ін.).

В нашому дослідженні методологія практичної реалізації ознак і виокремлених властивостей інтерактивного освітньо-виховного, фізкультурно-оздоровчого, духовно-культурологічного середовища школи базувалася на засадах концепції особистісно орієнтованого підходу до формування у учнів саногенного мислення (народжуючого здоров'я), культури здоров'я як особистісно-соціальної цінності [1, 2, 4, 5, 6, 8]. Згідно з положенням цієї концепції означене середовище виконує інтегруючу функцію по відношенню до умов, чинників, педагогічних форм, засобів здоров'ятворчого їх впливу на учнів (на рівні їх організму і духовної структури особистості). При цьому цільова природа, ціннісні орієнтації, атрибути педагогічних технологій (діагностично визначена мета впливу, технологічно регламентована діяльність педагога і учнів, інноваційний педагогічний інструментарій, механізми управління, "суб'єкт ↔ суб'єктні" взаємодії і ін.), умови їх ефективного функціонування в

структурі цього середовища повинні бути конгруентними (структурно відповідними) по відношенню до внутрішнього середовища суб'єктів особистісно орієнтованого формування культури здоров'я. Активний психосоматичний, пізнавально-емоційний, фізкультурно-оздоровчий, духовно-ціннісний вплив соціально-педагогічного середовища школи, сім'ї, позашкільних навчально-виховних і фізкультурно-оздоровчих мікросередовищ, а в цілому всієї соціо-культурологічної ситуації суспільства здатні суттєво змінювати внутрішнє середовище особистості в аспекті її здоров'ятворчої діяльності (психомоторний, духовно-соматичний, духовно-соціальний, соціальний, інтелектуальний розвиток, потреба соціальної самореалізації).

Проективна розробка означеної організаційно-педагогічної умови, її практична реалізація, структурування інтерактивних педагогічних технологій дозволили встановити, що свідомість малої групи (колективні цілі, інтереси, цінності, згуртованість, співпраця, співтворчість, взаємодопомога, здоров'ятворча емпатія, відчуття захищеності і таке інше) є потужним чинником розвитку індивідуальної свідомості суб'єктів особистісно орієнтованого формування культури здоров'я (самоорганізованість, самоосвіта, самовиховання, духовно-соматична рефлексія, толерантність, конкурентоспроможність, самоствердження, партнеродомінантність, ціннісні орієнтації, духовність, мотиви, потреби і таке інше). Індивідуальний розвиток здоров'ятворчої свідомості учнів є дієвим фактором удосконалення саногенної свідомості малої групи, класу, середовища однолітків, школи.

Викладені принципові ознаки інтерактивного середовища та його структурно-функціональних ланок втілювалися в зміст інноваційних педагогічних здоров'ярозвиваючих технологій (комплекс педагогічних технологій), що розроблялися та впроваджувалися в інтерактивне освітньо-виховне, фізкультурно-оздоровче та культурологічне середовище загальноосвітньої школи. Проективна та організаційно-педагогічна реалізація викладених його інтерактивних ознак досягалася на засадах щільної інтеграції соціальних, педагогічних, духовно-соматичних, психолого-емоційних та кінезіологічних чинників особистісно орієнтованого формування культури здоров'я особистості учнів загальноосвітньої школи.

В процесі структурування першої організаційно-педагогічної умови і розробки педагогічних технологій ми в їх зміст включили наступні інтерактивні здоров'ярозвиваючі методи: “Діалог”, “Синтез думок”, “Парламент здоров'я”, “Спільний проект”, “Конференція”, “Диспут”, “Суд шкідливих звичок”, “Конкурс”, “Міні турнір”, “Мозкова атака”, “Змагання”, “Рольова гра”, які в її структурі забезпечували наступні здоров'ятворчі умови:

- Створювати проблемні ситуації освітньо-виховної, фізкультурно-оздоровчої, духовно-культурологічної діяльності учнів як певний психічний, пізнавально-емоційний стан, що виникає в умовах здоров'ятворчої виховної практики, яка актуалізує здатність особистості до усвідомлення необхідності вирішувати завдання в сфері розвитку, збереження, удосконалення її психічного, соматичного, духовного здоров'я, особистісно орієнтованого формування культури здоров'я;

- Активізувати інтеріоризацію мети здоров'ятворчої, навчально-виховної діяльності учнів, що виникає в умовах усвідомлення інноваційності педагогічного процесу, яка викликає у них потребу у пошуку, засвоєнні, систематизації нових знань, способів, умов формування когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних, мотиваційно-потребнісних компонентів культури здоров'я особистості;

- Реалізувати у повному обсязі інноваційний здоров'ятворчий педагогічний інструментарій, що забезпечує: ефективне підведення учнів до навчально-виховних, здоров'ярозвиваючих суперечностей; актуалізувати мотиви і потреби самим вирішити ці суперечливості; викладення різних точок зору і проектів вирішення цих проблем; спонукання учнів здійснювати аргументовані здоров'ярозвиваючі порівняння, узагальнення, висновки, інтерпретації, логіку саногенного мислення, рекомендації; визначення теоретичних і практичних здоров'ярозвиваючих проблемних ситуацій (завдань); утворення нових пізнавально-практичних, фізкультурно-оздоровчих, духовно-культурологічних, соціально-педагогічних умов використання набутих знань, способів, засобів особистісно орієнтованого формування культури здоров'я;

- Забезпечити стабільно зростаючу динаміку якості самостійної навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої та духовно-соматичної діяльності учнів у формі: за заданою освітньо-оздоровчою моделлю; реконструктивно-варіативної, частково-пошукової та науково-дослідницької здоров'ятворчої їх діяльності.

- Реалізувати професійно-педагогічні функції педагога на рівні визначення мети і завдань інтерактивної, самостійної здоров'ярозвиваючої діяльності учнів, інтеріоризації проблемної ситуації, актуалізації опорних знань вихованців, стимулювання їх духовно-соматичної рефлексії, консультацій, психолого-педагогічного супроводу здоров'ятворчої діяльності школярів, організації презентації результатів самостійної роботи учнів в процесі особистісно орієнтованого формування культури здоров'я людини;

- Реалізувати кумулятивні складові системного ефекту інтеграції організаційно-педагогічних, освітньо-виховних, фізкультурно-оздоровчих, духовно-культурологічних зусиль керівників, педагогів, батьків, учнів загальноосвітньої школи, соціальних інститутів суспільства в особистісно

орієнтованому формуванні культури здоров'я школярів як суспільно-соціальної та духовно-соматичної цінності, здоров'ятворчої компетентності особистості.

Формування змісту другої організаційної умови ми розглядали в аспекті реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання в учнів ціннісного ставлення до свого психосоматичного здоров'я, здорового способу життя, культури здоров'я як до світоглядних категорій буття людини. При цьому особистісно орієнтоване навчання в інтерактивному середовищі школи ми розглядали як його організацію (на міжпредметному рівні) на підґрунті соціально-педагогічної, корекційно-розвиваючої кінезіології, глибокої поваги до неповторної особистості учня, врахування його особливостей персоніфікованого психомоторного, інтелектуального, духовного розвитку, життєвого досвіду, ставлення до нього як до свідомого, відповідального суб'єкта навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої, духовно-соматичної і соціальної взаємодії. В цих педагогічних умовах учень усвідомлює свою гідність, неповторність, духовно-соматичну компетентність та суспільно-соціальну суб'єктність, із глибокою повагою ставиться до інших людей, їх здоров'ятворчої діяльності.

В процесі розробки цієї організаційно-педагогічної умови ми сформулювали низку базових ознак особистісно орієнтованого підходу до формування в учнів загальноосвітньої школи "Я"-концепції здоров'я, культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності які в нашому дослідженні виконували функції педагогічних конструкторів інтерактивних технологій у формі їх наступних інноваційних атрибутів:

1) Формування знань, ціннісних орієнтацій, здорового способу життя, психосоматичного здоров'я, що спрямовані не тільки на розширення їх обсягу, а й на перетворення пізнавального та життєвого досвіду, формування нових життєво смислових, здоров'ятворчих цілей кожного учня (філософсько-культурологічні, освітньо-виховні, духовні, психосоматичні, природні, фізкультурно-оздоровчі, соціальні, технологічні умови розвитку психосоматичного здоров'я);

2) Узгодженість науково-практичного змісту ціннісних орієнтацій, кінезіологічних чинників та знань в галузі формування культури здоров'я людини з світоглядом та життєвим досвідом кожного учня (формування здоров'ятворчого світогляду та суспільно-соціальної і духовно-соматичної цінності здоров'я);

3) Активне стимулювання учнів до самовиховання, самоосвіти, саморозвитку, самоактуалізації, самооцінки духовно-соматичної рефлексії та здоров'ятворчої самореалізації в процесі розвитку, корегування, збереження психосоматичного здоров'я, реалізації здорового способу життя, систематичних занять фізичною культурою, формування культури здоров'я (розвиток ціннісних орієнтацій, саногенної "Я-концепції", активної здоров'ятворчої життєвої позиції особистості);

4) Надання учням здоров'ятворчих можливостей, альтернатив та стимулювання індивідуалізованого вибору засобів, методів, технологій при виконанні завдань в освітньо-виховній галузі формування культури здоров'я особистості;

5) Контроль і оцінювання не тільки результатів навчально-виховної, духовно-соматичної та культурологічної діяльності учнів, а головним чином, ефективності процесу формування їх культури здоров'я на індивідуальному, диференційному та інтегральному рівнях організації здоров'ятворчої практики школярів (оптимальне управління);

6) Ампліфікація (зростання показників якості) в учнів знань, ціннісних орієнтацій, духовності, здорового способу життя, досвіду, здоров'ятворчого світогляду, переконань, здоров'ярозвиваючої компетентності оптимістичних стратегій поведінки на майбутнє, самоорганізованості, самовиховання, самоосвіти, самоактуалізації, духовно-соматичної рефлексії особистості учнів через інтенсивну реалізацію співпраці, співтворчості, взаємодопомоги, командної діяльності, розвиваючого спілкування, інтерактивних методів навчально-оздоровчої діяльності учнів і педагогів. При цьому вчителі виконують функції педагога-фасилітатора, основне завдання якого полягає в тому, щоб забезпечити виховання у учнів: адекватної самооцінки; позитивного уявлення відносно своєї особистості; впевненості; конкурентоспроможності; мотивації досягнення, позитивних очікувань, відчуття захищеності; духовно-соматичної рефлексії;

Каузально-динамічний тип взаємозв'язку інтерактивних освітньо-оздоровчих факторів з структурою освітньо-виховного та фізкультурно-оздоровчого середовища школи, в межах особистісно орієнтованого підходу до системного формування у учнів культури здоров'я, є потужним психолого-педагогічним та духовно-соматичним чинником розвитку їх усвідомленого ставлення до когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних, мотиваційно-потребнісних компонентів особистісної культури здоров'я, суспільно-соціального та духовно-ціннісного способу індивідуального життя, самооцінки, самоаналізу, самоактуалізації, здоров'ятворчої самореалізації в сфері виховання означеного феномену людського буття. Такий навчально-розвиваючий вплив цих педагогічних систем обумовлює формування у учнів особистісної духовно-соматичної рефлексії, яка є невичерпним джерелом їх самопізнання, усвідомлення вихованцями своєї здоров'ятворчої індивідуальності, унікальності, обдарованості і здатності до соціальної самореалізації в суспільному житті.

У зв'язку з цим в структурі другої організаційно-педагогічної умови ефективного функціонування інтерактивних педагогічних технологій в освітньо-виховному, фізкультурно-оздоровчому та духовно-культурологічному середовищі школи інтенсивно використовуються такі освітньо-виховні форми розвитку у учнів духовно-соматичної рефлексії як:

інтеріоризація мети і завдань впливу педагогічних технологій на рівні її загальної теми, теми кожної вправи-завдання; організація освітньо-виховного процесу у формі “суб’єкт” ↔ “суб’єктних” взаємодій; обговорення результатів діяльності учнів в діадах, тріадах, мікро-групах; підготовка та презентація звітів, доповідей, дискусій, консультацій, рейтингів; вербально-графічне зображення якісних змін в сфері розвитку, корегування, удосконалення психічного, соматичного, духовного здоров’я учнів, їх психомоторного розвитку та фізкультурно-оздоровчих і спортивних досягнень (моніторинг), формування здоров’ятворчої компетентності, культури здоров’я; каузальний тип атрибутування та аргументації означених досягнень учнями загальноосвітньої школи.

Викладена низка психолого-педагогічних форм розвитку та саморозвитку у учнів духовно-соматичної рефлексії в структурі педагогічного інструментарію інтерактивних виховних систем обумовлює ефективно і гарантоване формування у них здатності до зосередженості, самооцінки, працьовитості, співтворчості, самоорганізованості, самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти, здоров’ятворчої компетентності в умовах особистісно орієнтованого виховання культури здоров’я. Духовно-соматична рефлексія учнів забезпечує їм створення нових образів, здоров’ярозвиваючого відчуття, креативного образно-концептуального та саногенного мислення, здоров’ятворчого світогляду, за допомогою яких вини подумки, креативно здійснюють вихід за межі того, що безпосередньо сприймається, розвивається, формується під впливом інтерактивних педагогічних систем означеної спрямованості (репродуктивна уява → творча уява → мотивація здоров’ятворчої діяльності). В процесі реалізації цієї організаційно-педагогічної умови в структурі інтерактивних педагогічних технологій особистісно орієнтованого формування культури здоров’я інтенсивно використовувалися методи і засоби розвитку в учнів здатності до образного уявлення, як: створення образу психічного, соматичного, духовного здоров’я за їх описом та індивідуальним відчуттям; використання схем, знаків, малюнків, моделей; творчі завдання; проблемні ситуації; цілеутворення здоров’ярозвиваючої діяльності; прогнозування; рольові ігри; ціннісні орієнтації в сфері формування культури здоров’я людини, вивчення здоров’ятворчого досвіду видатних особистостей.

У зв’язку з викладеною аргументацією друга організаційна умова передбачала структурування педагогічного інструментарію здоров’ярозвиваючих дидактичних систем таким чином, щоб його основу склали інноваційні методи освітньо-виховної, фізкультурно-оздоровчої, духовно-культурологічної практики, що забезпечують гарантоване досягнення наступних здоров’ятворчих результатів:

- спрямованість формування культури здоров'я на зв'язок із життям учнів як основної духовно-соматичної та соціально-суспільної умови їх соціально-особистісної самореалізації (здоров'ятворча компетентність);
- сформованість в учнів свідомої потреби до нових знань, навичок, умінь, здоров'ятворчої компетентності, форм і результатів особистісно орієнтованого формування культури здоров'я як категорії їх духовності та життєвого світогляду (духовно-соматична рефлексія);
- збагачують учнів ціннісними орієнтаціями, системними знаннями, навичками і вміннями здорового способу життя, здоров'ятворчої компетентності, формування культури здоров'я як особистісно-суспільної, духовно-соматичної цінності (здоров'ятворча ментальність людини);
- розвивають в учнів здібності до здоров'ятворчої діяльності шляхом інтенсивного використання активних методів освітньо-оздоровчої та соціалізуючої практики в групах, командах, колективах: “корзина шкідливих звичок”; “шлях до здоров'я”; “рольова гра”; “психологічний реверс способу життя”; “захист здоров'ятворчої позиції малої групи”; “аргументація особистісної здоров'ятворчої позиції”; “парламент здоров'я”; “самоконтроль і оцінка здоров'я”; “здоров'ятворчі дискусії, дебати”; “волонтери здоров'я”; “інтелектуальна дуель у бар'єру культури здоров'я особистості, нації”; “діалог з видатною особистістю в сфері культури здоров'я”, “демарш”, “мікрофон”, “мозаїка”, “семінар генерації здоров'ятворчих ідей”, “семінар – рефлексія”.

В цих організаційно-педагогічних умовах інтерактивні педагогічні технології забезпечують гарантований розвиток та прояв у кожного учня наступних морально-вольових якостей, ціннісних орієнтацій, мотивів, потреб, духовності (прояв як новий цикл їх подальшого розвитку):

- мотиви і потреби до самореалізації, самоствердження, саногенного самовиховання, самоосвіти, самовираження та духовно-соматичної конкурентоспроможності;
- гуманізм, здоров'ятворча взаємодопомога, партнеродомінантність, співпраця, співтворчість, відповідальність, дисциплінованість, працьовитість у здійсненні спільної здоров'ятворчої справи учнів і педагога;
- здоров'ятворча організованість, самооцінка, самоактуалізація, духовно-соматична рефлексія, самореалізація, цілепокладання, почуття патріотизму по відношенню до сім'ї, групи, школи, села, міста, області, країни, усвідомлене формування здоров'я як категорії безпеки нації;
- мотивація успішної діяльності, усвідомлення внутрішньої конструкттогенної позиції культури здоров'я в загальнолюдській культурі особистості на рівні її здоров'ятворчих потреб, духовності, світогляду.

Таким чином, очевидно, що сформульовані організаційно-педагогічні умови забезпечують виховання “Я”-концепції здоров'я учнів, яку в межах концепції особистісно орієнтованого виховання їх культури здоров'я ми

структурували як когнітивну систему цільового збагачення, свідомого і творчого надбання школярами нових знань, ціннісних орієнтацій, навичок, умінь, мотивів, потреб, духовно-соматичної рефлексії, здоров'ятворчої компетентності, креативних стратегій поведінки в сфері здорового способу життя, виховання культури здоров'я. Учні при цьому знаходяться в стані активної міжособистісної та опосередкованої взаємодії, співпраці, співтворчості, взаємодопомоги, колективної здоров'ятворчої самореалізації.

В контексті нашого дослідження формування “Я”-концепції здоров'я учнів ми розглядали як персоніфіковану систему різноманітних знань та уявлень суб'єкта відносно себе в аспекті розвитку, збереження, корегування та удосконалення особистісного психосоматичного здоров'я, здорового способу життя, культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності (як духовно-соціальних цінностей), що мають різний рівень усвідомлення, диференціації, узагальнення, інтеріоризації, аксіологічної та практиологічної значущості в цілісній структурі особистості.

Дефініція цього поняття та положення особистісно орієнтованого підходу до виховання в школярів культури здоров'я забезпечили нам можливість визначити три основні організаційно-педагогічні етапи технологічного формування у учнів індивідуальної концепції здоров'я як педагогічного конструктору їх здоров'ятворчої особистості:

1) Формування когнітивної мотивації до пізнання і самопізнання феномену психосоматичного здоров'я людини, усвідомлення аксіологічних і практиологічних його характеристик, на основі яких формується системний ефект – здоров'ятворча і пізнавальна активність учнів в цій сфері діяльності, яка є основною умовою реалізації себе як особистості, джерелом непереривного розвитку, соціалізації в процесі виховання їх культури здоров'я;

2) Виховання духовно-соматичної рефлексії, адекватної самооцінки рівня психосоматичного здоров'я, психомоторного розвитку, динаміки розвитку ціннісних орієнтацій до здорового способу життя, культури здоров'я на рівні ідеального, реального, динамічного, прогностичного уявлення відносно своєї особистості. Порівняння особистістю цих образів створює умови випередженого та мотивованого формування її духовно-ціннісного, здоров'ятворчого ставлення до свого здоров'я;

3) Розвиток духовно-соматичної рефлексії та мотиваційно-духовної інтерпретації відносно результатів особистісно орієнтованого розвитку когнітивних, аксіологічних, практиологічних, духовних, мотиваційних, потребносних компонентів культури здоров'я людини.

Викладені організаційно-педагогічні чинники етапного особистісно-ціннісного впливу означених факторів на розвиток “Я”-концепції здоров'я школярів в повному обсязі були реалізовані нами в процесі формування у учнів такого системного “пізнавально-емоційного утворення” [2, с. 199], як

ціннісне ставлення до свого здоров'я, що має статус особистісно-соціальної та духовно-соматичної цінності людини.

Висновки. Викладені методологічні, теоретичні та науково-практичні доробки нашого дослідження дозволяють стверджувати, що розроблені організаційно-педагогічні умови, технологізація освітньо-виховних, фізкультурно-оздоровчих, духовно-соматичних, духовно-культурологічних процесів особистісно орієнтованого формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я є новим соціально-педагогічним поглядом на інноваційне вирішення проблеми розвитку, збереження та корегування психосоматичного здоров'я підростаючого покоління нашої країни, формування його здоров'ятворчої особистості.

У зв'язку з цим перспектива нашого подальшого дослідження повинна бути реалізована в наступних соціально-педагогічних напрямках:

- Усвідомлення учнями культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності як особистісно-суспільної духовно-соматичної цінності, світоглядної категорії творчого мислення в умовах соціальної самореалізації особистості;
- Особистісно орієнтоване формування культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності учні повинні усвідомлювати як єдиний шлях гармонійного розвитку людини в аспектах її ключових життєвих компетентностей, фахового самовизначення, конкурентоспроможності на ринку праці, духовного розвитку та суспільно-соціальної самореалізації;
- Створення в країні соціокультурної ситуації духовно-ціннісного відношення суспільства до психосоматичного здоров'я, культури здоров'я дітей, підлітків, дорослих, учнів з особливими освітніми потребами.

Література

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 344 с.
3. Горашук В.П. Формування культури здоров'я школярів (Теорія і практика) / В.П.Горашук. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 376с.
4. Григоренко В.Г. Педагогічні технології особистісно орієнтованого формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я: теорія та практика: навч.посіб. / В.Г.Григоренко, Г.В.Григоренко, С.О.Омельченко та ін.; за ред. В.Г.Григоренка, С.О.Омельченко. – Слов'янськ: Вид-во СДПУ, 2010. – 346 с.
5. Модернізація освіти в Україні. – К.: "К.І.С.", 2004. – 32 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.
7. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків: Монографія / С.О.Омельченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 352 с.
8. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; заг.ред. О.М.Пехоти. – К.: Вид-во А.С.К., 2003. – 252 с.

9. Практикум по психологии здоровья / Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб.: Питер, 2005. – 351 с.
10. Тюріна Т.Г. Духовна педагогіка: Витоки, сутність та перспективи розвитку: Монографія / Т.Г.Тюріна. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 276 с.

Ю. Єгорова

*- викладач Горлівського державного педагогічного інституту
іноземних мов*

УДК 37.032:378.141

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано процес розвитку складових громадянськості студентів вищих навчальних закладів і обґрунтовано критерії розвитку громадянськості особистості. Виховання громадянськості у студентів у поліетнічному оточенні розглядається як цілеспрямований процес, що відбувається за спеціально створених умов. Цей процес спрямований на розвиток у студентів громадянської позиції, громадянської ідентифікації, громадянського світогляду. Система критеріїв громадянськості базується на положеннях: про універсальну ідентичність; спрямованості на загальноєвропейські цінності; принципи уведення у самобутні культурні світи; наявності конфлікту між політикою і мораллю. Критеріями розвитку громадянськості є: загальноєвропейські цінності; громадянські почуття; громадянська поведінка; історична пам'ять; традиціоналізм; компетентність у розв'язанні соціальних конфліктів.

Ключові слова: *громадянськість, критерії, особистість, дискурс.*

Ю. Єгорова

*- преподаватель Горловского государственного педагогического
института иностранных языков*

КРИТЕРИИ СФОРМИРОВАННОСТИ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье проанализировано процесс развития составляющих гражданской ответственности студентов высших учебных заведений и обосновано критерии развития гражданской ответственности личности. Система критериев гражданской ответственности базируется на положениях: про универсальную идентичность; направленности на общеевропейские ценности; принципе введения в самобытные культурные миры; наличия конфликта между политикой и моралью. Критериями развития гражданской ответственности являются: общеевропейские ценности; гражданские чувства; гражданское поведение; историческая память; традиционализм; компетентность в разрешении конфликтов.

Ключевые слова: *гражданственность, критерии, личность, дискурс.*

Y. Egorova

teacher of the Gorlovska state pedagogical college of foreign languages

CRITERIA OF CIVILIZATION OF THE PERSON

In article it is analysed процес developments of components of civilization of students educational institutions. It is proved criteria of development of civilization of the person. The system of criteria of civilization is based on positions: about universal identity; orientations on the all-European values; an introduction principle in the original cultural worlds; conflict presence between a policy and morals. Criteria of development of civilization are: the all-European values; civil feelings; civil behavior; historical memory; competence of a resolution of conflicts.

Keywords: *criteria, the person, a discourse.*

Головною метою виховання є формування й розвиток студента як особистості, яка наділена корисними якостями, необхідними їй не тільки для життя в суспільстві, але й для суспільства в цілому. Однією з таких важливих якостей є громадянськість.

Час навчання у вищому навчальному закладі є сенситивним для розвитку складових громадянськості, оскільки:

– в юнацькому віці інтенсивно розвиваються моральні та інтелектуальні сили людини, формується духовний світ, визначаються риси характеру особистості. Д. Фельдштейн зазначає, що “в цьому віці індивід виходить на якісно нову соціальну позицію, у цей час формується його ставлення до себе як до члена суспільства. Отже, від того, як протікає соціальна орієнтація в цей період, залежить, на скільки повно й комплексно будуть сформовані соціальні установки людини” [1, с. 149];

– юнацькому віку притаманне підсилення моральних переконань, свідомості в поведінці, на відміну від поведінки підлітка, яка багато в чому носить імпульсивний характер, диктується безпосередніми спонуканнями, визначається вимогами й вказівками дорослих. Поведінка юнаків у більшій мірі визначається їх моральними уявленнями й поняттями, системою їхніх поглядів на життя. Саме в юнацькому віці формується вміння вибрати правильну лінію поведінки в різних обставинах (І. Кон [2], В. Крутецький [3]);

– новоутворення ранньої юності передбачає розвиток рефлексії, а на її основі самосвідомості, інтенсивне формування моральної сфери особистості, вироблення позиції особистості щодо основних питань, які диктуються соціальною дійсністю, професійним самовизначенням, виробленням і засвоєнням моральних цінностей, соціально-рольової ідентифікації;

– у ранній юності закладаються основи свідомої соціальної поведінки особистості. Бурхливий розвиток самосвідомості студентської молоді позитивно впливає на формування самоповаги, співучасті та інших громадянських якостей. Завдання навчального закладу полягає в тому, щоб

навчити молодь бачити власне “Я” крізь призму суспільного, щоб активна соціальна участь розглядалася як суспільний обов’язок. Це вимагає від педагогічних працівників високої професійної компетентності, педагогічної майстерності, розуміння місії педагога в державотворчих процесах, чітко визначеної громадянської позиції;

– у ранньому юнацькому віці відбувається рефлексія власного життєвого шляху та з’являється потреба в самореалізації, що характеризується усвідомленням юнаками та дівчатами значущості громадянських якостей, розуміння того, що вони (громадянські якості) дають конкретній особистості, наскільки вони є важливими для майбутнього самостійного життя. Разом з тим, як зазначають українські вчені П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька, аналізуючи факти реального життя (безпритульні діти та люди похилого віку; жебрацтво на вулицях; руїни колишніх гігантів індустрії; грошові перекази від батька чи матері, які працюють найманими працівниками у близькому й далекому зарубіжжі, інші негативні соціальні явища), юнаки залишаються далекими від громадянського пафосу.

Таким чином, завдяки процесам соціалізації й планомірного виховного впливу в юнацькому віці можуть сформуватися певні особистісні утворення (самосвідомість, світосприйняття тощо), які виконують регулюючу роль у поведінці й одночасно роль адаптаційних механізмів, забезпечуючи адекватну інтеграцію особистості у соціальний простір. У результаті цього необхідний розгляд особливостей виховного впливу на особистість з метою формування громадянськості у молоді.

У період ранньої юності відбувається рефлексія власного життєвого шляху, з’являється потреба реалізуватися, тобто стати “людиною, яка зробила сама себе”. Справа в тому, що значущість громадянських якостей юнацтво усвідомлює насамперед у контексті того, що ці якості йому дають, наскільки вони цінні для “дорослого” життя. Питання, що стосуються громадянського світогляду, викликають у молодих людей і роздуми, й переживання [4].

У контексті нашого дослідження, виховання громадянськості у студентів у поліетнічному оточенні будемо розглядати як цілеспрямований процес, що відбувається за спеціально створених умов і спрямований на розвиток у студентів громадянської позиції, громадянської ідентифікації, громадянського світогляду.

Процес розвитку складових громадянськості студентів вищих педагогічних закладів має свої особливості – він пов’язаний з гуманітарною професійною спрямованістю підготовки майбутнього спеціаліста і відрізняється від процесу формування громадянськості студентів професійно-технічних коледжів. Процесу формування громадянськості студентів професійно-технічних коледжів присвячена робота С.Зябревої [5] в якій вона обґрунтувала етапи формування

громадянських якостей студентів професійно-технічних коледжів, критерії та показники розвитку громадянськості.

Таблиця 1

Критерії та показники громадянськості студентів професійно-технічних коледжів (автор С.Зябрева)

Критерії громадянськості студентів	Показники громадянськості студентів
Сформованість знань про сутність громадянськості	– орієнтування у змісті понять, категорій, що мають своїм структурно-утворюючим ядром поняття “громадянськість”; – усвідомлення поваги до закону, виявлення поваги до історії, культури України, почуття гордості за Батьківщину; – усвідомлення значущості обраної професії для суспільства
Розвиток громадянських почуттів	– державний оптимізм, гуманність, самоідентифікація з державою – Україною; – повага до національних традицій; – бажання працювати на користь держави, захищати її, толерантне ставлення до чужих думок, ідей, поглядів, людей інших національностей
Громадянська поведінка	– активна громадянська позиція; – участь у позанавчальній діяльності; – виконання громадських доручень, законослухняність, відповідальність, працелюбність, дисциплінованість, ініціативність

С.Зябрева визначаючи критерії припускається методологічної помилки визначаючи критерії різнорівневими поняттями. Так поняття «сформованість» характеризує завершеність процесу на відміну від поняття «розвиток», яке свідчить про незавершеність дії. А отже така неузгодженість у визначенні критеріїв далі призводить до визначення показників, що не мають належного обґрунтування.

В своєму дослідженні ми виходимо з позиції універсальної ідентичності яка вибудовується за рахунок заперечення екзистенційного статусу окремих груп індивідів. Людина виявляється не тільки абстрактною філософською проблемою. На наш погляд криза самовідчуття окремих груп (кольорових, етнічних, релігійних) фактично виявилася кризою ідентичності, розходженнями між нормативним, усталеним у

суспільстві стандартом та самовідчуттям індивіда, тим, що є значимим для його суб'єктивності.

Як свідчать дослідження, в глобалізованому суспільстві ідентичності не є сталими, фіксованими та назавжди даними реальностями. Індивіди можуть вибирати та конструювати свою тотожність з певними спільнотами, способом життя, цінностями. При цьому вони можуть зробити не один, а цілу низку виборів, залежно від доступних колективних ідентичностей. Тому в Україні при розвитку громадянськості особистості як альтернатива панросійській ідентичності має бути запропонована для вибору європейська ідентичність.

Наша система критеріїв громадянськості базується на положеннях: про універсальну ідентичність; спрямованості на загальноєвропейські цінності; принципі уведення у самобутні культурні світи; наявності конфлікту між політикою і мораллю.

Критеріями розвитку громадянськості є: загальноєвропейські цінності; громадянські почуття; громадянська поведінка; історична пам'ять; традиціоналізм; компетентність у розв'язанні соціальних конфліктів.

Обґрунтування критеріїв громадянськості дає нам підстави для розробки системи дій, спрямованих на європеїзацію національного дискурсу та конструювання європейської ідентичності. Це означає, що одним з основних завдань громадянського виховання студентів у поліетнічному середовищі має стати реалізація в Україні політики європейської ідентичності. Ідентифікувати себе з Європою не означає просто знати про неї. Ідентичність має просторові, часові, змістові та ціннісні характеристики. Тому для подолання образу Європи як образу «іншого» має сенс задіяти глибші механізми, які сприятимуть появі в Україні спільних з Європою ідей, цінностей та змістів.

Постає нагальна потреба пошуку ефективних педагогічних умов розвитку складових громадянськості студентів вищих педагогічних навчальних закладів у позанавчальній діяльності.

Література

1. Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. И. Фельдштейн. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 368 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с. : ил.
3. Крутецкий В. А. Очерки психологии старшего школьника / В. А. Крутецкий, Н. С. Лукин. – М. : УчпедГиз, 1963. – 198 с.
4. Поплужний В. Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку / В. Л. Поплужний // Рідна школа. – 1994. – № 11. – С. 33–35.
5. Зябрева С.Е. Виховання громадянськості студентів професійно-технічних коледжів у поза навчальній діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд пед. наук : 13.00.07 “Теорія та методика виховання”. –Л-к. : СНУ ім.. В.Даля, 2010. – 20 с.

Г. Григоренко

- асистент кафедри методики викладання спортивно-педагогічних дисциплін Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 615.02

**СТРУКТУРА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
ЗДОРОВ'ЯТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО
ФОРМУВАННЯ ЇХ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я**

У статті доведено необхідність актуалізації системоутворюючого чинника культури здоров'я учнів, на засадах якого формується їх духовно-ціннісне відношення до особистісного психосоматичного здоров'я.

На думку автора таким чинником має стати психолого-педагогічний супровід здоров'ятворчої діяльності учнів.

Ключові слова: *культура здоров'я, технологія, супровід, структура, розвиток.*

Г. Григоренко

- ассистент кафедры методики преподавания спортивно-педагогических дисциплин Славянского государственного педагогического университета

**СТРУКТУРА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
СОПРОВОЖДЕНИЯ ЗДОРОВЬЕТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
УЧЕНИКОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ
ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ФОРМИРОВАНИЯ ИХ
КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ**

В статье доказана необходимость актуализации системообразующего фактора культуры здоровья учеников, на основе которого формируется их духовно-ценностное отношение к личностному психосоматическому здоровью.

По мнению автора, таким фактором должно стать психолого-педагогическое сопровождение здоровьетворческой деятельности учеников.

Ключевые слова: *культура здоровья, технология, сопровождение, структура, развитие.*

G. Grigorenko

- Assistant, the chair of teaching methods of sportive educational disciplines, Slavyansk State Teachers Training University

**THE STRUCTURE OF PSYCHOLOGY-EDUCATIONAL
ACCOMPANIMENT OF THE HEALTH OF COMPREHENSIVE
SCHOOL PUPILS' CREATIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF
PERSONALITY ORIENTED FORMATION OF THEIR HEALTH
CULTURE**

The author proves the necessity of actualization of system forming factor of pupils' health culture on the basis of which their spiritual values to psychosomatic health of a personality are being formed.

To the author's mind this factor may be psychology-educational accompaniment of the health of pupils' creative activity.

Key worlds: *health culture, system, technology, accompaniment, structure, development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Концепція розвитку, збереження психосоматичного здоров'я молоді та впровадження здорового способу життя, культури здоров'я є основним лейтмотивом освітньої політики в демократичному суспільстві, яка закладає плідне підґрунті для формування фізичних, психічних, духовних, культурологічних, соціальних, світоглядних складників компетентісної моделі особистості, в структурі якої іманентно позиціонується її культура здоров'я [2, 4, 5, 6, 9].

З цієї позиції надзвичайно важливим соціально-педагогічним завданням є розробка ефективних інтерактивних педагогічних технологій, що забезпечують гарантоване досягнення позитивних педагогічних результатів в сфері особистісно орієнтованого формування в учнів культури здоров'я, здорового способу життя, психічного і соматичного їх здоров'я як суспільно-духовної цінності людини, суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідження теорії і практики проективної розробки інтерактивних педагогічних технологій особистісно орієнтованого формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я свідчить [1, 2, 4, 5, 6, 9], що одним із найважливіших психолого-дидактичних чинників їх ефективності є психолого-педагогічний та духовно-соматичний супровід педагогом діяльності учнів [1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10]. У зв'язку з цим подальшого дослідження потребують питання структурування виховних технологій психолого-педагогічного і духовно-соматичного супроводу здоров'я творчої діяльності учнів, які за твердженням О.Василькової, І.Бежа, В.Горащука, В.Григоренка, М.Сократова, Є.Хоулі є потужними педагогічними чинниками вирішення проблеми особистісно орієнтованого формування в учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я як духовно-соматичної і суспільно-соціальної цінності [1, 2, 4, 5, 8, 9, 10], які в умовах сьогодення національної освіти не знайшли достатнього наукового обґрунтування [5, 6, 8, 9].

Формулювання цілей статті. У статті психолого-педагогічний супровід здоров'ятворчої діяльності учнів розглядається з позиції концепції системно-динамічного розвитку особистості [1, 2, 3, 5], згідно з положеннями якої співтворчість, співпраця, взаємодія, взаємодопомога є

конструктогенами здоров'ятворчого її світогляду, культури здоров'я [4, 5]. У зв'язку з цим мета статті полягає у проєктивній розробці та теоретичному обґрунтуванні структури виховних технологій психолого-педагогічного та духовно-соматичного супроводу освітньо-оздоровчої діяльності школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашій роботі інтерактивна (взаємодія) педагогічна технологія супроводу формування у учнів культури здоров'я розглядається як дидактична система управління процесом виховання у них ціннісних орієнтацій, психосоматичного здоров'я, духовно-соматичних цінностей, суспільно-соціальних, світоглядних основ оптимальної життєдіяльності.

Сутність цієї дидактичної системи полягає у діалоговій взаємодії педагога з своїми вихованцями, яка організує та підтримує співтворчість суб'єктів навчально-виховного процесу, в умовах якого формуються когнітивні, аксіологічні, праксіологічні, мотиваційно-потребні, духовні, афективні компоненти культури здоров'я учнів загальноосвітньої школи. У зв'язку з цим виникають різноманітні організаційно-педагогічні ситуації, виховні проблеми, завдання, які потребують постійної оцінки, уваги та ситуативної регламентації діяльності, взаємостосунків, співтворчості, взаєморозуміння суб'єктів цього освітньо-виховного процесу, від рівня реалізації яких залежить ефективність впливу інтерактивної педагогічної технології духовно-соматичного, мотивованого та емоційно збагаченого формування культури здоров'я, здоров'ятворчої компетентності цих учнів.

В нашому дослідженні психолого-педагогічний та духовно-соматичний супровід здоров'ятворчої діяльності учнів, як дидактична система структурувався таким чином, щоб забезпечити ефективне використання інтерактивних методів формування у них когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних, мотиваційно-потребнісних, суспільно-соціальних компонентів культури здоров'я особистості.

Інтерактивні форми здоров'ятворчої діяльності учнів (як модель соціальної практики) включали наступні організаційно-педагогічні інструменти особистісно орієнтованого виховання культури здоров'я людини: ділові ігри; малі групи (діади, тріади, мікро-групи); моделювання; проблемні педагогічні і соціальні ситуації; мозковий штурм; структурно-логічні схеми; колективні доповіді, звіти; командний захист результатів здоров'ятворчої, пізнавально-виховної діяльності; міждисциплінарні зв'язки на рівні інтегрованих програм з загальноосвітніх предметів та фізичного виховання і безпеки життєдіяльності; комп'ютерно-інформаційні технології; різноманітні форми психомоторної, духовно-соматичної, освітньо-виховної співпраці, взаємодопомоги, співтворчості; модульне навчання; етапно-циклічний моніторинг освітніх, оздоровчих, психомоторних, духовно-моральних досягнень учнів; різні форми психолого-педагогічного супроводу діяльності учнів в аспекті виховання

ціннісних орієнтацій, “Я”-концепції здоров’я, духовності, здоров’ятворчого світогляду в сфері особистісно орієнтованого формування культури здоров’я підростаючого покоління.

В процесі нашого дослідження на засадах теорії мотивованого впливу диференційно-інтегральних оптимумів педагогічних чинників на духовно-соматичний розвиток людини (В.Григоренко, 1993) ми визначили організаційно-педагогічні аспекти цільового та гарантованого досягнення наступних результатів психолого-педагогічного та духовно-соматичного супроводу здоров’ятворчої діяльності учнів, які дозволяють:

- Оптимізувати психолого-педагогічні умови творчої діяльності учнів за рахунок ампліфікації параметрів позитивного психолого-емоційного “клімату” та “суб’єкт ↔ суб’єктних” взаємодій в класі, малій групі, в освітньо-виховному та фізкультурно-оздоровчому середовищі школи;

- Реалізувати інноваційну діяльність педагога в аспекті інтенсифікації виховання та удосконалення у учнів таких здоров’ярозвиваючих ціннісних орієнтацій особистості, як: самоорганізованість, самоактуалізація, працьовитість, адекватна самооцінка, духовно-соматична рефлексія, когнітивна мотивація, мотиваційна інтерпретація, мотивація досягнень, наполегливість, працьовитість, взаємодопомога, здоров’ятворча самореалізація;

- Ефективно реалізувати вчителем професійні функції педагога-фасилітатора, що забезпечують в процесі освітньо-виховної, фізкультурно-оздоровчої, здоров’ятворчої діяльності учнів формування таких складових їх характеру, як: впевненості у своїх психомоторних, інтелектуальних та духовних можливостях; адекватної самооцінки; комфортного психоемоційного стану; радості і задоволення від спілкування та своєї діяльності; усвідомленої конкурентоспроможності; знань і умінь особистісної психоемоційної саморегуляції та нервово-м’язової релаксації; загартування тіла, здорового способу життя; мотивації досягнення, “Я”-концепції здоров’я (ціннісний аспект здоров’я), позитивної “Я”-концепції особистості кожного учня;

- На оптимальному рівні реалізувати педагогічні механізми управління впливу педагогічних технологій, освітньо-виховного та фізкультурно-оздоровчого середовища школи в аспекті індивідуалізованого формування у учнів психосоматичного здоров’я, здорового способу життя, культури здоров’я (планування; організація; контроль; оцінка, регулювання, корегування та стимулювання життєвого циклу інтерактивних педагогічних технологій означеного спрямування);

У відповідності до технологічних аспектів структури психолого-педагогічного та духовно-соматичного супроводу здоров’ятворчої діяльності учнів як основного організаційно-дидактичного чинника позитивного психоемоційного середовища малої групи ми визначили

низку суттєвих професійних вимог до особистості педагога, основними із яких ми вважаємо наступні:

- Педагог протягом всього здоров'ятворчого заняття повинен щиро та відверто допомагати учням як партнер в умовах освітньо-виховного та фізкультурно-оздоровчого процесу, у формуванні та таксономії навчально-виховних цілей, завдань, установок, ціннісних орієнтацій формування культури здоров'я;

- Постійно мати добрий стан психосоматичного здоров'я, психоемоційний настрій, демонструвати відверту зацікавленість в успішній діяльності та результатах своїх вихованців, прагнути до емпатії і творчої професійно-педагогічної самореалізації;

- Педагог повинен добре знати індивідуальні особливості своїх вихованців, відверто і адекватно виявляти свої почуття, бути для них джерелом різноманітних знань, ціннісних орієнтацій, стимулів, навичок і умінь здорового способу життя, здоров'ятворчої компетентності, демонструвати відмінну психосоматичну форму, високий рівень особистісної культури здоров'я та здоровий стиль свого життя;

- Педагог на кожному здоров'ятворчому занятті повинен постійно демонструвати відверту повагу до учнів як до неповторної, обдарованої, здоров'ятворчої, духовно багатой з чудовим майбутнім особистості нашої країни;

- Педагог в процесі діалогово-комунікативної форми спілкування та взаємодії з своїми вихованцями повинен повністю відмовитися від таких негативних звернень до них, як: “Не запитуй, а виконуй, роби, дій”, “Менше розмовляй, а більше роби”, “Я тебе покараю”, “Ти незграбний та лінивий”, “Ти слабкий та хворобливий”, “На тебе не можна покластися”, “Де твій розум та кмітливість?”, “Ти майже безнадійний”, “Ти боягуз”, “Ти що, свою спритність залишив вдома?”, “Твій товариш здатен це виконати, а ти ні”, “Це твій обов'язок”, “Робиш, робиш, а діла не має”, “Гірше як ти, навіть людина похилого віку не діє”, “Ти зобов'язаний це виконувати”, “Ти не козак”, “До тебе довго доходить” і таке інше, а більш часто використовувати такі форми спонукального акцентування, як: “Ти здібний”, “Ти дієш як майстер”, “Твої дії майже музика”, “Ти дійсно козак”, “Молодець”, “Спробуй, це тобі буде на користь”, “Працюй і ти будеш героєм”, “Твоя працьовитість зробить тебе здоровим і могутнім”, “Твоя наполегливість рідна сестра успіху”, “Молодець, ти доб'єшся успіху”, “Я тобою пишаюсь”, “Я з тобою пішов би в розвідку”, “Я мушу побачити, як добре я тебе навчив і виховав”, “Я повинен знати, що тіло твоє добре загартоване”, “Твоя культура здоров'я – це складова культури здоров'я нації”, “Україна пишається тобою”, “Ти дійсно козацького роду”, “Ти такий наполегливий і працьовитий, що дійсно козацького роду не буде переводу” і таке інше.

Реалізація викладених організаційно-дидактичних ознак свідчить, що психолого-педагогічний супровід діяльності учнів в освітньо-виховних умовах особистісно орієнтованого формування культури здоров'я є потужним організаційно-дидактичним чинником ефектної реалізації “суб’єкт” ↔ “суб’єктної” структури цього соціально-педагогічного процесу, яка знайшла повне відображення в експериментальній освітньо-оздоровчій технології “Концепт”.

У структурному аспекті означена інтерактивна педагогічна технологія включала наступні атрибути її змістовних параметрів: образно-сутнісну назву; мету її функціонування, тему освітньо-виховної, фізкультурно-оздоровчої та культурологічної діяльності учнів і педагога; мету вивчення цієї теми; підсистему вправ-завдань (з визначеною метою кожного із них); хід виконання вправ-завдань, що включає регламент діяльності учнів та педагогів, педагогічний інструментарій, методи психолого-педагогічної підтримки та супроводу здоров’ятворчої діяльності учнів, форми контролю та оцінки діяльності учнів, інтерактивні форми організації педагогічного процесу формування у учнів загальноосвітньої школи культури здоров'я.

Експериментальну особистісно орієнтовану педагогічну технологію формування у учнів культури здоров'я ми назвали “**Концепт**” як відображення загальної ідеї, науково-технологічного образу, здоров’ятворчої сутності функціонування цієї дидактичної системи в освітньо-виховному середовищі загальноосвітньої школи, на рівні міждисциплінарних зв’язків, поєднання урочних та позакласних форм здоров’ятворчої діяльності школярів.

Тема впливу педагогічної технології “Концепт” визначалася як “Ціннісні орієнтації формування особистісно-орієнтованої культури здоров'я учнів як соціально-суспільний та духовно-соматичний їх вибір”.

Мета розробки та практичного використання педагогічної технології (системоутворюючий чинник) “**Концепт**” полягала у деференційно-мотивованому розвитку когнітивних, аксіологічних, праксіологічних, духовно-соматичних, мотиваційно-потребносних та афективних компонентів навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої, духовної, культурологічної діяльності учнів з наступною їх інтеграцією в систему індивідуальної культури здоров'я школярів як особистісно-соціальної, духовно соматичної цінності людини.

1. Вправа-завдання. “Мета обумовлює результат”.

Мета: сформувати у учнів здібність до здоров’ятворчого цілеутворення в сфері виховання окремих та системних аспектів їх культури здоров'я.

Хід вправи-завдання.

Учні розділяються на мікро-групи (4 – 5 осіб), кожна із яких отримає від педагога (на паперовому або комп’ютерному носії) тему її розробки.

Вірогідність тем (вправи-завдання) може бути наступною: ”актуальність цілепокладання в здоров’ятворчій діяльності особистості”, “актуальність цілей формування духовно-соматичного здоров’я і перспектив на майбутнє”, “сутність цілей формування культури здоров’я та духовного і здоров’ятворчого самовизначення”, “формування ціннісних орієнтацій – домінуючий напрямок цілеспрямованого виховання культури здоров’я”, “мета діяльності обумовлює доцільний здоров’ятворчий результат” і таке інше.

Педагог при цьому створює позитивний клімат “суб’єкт ↔ суб’єктних” взаємодій учасників педагогічного процесу, акцентує увагу учнів на інтеріоризаційне сприйняття мети педагогічної технології та вправ-завдань. Він оперативно окреслює межі визначення цілей формування культури здоров’я, здоров’ятворчої діяльності особистості, рекомендує певні стилістичні форми їх письмового визначення.

Розподіл теми роботи мікро-груп реалізується педагогом таким чином, щоб здоров’ятворча діяльність учнів охоплювала максимальний рівень індивідуальних аспектів формування культури здоров’я особистості на рівні її цілеутворюючої діяльності.

У процесі виконання цієї вправи-завдання педагог актуалізує базові знання, схвалює, позитивно оцінює, підтримує творчі намагання учнів, їх здоров’ятворчий досвід, підкреслює наявність у них здібностей, працьовитості і прагнення до здоров’ятворчої самореалізації.

Учні на рівні мікро-груп класу у відповідності до змісту теми їх роботи формують здоров’ятворчі цілі, обговорюють їх зміст і визначають учня для їх презентації. Звіт кожної мікро-групи оцінює експертна група із учнів, що мають високий рівень сформованості культури здоров’я, фізкультурно-оздоровчих та спортивних досягнень.

Педагог організує звіти мікро-груп таким чином, щоб учні класу, засвоїли максимальну кількість відповідно існуючих цілей формування особистісно орієнтованої культури здоров’я людини.

Підсумок діяльності учнів здійснюється за 12 бальною шкалою оцінок на рівні узагальнення “ціль діяльності завжди обумовлює якість її результату”.

2. Вправа-завдання. “Психосоматичне здоров’я, здоровий спосіб життя, духовні орієнтації базові складові культури здоров’я особистості”.

Мета: сформувані у учнів знання таких понять як: “здоров’я”, “здоровий спосіб життя”, “культура здоров’я” “загартування тіла”, “шкідливі звички”, “раціональне харчування”, “режим навчальної діяльності”, “духовні орієнтації особистості”, “морально-вольові якості особистості”, “самовиховання”, “самоосвіта”, “самоактуалізація”, “здоров’ятворча компетентність” і таке інше.

Хід вправи-завдання.

Педагог для кожної мікро-групи у відповідності до мети вправи-завдання формулює його зміст на паперовому або комп'ютерному носії, в якому він оперативно окреслює стилістичні вимоги до його виконання в умовах позитивного психоемоційного клімату інтерактивного заняття. “Суб’єкт ↔ суб’єктні” взаємовідносини реалізується на рівні систем типу “учень ↔ учень”, “учень ↔ педагог”, “учень ↔ мікро-група”, “педагог ↔ мікро-група”, які забезпечують в процесі інтерактивного заняття зворотній зв’язок та оптимальні умови партнеродомінантності, підтримки та супроводу діяльності учнів (схвалення, позитивні оцінки, підбадьорення, індивідуальний підхід, демонстрація педагогом зацікавленості у позитивних результатах учня, стимулювання мотивації досягнень і таке інше).

Учні колективно обговорюють та формують основні положення, приклади та висновки своєї роботи при цьому педагог акцентує їх увагу на необхідності спиратися на концепт духовної домінантності в процесі формування культури здоров’я особистості, пов’язувати (аргументувати) формування психосоматичного здоров’я, здорового способу життя, культури здоров’я людини з системою її ціннісних орієнтацій та духовного розвитку.

Лідери мікро-груп публічно доповідають (у стислій формі) результати колективної роботи, а інші учні цієї групи виконують функції співдоповідачів, консультантів для учнів інших мікро-груп, оцінювання результатів навчально-виховної діяльності (разом з експертною групою), обмінюються інформацією, враженнями.

У процесі виконання учнями цієї роботи педагог постійно наголошує та акцентує їх увагу на тому, що означені поняття є актуальними категоріями їх здоров’ятворчого мислення і світогляду в процесі формування загальної культури та культури здоров’я особистості.

Викладені технологічні аспекти роботи учнів і педагога створюють умови для системного сприйняття та усвідомлення комплементарного взаємозв’язку духовних, соматичних, культурологічних, соціально-суспільних і особистісних чинників формування культури здоров’я людини, її здоров’ятворчої компетентності.

Корегування та підтримка якості здоров’ятворчої діяльності учнів здійснюється на позитивному психоемоційному та ситуативному оперативно-діалогічному рівні спілкування учнів і педагога.

Підсумок виконання цієї вправи-завдання досягається у формі оцінно-контрольної діяльності експертної групи, педагога та самооцінки учнями мікро-груп, які формують у учнів саногенне мислення, переконання, що культура здоров’я є духовно-соматичною та суспільно-соціальною цінністю особистості, яка потребує здоров’ятворчого відношення до нього.

Висновки з даного дослідження і перспективи його подальшої реалізації. Експериментальне впровадження означеної інтерактивної педагогічної технології в освітньо-виховне, фізкультурно-оздоровче та

духовно-культурологічне середовище загальноосвітньої школи (учні старшої підліткової вікової групи загальноосвітньої школи) показало досить високий рівень її ефективності з ознаками інноваційності: 15,9 % учнів експериментальної групи мали високий рівень сформованості культури здоров'я (КГ – 2,4 %), 48,6 % їх мали достатній рівень (КГ – 12,9 %), 26,1 % цих учнів було віднесено до середнього рівня (КГ – 24,9 %), і тільки 9,4 % учнів експериментальної групи мали низький рівень культури здоров'я (КГ – 60,5 %), що свідчить відносно доцільності та перспективи цього дослідження.

Перспективу нашого подальшого дослідження ми вбачаємо в необхідності розробки таких принципових питань цієї проблеми як:

1) реалізація духовної домінантності в процесі розробки та впровадження педагогічних технологій формування культури здоров'я людини;

2) удосконалення структури освітньо-виховного, фізкультурно-оздоровчого та культурологічного інтерактивного середовища школи на рівні організації навчального закладу “розвитку, збереження і удосконалення здоров'я” учнів.

Література

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Бех. – К.: Лебідь, 2003. – 344 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С.Выготский. – М.: Педагогика, 2005. – 260 с.
4. Горащук В.П. Формування культури здоров'я школярів (Теорія і практика) / В.П.Горащук. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 376с.
5. Григоренко В.Г. Професійно-педагогічна мотивація та технологія її формування: Монографія / В.Г.Григоренко. – Одеса: Видавництво ПУДПУ імені К.Ушинського, 2003. – 162 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.
7. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; заг.ред. О.М.Пехоти. – К.: Вид-во А.С.К., 2003. – 252 с.
8. Реализация оздоровительной функции образования: проблемы теории и практики / Под ред. О.И.Васильковой, Г.Е.Челах. – Донецк: Каштан, 2008. – 168 с.
9. Современные технологии сохранения и укрепления здоровья детей: Учеб.пособие / Под общ.ред. Н.В.Сокоратова. – М.: ТЦ Сфера, 2005.- 224 с.
10. Хоулі Є.Г. Руководство інструктора оздоровчого фітнесу / Є.Г.Хоулі, Б.Д.Френка. – К.: Олімпійська література, 2004. – 375 с.

О. Загребельна

- аспірант кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету, директор навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Костянтинівської міської ради Донецької області

З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються основні підходи до організації роботи класного керівника сучасної школи. Автор акцентує увагу на тому, що одним з основних напрямів діяльності класного керівника є нетрадиційні форми роботи з батьками.

Ключові слова: класний керівник, діяльність класного керівника, функції роботи, нетрадиційні форми роботи з батьками.

Е. Загребельная

– аспірант кафедри педагогіки Славянського державного педагогічного університету, директор учебно-воспитательного комплекса "Общеобразовательная школа I-III ступеней - дошкольное учебное заведение" Константиновского городского совета Донецкой области.

ИЗ ОПЫТА ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

В статье рассматриваются основные подходы к организации работы классного руководителя современной школы. Автор акцентирует внимание на том, что одним из основных направлений деятельности классного руководителя есть нетрадиционные формы работы с родителями.

Ключевые слова: классный руководитель, деятельность классного руководителя, функции работы, нетрадиционные формы работы с родителями.

Е. Zagrebelnaja

- The post-graduate student of chair of pedagogics of Slavyansk state pedagogical university, the director of a teaching and educational complex "Comprehensive school I - III steps - preschool educational institution" Konstantinovskiy of city council of Donetsk region

FROM EXPERIENCE OF THE ORGANIZATION OF WORK OF THE CLASS TEACHER OF MODERN SCHOOL

In article the basic approaches to the organization of work of the class teacher of modern school are considered. The author focuses attention that nonconventional forms of work with parents are one of the basic lines of activity of the class teacher.

Keywords: the class teacher, activity of the class teacher, work function, nonconventional forms of work with parents.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковим чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку держави все складніше стає виховувати особу гідну суспільства. Нова епоха несе за собою нову ментальність, яка вимагає у вчителя інноваційних підходів у вихованні, знання сучасних методик і форм виховної роботи з учнями. В умовах економічної кризи професія вчителя стає менш популярною, середній вік учителів загальноосвітніх шкіл становить 45–50 років, цим пояснюється застосування в навчанні та вихованні старих методик.

Розбудова Української держави на демократичних і гуманістичних засадах вимагає вдосконалення системи виховання молоді. Найактуальнішою проблемою сьогодення стає проблема пошуку нових умов організації діяльності класного керівника для ефективної роботи в сфері виховання школярів.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що над проблемою організації роботи класного керівника працювали провідні науковці. Роль діяльності педагога-вихователя, класного керівника вивчали (А.Макаренко та В.Сухомлинський); питання проблеми змісту, методів, форм організації виховної роботи (М.Болдирев, В.Оржеховська, М.Рожков); роботу з батьками вихованців (І.Дружиніна, Р.Капралова, Н.Петров); основами індивідуального підходу до особистості школяра займалися (С.Карпенчук, М.Красовицький, М.Сметанський); питанням організації класного колективу, розвитку самоврядування (А.Макаренко, Г.Щукіна, М.Ярмаченко); основні вимоги до знань і вмінь класного керівника, розглядали проблеми професійної та психолого-педагогічної компетентності вчителів (Ю.Алферова, Т.Браже, С.Бреус, В.Воронова, О.Дубасенюк, В.Кричевський, М.Лук'янова, А.Маркова, Є.Смірнова, В.Сластьонін, Л.Спірін, Г.Сухобська); зміст діяльності класного керівника сучасної школи, визначення його функцій, підходів до формування особистості, теоретично обґрунтовано у наукових дослідженнях (І.Бех, О.Газман, Б.Кобзар, В.Киричук, В.Оржеховської, О.Пилипенко, А.Розберх, Г.Селевко).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). визначити основні підходи до організації діяльності класного керівника сучасної школи.

Викладання основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Практична робота

загальноосвітніх навчальних закладів свідчить про те, що класному керівнику відводиться провідна роль у формуванні особистості учня, вихованні всебічно розвиненого школяра. Проводячи аналіз діяльності класного керівника, ми визначили, що він здійснює комплексний підхід у виховній роботі з учнями. Його найголовнішою роллю є організація, стимулювання та координація всіх виховних впливів у класі.

Діяльність класного керівника є основним механізмом реалізації індивідуального підходу до учнів. Орієнтуючись на це, можна сказати, що класний керівник виконує наступні завдання:

- сприяє створенню умов, що допомагають йому в індивідуальному розвитку та моральному формуванні особистості, фіксує відхилення у розвитку та поведінці учня, вносить корективи в систему його виховання;
- вивчає особистість школяра;
- влаштовує сприятливий морально-психологічний клімат у класі;
- координує діяльність вчителів-предметників;
- піклується про безпеку життя та здоров'я учнів;
- організовує співпрацю з гуртками та секціями;
- працює в тісному контакті з батьками;
- проводить диференційну, індивідуальну роботу щодо корекції родинного виховання, надає методичні рекомендації батькам;
- розробляє та поповнює портфоліо класного керівника, користуючись веденням відповідної документації.

Важливим чинником активізації такої взаємодії являється формування компетентної особистості здатної до ініціативної соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві. Серед основних функцій, що визначають зміст роботи класного керівника, на наш погляд, є:

- аналітико-прогностична;
- комунікативна;
- корекційна;
- профілактична;
- організаційно-координуюча;
- охоронно-захисна.

У сучасних умовах розвитку загальноосвітньої школи діяльність класного керівника розглядається як «сфера відповідальності за процес соціалізації, виховання школярів». Безперечно, відповідальність класного керівника охоплює різні сторони життєдіяльності учнів та може відображена в інваріативному та варіативному компонентах. Розглянемо більш детально кожний з них.

Інваріативний компонент діяльності класного керівника включає такі сфери діяльності:

- забезпечення життя і здоров'я учнів;

– забезпечення позитивних міжособистісних відносин між учнями і учнем та вчителем.

- формування соціальної компетентності учнів;
- допомога при засвоєнні загальноосвітніх програм.

У *варіативному компоненті* зміст діяльності встановлюється безпосередньо класним керівником та складається з:

- визначення зон ризику для учнів класу;
- планування профілактичної діяльності;
- визначення мети виховання учнів з урахуванням вікових здібностей;
- планування роботи з класом.

Психолого-педагогічні дослідження в області організації діяльності класного керівника стверджують, що ефективність та якість виховної роботи залежить від її системності, підвищення кваліфікації. На базі цього можна зробити такий висновок, щоб гарно виховати учня, класний керівник повинен постійно займатися самоосвітою, рухатися уперед до вершин педагогічної майстерності.

Власний досвід роботи класним керівником протягом семи років дає право сказати, що основними розділами діяльності є:

- вивчення класу;
- організація та виховання класного колективу;
- підвищення якості знань;
- організація позаурочної роботи;
- координація виховної діяльності вчителів.

Але найскладнішою та найважливішою завжди була робота з батьками. Педагогічно грамотний класний керівник почне свою діяльність саме з цього. Вивчаючи кожну родину, родинні стосунки, мікроклімат та відносини, йому легше буде працювати з дітьми. Залучитися підтримкою батьків у процесі навчання та виховання – дуже складна задача, особливо зараз, в умовах ментальності сьогодення. Вивчення цього напрямку у роботі класного керівника приділяється багато уваги провідними педагогами та психологами. Але враховуючи вікові, демографічні, психологічні зміни суспільства актуальними стають нетрадиційні форми роботи з батьками:

- тематичні консультації;
- батьківські читання, лекторії;
- батьківські вечори, зустрічі;
- тренінги, ринги;
- тематичні заходи, які проводять батьки;
- ведення зошита спілкування.

Для проведення *тематичних консультацій*, батьки повинні бути впевненими, що проблема, яка стосується безпосередньо їх, потребує

негайного сумісного вирішення. Батьки запрошуються для участі в тематичній консультації за допомогою спеціальних запрошень. Найчастішими гостями такої конференції стануть: психолог, соціальний педагог, представник правоохоронних органів. Протягом такого заходу батьки отримають рекомендації щодо проблеми, яка більш за все їх хвилює.

Наведемо приклад приблизних тем для консультацій:

1. Покарання дітей. Яке воно?
2. Одна дитина в сім'ї. (рекомендації щодо виховання такої дитини).
3. Талановита дитина в сім'ї
4. Проблема спілкування між трьома поколіннями в родині.

Корисною формою співпраці є *батьківські читання*. Ця форма роботи дає можливість не тільки слухати лекції педагогів, психологів, але й особисто вивчати літературу за проблемою, обговорювати її. Батьківські читання треба організовувати наступним чином: на перших зборах батьки вирішують, які питання вони будуть розглядати, вчитель опрацьовує інформацію, аналізує її. До цієї роботи рекомендовано залучати шкільного бібліотекаря, який допоможе підібрати відповідну літературу з конкретного питання, рекомендує її батькам для обговорення. На батьківських читаннях слід розглядати й обговорювати актуальні питання сьогодення, якої:

- народженням дитини, його перші успіхи, проблеми;
- стосунки з батьками, друзями;
- знання власного світу дитини, його оточення, хто в його житті найголовніша людина.

Під час спілкування батьки можуть поділитися власним досвідом у вихованні. Аналогом батьківських читань стають батьківські вечори та зустрічі, які допомагають розглянути проблеми у вихованні дитини більш спокійно та розсудливо.

Найактивнішою формою роботи з батьками, які хочуть змінити свої стосунки з дитиною на більш довірливі, є *тренінги*. Вони проводяться психологом з групою батьків протягом місяця. Такі заняття дають можливість стати самому дитиною, повернутися в його світ, пережити емоційно дитячі враження за допомогою тренінгових завдань «Мій казковий світ», «Я дитина», «Мої батьки», «Улюблена іграшка» та інші. У батьківських тренінгах беруть участь як мати так і батько учня, від цього ефективність тренінгу тільки зросте. На наш погляд, до участі у тренінгу треба залучати й учнів, для того щоб психолог зміг надати класному керівнику рекомендації щодо організації взаємодії з кожною дитиною та її родиною.

Однією з дискусійних форм спілкування батьків та формування батьківського колективу є *ринги*, які готуються у вигляді відповідей на питання з педагогічної проблеми. Ефективним буде, коли батьки самі

обирають питання. Відповідь, на які повинні надати дві сім'ї, останні учасники аналізують, задають питання, обговорюють їх та виступають у підтримку будь-якої сторони.

Вводячи в практику ці форми роботи, ми виявили, що батьки віддають перевагу нетрадиційним читанням, тренінгам та рингам. Однак, якби не була організована робота класного керівника, мета повинна бути одна – зробити дитину особистістю, надати йому стільки уваги, щоб вона не вважала себе непотрібною, нецікавою людиною.

Гарне знання учнів допоможе усунути недоліки в поведінці.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок, слід зазначити, що організація роботи класного керівника – це найактуальніша проблема сучасної школи, яка потребує подальшого вирішення та досконалого вивчення на кожному етапі. У даній статті ми розглянули лише деякі основні форми роботи класного керівника. Акцентували увагу на роботі з батьками та віддали перевагу нетрадиційним формам роботи в сучасній школі.

Література

1. Кизенко В.І., Мальований Ю.І., Соф'янц Е.М. Шкільний освітній компонент: сутність, функції, реалізація. – Донецьк: ТОВ "КІПІС", 1999. – С. 71-74.
2. Кірдан О.Л. Організація роботи класного керівника: Навчально-методичний посібник. – К.: Науковий світ, 2002. – 123 с.
3. Коваль Е.В. Особенности деятельности классного руководителя в воспитании гуманного творчества детей // Педагогика і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць/ Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. - Вип.15. - Київ-Запоріжжя, 1999. - С.93-97.
4. Шквир О.Л. Методика роботи класного керівника: Навчальний посібник для вчителів початкової школи, студентів і викладачів факультетів підготовки майбутніх учителів початкових класів вищих педагогічних навчальних закладів / За ред. докт. пед. наук О.А.Дубасенюк. –Хмельницький: ХГП, 2002. – 134 с. (Рекомендований Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів).

О. Коркішко

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 373.035.6

ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У РОБОТУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – інтернаціональному вихованню учнівської молоді. Розглянуто основні положення та подано практичні рекомендації щодо проведення диспуту як

однієї з форм виховної роботи, що сприятиме інтернаціональному вихованню в закладах освіти. Визначено її мету, завдання, орієнтований зміст.

Ключові слова: інтернаціональне виховання, учнівська молодь, форми виховної роботи, диспут.

Е. Коркишко

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Славянского государственного педагогического университета

ВНЕДРЕНИЕ ИДЕЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В РАБОТУ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

Статья посвящена актуальной проблеме современности – интернациональному воспитанию молодежи. Рассмотрены основные положения и поданы практические рекомендации относительно проведения диспута как одной из форм воспитательной работы, которая будет способствовать интернациональному воспитанию в образовательных учреждениях. Определены его цель, задание, примерное содержание.

Ключевые слова: интернациональное воспитание, ученическая молодежь, формы воспитательной работы, диспут.

Е. Korkishko

– Associate Professor of Educational Sciences an Associate Professor of the department of Pedagogics of Slovjans'k State Pedagogical University

INTRODUCING THE IDEAS OF INTERNATIONAL UPBRINGING INTO THE FUNCTIONING OF MODERN SCHOOL.

The article is devoted to the actual problem of modern life – the international upbringing of youth. The main provisions are considered, some practical recommendations concerning the conducting of disputes as one of the forms of educational work in the educational establishments, are given. The aim, task and approximate content of a dispute are also defined.

Key words: international upbringing, studying youth, forms of educational work, dispute.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Питання щодо відношення до радянського періоду в історії нашої Батьківщини є надзвичайно актуальним, оскільки потреба в подоланні кризових, застійних явищ нашого суспільства загострила завдання критичного переосмислення минулого досвіду. Проте, як справедливо зауважив В.Караковський, треба відмовитися від «прокурорського» розгляду минулого. Його треба вивчати, щоб не повторити грубих помилок [2].

Повністю погоджуючись з думкою педагога, вважаємо, що неправомірно й не історично руйнувати спадкоємність інтернаціональних почуттів сучасного суспільства з попередніми поколіннями, які всупереч всім деформаціям колишнього суспільного устрою вірно служили своїй Вітчизні, приносили численні жертви, самовіддано працювали нехтуючи

особистими інтересами. Отже, не заперечення, а критичне відношення з метою вдосконалення суспільства відрізняє сьогодні ціннісні орієнтири інтернаціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Здійснюючи історико-педагогічний підхід щодо дослідження проблеми інтернаціонального виховання, ми спиралися на роботи з історії школи та педагогічної думки І.Каїрова, М.Колмакової, Т.Корнейчик, Ф.Корольова, З.Равкіна, М.Шабасової та ін. При цьому було взято до уваги виводи філософа Е.Ільєнкова про необхідність вивчення минулого і його ілюзій не тільки з боку його плюсів, але і з боку нерозривно пов'язаних з ними мінусів, досліджувати минуле, не ідеалізуючи його.

Проблеми інтернаціонального виховання в своїх працях розглядали радянські педагоги Н.Крупська, А.Луначарський, А.Макаренко, М.Покровський, В.Сухомлинський та інші. Стоячи на марксистських позиціях вони висловлювали ідею формування нової людини – хазяїна і творця соціалістичного життя.

Дослідженню даної проблеми приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам, як інтернаціональне виховання школярів у позакласній роботі (В.Гриньова, Н.Можаєва, Л.Попова, А.Троцько та ін.); туризм як чинник патріотичного та інтернаціонального виховання радянської молоді (В.Федорченко, Т.Дьорова та ін.); підготовка студентів педагогічного вузу до інтернаціонального виховання школярів (Л.Бушева).

Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності (О.Асмолов, Л.Вишневіська, Е.Койкова, А.Коржуєв, В.Лекторський, В.Попков, О.Соколова); регулюванню відносин людей різних національностей (Б.Ананьєв, В.Виготський, П.Гальперін, О.Леонт'єв); різним аспектам формування етнічної ідентичності і культури міжнародних відносин (В.Заслуженюк, А.Здравомислов, О.Романова, Є.Степанов, Н.Харькова).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета полягає у розкритті особливостей організації інтернаціонального виховання, визначенні його значення та ефективності для виховної роботи сучасної загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Велика радянська енциклопедія визначає інтернаціональне виховання – як цілеспрямоване, систематичне, планомірне формування у радянських людей марксистсько-ленінського інтернаціоналістського світогляду, виховання їх у дусі солідарності з трудящими країн соціалістичної співдружності [1].

Інтернаціоналізм (від лат. *inter* — між + *natio* — народ) передбачає поважне ставлення до інших народів, їх історії, культури, традицій, мови, прагнення до взаємодопомоги.

Інтернаціональне виховання здійснюється в процесі всієї життєдіяльності особистості в сім'ї, дошкільних, шкільних та професійних навчально-виховних закладах, у процесі безпосередньої участі людини в стосунках з представниками інших націй. Велика роль у вихованні почуття інтернаціоналізму належить літературі та засобам масової інформації. Знання історії, культури, звичаїв і побуту інших народів сприяє формуванню моральної культури взагалі і культури інтернаціональних почуттів зокрема. Це особливо суттєво, коли український народ вибудовує демократичну державу, громадянами якої є представники багатьох національностей.

Інтернаціональне виховання полягає у: прищепленні поваги до громадян інших держав, представників інших рас і націй, вихованні поваги до їх віросповідання, історії, мови, культури, традицій і звичаїв, вихованні шанобливого і бережливого ставлення до їх національних багатств; розвитку вмінь і навичок ефективної взаємодії з представниками різних культур; створенні умов для інтеграції учнівської молоді в культури інших народів; формуванні свідомого ставлення до проблем євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції України; оволодінні навичками встановлення та підтримання міжетнічних зв'язків тощо.

Інтернаціональному вихованню учнівської молоді сприяють: зустрічі з воїнами-інтернаціоналістами та матерями загиблих у Афганістані; зустрічі з представниками громад національних меншин, іноземних делегацій; участь у проведенні Дня Європи в Україні; класні години, бесіди, конференції тощо.

Мета інтернаціонального виховання полягає в тому, щоб поширити знання з історії народів світу, їхніх звичаїв і традицій, виховувати поважне ставлення до культури, мови, вірувань, прагнення до поважного спілкування та взаємодопомоги тощо.

Серед різноманітних форм роботи з інтернаціонального виховання виділяють: масові (вечори, конференції, зустрічі з видатними людьми, туризм, фестивалі, виставки); групові (гуртки, екскурсії, походи, виховні години); індивідуальні (читання, бесіди, колекціонування тощо).

Для організації виховної роботи застосовують такі методи: роз'яснювально-ілюстративні (бесіди, розповіді, повідомлення, зустрічі, тематичні конференції тощо); дослідно-пошукові (експедиції, екскурсії, вивчення історичних джерел).

Вибір інформації, щодо організації інтернаціонального виховання, вимагає дотримання загально-дидактичних критеріїв: необхідність створення цілісного уявлення учнів про предмет повідомлення; наступність в ознайомленні учнів із елементами знань про традиції, свята,

мову, культуру; доступність інформації для школярів, її практична спрямованість; цікавість та емоційна насиченість.

Розглянемо докладніше одну з форм виховної роботи, яка сприятиме інтернаціональному вихованню учнівської молоді – диспут.

Диспут – суперечка, в ході якої з'ясовуються питання, стикаються думки. Це – цікава форма інтернаціонального виховання молоді.

Мета диспуту: в результаті суперечки прийти до вірного розуміння пропонованого питання. У дружній суперечці учні можуть переконатися в правильності або помилковості своїх переконань, знатися на складних питаннях, перевірити свої думки і погляди, утвердиться в своїй думці або відмовитися від неї. Диспут учить мислити, допомагає оволодівати культурою мови, виховує активність й ініціативу. Виховує поважливе ставлення до оточуючих.

Враховуючи те положення, що диспут – це суперечка, формулювання його теми повинно вже викликати різні думки, містити в собі питання, які вимагають обговорення. Наприклад: «Громадський обов'язок. Як ти його розумієш?», «Що таке дружба? Як треба відноситися до друзів?», «Національність. Націоналізм...» тощо.

Розглянемо методику підготовки та проведення диспуту. В процесі підготовки до нього необхідно:

1. За допомогою учнів (бесіди, анкетування, ситуації, які склалася в класі) вибрати тему диспуту.

2. Підготувати питання для обговорення, підібрати літературні джерела, відвідати спектаклі, кінофільми, музей з тематики диспуту. Можна рекомендувати і конкурс творів учнів.

Правила диспуту наступні: виступ в ході диспуту має бути аргументованим, логічним, доказовим; у спорі необхідна щирість, не можна спотворювати думки і слова товаришів; виступаючи, потрібно укластися в 3-5 хвилин.

Успіх диспуту багато в чому залежить від ведучого. Він повинен користуватися повагою в колективі, бути доброзичливим, володіти відчуттям гумору, говорити просто і виразно.

Роль вчителя полягає в допомозі при підготовці і проведенні диспуту, іноді – в умілому, тактовному напрямі його ходу, в продуманому, яскравому, переконливому виступі.

Учні не мають уходити з диспуту з сумнівами і невирішеними питаннями, тому в заключному слові необхідно дати оцінку диспуту, відповісти на питання, які обговорювалися односторонньо.

Далі підводяться підсумки диспуту, наголошуються і заохочуються найбільш активні його учасники. Вся подальша робота по темі (індивідуальні бесіди, класні збори тощо) є логічним продовженням диспуту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інтернаціональне виховання має здійснюватися на всіх

етапах виховання дітей в загальноосвітній школі, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості.

У цілому робота з інтернаціонального виховання дає дітям можливість зацікавитися життям своєї Батьківщини і людей які в ній проживають, відчувати власну відповідальність за все, що відбувається навколо, сформуванню об'єктивну оцінку подій, активно цікавитися історією та завдяки цьому любити, шанувати, берегти свою Вітчизну. Таким чином, робота з інтернаціонального виховання сприяє формуванню в учнів умінь і навичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими й національними морально-духовними цінностями.

Лише правильно організована робота з інтернаціонального виховання може сформуванню повноцінну, національно-свідому особистість громадянина України.

Література

1. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – Т.19.
2. Караковский В.А. Общечеловеческие ценности – основа учебно-воспитательного процесса / В.А.Караковский // Воспитание школьников. – 1993. – № 2. – С. 6.
3. Патриотическое и интернациональное воспитание школьников во внеклассной работе. Методические рекомендации учителям / [Сост. Л.Д.Попова, А.В.Троцко, Н.А.Можаева, В.Н.Гринева]. – Харьков: ХГПИ, 1987. – 32 с.

Л. Мірошніченко

- магістрант фізико-математичного факультету, Слов'янський державний педагогічний університет

УДК 37. 013. 42 : 613

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті представлено формування культури здоров'я особистості як соціально-педагогічну проблему. Підкреслено, що перед вітчизняною системою освіти гостро постало завдання формування культури здоров'я дітей та молоді. Автор подає теоретичний аналіз понять “здоров'я”, “здоровий спосіб життя” та “культура здоров'я”. “Здоров'я” тлумачиться як стан гармонійного розвитку людини та процес засвоєння і використання знань про формування, збереження та зміцнення здоров'я особистості. Категорія “здоровий спосіб життя” - це благополуччя людини та її здоров'я на всіх рівнях та у всіх сферах життєдіяльності. Провідними принципами формування здорового способу життя визнані: принцип партнерства соціальних інститутів суспільства; принцип пристосування даної діяльності до місцевих умов, потреб і можливостей окремих груп людей, громад, організацій тощо. Підкреслюється, що на дотримання

принципів здорового способу життя впливають суб'єктивні та об'єктивні чинники. Культура здоров'я розглядається як фундаментальна наука про людину та її здоров'я. Автор зазначає, що культура здоров'я є показником стану цілісного розвитку особистості і характеризується взаємодією основних компонентів. У структурі культури здоров'я виокремлені: духовний, психічний, соціальний та фізичний аспекти.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, культура здоров'я, формування культури здоров'я.

Л. Мирошніченко

*магістрант фізико-математического факультета, Славянский
государственный педагогический университет*

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ ЛИЧНОСТИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье раскрыто формирование культуры здоровья личности как социально-педагогическая проблема. Подчеркнуто, что перед отечественной системой образования поставлена задача формирования культуры здоровья детей и молодежи. Автор подает теоретический анализ понятий “здоровье”, “здоровый образ жизни” и “культура здоровья”. Категория “здоровье” трактуется как состояние гармоничного развития человека и процесс усвоения и использования знаний о формировании, сохранении и укреплении здоровья личности. Категория “здоровый образ жизни” - это благополучие человека и его здоровье на всех уровнях и во всех сферах жизнедеятельности. Культура здоровья рассматривается как фундаментальная наука о человеке и его здоровье.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, культура здоровья, формирование культуры здоровья.

L. Miroshnichenko

*- undergraduate of Physics and Mathematics faculty Slavyansk State
Pedagogical University*

FORMING OF PERSONALITY'S HEALTH CULTURE AS SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Forming of the personality's health culture as social and pedagogical problem is presented in the article. It is emphasized that the attention of the native system of education is brought to the question of forming of the children and young people's health culture. The author gives the theoretical analysis of the notions “health”, “healthy life-style” and “health culture”. The category “health” is interpreted as the state of person's harmonious developing and the process of mastering and using of knowledge about forming, preserving and strengthening of personality's health. The category “healthy life-style” is well-being of a person and his or her health at all levels and in all spheres of life. The health culture is examined as a fundamental science about a person and his or her health.

Key words: health, healthy life-style, health culture, forming of health culture.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти одним із пріоритетних завдань визначено “виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров’я і здоров’я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності” [5, с. 4]. Актуальною проблемою, що постала перед системою вітчизняної освіти, є формування культури здоров’я і просвітництва підрастаючого покоління, необхідність яких зумовлена прискореним фізичним та статевим розвитком школярів, недостатнім рівнем їх обізнаності даних сферах отриманням ними часто неповної інформації з цього питання, суттєве зростання захворюваності серед молоді тощо. Отже, сьогодення вимагає здійснення цілеспрямованого процесу орієнтації дітей та молоді на здоровий спосіб життя, культуру здоров’я.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемі здорового способу життя, культурі здоров’я присвячені численні дослідження. Філософські, культурологічні, психологічні аспекти формування здорового способу життя розробляються у дослідженнях В.Бітенського, В.Братуся, М.Бурно, М.Буянова, В. Климової, В. Леві, Н.Максимової, Т.Немчина, В. Скуміна, Є. Спірного, І.Фролова та ін. Теоретичні основи даної проблеми сформулювали відомі педагоги-науковці Л.Анісімова, Е.Бабаян, Е.Бахтель, Л.Волков, М.Гончаренко, Д.Колесов, Г.Морозов, С. Омельченко, В.Оржеховська, І.Серова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблеми формування культури здоров’я старшокласників у сучасній психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в Україні прийнято цілу низку документів щодо реформування національної школи, де питання формування здорового способу життя, культури здоров’я підрастаючого покоління є одним з найактуальніших, тому що потребує невідкладного розв’язання. Формування культури здоров’я молоді має стати невід’ємною частиною цілісного виховного процесу, сприяти досягненню мети виховання в національній школі: фізичному, психічному, духовному і соціальному розвитку особистості учня. Культура здоров’я розглядається сучасними науковцями як фундаментальна наука про людину та її здоров’я, як інтегральна галузь знання, яка розробляє і вирішує теоретичні та практичні завдання гармонійного розвитку духовних, психічних і фізичних сил людини, її оптимальної психо-соціальної адаптації та створення здорового середовища існування [2, с. 14-15].

Отже, досліджувана проблема вимагає здійснення теоретичного аналізу феноменів “здоров’я”, “здоровий спосіб життя” та “культура здоров’я”.

У сучасній науковій літературі існує понад сто визначень поняття “здоров’я”. Проте підґрунтям для всіх є визначення, приведене в Статуті Усесвітньої організації охорони здоров’я: “Здоров’я є станом повного

фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороб і фізичних дефектів”.

У “Педагогіка: Велика сучасна енциклопедія” (2005 р.) зазначається, що здоров’я – це індивідуальний психосоматичний (душевно-тілесний) стан, що виражається в здатності людини оптимально задовольняти основні життєві потреби. Здоров’я характеризується біологічним потенціалом (спадковими можливостями), фізіологічними резервами життєдіяльності, нормальним психічним станом і соціальними можливостями реалізації людиною всіх задатків. Про стан здоров’я людини судять на підставі об’єктивних даних, отриманих в результаті антропометричних (фізичний розвиток), клініко-фізіологічних (фізична підготовленість), і лабораторних досліджень, співвіднесених з середньостатистичними показниками з врахуванням статевих, вікових, професійних, тимчасових, еколого-етнічних та інших поправок [6, с. 176].

Ми погоджуємося з думкою О. Ізуткіна, що здоров’я слід говорити не тільки як про стан “гармонійного розвитку людини, за якою усі сторони її життєдіяльності – фізіологічні, психічні, фізичні та духовні, біологічні та соціальні, знаходяться у відповідності один із одним”, але і як про процес засвоєння та використання знань про формування, збереження та зміцнення здоров’я людини, як про етап і основну частину розвитку загальної культури людства [3].

Сучасні науковці підкреслюють, що здоров’я є цілісним феноменом, який інтегрує, чотири провідні сфери здоров’я людини: фізичну, психічну (розумову), соціальну (суспільну) та духовну. Автори зазначають, що всі складові є невід’ємними одна від одної, тісно взаємопов’язані, діють одночасно, а їх інтегрований вплив визначає стан здоров’я людини.

Із поняттям “здоров’я” тісно пов’язане поняття “здоровий спосіб життя”.

Дослідники трактують здоровий спосіб життя як форму повсякденного життя, яка відповідає гігієнічним правилам, розвиває адаптивні можливості організму, сприяє успішному відновленню, підтримці і розвитку його резервних можливостей, повноцінному виконанню особистістю соціально-психологічних функцій [2, с. 13].

У науковому дослідженні О. Вакуленко “Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці” (2001 р.) визначено метою формування здорового способу життя сприяння досягненню, в широкому розумінні, благополуччя і здоров’я на всіх рівнях і у всіх сферах. Основними механізмами формування здорового способу життя є створення умов для окремих осіб, груп людей, громад позитивно впливати на проблеми здоров’я, а результатом сформованості здорового способу життя є культура здоров’я. З одного боку - це інтегративна якість особистості, з іншого - показник її вихованості [1, с. 11].

Основним змістом діяльності з формування здорового способу життя, як зазначає О. Вакуленко, є розробка і реалізація соціальних проєктів, які спираються на певні передумови, принципи, завдання, стратегії, механізми, визначені формуванням здорового способу життя як науковою дисципліною, і мають на меті покращення здоров'я окремих осіб, груп людей, спільнот різних країн.

Основними принципами здорового способу життя є:

1. Творцем здорового способу життя є людина як істота діяльна в біологічному і соціальному відношенні (індивідуально і суспільно корисна духовна або фізична діяльність).

2. Відмова від шкідливих звичок (зловживання алкоголем, паління, наркотиків і токсичних речовин).

3. Дотримання принципів раціонального харчування.

4. Раціональна рухлива активність.

5. Дотримання загальнолюдських норм і принципів моралі, регулюючих всі сфери життєдіяльності людини тощо.

На дотримання принципів здорового способу життя впливають дві групи чинників:

- суб'єктивні (дотримання на практиці принципів здорового способу життя, окремою людиною, сім'єю, групою людей, що немислимо без фізичної культури і спорту);

- об'єктивні (якість довкілля, продуктів харчування, житла, одягу, взуття, доступність спортивно-фізкультурних комплексів і споруд, спортивного інвентаря тощо) [6, с. 176].

Звернемося до теоретичного аналізу феномену "культура здоров'я".

Філософ В.Климова пише: "Культуру здоров'я визначає уміння жити, не шкодячи своєму організму, а приносячи йому користь. Для цього, по-перше, необхідно зрозуміти умови, в яких ми живемо, знати характеристики оточуючого середовища. По-друге, вивчити індивідуальні якості та особливості. По-третє, розумно співвіднести "суб'єктивного себе" з об'єктивним навколишнім світом, щоб найкращим чином увійти без непотрібних і подекуди хворобливих станів у всілякі втрати, невинуваті "притирки", "доводки", "перебудови". По-четверте, дивитися на своє здоров'я по-державному: пам'ятати, що попередити хворобу легше, аніж лікувати, що здоров'я багато в чому залежить від правильного способу життя" [4, с. 17]. Отже, науковець визнає культуру здоров'я як результат здорового способу життя.

Як стверджує дослідник В.Горащук, ведення здорового способу життя – це показник ступеню оволодіння культурою здоров'я людиною. Суспільство і держава зацікавлені в тому, щоб процес оволодіння культурою здоров'я громадянами був цілеспрямованим і ефективним. Розглядаючи культуру здоров'я як якісну характеристику педагогічних,

культурологічних знань і володіння оздоровчими технологіями, дослідник визначає культуру здоров'я як продукт ведення здорового способу життя.

Культура здоров'я людини відображає сформованість особистісного ідеалу, у відповідності з яким духовний, психічний і фізичний аспекти здоров'я є вищою загальнолюдською цінністю. Тому для цілісного розуміння моделі культури здоров'я важливим є кожен із цих компонентних блоків. Автор підкреслює, що культура здоров'я є показником стану цілісного розвитку особистості і характеризується взаємодією усіх компонентів. Культура здоров'я надає рівні можливості для всіх, хто усвідомлює потребу особистої участі в удосконаленні самого себе, у прагненні зробити своє життя здоровішим, більш культурним і щасливішим [2, с. 119-132].

Висновок. Таким чином, культура здоров'я – це частина загальної культури, що вміщує педагогічні, психологічні, медичні, правові, соціальні аспекти. Це позитивний результат ведення здорового способу життя, що забезпечує єдність фізичного, психічного, духовного і соціального розвитку особистості. Перед освітніми закладами України постало важливе завдання – виховати молоду людину в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої особистісної та національної цінності.

Література

1. Вакуленко О.В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / О.В.Вакуленко. – К., 2001. – 20 с.
2. Здоровый образ жизни: Социально-философские и медико-биологические проблемы : [сб. статей] / АН ССР Молдова. Отд. философии и права; Редкол. : Н.С.Илларионов (ответ. ред.) и др. – Кишинев : ШТИИИИЦА, 1991. – 181с.
3. Изуткин Д.А. Формирование здорового образа жизни / Д.А. Изуткин // Советское здравоохранение. – 1984. – № 11. – С. 46-48.
4. Климова В.И. Человек и его здоровье / В.И. Климова. – М. : Знание, 1986. – 189с.
5. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Освіта України. – № 33. – 23 квітня 2002 р. – С. 4-6.
6. Педагогика : Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С.Рапацевич. – Мн. : "Современное слово", 2005. – 720 с.

В. Проскунін

- перший заступник Слов'янського міського голови,
кандидат педагогічних наук

УДК 37.370.176

**СТРУКТУРА МОДЕЛЬНИХ ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ
ХАРАКТЕРИСТИК УЧНІВ СТАРШОЇ ВІКОВОЇ ГРУПИ У
ВІДПОВІДНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

У статті розкрито взаємозв'язок між існуючим рівнем моторно-функціональних можливостей учнів старшої вікової групи та результатами професійно-орієнтаційної роботи у закладах системи освіти.

Ключові слова: освітній округ регіонального типу, професійно-орієнтаційна робота, моторно-функціональні можливості учнів, інтелектуальні здібності учнів, фахово-актуальні предмети.

В. Проскунин

- первый заместитель Славянского городского головы,
кандидат педагогических наук

**СТРУКТУРА МОДЕЛЬНЫХ ПСИХОЛОГО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ
ХАРАКТЕРИСТИК УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ВОЗРАСТНОЙ
ГРУППЫ В СООТВЕТСТВИИ С ПРОФЕССИОНАЛЬНО-
ОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТОЙ**

В статье раскрыта взаимосвязь между существующим уровнем моторно-функциональных возможностей учащихся старшей возрастной группы и результатами профессионально-ориентационной работы в учреждениях системы образования.

Ключевые слова: образовательный округ регионального типа, профессионально-ориентационная работа, моторно-функциональные возможности учащихся, интеллектуальные способности учащихся, профессионально-актуальные предметы.

V. Proskunin

- first deputy of the Slovyansk city chairman, candidate of pedagogical sciences

**THE STRUCTURE OF THE TYPICAL PSYCHOLOGY-
PHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SENIOR PUPILS IN
ACCORDANCE WITH PROFESSIONALLY-ORIENTED WORK**

The article reveals correlation between the existing level of motion-functional abilities of senior pupils and the results of professionally-oriented work in the establishments of education system.

Key words: educational district of regional type, professionally-oriented work, pupil's motion-functional abilities, pupil's intellect abilities, professionally-significant subjects.

Постановка проблеми. Сучасні науково-методичні тенденції в галузі професійної орієнтації та підготовки учнів старшої вікової групи

загальноосвітньої школи та професійно-технічних і вищих навчальних закладів засвідчують, що темп і якість цього процесу визначається низкою психолого-фізіологічних та соціальних факторів [3; 9; 12; 13]: а) рівнем інтелектуальних здібностей учнів 10-11 класів (критерій-успішність у вивченні професійно-орієнтованих навчальних предметів); б) рівнем розвитку в учнів означеної вікової групи моторно-педагогічних функцій їх опорно-рухового апарату (координація рухів, рухова реакція, точність рухів, просторова орієнтація, швидкість рухів, індекс Руф'є, МСК, проба Генчі (Т-1), швидкісно-силові здібності т. ін.); в) рівнем психолого-емоційних можливостей учнів 10-11 класів (характер, впевненість у собі, самостійність, готовність до спілкування, вмотивованість, відповідальність т. ін.); г) рівнем організації професійно-орієнтаційної роботи та профілізації старшої школи.

Мета дослідження. Вивчення рівня інтелектуальних здібностей, розвитку моторно-педагогічних функцій, психолого-емоційних можливостей учнів старшої вікової групи, рівня соціально-професійного забезпечення професійно-орієнтаційної роботи.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження інтелектуальні здібності учнів 10-11 класів ми визначали як нахили й можливості особи ефективно використовувати свій інтелект у процесі профільної та фахової підготовки (сума загальних розумових функцій, мислення, навчання, пам'ять, аналітичні та узагальнюючі здібності). Потрібно звернути увагу на те, що особливо зростає значення цієї складової професійно-орієнтаційної роботи та фахової підготовки в наш час, коли на зміну індустріальному типу економічного зростання приходять гуманітарний, рушійними силами якого стають наукові знання, творчий потенціал, конвергентне мислення, соціальна перспектива суспільства.

Для розвитку розумових здібностей (в контексті професійно-орієнтаційної роботи з учнями 10-11 класів) особливого значення набувають нахили та здібності, що реалізуються в різних системах соціально-професійних відносин. Отже, якість дошкільної, шкільної, позашкільної освіти, а також навчання та виховання в сім'ї набуває особливого соціально-педагогічного значення.

З метою визначення дидактичних та мотиваційних напрямків актуалізації профільної освіти в загальноосвітній школі у контексті структури професійно-орієнтаційної роботи з учнями 10-11 класів ми реалізували спеціальне дослідження. Експериментальна робота, спрямована на визначення рівня навченості учнів з фахово-актуальних предметів, була реалізована у формі педагогічного моніторингу за методикою Т. Лукіної [7; 8]. Дослідженням було охоплено 250 учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл регіону, які проходили професійно-орієнтовану та профільну освіту в межах прогнозованого освітнього округу регіонального типу (ООРТ).

Динаміка показників успішності у вивченні учнями 10-11 класів професійно-актуальних навчальних предметів, що представлені в таблиці 1,

засвідчують про наявність щільних зв'язків між типом професійно-соціальної системи й результатами навчання учнів з фахово-орієнтованих навчальних предметів.

Таблиця 1

Динаміка показників успішності у вивченні учнями 10-11 класів професійно-орієнтованих предметів, %, бали (n = 250)

професійно – орієнтовані предмети	шкала оцінок – рівень компетентності учнів												тип системи
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
	рецептивно - продуктивний			репродуктивний			конструктивно - варіативний			творчий рівень			
психологія		27,3			31,4			38,3			4,0		Людина – соціальні інститути суспільства
правознавство		21,7			28,3			42,3			7,7		
українська література		18,2			34,5			38,4			8,6		
людина і суспільство		12,6			28,9			45,0			12,5		
основи економіки		18,2			22,8			49,4			9,6		
біологія		12,4			30,1			45,5			11,5		Людина - природа
географія		14,2			18,5			49,3			18,0		
основи екології		23,7			34,2			41,1			2,0		
хімія		28,4			39,1			20,4			12,1		
алгебра		28,1			29,4			25,0			17,5		Людина - техніка
геометрія		29,7			32,3			28,8			9,2		
інформатика		25,5			32,0			30,0			12,5		
фізика		17,3			27,7			39,4			15,6		
новітні технології		19,1			33,8			36,1			11,0		
інформатика		12,7			25,3			42,9			19,1		Людина – знакова система
креслення		22,3			33,4			30,1			14,2		
курс користувача		19,9			32,1			40,2			7,8		
література		21,6			27,3			30,1			21,0		Людина – художній образ
основи філософії		29,4			34,4			28,1			8,1		
естетика		18,0			22,2			40,7			19,1		

Так, учні старшої вікової групи, що обрали професійну діяльність в межах системи «Людина-людина-соціальні інститути суспільства», мали наступну динаміку успішності навчання: а) психологія - 27,3%, 31,4%, 38,3% та 4,0% учнів опанували відповідно наступними рівнями компетентності: рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий; б) правознавство - 21,7% учнів мали рецептивно-продуктивний, 28,3%-репродуктивний, 42,3%-конструктивно-варіативний та 7,7% учнів мали творчий рівні компетентності; в) українська література-18,%, 34,5%, 38,4%, 8,6% учнів мали відповідно рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий рівень

компетентності; г) людина і суспільство - 12,6%, 28,9%, 45,0% і 12,5% учнів мали відповідно аналогічні рівні компетентності; д) основи економіки - 18,2%, 22,8%, 49,4% та 9,6% учнів опанували відповідно такими рівнями компетентності, як рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий. Успішність учнів 10-11 класів, що фахово визначились у межах професійно-соціальної системи типу «Людина-природа», мала наступну статистичну тенденцію: а) біологія - 12,4%, 30,1%, 45,5%, 11,5% учнів опанували означеним навчальним предметом на відповідно рецептивно-продуктивному, репродуктивному, конструктивно-варіативному та творчому рівнях компетентності; б) географія - 14,2%, 18,5%, 49,3% та 11,5% учнів мали відповідний рецептивно-продуктивний, конструктивно-варіативний та творчий рівень компетентностей; в) основи екології-рівень компетентності у 23,7%, 34,2%, 41,1% та 2,0% учнів був наступним: рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий; г) хімія - 28,4%, 39,1%, 20,4%, 12,1% учнів було віднесено відповідно до рецептивно-продуктивного, репродуктивного, конструктивно-варіативного та творчого рівня компетентності.

У соціально-професійній системі «Людина-техніка» учні старшої вікової групи мали наступну статистичну динаміку якості навчання з фахово-актуальних навчальних предметів: а) алгебра - 28,1%, 29,4%, 25,0% і 14,5% учнів мали відповідно наступний рівень компетентності: рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий; б) геометрія - 29,7% учнів мали рецептивно-продуктивний, 32,3% -репродуктивний, 28,8% конструктивно-варіативний та 9,2%-творчий рівень компетентності; в) інформатика - 25,5%, 32,0%,30,0%, 12,5% учнів було визначено як такі, що мають відповідно рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий рівень компетентності; г) фізика - 17,3%, 27,7%, 39,4% та 15,6% учнів опанували означеним навчальним предметом на відповідно рецептивно-продуктивному, репродуктивному, конструктивно-варіативному та творчому рівнях; д) новітні технології - 19,1% учнів мали рецептивно-продуктивний, 33,8% - репродуктивний, 36,1% - конструктивно-варіативний, 11,0% - творчий рівень компетентності.

Учні старшої школи, що професійно визначилися в структурі соціально-професійної системи «Людина-знакова система» характеризувалися наступною статистичною динамікою успішності з фахово-актуальних навчальних предметів: а) інформатика - 12,7%, 25,3%, 42,9% і 19,1% учнів було віднесено відповідно до груп, що мали рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно – варіативний та творчий рівень компетентності; б) креслення - 22,3% учнів мали рецептивно-продуктивний, 33,4% -репродуктивний, 30,1% - конструктивно-варіативний та 14,2% - творчий рівень компетентності; в) курс користувача - 19,9%, 32,1,40,2% і 7,8% учнів характеризувалися

відповідно компетентністю на рецептивно-продуктивному, репродуктивному, конструктивно-варіативному та творчому.

Фахове визначення учнів 10-11 класів у структурі професійно соціальних відносин, системи типу «Людина-знакова система» обумовили наступну динаміку успішності опанування фахово-значущих навчальних предметів: а) література - 21,6%, 27,3%, 30,1% і 21,0% учнів мали відповідно такі рівні компетентності: рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий рівень; б) основи філософії - 29,4% учнів було віднесено до рецептивно-продуктивного, 34,4% - репродуктивного, 23,1% - конструктивно-варіативного та 8,1% творчого рівня компетентності; в) естетика - 18,0%, 22,2%, 40,7% і 19,1% учнів старшої школи мали успішність навчання, яка знаходилася в межах відповідної динаміки його якості: рецептивно-продуктивний, репродуктивний, конструктивно-варіативний та творчий рівень компетентності.

Таким чином, викладена експериментально встановлена залежність успішності навчання учнів 10-11 класів з фахово-актуальних предметів свідчить про те, що загальна та спеціальна професійно-технічна освіта є потужним чинником гарантії високого рівня конкурентоспроможності майбутнього спеціаліста в різних галузях економіки держави та регіону.

У контексті нашого дослідження конкурентоспроможність ми розглядаємо як сукупність психолого-фізіологічних характеристик учнів старшої школи, які визначають і будуть визначати в процесі професійно-технічної та спеціальної вищої фахової підготовки їх порівняльні позиції конкретних працівників на ринку трудових відносин.

Низкою відомих вчених у галузі фізіології трудової діяльності, психології, соціальної педагогіки, професійно-прикладного фізичного виховання [1; 4; 9; 10] доведено, що професійні навички й рухові уміння формуються за одними й тими психолого-фізіологічними законами. В основі процесів формування професійних, трудових і рухових навичок та умінь знаходиться розвиток і удосконалення таких психолого-фізіологічних механізмів як адаптація та формування динамічного стереотипу професійних і рухових дій [4; 6; 11; 13].

Відомі вчені, такі як М. Бернштейн [30], В. Григоренко [3; 4], О. Грішнова [5], Л. Сергієнко [11], Т. Круцевич [12], В. Шаповалова [14], Г.А. Becker [15], аргументовано довели, що розвиток спеціальних рухових функцій опорно-рухового апарату людини значно підвищує ефективність професійно-технічної освіти, фахової підготовки людини. До системи спеціальних рухових функцій (моторно-педагогічні функції), що мають професійно-актуальний потенціал, вони відносять: координацію рухів, статико-динамічну функцію опорно-рухового апарату, рухову реакцію, просторову орієнтацію, швидкість та силу рухів, рухову пам'ять, індекс витривалості, точність рухів, міжм'язеву координацію [2; 4; 11; 16].

Потрібно звернути увагу на те, що оптимальний розвиток моторно-педагогічних функцій опорно-рухового апарату людини забезпечує не тільки оптимальні умови ефективної професійної підготовки, а є також гарантом формування якісного стану здоров'я. Стан здоров'я учнів старшої школи ми розглядали як певний рівень досконалості саморегуляції організму, фізичної й соціальної їх адаптації.

У дослідженні динаміки формування моторно-педагогічних функцій та розробки модельних характеристик у залежності від типу системи соціально-професійних відносин (в учнів старшої школи) взяли участь 180 учнів професійно-технічних навчальних закладів I та II курсів, що мали репродуктивний і конструктивно-варіативний рівень компетентності з фахової підготовки. Модельні характеристики моторно-педагогічних функцій визначилися на основі оцінки таких психолого - фізичних показників як: координаційні здібності, рухова реакція (проста та складна), оцінка відчуття часу, швидкість частоти рухів, відтворення лінійного простору, динамічна рівновага, рухова пам'ять, швидко-силові здібності, індекс витривалості, індекс Руф'є, індекс МСК, проба Генчі (Т-1). Оцінка вкладених показників функціонального стану опорно-рухового апарату учнів професійно-технічних закладів (який було сформовано в процесі професійної підготовки) була здійснена на основі комплексу методик Л.Сергієнка [11] з подальшою статистичною обробкою отриманих результатів дослідження, що представлені таблицею 2.

Вони свідчать про те, що між рівнем якості стану моторно-педагогічних функцій та рівнем фахової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів у системі соціально-професійних відносин «Людина-техніка» існує стабільний переляційний зв'язок, який є вагомим аргументом на користь систематичного впливу педагогічних факторів професійно-прикладної фізичної підготовки в умовах профільної освіти та професійно-орієнтаційної роботи в загальноосвітній школі.

Таблиця 2

Динаміка моторно-педагогічних функцій в залежності від типу системи професійно-орієнтованих відносин в учнів загальноосвітніх шкіл (15-17 років), M ± m (n=180)

Рівень розвитку моторно-педагогічних функцій	Стать	Моторно-педагогічні функції							Тип системи професійних відносин Л - Т	
		Координаційні здібності, с	Реакція на предмет, що рухається, см	Оцінка відчуття часу, с	Відтворення лінійного простору, градуси	Статична рівновага, с	Динамічна рівновага, с	Рухова пам'ять, с		Швидкісно-силові здібності, м/б
I-й курс, n=90 (45+45)										
Високий	Х	$\frac{8,1 \pm 0,3}{19,6 \pm 2,9}$	$131,2 \pm 19,6$	$\frac{0,5 \pm 0,1}{14,1 \pm 2,3}$	$2,6 \pm 0,5$	$\frac{36,8 \pm 7,2}{6,5 \pm 1,9}$	$8,0 \pm 2,3$	$\frac{6,6 \pm 1,2}{6,2 \pm 1,5}$	$\frac{2,8 \pm 0,6}{56,3 \pm 7,8}$	Людина-техніка
		$\frac{9,4 \pm 0,2}{21,3 \pm 5,3}$	$143,9 \pm 21,8$	$\frac{0,9 \pm 0,2}{12,5 \pm 2,5}$	$3,3 \pm 1,2$	$\frac{30,3 \pm 2,8}{7,8 \pm 3,4}$	$10,2 \pm 3,3$	$\frac{5,3 \pm 1,1}{7,8 \pm 2,6}$	$\frac{3,1 \pm 0,7}{49,6 \pm 5,1}$	
Середній	Д	$\frac{8,0 \pm 0,4}{18,9 \pm 6,1}$	$132,8 \pm 22,5$	$\frac{0,4 \pm 0,3}{14,2 \pm 2,6}$	$2,5 \pm 1,3$	$\frac{35,6 \pm 15,3}{6,3 \pm 1,5}$	$7,9 \pm 2,8$	$\frac{6,8 \pm 1,4}{5,9 \pm 1,9}$	$\frac{2,7 \pm 0,8}{58,8 \pm 6,5}$	Людина-техніка
		$\frac{9,3 \pm 0,3}{20,8 \pm 5,9}$	$142,8 \pm 26,8$	$\frac{0,9 \pm 0,2}{12,9 \pm 3,1}$	$3,0 \pm 2,4$	$\frac{31,4 \pm 12,6}{7,7 \pm 1,4}$	$10,1 \pm 4,1$	$\frac{5,5 \pm 1,3}{7,6 \pm 1,2}$	$\frac{3,0 \pm 0,7}{50,4 \pm 6,9}$	
II-й курс, n=90 (48+42)										
Високий	Х	$\frac{8,0 \pm 0,4}{18,9 \pm 6,1}$	$132,8 \pm 22,5$	$\frac{0,4 \pm 0,3}{14,2 \pm 2,6}$	$2,5 \pm 1,3$	$\frac{35,6 \pm 15,3}{6,3 \pm 1,5}$	$7,9 \pm 2,8$	$\frac{6,8 \pm 1,4}{5,9 \pm 1,9}$	$\frac{2,7 \pm 0,8}{58,8 \pm 6,5}$	Людина-техніка
		$\frac{9,3 \pm 0,3}{20,8 \pm 5,9}$	$142,8 \pm 26,8$	$\frac{0,9 \pm 0,2}{12,9 \pm 3,1}$	$3,0 \pm 2,4$	$\frac{31,4 \pm 12,6}{7,7 \pm 1,4}$	$10,1 \pm 4,1$	$\frac{5,5 \pm 1,3}{7,6 \pm 1,2}$	$\frac{3,0 \pm 0,7}{50,4 \pm 6,9}$	
Середній	Д	$\frac{8,0 \pm 0,4}{18,9 \pm 6,1}$	$132,8 \pm 22,5$	$\frac{0,4 \pm 0,3}{14,2 \pm 2,6}$	$2,5 \pm 1,3$	$\frac{35,6 \pm 15,3}{6,3 \pm 1,5}$	$7,9 \pm 2,8$	$\frac{6,8 \pm 1,4}{5,9 \pm 1,9}$	$\frac{2,7 \pm 0,8}{58,8 \pm 6,5}$	Людина-техніка
		$\frac{9,3 \pm 0,3}{20,8 \pm 5,9}$	$142,8 \pm 26,8$	$\frac{0,9 \pm 0,2}{12,9 \pm 3,1}$	$3,0 \pm 2,4$	$\frac{31,4 \pm 12,6}{7,7 \pm 1,4}$	$10,1 \pm 4,1$	$\frac{5,5 \pm 1,3}{7,6 \pm 1,2}$	$\frac{3,0 \pm 0,7}{50,4 \pm 6,9}$	

Аналіз результатів означеного дослідження дозволив виявити конкретні кількісні та якісні параметри моторно-педагогічних функцій, які мали наступну динаміку: 1. координаційні здібності сягали $8,1 \pm 0,3$ с., а рухова реакція та реакція на предмет, що рухається, відповідно дорівнювала $19,6\% \pm 2,9$ та $131,2 \pm 19,6$ см у хлопців, і в дівчат ці показники були на рівні $9,4 \pm 0,2$ с., $21,3 \pm 5,3$ та $143,9 \pm 21,8$ см. Всі показники знаходилися в межах фізичних стандартів, відповідали середньому та високому рівням (на II курсі аналогічна тенденція); 2. оцінка відчуття часу у хлопців мала рівень $0,5 \pm 0,1$ с., а у дівчат $0,9 \pm 0,2$ с., що також відповідало руховим стандартам у межах середнього та високого рівня (аналогічна тенденція спостерігалася і в учнів II курсу навчання); 3. показник швидкості частоти рухових дій дорівнював у хлопців $14,1 \pm 2,3$ рухів, а в дівчат $12,5 \pm 2,5$ рухів, що також було адекватним високому рівню фізичних стандартів (аналогічна тенденція мала місце й на II –у курсі); 4. відтворення лінійного простору у хлопців оцінювалося $2,6 \pm 0,5$ градусами, а в дівчат $3,3 \pm 1,2$ градусами, що відповідало фізичним кондиціям високого рівня (аналогічна тенденція спостерігалася і на II –у курсі); 5. статистична рівновага у хлопців дорівнювала $36,8 \pm 7,2$ с., а у дівчат вона сягала $30,3 \pm 2,8$ с., що дозволяло цим показникам знаходитися в межах середніх та високих стандартів фізичного стану (аналогічна тенденція мала місце на II –у курсі); 6. динамічна рівновага у хлопців сягала $6,5 \pm 1,9$ с., а у дівчат $7,8 \pm 3,4$ с., як у першому, так і в другому випадках означені показники відповідали високому рівню фізичного стандарту (аналогічна тенденція мала місце і в учнів II-го курсу); 7. рухова пам'ять характеризувалася у хлопців $8,0 \pm 2,3$ с., а в дівчат вона мала рівень $10,2 \pm 3,3$ с., що відповідало кондиціям фізичного стану на рівні тенденції руху від середньої до високої оцінки (означена тенденція мала місце на II–у курсі); 8. швидкісно-силові здібності у хлопців дорівнювали $6,6 \pm 1,2$ бали, а в дівчат означений показник сягав $5,3 \pm 1,1$ балів, що відповідало високому рівню фізичних стандартів (на другому курсі тенденція аналогічна); 9. індекс аеробної витривалості у хлопців дорівнював $6,2 \pm 1,5$ с., а в дівчат $7,8 \pm 2,6$ с. Означені показники були адекватними високому рівню фізичних кондицій (аналогічну тенденцію спостерігали і на II –у курсі навчання); 10. індекс Руф'є працездатність системи кровообігу) у хлопців дорівнював $2,8 \pm 0,6$ балам, а у дівчат цей показник сягав $3,1 \pm 0,7$ балів, що відповідало вимогам високого рівня функціональних стандартів стану організму однолітків (на II–у курсі аналогічна тенденція); 11. індекс максимального споживання кисню у хлопців мав рівень $56,3 \pm 73,8$ балів, а у дівчат він сягав $49,6 \pm 5,1$ балів, що дозволяло означеній динаміці знаходитися в межах руху експертних оцінок від середнього рівня до високого (на II–у курсі спостерігалася аналогічна тенденція); 12. проба Генчі (Т-1) вимірює функціональний потенціал дихальної системи учнів старшої вікової групи; так, у хлопців означений показник дорівнював $73,5 \pm 8,6$ с., а

в дівчат він сягав 60,4 +/- 8,2 с., що відповідало досить високому рівню функціональних можливостей організму людини (на II-у курсі збереглася означена тенденція); Отримані результати дослідження аналізувалися нами у відповідному співвідношенні з показниками соматичного стану здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів. У 89,6 % випадків означені учні мали добрий та високий рівень здоров'я, який забезпечував їм можливість успішно навчатися в професійно-технічному навчальному закладі.

Висновки. Таким чином, системний аналіз результатів дослідження дозволив установити, що рівень моторно-функціональних можливостей учнів старшої школи є досить потужним лімітуючим фактором у досягненні результатів професійно-орієнтаційної роботи та профільної освіти в школі, в освітньому окрузі на регіональному рівні. Потрібно звернути увагу на те, що цей напрямок навчально-виховної роботи не вимагає значних фінансових затрат, потрібно тільки інтегрувати матеріально-технічні та фінансові ресурси фізичного виховання й професійно-технічної прикладної фізичної підготовки шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів у структурі освітнього округу регіонального типу.

Література

1. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід. - Х.: Скорпіон, 2002. – 120 с.
2. Григоренко В.Г. Педагогические основы физической и социальной реабилитации инвалидов с нарушениями функций спинного мозга: Монография.-М.: Советский спорт, 1991. – 410 с.
3. Григоренко В.Г. Профессионально-педагогическая мотивация и технологии ее формирования: Монография. - Одесса: Изд-во ЮУГПУ им. Ушинского, 2003.- 162 с.
4. Григоренко В.Г. Теория мотивированных дифференциально-интегральных оптимумов педагогических факторов в физической и социальной реабилитации человека: Монография.- М.: Фонд социальных изобретений России, 2001.- 142 с.
5. Грیشнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. - К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. - 254 с.
6. Корсак К.В. Стан освітньої системи України. Біла книга: Київський інститут освітньої політики.- К.-1999.- С.37-39
7. Лукіна Т.О. Інформаційне забезпечення системи державного управління освітою України / Вісник НАДУ.-2004. - №1.- С.393 – 399.
8. Лукіна Т.О. Структура і завдання державно-громадського управління якістю загальної середньої освіти на національному рівні // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – О.: ОРІДУ, 2004. - № 3. – С. 185-120.
9. Можаровский В. Профорієнтація – новий зміст освіти: формування нового змісту освіти і профорієнтація в системі довузівської підготовки // Директор школи.- 2001. – № 44.- С.9-10.
10. Побірченко Н.Н. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності. - К.: Знання, 1999.-

11. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів. - К.: Олімпійська література.-2001.-439с.
12. Технологии социальной работы. - М.: Инфро – М, 2001.- 400 с.
13. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання.- 4-е вид., перероб. і доп. – К.: РННУ, ДІНІТ, 2001.- 186 с.
14. Шаповалова В. Здоров'я дітей-наша спільна справа // Директор школи.-2003.-№ 43.- С.8-10.
15. Becker G. A Treatise on the family.- Cambridge, 1981.-223 p.World Statistics Pocketbook.-N.Y.:United,1998.-362 p.

Р. Суровцева

*– кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Краматорського економіко-гуманітарного інституту*

Н. Гура

– викладач Краматорського економіко-гуманітарного інституту

УДК 355.253

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ АНТРОПОМОТОРНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті подано аналіз основних науково-методичних напрямків індивідуалізації розвитку в дітей і підлітків антропомоторних здібностей. Дана характеристика алгоритму розробки індивідуалізованої методики формування антропомоторних здібностей у дітей шкільного віку.

Ключові слова: *антропомоторні здібності, індивідуалізований підхід, структура фізичного навантаження, методи, засоби, мотивація діяльності.*

Р. Суровцева

*– кандидат педагогических наук, профессор кафедры педагогики
Краматорского экономико-гуманитарного института*

Н. Гура

– преподаватель Краматорского экономико-гуманитарного института

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ АНТРОПОМОТОРНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье представлен анализ основных научно-методических направлений индивидуализации развития у детей и подростков антропомоторных способностей. Дана характеристика алгоритма разработки индивидуализированной методики формирования антропомоторных способностей у детей школьного возраста.

Ключевые слова. Антропомоторные способности, индивидуализированный подход, структура физической нагрузки, методы, средства, мотивация деятельности.

R. Surovceva

– candidate of pedagogical sciences, professor departments of pedagogics of the Kramatorsk economy-humanitarian institute

N. Gura

– teacher of the Kramatorsk economy-humanitarian institute

**METHODOLOGY OF CHILDREN'S AND TEENAGERS
ANTHROPOMOTORIC ABILITIES DEVELOPMENT DURING
PHYSICAL TRAINING**

Children's and teenagers anthropomotorics abilities and scientific-methodological of their individualization directions have been analyzed. Algorithms of individual methodology investigation of schoolchildren antropomotone abilities formation has been characterized.

Key words: *Antropomotoic abilities, individual way, physical load structure, methods, ways, motivation of activity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження особливостей психофізичного розвитку дітей і підлітків є достатньо актуальною проблемою системно-аналітичних досліджень. Це пов'язано насамперед із тим, що ефективність існуючих оздоровчих програм і технологій знаходиться в площині об'єктивної індивідуалізації таких структурно-функціональних компонентів як: методи, засоби й форми фізичного виховання школярів, структура фізичного навантаження, мотивація діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розглядаються важливі аспекти індивідуалізації методики розвитку антропометричних і рухових здібностей, фізичного й психічного стану дітей і підлітків у процесі їх фізичного виховання дають можливість зазначити про необхідність подальшого вивчення такої актуальної проблеми [1, 4, 5].

Низка відомих учених, таких як, В.Г. Григоренко, 1993, 2001, 2003 [2, 3, 4]; Л.П. Сергієнко, 1990, 2001 [7, 8]; Т.Ю. Круцевич, 2000 [6]; В.О. Романенко, 2005 [9]; К. Мекота, 1995 [10] аргументовано стверджують, що пошук ефективних педагогічних систем розвитку антропомоторних здібностей у дітей та підлітків обумовлено насамперед ще недостатністю визначення найбільш об'єктивних й інформативних методів контролю за динамікою їх розвитку. Крім того, слід вважати цінною точку зору щодо розвитку рухової сфери людини на засадах реалізації її в комплементарній залежності від антропомоторних показників опірно-рухового апарату дітей і підлітків [1, 5].

Отже, розробка та наукове обґрунтування алгоритму побудови педагогічної технології індивідуалізації розвитку антропомоторних здібностей дітей і підлітків є одним із важливих чинників оптимізації процесу фізичного виховання школярів.

Дослідження виконано в напрямку реалізації цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» та соціальної програми «Діти України».

Формулювання цілей статті (постановка проблеми) полягає в науково-методичному обґрунтуванні педагогічної системи індивідуалізованого розвитку антропомоторних здібностей школярів у процесі їх фізичного виховання.

Методологічною основою розробки системи індивідуальних здібностей були фундаментальні дослідження в галузі генетики та фізіології спорту (Л.П. Сергієнко, 1990, 2001) [7, 8], основні положення теорії мотивованих диференціально-інтегральних оптимумів педагогічних факторів у психічному та фізичному вдосконаленні людини (В.Г. Григоренко, 1993) [4]. Концепція дослідження базується на розумінні процесу формування антропомоторних здібностей дітей і підлітків як цілісної, динамічної системи відкритого типу, що спрямована на індивідуалізований їх розвиток.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані та вирішувалися наступні **завдання**:

1. Визначити базові чинники індивідуалізації методів, засобів і форм розвитку антропомоторних здібностей у дітей і підлітків;
2. Розробити прогностичну модель педагогічної системи індивідуалізованого розвитку антропомоторних здібностей;
3. Експериментально перевірити ефективність розробленої педагогічної технології та впровадити її в процес фізичного виховання загальноосвітніх шкіл.

Досягнення мети й вирішення поставлених завдань дослідження здійснювалося на основі використання наступних **методів**: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел, моделювання педагогічної системи, методи визначення індексів антропомоторних здібностей (ІАМЗ).

Дослідження було реалізовано на базі загальноосвітніх шкіл № 18, 35 м. Краматорська Донецької області. В дослідженні взяли участь 120 учнів віком 14-16 років, що за станом здоров'я, а також рівнем фізичних можливостей відносяться до основної групи. Дослідження тривало протягом 2005 – 2007 р.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи результати дослідження та співставляючи їх з інтерпретацією оцінок тестових результатів, при оцінюванні показників учнів середнього

шкільного віку, було встановлено кореляційний взаємозв'язок антропомоторних показників та рівня розвитку силових, швидкісних, швидкісно-силових здібностей, витривалості.

Системний підхід до аналізу отриманих експериментальних даних дозволив визначити низку наступних антропомоторних факторів, що суттєво впливають, тобто детермінують моторні функції людини, а саме: відношення сили до маси тіла ($\text{кг} \cdot \text{кг}^{-1}$), сили кісті на довжину тіла ($\text{кг} \cdot \text{см}^{-1}$), станової м'язової сили до маси тіла ($\text{кг} \cdot \text{кг}^{-1}$), стрибка у довжину на довжину тіла ($\text{см} / \text{см}^{-1}$), стрибка у довжину до маси тіла ($\text{см} \cdot \text{кг}^{-1}$), відношення показника у висі на зігнутих руках на масу тіла ($\text{раз} \cdot \text{кг}^{-1}$), піднімання тулуба на масу тіла ($\text{раз} \cdot \text{кг}^{-1}$), згинання - розгинання рук в упорі лежачи до маси тіла ($\text{раз} \cdot \text{кг}^{-1}$), підтягування на поперечині до маси тіла ($\text{раз} \cdot \text{кг}^{-1}$), станової м'язової сили до акроміального діаметру ($\text{кг} \cdot \text{см}^{-1}$), піднімання прямих ніг у висі до маси тіла ($\text{раз} \cdot \text{кг}^{-1}$), піднімання прямих ніг у висі на довжину ноги ($\text{раз} \cdot \text{см}^{-1}$), відношення результату у бігу на 50 м до маси тіла ($\text{сек} \cdot \text{кг}^{-1}$), відношення результату в бігу на 50 м на довжину ноги ($\text{сек} \cdot \text{см}^{-1}$), відношення результату в бігу на довгу дистанцію до маси тіла ($\text{сек} \cdot \text{кг}$).

Пропонуємий нами підхід базується на провідних принципах системного аналізу. У сенсі залежності результатів рухових тестів від антропомоторних показників він став основою визначення індексу сили, індексу швидкості, індексу витривалості. Взаємообумовлене поєднання антропомоторних показників із моторними функціями опорно-рухового апарату учнів дозволяє визначити індекс антропомоторних здібностей наступним чином:

$\text{ІАМЗ} = (\text{рівень прояву моторної здібності} / \text{маса тіла (довжина тіла)}) \cdot 10$.

У зв'язку із цим, в основу розробки авторської методики були покладені положення про те, рухова діяльність учнів у процесі їх фізичного виховання; фактори, що визначають її антропомоторну структуру у формі індексів сили, швидкості та витривалості є, таким чином, морфологічною та функціональною основою індивідуального дозування впливу адекватних фізичних навантажень з урахуванням їх потужності, обсягу, часу одноразового або серійного впливу.

Отже, на засадах визначеної антропомоторної обумовленості структури рухової діяльності учнів та основних положень теорії мотивованих диференціально-інтегральних оптимумів педагогічних факторів у психічному й фізичному розвитку людини (В.Г. Григоренко, 1993) було розроблено антропомоторний алгоритм структурування педагогічної технології індивідуалізованого розвитку антропомоторних здібностей учнів. Даний алгоритм включає наступні базові положення та правила конструювання педагогічної технології:

- визначення рівня розвитку антропомоторних здібностей учнів у залежності від особливостей їх тіло будови;
- забезпечення індивідуально-диференційованого розподілу учнів по навчальним і навчально-тренувальних групам, за критерієм соматотипу та антропомоторної обдарованості;
- визначення мети, завдань, адекватних форм, методів і засобів фізичного виховання учнів з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку антропомоторних здібностей;
- реалізація методики індивідуального дозування фізичних навантажень у відповідності до її базових структурно пов'язаних компонентів (потужності, обсягу, часу одноразового або повторного впливу) та інтенсивності відновлювальних процесів, енергетично-функціональної структура лімітуючих систем конкретної антропомоторної здібності;
- забезпечення інформативного контролю та самоконтролю адекватності впливу на організм учнів фізичних навантажень із метою ефективного розвитку антропомоторних здібностей;
- реалізація дії методики формування в учнів мотивації до систематичних занять фізичними вправами, інтересу до здорового способу життя за схемою: знання особистісних стандартів розвитку антропомоторних здібностей – формування ціннісних орієнтацій відносно фізичного виховання – підкріплення ціннісної орієнтації до стабільного динамічного зростання результатів розвитку антропомоторних здібностей.

Розроблений педагогічний алгоритм оптимізації процесу фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи було впроваджено в практику на етапі планування навчально-виховної роботи з фізичної культури наступним чином:

- планування змісту навчально-виховної та оздоровчої роботи на навчальний рік;
- планування навчально-виховної та оздоровчої роботи на семестр;
- тематичне та поурочне планування навчально-виховної й оздоровчої роботи.

Основними організаційно-педагогічними формами провадження експериментального алгоритму індивідуалізації процесу формування антропомоторних здібностей учнів були уроки фізичної культури (за розділом навчальної програми), позакласна робота з фізичного виховання та оздоровлення учнів (фізичні вправи в режимі роботи школи, спортивні секції, змагання тощо), самостійні заняття фізичними вправами (в умовах домашніх завдань із фізичної культури, активного відпочинку, канікул тощо).

Перевірка ефективності запропонованої програми дозволила отримати в процесі формуючого експерименту статистично достовірну динаміку покращення показників у розвитку антропомоторних здібностей у учнів експериментальної групи, представлену в табл. 1.

Таблиця 1

**Динаміка розвитку антропомоторних здібностей учнів 14-16 років,
які займалися за експериментальною програмою (n=120)**

Антропомоторні здібності	Контрольна група (n=60)			Експериментальна група (n=60)		
	До	Після	Різниця (%)	До	Після	Різниця (%)
	експерименту			експерименту		
Біг на 50 м; (с)	10,6	10,5	0,95**	10,7	8,9	10,78*
Стрибок у довжину з місця; (см)	136,8	144,2	5,38**	135,3	150,8	23,61*
Біг на 600 м; (с)	189,7	175,6	4,88**	189,9	110,2	21,93*
Показники кистьової динамометрії; (кг)	15,3	16,8	3,84**	14,9	22,0	12,51*
Вис на зігнутих руках; (с)	16,3	18,2	5,36**	15,7	22,6	26,37*
Піднімання тулуба за 30 с; (кількість разів)	13,9	15,0	4,27**	13,5	25,8	30,51*
«Човниковий біг» 4*10 м; (с)	12,6	11,9	5,44**	12,8	10,6	34,63*
Нахил тулуба вперед; (см)	5,0	5,9	1,24**	7,9	9,5	88,02*

* - критерій Вілсона – Мана – Уїтні знаходиться в межах 3,2 – 6,23 і перевищує критичне значення 1,96 ($p < 0,05-0,001$);

** - критерій Вілсона – Мана – Уїтні знаходиться в межах, що не перевищує критичне значення 1,96 ($p > 0,05$).

Аналізуючи отримані дані слід зазначити, що в експериментальній групі спостерігається більш виражена позитивна динаміка в розвитку антропомоторних здібностей за більшістю досліджуваних ознак у порівнянні з результатами, які були отримані в контрольній групі. Так, найбільш високі темпи приросту були зафіксовані при виконанні тестів, що характеризують антропомоторні здібності учнів у проявленні спритності (34,63%), рухливості в суглобах (88,02%), швидкісно-силових здібностей (30,51 та 23,61%). Більш повільні темпи зростання були зафіксовані при характеристиці антропомоторних здібностей, які потребують переважного проявлення швидкості (10,78%), сили м'язів кисті (12,51%), силової витривалості (26,37) та загальної витривалості (21,93%).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

1. Проблема ефективного визначення індивідуалізації процесу фізичного виховання учнів сучасної школи залишається актуальною.

Розміри та геометрія тіла дітей і підлітків впливають на їх антропомоторні здібності до рухової діяльності. Визначення антропомоторних показників на основі індексу сили, швидкості, витривалості, типу будови тіла (пікнічний, ендоморфний, атлетичний, мезоморфний, астеничний, ектоморфний) та рівня мотивованої дії занять фізичними вправами в дітей і підлітків дозволяє об'єктивно судити про їхню придатність до спортивної діяльності, здійснювати прогнозування їх успішності в галузі фізкультурно-оздоровчої діяльності, фізичного виховання та спорту;

2. Впровадження розробленого алгоритму оптимізації структури фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи (уроки фізичної культури, форми фізичного виховання в режимі дня школи, позаурочні форми фізичного виховання) дозволило вдосконалити механізми моторно-вісцеральної та вісцеромоторної регуляції їх організму, оперативно сформувавши механізми антропомоторної адаптації функціональних систем до фізичних навантажень різної потужності, обсягу та енергетично-функціональної структури.

3. Позитивний ефект впливу запропонованої методики фізичного виховання дітей і підлітків досягався також за рахунок використання методів розвитку антропомоторних здібностей на засадах оптимального поєднання базових структурно-функціональних компонентів фізичних навантажень з аксіологічними, праксіологічними та ефективними комплексами щодо розвитку позитивної мотивації учнів.

Перспективу подальших досліджень цієї проблеми ми вбачаємо у використанні індексів силових, швидкісних, швидкісно-силових та аеробних можливостей, антропомоторних здібностей із метою визначення спортивної обдарованості й професійно-орієнтованих нахилів і здібностей у учнів загальноосвітньої школи.

Література

1. Григоренко В.Г. Научно-практические основы развития способностей человека /В.Г. Григоренко. – Одесса: изд. ЮУГПУ им. К.Д. Ушинского, 2001. – 160 с.
2. Григоренко В.Г. Профессионально-педагогическая мотивация и технология ее развития /В.Г. Григоренко. – Одесса: изд. ЮУГПУ им. К.Д. Ушинского, 2003. – 113 с.
3. Круцевич Т.Ю. Прогнозные модели гармоничности физического развития подростков /Т.Ю. Круцевич //Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. /за ред. С.С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2000. – № 12. – С. 48–53.
4. Сергиенко Л.П. Генетика и спорт /Л.П. Сергиенко. – М.: Физкультура и спорт, 1990. –171 с.
5. Сергиенко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів /Л.П. Сергиенко. – К.: Олімпійська література, 2001. – 739 с.
6. Mekota K. Test and Norms of motor performance and physical fitness in Youth and Adult age /K. Mekota. – Vydavatelstvi Univergity Palakeno. Olomouc, 1995. – 108 p.

О. Ратушина

- учитель вищої категорії, учитель німецької мови Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 373.5.016:811.112.2

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розкрито деякі аспекти проблемного підходу до формування комунікативної компетентності на уроках німецької мови як другої іноземної та шляхи реалізації його через використання різноманітних видів комунікативної діяльності учнів на уроках.

Ключові слова: комунікативна компетентність, друга іноземна мова.

Е. Ратушина

- учитель высшей категории, учитель немецкого языка Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧЕНИКОВ НА УРОКАХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье раскрыты некоторые аспекты проблемного подхода для формирования коммуникативной компетентности на уроках немецкого языка как второго иностранного и пути его реализации посредством использования разнообразных видов коммуникативной деятельности учениками на уроках.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, второй иностранный язык.

О. Ratushna

- teacher of higher category, german teacher of the Slavyansk pedagogical lyceum Slavyansk city council Donetsk region

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS AT GERMAN LESSONS

The article deals with some aspects of the problematic approach to the formation of communicative competence on the lessons of German as a second foreign language and ways of its realization in communicative situations through the use of a variety of activities at the lessons.

Keywords: communicative competence, second language.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий соціальний розвиток суспільства, який відбувається в Україні останнім часом, сприяє реформуванню системи освіти. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньої системи необхідною умовою навчання є впровадження таких методик, які б більш ефективно розкривали потенціал учнів, їх інтелектуальні, творчі та моральні якості, активізували їх

пізнавальну діяльність, спонукали до творчого пошуку та самовдосконалення, сприяли підвищенню мотивації до вивчення кількох іноземних мов. Іноземна мова як навчальна дисципліна сприяє створенню умов, необхідних для розвитку культурних та особистісних якостей учнів.

Одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов є формування в учнів **комунікативної компетентності**, важливим складником якої виступає соціокультурна компетенція, що передбачає наявність в учнів знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається, норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Виникає необхідність формувати у свідомості школяра “картину світу”, притаманну носієві цієї мови як представнику певної культури й певного соціуму. Оволодіння кількома іноземними мовами сприяє подальшому розвитку культурного світогляду учня. Завдання сучасного вчителя – поглибити цей процес.

Щоб учні сприймали мову як засіб міжкультурної взаємодії, треба не тільки ознайомлювати їх з країнознавчою тематикою, але й шукати засоби залучення школярів до активного діалогу культур. Особливо необхідним є такий підхід в умовах діяльності закладів нового типу – профільних навчальних закладів, – де особлива увага приділяється всебічному розвитку мовної особистості учня через вивчення кількох іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема формування комунікативної компетентності в учнів на уроках німецької мови як другої іноземної, незважаючи на достатню дослідженість, привертає сьогодні велику увагу фахівців. Є. Пасов, Б. Лебединська, Л. Биркун, І. Воробйова стверджують, що комунікативна компетентність забезпечує набуття учнями вміння обговорювати проблеми, доводити власну позицію, висловлювати власну точку зору, розвивати критичне і креативне мислення, адаптуватися у мовному середовищі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цієї статті – теоретично обґрунтувати й дослідити процес формування в учнів 8-11 класів комунікативної компетентності у процесі вивчення німецької мови як другої іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Серед ключових *компетентностей* (соціальна, полікультурна, інформаційна, самоосвітня, мовленнєва) значна роль належить комунікативній компетентності, оскільки вона означає не лише вміння спілкуватися (усно й писемно) рідною та іноземними мовами, а ще й характеризується умінням

взаємодіяти з людьми та подіями, навичками роботи в групі, умінням володіти різними соціальними ролями у колективі.

На думку Л. Биркун, головна ідея комунікативного підходу полягає в тому, що учні, щоб стати ефективними користувачами мови, мають не тільки здобувати знання (знати граматичні, лексичні або вимовні форми), а й розвивати навички та вміння використання мовних форм для реальних комунікативних цілей, тобто використовувати мову в реальних життєвих ситуаціях [2].

Комунікативна компетентність характеризується цілою низкою здатностей людини, що виявляються у швидкості, глибині та міцності оволодіння засобами і прийомами мовленнєвої діяльності, такими як:

- уміння слухати, сприймати і відтворювати (усно й писемно) інформацію;

- вести діалог;

- брати участь у дискусіях;

- вести переговори;

- переконувати і відстоювати свою точку зору.

Як зауважує І. Воробйова, головна ідея комунікативного навчання – це спрямованість навчального процесу на формування та розвиток практичних умінь володіння мовою як засобом спілкування у відповідних життєвих ситуаціях [3].

У Слов'янському педагогічному ліцеї ознайомлення учнів допрофільних і профільних класів філологічного напрямку навчання з німецькою мовою як другою іноземною відбувається упродовж 4 років навчання (8-11 класи) за адаптованими програмами, згідно з якими ліцеїсти мають можливість опанувати німецьку мову на достатньому рівні, оволодіти мовленнєвими уміннями й навичками як на рівні користувача, так і потенційного студента – філолога.

Формування *комунікативної компетентності* на уроках німецької мови в Слов'янському педагогічному ліцеї здійснюється нами через упровадження циклу комунікативних вправ і завдань, у тому числі порівняльних вправ фонетичного, лексичного, морфологічного характеру, проведення учнівських дискусій, створення проблемних ситуацій, захисти проектів з певних тем, що, безперечно, ґрунтується на обов'язковій словниковій роботі з учнями, перекладі, виконанні вправ репродуктивного, частково-репродуктивного, творчого характеру тощо. Розглянемо приклади таких завдань:

1. Розіграйте діалог за темою з поданим лексичним матеріалом, малюнками.

2. Уяви собі! Ти – репортер популярного журналу. Твоє завдання задати якомога більше питань зірці фільму (спортсмену, політику, лікарю). Завдання опонента – дати відповіді на ці питання.

3. Перед тобою малюнки з зображенням подарунків. Що і до якого свята ти це подаруєш? Кому?

4. Розглянь малюнки! Що це за свято? Які слова побажання ти говориш до цього свята?

5. Перед тобою портрет Мони Лізи. Задай їй якомога більше неординарних питань.

6. Уяви собі, що ви з другом винаймаєте квартиру. Кожен з вас приніс деякі меблі з собою. Але щось ще потрібно купити. Разом у вас 800 грн. Що ви купите?

7. Проект. Ви виграли подорож до Німеччини. Розробіть вчотириох програму подорожі.

Щоб сформувати в учнів комунікативну компетентність на рівні, передбаченому програмою та стандартом, необхідна активна *усна* практика для кожного учня, запровадження інтерактивних технологій навчання: рольових ігор, учнівських проектів тощо. Важливо надати учням можливість мислити, обговорювати шляхи розв'язання культурних, соціальних, інших проблем для того, щоб діти акцентували увагу на змісті свого висловлювання, щоб у центрі уваги була думка, а мова виступала у своїй прямій функції – формування та формулювання цих думок. З цією метою ми розробили програму спільної діяльності з німецькомовними волонтерами Корпусу миру. Беручи участь у спільних соціальних заходах, зустрічах, учні мають змогу активно спілкуватися німецькою мовою.

Свідченням сформованості *комунікативної компетентності* учнів є їх уміння вільно висловлювати свою думку й аргументовано її доводити, доречно використовуючи мовленнєві засоби. Рівень таких умінь визначається за *критеріями оцінювання* усного мовлення учнів, розробленими нами на основі критеріїв оцінювання мовленнєвої діяльності школярів 5-11 класів чинних програм німецької мови.

Систематичний моніторинг якості знань учнів і рівня сформованості комунікативної компетентності у вивченні німецької мови дає змогу зробити висновок про відповідність застосованих методів і прийомів навчання обраній меті.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проблема формування комунікативної компетентності учнів-старшокласників у вивченні другої іноземної мови

- має бути побудована на теоретичних засадах лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики й досягнень сучасної методики викладання іноземної мови;
- не може бути ефективно розв'язана без активного їх залучення до роботи в системі діалогу культур, застосування проблемного підходу до навчання, активного спілкування з носіями мови.

Практика навчання німецької мови соціалізує учнів, сприяє загальній мовленнєвій обізнаності ліцеїстів, пробуджує в них свідомість, що оволодіння мовами забезпечує джерело взаємного збагачення, взаєморозуміння і співробітництва, сприяє спілкуванню і взаємодії.

Література

1. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Просвещение, 1988. – 254 с.
2. Биркун Л. В., Мошков В. В. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови. Ознайомлювальна брошура для українських учителів англійської мови. – К.: Знання, 1998. – 48 с.
3. Воробйова І.А. Формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Інститут педагогіки АПН України – К., 2003. – 20 с.
4. Гез Н. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. -1985. -№ 2. – с.17-24.
5. Лебединская Б. С. Методика обучения лексике немецкого языка как второго иностранного языка при первом английском. Дис. канд. пед. наук. - М., 1975. 210 с.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
7. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
8. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам. - М.: Высшая школа, 1991. - 213 с.

Л. Самохвалова

- заступник директора з науково-методичної роботи, учитель вищої категорії, учитель фізики та астрономії Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Н. Горбань

- учитель-методист, учитель біології та екології Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 373.5.091.2:613

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ)

У статті розглянуто проблеми впровадження здоров'язберігаючих технологій в початковий процес, задачі діяльності суб'єктів освітнього простору сучасного навчального закладу у процесі використання здоров'язберігаючих технологій.

Ключові слова: *здоров'язберігаючі технології, культура здоров'я.*

Л. Самохвалова

- заместитель директора по научно-методической работе, учитель высшей категории, учитель физики и астрономии Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Н. Горбань

- учитель-методист, учитель биологии и экологии Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ
ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ
(НА ПРИМЕРЕ СЛАВЯНСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ)**

В статье рассмотрены проблемы внедрения здоровьесберегающих технологий в учебный процесс, задачи деятельности субъектов образовательного пространства современного учебного заведения в процессе использования здоровьесберегающих технологий.

Ключевые слова: здоровьесберегающие технологии, культура здоровья.

L. Samohvalova

- deputy headmaster for scientific-methodological work, the top academic degree teacher, the teacher of Physics and Astronomy of Slavyansk pedagogical lyceum, borough concil of Donetsk region

N. Gorban'

- supervisor, the teacher of Biology and Ecology of Slavyansk pedagogical lyceum, borough concil of Donetsk region

**SOME ASPECTS OF IMPLEMENTING OF HEALTH-SAVING
TECHNOLOGIES INTO EDUCATIONAL PROCESS OF ACADEMIC
ESTABLISHMENT (CASE STUDY SLAVYANSK PEDAGOGICAL
LYCEUM)**

The article deals with the problems of implementing health-saving technologies into educational process, the tasks of subjects' educational activities in modern academic establishment in the process of using health-saving technologies.

Keywords: health-saving technologies, health culture.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається значне погіршення стану здоров'я нації, особливу увагу освітян привертає проблема здоров'я учнівської молоді. Здоров'я учнів знаходиться в прямій залежності від умов навчання, правильного чергування навантаження та відпочинку, умов сімейного виховання тощо [6].

Негативні тенденції зниження рівня здоров'я молодого покоління потребують пошуку ефективних напрямів його збереження. Розв'язання цих питань є нагальним завданням сучасної освіти і потребує консолідації

зусиль закладів освіти, медичних установ, соціальних інститутів, батьківської громадськості тощо. Це зумовлює необхідність переорієнтації сучасних навчальних закладів на активне впровадження системи *здоров'язберігаючих технологій*, що дають змогу враховувати індивідуальні особливості учнів, а головне – цілеспрямовано забезпечувати зміцнення їхнього здоров'я [3].

На сьогодні саме у процесі навчання важливо закласти фундамент культури здоров'я, підвести учнів до усвідомлення самої сутності поняття здоров'я та його цінності для кожної людини. Це й обумовлює **актуальність** обраної нами теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Актуальні питання формування здорового способу життя учнів, здоров'язбереження у загальноосвітніх навчальних закладах є предметом досліджень М. Безруких, Т. Бойченко, О. Ващенко, О. Дубогай, С. Іванової, С. Кириленка, Н. Максимова, В. Оржеховської та ін. На думку науковців, ступінь успішності оздоровчої діяльності – усунення шкідливих впливів (коректування навколишнього середовища) та підвищення стійкості до них (тренування, збільшення адаптаційних можливостей організму) – визначає напрям зусиль зі збереження й зміцнення здоров'я. Завдання *здоров'язберігаючої педагогіки* – забезпечити випускнику навчального закладу високий рівень здоров'я, сформувати культуру здоров'я [4].

У працях Г. Апанасенка, Н. Василенко, Р. Лідман, Н. Новикова, О. Петрик, Л. Попова, К. Самошкіна, О. Шиян висвітлено деякі аспекти формування культури здоров'я учнів. Фахівці вказують на різні причини незадовільного рівня здоров'я школярів, серед яких – відсутність у школі ефективної моделі виховання свідомого і дбайливого ставлення до власного здоров'я [7].

Спираючись на сучасні наукові джерела, під здоров'язберігаючими технологіями будемо розуміти сукупність прийомів і методів організації навчально-виховного процесу, безпечного для здоров'я учнів і вчителів [8].

Аналізуючи праці вчених, можемо констатувати, що поняття *«здоров'язберігаючі педагогічні технології»* сприймається окремими педагогами як аналог санітарно-гігієнічних заходів. Це свідчить про обмеження розуміння терміна, примітивність уявлення про зміст роботи, яку мають здійснювати навчальні заклади під час реалізації одного з найважливіших завдань – охорони, збереження і зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я учнів [5].

У зв'язку з цим необхідно розробити шлях реалізації програми підготовки педагога-провідника здоров'язберігаючих технологій у систему

освіти, який реалізує завдання інтеграції здоров'язберігаючих педагогічних технологій у навчально-виховний процес.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є актуалізація питань необхідності організації навчального-виховного процесу в сучасному навчальному закладі через упровадження здоров'язберігаючих технологій, що формують культуру здоров'я учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Поняття здоров'я визначається вченими як стан фізичного, психологічного та соціального благополуччя, високої працездатності людини. На нашу думку, методологічною основою формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в учнів є гуманістичний підхід. Серед форм і методів процесу формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До них належать соціальне проектування, метод відкритої трибуни, ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, інтелектуальний аукціон, «мозкова атака», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, гра-драматизація тощо.

Здоров'язберігаюча діяльність в умовах Слов'янського педагогічного ліцею передбачає наступні аспекти: виховання культури здоров'я; створення сприятливого психологічного клімату на уроці; використання таких педагогічних прийомів, що знижують емоційне напруження як учнів, так і вчителя; активна пропаганда здорового способу життя; профілактика шкідливих звичок тощо.

Одним із найважливіших аспектів упровадження здоров'язберігаючих технологій на уроках є *створення сприятливого психологічного клімату*. Психологічний комфорт учнів і самого вчителя є запорукою вдалого й ефективного уроку. Доброзичливість учителя, спокійна бесіда, увага до кожного учня, позитивна реакція на бажання висловити свою точку зору, тактовне виправлення помилок, доречний гумор або невеличкий відступ від теми дозволяють позитивно налаштувати учня на роботу, розкрити його здібності. Так, досягти сприятливого психологічного клімату на уроці допомагають різноманітні дидактичні матеріали з цікавою інформацією про надзвичайні здібності або досягнення людини. Такий невеликий відступ від теми дає можливість переключити увагу, зняти втому, завжди викликає зацікавленість учнів. При цьому завжди виникає бажання продовжити роботу, отримати ще більше нової інформації з теми.

Важливу роль у розв'язанні як педагогічних, так і здоров'язберігаючих задач, мають *технічні (комп'ютерні) засоби навчання*. Використання комп'ютерних засобів на уроках дає змогу

здійснювати цікаві подорожі різноманітними куточками нашої планети. Це не тільки знайомить дітей з різноманіттям Всесвіту в цілому, але й дає їм відомості пізнавального й виховного плану, підвищує активність сприйняття матеріалу, підкреслює його теоретичну сутність, забезпечує високу продуктивність на уроці, стимулює учнів до самостійної творчої діяльності, *знімає емоційне напруження*. Як свідчить досвід, використання комп'ютера під час проведення тестових перевірочних робіт дає можливість учням відпочити від кулькової ручки та розім'яти пальці рук.

Виховання культури здоров'я – це виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, усвідомлення самої сутності цього поняття, уявлень про його цінність; посилення мотивації на ведення здорового способу життя, підвищення відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини. Реалізація такого багатогранного завдання потребує комплексного підходу до навчально-виховного процесі й передбачає тематичні позакласні заходи, класні години, просвітницьку роботу з батьками, учнями, вчителями, зустрічі з працівниками медичних та соціальних установ, упровадження навчальних курсів.

Одною з проблем, що знайшла свого розв'язання в Слов'янському педагогічному ліцеї є *гіподинамія*, що зумовлена малою руховою активністю дітей на уроках, браком часу перебування ліцеїстів на свіжому повітрі, відсутністю достатньої матеріальної бази для ефективного проведення уроків фізичної культури та фізичного розвитку учнів. Тому до структури уроків для учнів різних вікових категорій нами широко впроваджено *фізкультхвилинки*. Велике значення надаємо правильній поставі учнів та відповідності їх робочого місця санітарно-гігієнічним нормам. Різноманітні дихальні вправи, не займаючи багато часу, дозволяють не тільки розвивати дихальну систему учнів, але й сприяють підвищенню культури їх спілкування. Ігри, спрямовані на підвищення емоційності, полегшують сприйняття матеріалу і тренують м'язи. Традиційними для Слов'янського педагогічного ліцею стало проведення таких курсів заходів, як: День здоров'я, Козацькі розваги, «Тато, мама і я – спортивна родина», різноманітні туристичні походи, екскурсії на природу, спортивні змагання між класами тощо. Такий напрям роботи навчального закладу дає змогу виховувати культуру здоров'я та на практиці демонструвати здоровий спосіб життя.

Турботу про здоров'я учнів не відокремлюємо від турботи про здоров'я вчителя, виховання культури здорового способу життя. Учителі ліцею проводять тренінги з подолання шкідливих звичок, прагнуть урізноманітнити свій харчовий раціон, планують свій робочий день і відпочинок для того, щоб не допускати перевантажень організму. Вільний час педагогічний колектив ліцею присвячує туризму, активному відпочинку, а також заняттям спортом (рухові ігри, екскурсії, туристичні

походи тощо). Власний приклад краще за всякі слова ознайомить дітей з правилами здорового способу життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що здоров'язберігаючі технології в навчально-виховному процесі не можуть бути відокремлені від загальної педагогічної системи, а навпаки, мають грамотно й раціонально використовуватись у комплексі з іншими розвиваючими та виховними прийомами. Врешті-решт, головним завданням педагогіки є не тільки максимальне розкриття творчих і пізнавальних здібностей дитини, але й турбота про виховання фізично, психологічно здорового, гармонійно розвиненого покоління громадян нашої країни.

Таким чином, упровадження здоров'язберігаючих технологій сприяє утворенню в учнівської молоді адекватної моральної самооцінки, дає можливість організувати дієву роботу з формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, знецінити і зруйнувати негативні мотиви, перебудувати і змінити негативні форми у поведінці дітей та молоді на позитивні; підтримати, посилити позитивні моральні спонуки, активізувати їх прояви чи загальмувати негативні мотиви, знизити їх силу, утримати учня від прояву негативної мотивації на здоровий спосіб життя.

Література

1. Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. – "Петрополис", Санкт-Петербург. – 123 с.
2. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України /Т. Є. Бойченко //Основи здоров'я і фізична культура. – 2008. – № 11-12. – С. 6-7.
3. Кириленко С.В. Проблема формування культури здоров'я в історії теоретичної думки та в сучасній практиці//Педагогіка і психологія. –Вісник АПН України. – 2004. – №1 (42) – С. 48.
4. Кириленко С.В. Розвиток педагогічних технологій формування культури здоров'я старшокласників//Рідна школа. – 2003. – №11(886). – С. 50-55.
5. Успенська В. Впровадження здоров'язберігальних технологій у загальноосвітньому навчальному закладі – вимога часу //Рідна школа. – 2009. – №7. – С. 44–48.
6. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства: [у 2 ч.] / О.О. Яременко, О.В. Вакуленко, Ю.М. Галустян та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – Ч.1. – 160 с.; Ч.2. – 212 с. – (Сер. «Бібліотечка слухача курсів підвищення кваліфікації Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту).
7. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О.Яременко, О.Балакірева, О.Вакуленко та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 356 с.
8. Формування навичок здорового способу життя в дітей і підлітків./ За ред. Максимова Н. Ю. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 280 с.

ПСИХОЛОГІЯ**О. Гаманюк**

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Краматорського економіко-гуманітарного інституту

Т. Подвойська

– магістр кафедри педагогіки Краматорського економіко-гуманітарного
інституту

УДК 37+372**ВИЯВЛЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШОГО
ШКОЛЯРА ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ**

Питання щодо людських здібностей та обдарованості не нове. Але останнім часом воно почало набувати певної актуальності, оскільки ми все частіше чуємо про акселерацію дітей, прояв у них індивідуальних здібностей та надзвичайних талантів. В нашому лексиконі з'явилося нове поняття «діти-індиго». Якщо така тенденція не зміниться, то незабаром перед педагогами постане питання: як та в яких умовах навчати таких дітей аби не втратити, а навпаки розвинути їхні здібності.

В статті розкрито співвідношення таких понять як «творчий потенціал» та «обдарованість». Цілком закономірно, що без виявлення та розвитку потенціалу дитини неможливо розвинути і ті здібності та задатки, які в ній природно закладені. Наявність творчого потенціалу ефективно впливає на інтелектуальні здібності школярів і сприяє розвитку мислення та уяви. Сама обдарованість розглядається як міра можливостей людини адаптуватися до життя. Але необхідно враховувати, що які б не були сприятливі природні можливості дитини, вона повинна вчитися, оволодівати знаннями і вміннями для того, щоб виявити й реалізувати ці можливості. Лише навчання та участь в різноманітних видах діяльності може бути достатньою умовою розвитку обдарованості у молодших школярів.

Ключові слова: творчий потенціал, задатки, здібності, обдарованість, інтелект, мислення, навчальна діяльність.

О. Гаманюк

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики
Краматорского экономико-гуманитарного института

Т. Подвойская

– магистр кафедры педагогики Краматорского экономико-гуманитарного
института

ВЫЯВЛЕНИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗВИТИЯ ОДАРЕННОСТИ

В статье раскрыто соотношение таких понятий как «творческий потенциал» и «одаренность». Наличие творческого потенциала эффективно влияет на интеллектуальные способности школьников и способствует развитию мышления и воображения. Сама одаренность рассматривается как мера возможностей человека адаптироваться к жизни. Необходимо учитывать, что какими бы не были способствующими природные возможности ребенка, он должен учиться, получать знания и умения, дабы выявить и реализовать их. Только обучение и участие в различных видах деятельности могут быть достаточными условиями развития одаренности у младших школьников.

Ключевые слова: творческий потенциал, задатки, способности, одаренность, интеллект, мышление, учебная деятельность.

O. Gamanjuk

- Candidate of Sciences in Theory of Education (Pedagogy), Associate Professor, Department of Pedagogy, Kramatorsk Institute of Economics and Humanities

T. Podvoiskaya

- Master, Department of Pedagogy, Kramatorsk Institute of Economics and Humanities

IDENTIFICATION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF YOUNG SCHOOLCHILDREN AS A PRECONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF GIFTEDNESS

In the article the relation of such concepts as «creativity» and «giftedness» presence of the creative potential of effectively influences the mental abilities of schoolchildren and promotes thinking and imagination. Giftedness itself regarded as a measure of human capabilities to adapt to life. Please be aware that what had not been conducive to the natural features of the child, he must learn to acquire knowledge and skills in order to identify and implement them. Only education and participation in various activities may be sufficient for the development of gifted younger students.

Key words: creative potential, the makings, ability, talent, intellect, thinking, learning activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що на рубежі ХХ - ХХІ ст. окреслилися принципово нові риси світової цивілізації, пов'язані з особливостями функціонування постіндустріальних суспільств, інформаційних технологій, процесів глобалізації, що дає підстави стверджувати про формування нової цивілізації. Найбільшого успіху досягатимуть держави, які мають висококваліфіковані кадри у

високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист талантів.

За роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі на основі прийнятої урядом державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття). У Конституції України, законах України «Про освіту», «Про мову в Україні», «Про загальну середню освіту», «Положенні по загальноосвітній навчальній заклад», державній національній програмі «Діти України» визначено, що відродження суспільства України, його розвиток значною мірою залежить від творчості й активності його членів, їх ініціативи, тих умов, які створюються для розвитку й реалізації творчого потенціалу кожної особистості. [4]

Аналіз основних досліджень та публікацій. Сучасні вимоги до формування особистісного підходу поступово визначилися у дослідженнях таких відомих психологів, як К. О. Абульханова-Славська, В. В. Давидов, В. О. Моляко, Л. М. Проколієнко, О. Г. Асмолов, В. В. Столін, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко. Проблемою навчання та виховання обдарованих дітей займалися такі вчені, як Б. М. Теплов, А. В. Запорожець, С. Л. Рубінштейн, Л. А. Венгер, М. С. Лейтес.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розглядання творчого потенціалу молодшого школяра як передумови розвитку обдарованості. Перед нами постають наступні завдання: проаналізувати поняття «творчий потенціал»; розглянути його значення для виявлення обдарованості; визначити умови для реалізації творчого потенціалу молодших школярів в умовах школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Поняття «творчий потенціал молодшого школяра» із психологічної точки зору розглядається як синтетична якість дитячого молодшого шкільного віку, що характеризує міру її здатності ставити і виконувати нові завдання у сфері навчальної діяльності. [4]

До основних складових в системі творчого потенціалу відносять:

- задатки, схильності, що проявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, перевагах, а також динамічності психічних процесів;
- інтереси, їх направленість, частота та систематичність виявлення, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, прагнення до створення нового, схильність до рішення та пошуку проблем;
- швидкість в засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів;

- схильність до постійних порівнянь, зіставлень, виробленню еталонів для наступного відбору;
- проявлення загального інтелекту - схоплення, розуміння, швидкість оцінок та вибору шляху рішення; адекватність дій;
- емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне відношення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, перевагу і т.д.;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбство, систематичність в роботі, сміливе прийняття рішень;
- здібність до творчості - вміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати; схильність до зміни варіантів, економічність в рішеннях, раціональне використання засобів, часу і т.д.;
- інтуїтивізм - здібність до надзвичайно швидким оцінкам, рішенням, прогнозам;
- порівняно більш швидке оволодіння уміннями, навичками, прийомами, оволодіння технікою праці;
- здібність до вироблення особистісних стратегій і тактик при вирішенні загальних та спеціальних нових проблем, задач, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій. [2]

Молодший школяр, який має творчий потенціал, здатний насамперед швидко виконувати шкільні завдання та вправи, оволодівати навичками учіння для ефективнішого розвитку творчої діяльності. Творчий потенціал пов'язується зі спроможністю самостійно ставити й розв'язувати в тому чи іншому вигляді значні проблеми. Його можна представити як сукупність різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (навички, уміння), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності) тощо. [4]

Наявність творчого потенціалу ефективно впливає на інтелектуальні здібності й розвиває такі необхідні для навчальної успішності молодшого школяра види мислення, як дивергентне й конвергентне, вербальне та невербальне, а також уяву.

Розвиток конвергентного мислення являє собою формування логічного, послідовного, односпрямованого мислення. Воно активізується під час виконання завдань, котрі мають єдину правильну відповідь, що, як правило, може бути логічно виведена із самих умов завдання. Розвиток конвергентного мислення дуже важливий для становлення розумових здібностей дітей молодшого шкільного віку загалом. Цей вид мислення попри всю свою віддаленість від того, що зазвичай називається творчістю, активно сприяє розвитку творчих здібностей особистості.

Специфіка дивергентного завдання полягає в тому, що може існувати кілька або навіть безліч правильних відповідей на одне поставлене запитання. Тому саме цей вид мислення може класифікуватися як творчий.

Під час виконання завдання дивергентного типу в дітей молодшого шкільного віку розвиваються такі якості, як оригінальність, гнучкість, швидкість, продуктивність мислення, легкість асоціювання, надчутливість до проблем та інші здібності, необхідні для продуктивної навчальної діяльності. Тому завдання, спрямовані на розвиток дивергентного типу мислення, сприяють гармонійному становленню творчого потенціалу учнів. Цей тип мислення також тісно пов'язаний з уявою. [4]

Усередині тих чи інших спеціальних здібностей виявляється загальна обдарованість індивіда, яка співвідноситься з більш загальними умовами провідних форм людської діяльності.

Обдарованість, як системне утворення особистості, є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосовуватися до світу, оточення, інших людей та до самого себе. Обдарованість - це свого роду міра генетично та досвідно зумовлених можливостей людини адаптуватися до життя. [2]

Матеріальною основою розвитку обдарованості є особливість будови мозку людини, кори великих півкуль, властивостей нервової системи, а також особливостей будови і функціонування тих чи інших аналізаторів, пов'язаних з формуванням сприйнятливості до певних вражень. Вони відрізняються у кожної людини індивідуальною своєрідністю та створюють більш або менш сприятливі передумови для розвитку майбутніх психічних якостей.

Однак природні можливості самі по собі не визначають напрямок та рівень розвитку обдарованості. Те, в якому напрямку і в якій мірі реалізуються природні можливості людини, залежить від її діяльності. Обдарованість розвивається лише в певних суспільних умовах і залежить від рівня розвитку суспільства, суспільного значення видів діяльності, від умов матеріального життя суспільства, його культури та наявності в ньому суспільних відносин.

Обдарованість характеризується великими індивідуальними відмінностями. Ці відмінності мають і якісний і кількісний характер. Вони виражаються в тому, що одні люди обдаровані в одних видах діяльності, а інші в інших. Разом з тим в одному і тому ж виді діяльності різні люди бувають обдаровані в різній мірі. Для суспільства важливо і те, в якій області обдарована людина, і те, в якій мірі вона обдарована.

Обдарованість людини розвивається спочатку в процесі засвоєння досягнень людської культури, а потім – в процесі його участі в творенні творчої діяльності. Як б не були сприятливі природні можливості людини, вона повинна вчитися, оволодівати знаннями і вміннями для того, щоб виявити та реалізувати ці можливості. Навчання та участь в різноманітних видах діяльності є головною умовою розвитку обдарованості у дітей. [3]

Зараз можемо вважати практично доведеним, що наш мозок працює з величезним недовантаженням. Згідно одних даних, використовується лише 15-20% усіх можливостей, інших – ще менше, не більше 10%. Але справа не в конкретних цифрах. Важливо те, що у всіх випадках об'єм невикористаних можливостей завжди більше. Ймовірно, діти стають обдарованими не стільки тому, що їм більше, ніж іншим, дала природа, скільки тому, що вони в більшій мірі зуміли реалізувати себе. Грубо кажучи, більше своїх задатків вони перевели в здібності. Принаймні на ранніх етапах розвитку здібностей, тобто в дошкільному і молодшому шкільному віці, все залежить від любові до розумової діяльності, або, точніше, від пізнавальної потреби. Чим яскравіше вона проявляється в дитини, тим більша імовірність високих здібностей. [1]

Висновки. Сучасний стан суспільства характеризується підвищеною увагою до внутрішнього світу та унікальним можливостям окремо взятої особистості. Традиційно для вітчизняної шкільної практики рівень розвитку дитини визначає психолог. Але оцінка обдарованих дітей не може ґрунтуватися лише на тестуванні – її міра та своєрідність виявляється в процесі навчання та виховання, при виконанні дітьми тієї чи іншої змістовної діяльності. Безпосередньо розвитком здібностей повинен займатися педагог. Тому відносінах «освітня система – обдарована дитина» необхідно встановити рівновагу. А для цього необхідно змістити акценти з обдарованості дитини на її особистість; з проблем дорослих з приводу обдарованості на самих обдарованих дітей; з процесу цілеспрямованого розвитку певних якостей чи функцій обдарованості на процес педагогічної підтримки, створення умов для природного росту та зрілості обдарованої дитини, а в середині нього – і його обдарованості.

Література

1. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – 5-е изд., испр. – М.: Издат. центр «Академия», 2005. – с.284-302.
2. Маляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Обдарована дитина. - №4. - 2002. - С. 19-26.
3. Педагогическая энциклопедия: В 4т. – М.: «Сов. энциклопедия», 1964-1968; Т. 3. Н.-См. – 1966. – с.186-187.
4. Шопіна М., Піроженко Т. Творчий потенціал молодших школярів. Психологічні особливості розвитку // Початкова освіта. - 2010. - №23 (551). - С. 2-3.

О. Єгорова

- доцент, кандидат психологічних наук Слов'янського державного педагогічного університету

Л. Мелешко

- кандидат історичних наук, директор Билбасівської ЗОШ

Ю. Собакар

- студентка психологічного факультету Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 373.5.015.13:17.022.1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИПУСКНИКІВ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ ШКІЛ

Проаналізовано теоретичні основи дослідження проблеми духовності та духовного потенціалу в контексті філософсько–психологічних теорій; розглянуто особливості прояву духовного потенціалу у випускників загальноосвітньої школи; розкриті відмінності між особливостями прояву духовного потенціалу у сільських та міських школярів.

Ключові слова: *духовність, духовний потенціал, особистість, духовні цінності*

Е. Єгорова

- доцент, кандидат психологічних наук Славянського державного педагогічного університету

Л. Мелешко

- кандидат історичних наук, директор Билбасівської ООШ

Ю. Собакар

- студентка психологічного факультету Славянського державного педагогічного університету

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ВИПУСКНИКОВ СЕЛЬСКИХ И ГОРОДСКИХ ШКОЛ

Проанализированы теоретические основы исследования проблемы духовности и духовного потенциала в контексте философско–психологических теорий; рассмотрены особенности проявления духовного потенциала у выпускников средней образовательной школы; раскрыты отличия между особенностями проявления духовного потенциала у городских и сельских школьников.

Ключевые слова: *духовность, духовный потенциал, личность, духовные ценности*

E. Yegorova

- associate professor, candidate of psychological sciences of Slovyansk State Pedagogical University

I. Meleshko

- candidate of historical sciences, director of Bilbasovka secondary school

I. Sobakar

- student of psychological faculty of Slovyansk State Pedagogical University

PECULIARITIES OF SPIRITUAL POTENTIAL MANIFESTATION AMONG SCHOOL-LEAVERS OF COUNTRY AND TOWN SCHOOLS

The article analyses the theoretical basis of the research of spiritual problem and spiritual potential in the context of philosophical and psychological theories. It considers the peculiarities of spiritual potential manifestation among school-leavers of comprehension schools. The article reveals differences between the peculiarities of spiritual potential manifestation among the country and town schoolchildren.

Key Words: spirituality, spiritual potential, individuality, spiritual values.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах кризи в нашій країні дедалі більшої ваги набуває духовне відродження України. Велике значення сьогодні надається формуванню високої духовності у молоді, особливо це необхідно для випускників міських та сільських шкіл як майбутніх будівників суспільства [1; 4].

Розвиток духовності особистості в період юності є важливою проблемою. Характеристику юнацького періоду розвитку особистості як сенситивного періоду розвитку духовності підтверджує ряд наукових досліджень [3; 4; 6]. З одного боку, вікові якісні зміни в самосвідомості юнаків зумовлюють зміну змісту і співвідношення основних структурних компонентів їх особистісної спрямованості та ставлення до дійсності. З іншого, – постає необхідність самовизначення, саморозвитку та самовдосконалення. Розвиток духовності юнаків, що розглядається в контексті загального розвитку особистості в юнацькому періоді онтогенезу, постає провідним чинником, який визначає подальше становлення особистості [3, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Гносеологічний аналіз понять “духовність”, “духовні цінності”, “духовний потенціал” на пострадянських теренах здійснили Б.С. Братусь, А.В. Брушлинський, С.М. Возняк, В.П. Москалець, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, О.Г. Спіркін, В.Н. Шердаков та ін.; психологічних механізмів розвитку духовних інтенцій – О.І. Зеліченко, В.В. Знаков, О.І. Климишин, О.В. Киричук, З.С. Карпенко, В.А. Петровський, М.В. Савчин, В.Д. Шадриков та ін. [1 - 7].

Сучасні вітчизняні дослідники все більше опираються на розробки зарубіжних філософів та психологів, які значно раніше звернулись до проблеми духовності особистості, зокрема, до екзистенціальної проблематики, представленої у ракурсі філософських знань, – М. Бубер, А. Камю, Г. Марсель, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, Ф. Шлейермахер та ін., психологічних знань – Р. Ассаджолі, С. Гроф, Х. Кохут, А. Маслоу, В. Франкл, Е.Фромм та ін. (цит. за [3, с. 4]).

Як вказує Е.О. Помиткін, духовний потенціал можна визначити як інтеграцію вольових якостей характеру та духовної спрямованості особистості, що сприяють визначенню перспективних напрямків подальшого духовного розвитку особистості [6, с. 124].

В той же час все ще відсутнє однозначне розуміння та трактування понять “духовність”, “духовний потенціал”, “духовні цінності”, “духовний розвиток”; також залишається невизначеним, необґрунтованим психологічний зміст останніх, їхня феноменологічна відмінність. Проблемним залишається також питання щодо методичного забезпечення сприяння і стимуляції процесу розвитку духовності особистості [3, с.6].

Мета статті. Метою статті є аналіз проблеми духовності та духовного потенціалу в історії наукової думки, вивчення особливостей прояву духовного потенціалу випускників сільської та міської ЗОШ та визначання шляхів розвитку духовності юнаків за допомогою корекційно–розвиваючих методів.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження проводилось на базі сільських загальноосвітніх шкіл (сел. Билбасівка, сел. Гродівка) та міських ЗОШ (м. Димитрів Донецької області). В експерименті приймали участь 50 випускників: 28 дівчат та 22 хлопця. Середній вік досліджуваних – 17 років.

Під час дослідження були використані такі психодіагностичні методи, як спостереження, бесіда, авторська анкета, методика Е.О. Помиткіна “Духовний потенціал особистості”, методика Е.О. Помиткіна “Здійснення бажань” [6, с. 6], малюнкова проба «Кінетичний рисунок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, методи математичної обробки даних.

Перед кожним завданням пропонувалась чітка інструкція.

Використання перерахованих методик дозволило виявити нам кількісно та якісно такі показники як гуманістичні цінності, відповідальність, духовні цінності та інші.

За допомогою методу визначення середніх показників було проаналізовано результати отриманих даних, що характеризують особливості прояву *духовного потенціалу в структурі особистості* випускників шкіл.

Високий рівень у досліджуваних юнаків сільської школи (група Гс) представлений у шкалах «спілкування» ($X_{\text{сер.}} = 2,8$ б.), «спрямованість» ($X_{\text{сер.}} = 3,0$ б.).

Сільські юнаки, на відміну від досліджуваних міських школярів групи Гм, більше спілкуються з природою, частіш замислюються над створенням своєї родини, намагаються досягнути мудрості та досконалості. В той же час у сільських юнаків проявляються намагання зберігати й створювати прекрасне, підтримувати чистоту довкола, читати книги у вільний час, довідуватися про життєвий шлях філософів й мудреців, товаришувати з надійними друзями (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Середні показники духовного потенціалу
в структурі особистості випускників (бали)**

Група	Спілкування	Спрямованість	Характер	Самосвідомість	Досвід	Інтелект	Психофізіологія
Сільська ЗОШ	2,8	3,0	1,9	2,4	2,4	2,0	2,2
Міська ЗОШ	2,5	1,8	2,1	2,3	1,7	1,8	1,9

Середній рівень у випускників міської школи переважає за шкалою «характер» ($X_{\text{сер.}} = 2,1$ б.), що вказує на намагання жити за загальнолюдськими принципами співіснування, прагнення до самопізнання, до самостійного завершення розпочатих справ (у сільських випускників ці показники ненабагато нижчі: $X_{\text{сер.}} = 1,9$ б.).

Середній рівень у досліджуваних сільської школи групи Гс переважає за шкалами «самосвідомість» ($X_{\text{сер.}} = 2,4$ б.), «досвід» ($X_{\text{сер.}} = 2,4$ б.), «інтелект» ($X_{\text{сер.}} = 2,0$ б.), «психофізіологія» ($X_{\text{сер.}} = 2,2$ б.), що говорить про намагання цінувати блакитне небо, посмішку дитини, природну єдність з усім живим; тенденції до подолання своїх недоліків, реалізування своєї духовності, спостереження за своїми думками; про бажання знайти внутрішній сенс у багатьох подіях та явищах; намагання виконувати роботу якнайкраще; використовувати природні методи самооздоровлення, враховувати особливості свого організму, темпераменту, фізично удосконалюватись, підтримувати гармонічні стосунки з рідними в родині, вести здоровий спосіб життя.

Діагностичне дослідження специфіки прояву *духовного потенціалу в структурі цінностей* випускників дало змогу виявити, що високий рівень *відповідальності* присутній сільським школярам ($X_{\text{сер.}} = 2,8$ б.).

Для них характерні виконання своїх обіцянок, надійність у стосунках з друзями, відповідальність за все людство, небайдужість до несправедливого ставлення відносно іншої особи, відповідальність за своє здоров'я (див. табл. 2).

Таблиця 2

Середні показники духовного потенціалу в структурі цінностей випускників (бали)

Група	Гуманістичні	Естетичні	Економічні	Цінності пізнання	Самовдосконалення	Самореалізація	Відповідальність
Сільська ЗОШ	2,4	1,8	2,3	2,0	2,4	1,6	2,8
Міська ЗОШ	2,2	1,6	1,6	1,6	1,8	2,3	2,2

Також ми мали змогу визначити, що середній рівень *самореалізації* переважає у міських школярів, які проявляють намагання визначити майбутню професію згідно з нахилами та здібностями, застосовувати свій потенціал в житті, здатні передбачати заздалегідь деякі події.

Середній рівень у випускників сільської школи переважає за шкалами: «*гуманістичні цінності*» ($X_{\text{сер.}} = 2,4$ б.), «*естетичні цінності*» ($X_{\text{сер.}} = 1,8$ б.), «*екологічні цінності*» ($X_{\text{сер.}} = 2,3$ б.), «*цінності пізнання*» ($X_{\text{сер.}} = 2,0$ б.), «*цінність самовдосконалення*» ($X_{\text{сер.}} = 2,4$ б.): досліджуваним властиві якості, що відносяться до цих шкал: надання допомоги іншим, керування своїми емоціями й бажаннями, розмови про прекрасне, прагнення до гармонії, підтримка атмосфери доброзичливості, використання свого духовного потенціалу.

За допомогою методики Е.О. Помиткіна «Здійснення бажань» були визначені показники *духовних цінностей* (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Співвідношення показників прояву духовного потенціалу
та духовних цінностей випускників (бали)**

Група	Духовний потенціал	Духовні цінності (самовіддачі)
Сільська ЗОШ	2,0	2,0
Міська ЗОШ	1,8	1,7

Як видно з табл. 3, показники духовного потенціалу та духовних цінностей (самовіддачі) у сільських та міських школярів мають середні рівні, але у досліджуваних групи Гс ці показники переважають (не значимо), тобто старшокласники сільської школи більш поважають такі якості, як вірність, доброзичливість, намагання бути корисним для інших, гармонія з оточуючим середовищем.

Використання малюнкової проби «Кінетичний рисунок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана сприяло вивченню особливостей прояву емоційних станів випускників в своїх родин.

Результати показали, що у сільських школярів більш благоприємна атмосфера в родин.

Названа категорія досліджуваних вдвічі менше проявляє тривожність в своїх сім'ях, у них нижчий рівень конфліктності та почуття неповноцінності у спілкуванні з рідними.

А ось ворожість в своїх родин сільські юнаки переживають в більшій мірі у порівнянні з іншою групою випускників міської школи. Це потребує додаткового дослідження (див. табл. 4).

Таблиця 4

**Середні показники емоційних станів
випускників у свої родин (бали)**

Група	Сприятливий психологічний клімат	Тривожність у сім'ї	Конфліктність у сім'ї	Почуття неповноцінності у сім'ї	Ворожість у сім'ї
Сільська ЗОШ	2,1	1,0	1,6	1,6	2,2
Міська ЗОШ	1,9	2,0	1,9	1,8	1,9

Нами була розроблена корекційно-розвиваюча програма щодо розвитку духовності випускників шкіл.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналізуючи сказане вище, можна відзначити, що:

- проблема особливостей прояву духовного потенціалу випускників сільської та міської школи є однією з актуальних на сучасному етапі;
- показники прояву духовності та духовного потенціалу в структурі особистості, в структурі цінностей переважають у випускників сільської школи, що дає можливість змінити акценти у профорієнтаційній роботі в майбутньому;

мвивчення впливу дитячо-батьківських стосунків на формування духовного потенціалу випускників сільської та міської шкіл є перспективою нашого дослідження.

Література

1. Возняк С.М. Філософія як теоретична основа загальнолюдського та національного в структурі духовності особистості / Єдність національного та загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей / Збірник наукових праць / Возняк С.М. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 5-9.
2. Киричук О.В., Карпенко З.С. Рівні суб'єктності та індикатори духовності людини // Педагогіка і психологія / Киричук О.В., Карпенко З.С.. – К., 1995. – № 3. – С. 3-12.
3. Климишин О.І. Психологічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання: дис. ... канд. психол. наук / Климишин О.І. – Івано-Франківськ: ПДУ, 2004. – 222 с.
4. Лукашевич М.П. Повернути молоді духовні орієнтири // Освіта України / Лукашевич М.П. – К., 1999. – 27 січня. С. 5-7.
5. Москалець В.П. Психологічний зміст духовності і духовність мистецтва // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. – I част. – III розд. / Москалець В.П. - К., 1994. – С. 284-286.
6. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості / Помиткін Е.О. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
7. Савчин М.В. Духовний потенціал людини / Савчин М.В. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001. – 203 с.

О. Осика

– доцент, кандидат психологічних наук, Слов'янський державний педагогічний університет

Г. Мілюкова

– студентка, Слов'янський державний педагогічний університет

УДК 316.624

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розглянуто сутність та характерні особливості девіантної поведінки підлітків та юнаків. Висвітлено різноманітні класифікації видів девіантної поведінки, її зв'язки з суспільно-політичною ситуацією та мотиваційно-потребовою сферою особистості.

Ключові слова: девіантна поведінка, класифікація, особистість, підліток, юнак.

О. Осыка

– доцент, кандидат психологических наук, Славянский государственных педагогический университет

А. Милюкова

студентка, Славянский государственный педагогический университет

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

В статье рассмотрены сущность и характерные особенности девиантного поведения подростков и юношей. Освещено разнообразные классификации видов девиантного поведения, его связь с общественно-политической ситуацией и мотивационно-потребностной сферой личности.

Ключевые слова: девиантное поведение, классификация, личность, подросток, юноша.

О. Osyka

- assistant Professor, Candidate of Psychological Sciences, Slovjans'k State Pedagogical University

G. Milyukova

- student, Slovjans'k State Pedagogical University

PROBLEM OF CLASSIFICATION OF TYPES OF DEVIANTNOGO CONDUCT

The article deals with the essence and characteristic peculiarities of deviant behavior of teenagers and young people. Different classifications of the kinds of deviant behavior are covered as well as their connections with the social-political situation and the sphere of motivated needs of a personality.

Key words: deviant behavior, classification, personality, teenager, youth.

Постановка проблеми. В процесі дослідження життєдіяльності людини необхідно вивчити класифікацію видів девіантної поведінки юнаків-правопорушників, її психологічну природу та особливості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасна психологія широко досліджує сутність, структуру, механізми та психологічні особливості девіантної поведінки людини: В.Афанасьєв, С.Бадмаєв, Р.Байярд, Я.Гилянський, Г.Заїграєв, Б.Леві, М.Раттер, В.Степанов, В.Шевчук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення теоретико-методологічних засад класифікації видів девіантної поведінки юнаків-правопорушників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема делінквентного (протиправного, антигромадського) поведіння є центральною у дослідженнях більшості соціальних наук, оскільки громадський порядок відіграє важливу роль у розвитку як держави в цілому, так і кожного громадянина зокрема.

Відносно протиправної поведінки підлітків та юнаків використовуються різні підходи. У психологічній літературі її найчастіше позначають як делінквентна поведінка. Поняття походить від латинського *delinquens* – «провина». Під цим терміном ми будемо розуміти протиправну поведінку особистості – дії конкретної особистості, що відхиляються від установлених норм й законів у даному суспільстві, які загрожують благополуччю інших людей або соціальному порядку й підлягають кримінальній відповідальності. Особистість, що проявляє протизаконну поведінку, кваліфікується як делінквентна особистість (делінквент), а самі дії - деліктами.

Кримінальна поведінка є граничною формою делінквентної поведінки взагалі. У цілому, делінквентна поведінка безпосередньо направлена проти існуючих норм державного життя, чітко виражених у правилах (законах) суспільства.

У спеціальній літературі розглянутий термін використовується в різних значеннях. А.Личко, увівши в практику підліткової психіатрії поняття «делінквентність», обмежив ним дрібні антигромадські дії, що не підлягають кримінальній відповідальності [3, с.52]. Це, наприклад, шкільні прогули, прилучення до асоціальної групи, дрібне хуліганство, знущання над слабкими, віднімання дрібних грошей, викрадення мотоциклів. В.Ковальов заперечує проти такого трактування делінквентності, вважаючи, що делінквентна поведінка є поведінкою злочинною [2, с.87].

В сучасній зарубіжній психології дефініція «делінквент» вживається для позначення неповнолітнього злочинця. Так, у документах ВОЗ делінквент визначається як особа у віці до 18 років, чия поведінка заподіює шкоди іншому індивідові або групі й перевищує межу, встановлену впливовими соціальними групами в даний період розвитку суспільства. Із

досягненням повноліття делінквент автоматично перетворюється в антисоціальну особистість. У психологічній літературі поняття делінквентності скоріше пов'язується із протиправною поведінкою взагалі. Це поведінка, що порушує норми громадського порядку. Дана поведінка може мати форму дрібних порушень морально-етичних норм, що не досягають рівня злочину. Тут вона збігається з асоціальною поведінкою й може виражатися в злочинних діях, що підлягають кримінальній відповідальності. У цьому випадку поведінка буде кримінальною, антисоціальною.

В складі дефініції «поведінка особистості, що відхиляється» виокремлюється підгрупа так званої залежної поведінки або залежностей. Залежна поведінка особистості являє собою серйозну соціальну проблему, оскільки у граничному прояві може мати такі негативні наслідки, як втрата працездатності, конфлікти з навколишніми, здійснення злочинів. Залежна (адиктивна) поведінка, як вид девіантної поведінки особистості, має безліч підвидів, які диференціюються переважно за об'єктом адикції. Теоретично (за певних умов) це можуть бути будь-які об'єкти або форми активності – хімічна речовина, гроші, робота, ігри, фізичні вправи [1, с.68].

Відповідно до перерахованих об'єктів виокремлюють такі форми залежної поведінки: 1) хімічна залежність (паління, токсикоманія, наркозалежність, лікарська залежність, алкогольна залежність); 2) порушення харчової поведінки (переїдання, голодування, відмова від їжі); 3) гемблінг - ігрова залежність (комп'ютерна залежність, азартні ігри); 4) сексуальні адикції (зоофілія, фетишизм, пігмаліонізм, трансвестизм, ексбіціонізм, вуайеризм, некрофілія, садомазохізм); 5) релігійна деструктивна поведінка (релігійний фанатизм, утягнення до секти) [1, с.70].

Багато людей широко використовують хімічні речовини, такі, як алкоголь, кава, транквілізатори. Більшості з них вдається зберігати контроль над їхнім уживанням протягом всього життя, і тільки деякі стають справжніми рабами залежності.

Під хімічною залежністю (інші назви - лікарська, наркотична) розуміють залежність від уживання будь-яких психоактивних речовин, які у зв'язку із цим підрозділяються на легальні (тютюн, алкоголь, ліки) і нелегальні наркотики (кокаїн, похідні коноплі, опиата й ін.) [1, с.75].

Специфічною особливістю хімічної залежності є наявність тісного зв'язку між двома її аспектами - клінічним і психосоціальним. Це означає, що поведінку, пов'язану із уживанням наркотиків, варто одночасно розглядати і як комплекс соціально-психологічних проблем, і як слідство прогресуючих фізико-хімічних змін в організмі. На певному етапі формування адикції (етапи фізичної залежності) хімічні процеси в організмі починають відігравати провідну роль у підтримці адиктивної

поведінки. Дана особливість спонукає фахівців мати ґрунтовні знання в області клінічних проявів наркозалежності.

Для синдрому фізичної залежності характерні такі клінічні ознаки: 1) непереборне бажання вживати психоактивні речовини; 2) знижений контроль за початком, закінченням або загальним дозуванням їхнього прийому; 3) уживання з метою зм'якшити синдром скасування (абстинентний синдром); 4) підвищення толерантності до наркотику (потреба в більш високих дозах); 5) зниження ситуаційного контролю (уживання в незвичних обставинах); 6) ігнорування інших задоволень заради прийому наркотиків; 7) психічні розлади або серйозні соціальні проблеми внаслідок уживання.

Незважаючи на деякі розходження в клінічних проявах окремих форм хімічної залежності, останні мають загальні соціально-психологічні ознаки. В основі даної адикції лежить потреба продовжувати прийом наркотику з метою досягнення почуття комфорту або усунення неприємних відчуттів (наприклад, абстинентного синдрому). Потяг до наркотику носить надзвичайно стійкий характер. Подібно до ракової пухлини, воно швидко руйнує особистість і життя хворого. Однією з ознак зловживання наркотиками є соціальна деградація, що проявляється насамперед у швидко зростаючій соціальній дезадаптації. При цьому спостерігається зниження успішності, відмова від навчання або професійної діяльності, конфлікти із соціальним оточенням, проблеми із законом, відхід від родини й друзів, звуження спілкування до наркоманічного кола, ізоляція.

Паралельно із соціальною деградацією відбувається суттєва зміна характеру. На тлі заклопотаності наркотиком наростає загальна необов'язковість, формується амотиваційний синдром (втрата колишніх інтересів). Заперечення стає стилем поведінки. Наркозалежний заперечує буквально все: факти вживання, правила, свої вчинки, свою відповідальність, наявність проблем, нарешті, залежність і необхідність її лікування. Спроби навколишніх допомогти залежному або знецінюються або викликають агресію. Реальність повністю перетворюється на фантазії у формі марних мрій, невиконуваних обіцянок, неправди, ілюзій.

Якщо спочатку адиктивна особистість намагається піти від рішення проблем, то поступово вона взагалі втрачає здатність до дій. Депресія, ізоляція, безпорадність, негаразди із законом - все це, нарешті, приводить до усвідомлення серйозності проблеми. Одним з найбільш важливих є питання про мотивацію наркозалежної поведінки. На початку вживання можна виокремити такі мотиви: атактичні (досягнення психологічного комфорту й релаксації); субмісивні (прагнення до приналежності й схвалення групи); гедоністичні (одержання специфічного фізичного задоволення); гіперактивації (підвищення тону й самооцінки); псевдокультурні

(демонстрація якоїсь якості, наприклад, дорослого поведження); пізнавально-дослідницькі (цікавість, прагнення до нових вражень).

Психодинамічні дослідження розкривають глибокі несвідомі мотиви вживання хімічних речовин. Провідним спонукальним мотивом до систематичного вживання може бути прагнення уникнути напруги й болю. У цьому випадку будь-яка напруга сприймається як провісник явної погрози існуванню, що є аналогією недиференційованому дитячому відчуттю голоду. Отже, наркотики, насамперед, використовуються як самолікування. Більшість дослідників відзначають зв'язок між особистісним депресивним розладом і розвитком наркозалежності.

Аддиктивна поведінка являє собою багаторівневий (біопсихосоціальний) розлад, фіксований на використанні якого-небудь об'єкта. При визначенні провідних причин конкретного випадку аддиктивної поведінки, а також для планування психолого-соціальної допомоги потрібне сполучення комплексного й індивідуального підходів. Зв'язок досліджуваних проблем з ранніми переживаннями й травмами (приблизно на першому році життя - для харчових порушень, і перших двох-трьох років - для хімічної залежності) частково пояснює особливу стійкість залежного поведження.

Знайомлячись із класифікацією поведінкових девіацій, ми могли наочно переконатися в різноманітті їхніх проявів. Принципово важливо те, що різні форми поведінки, що відхиляється, мають загальні властивості, які є критерієм приналежності до групи девіацій.

Висновки. В процесі ефективного використання класифікація видів девіантної поведінки юнаків-правопорушників є важливим чинником морального становлення особистості юнака.

Література

1. Змановская Е.В. Девиантология / Е.В.Змановская. – М.: Академия, 2004. – 288 с.
2. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности / Х.Ремшмидт. – М.: Мир, 1994. – 320 с.
3. Социальные отклонения / Под ред. В.Н.Кудрявцева. – М.: Юридическая литература, 1989. – 213 с.
4. Трудный подросток / Под ред. В.А.Татенко. – К.: Радянська школа, 1985. – 175 с.

А. Тат'янчиков

- аспірант кафедри психології Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 316.614-053.6:373.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ КРЕАТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ ШКОЛИ

Стаття присвячена обґрунтуванню необхідності дослідження динаміки факторів креативності на сучасному етапі, на якому інтелектуальний і творчий потенціал особистості виступають найважливішими умовами прогресивного розвитку суспільства. Саме через попит на творчу особистість постає питання щодо необхідності розвитку креативного потенціалу, фундамент якого закладається ще в школі. Звертається увага на те, що особливої значущості для розвитку креативних здібностей учнів набуває саме їхній перехід і адаптація до навчання в середній ланці школи. На думку автора, наскільки легко і швидко молодший підліток пристосується до умов середньої школи, залежить не тільки і не стільки від його інтелектуальної готовності до навчання, але й від сформованості умінь і навичок, які визначають успішність адаптації.

Ключові слова: фактори креативності, творчі здібності, динаміка, адаптація, середня ланка школи.

Тат'янчиков А.

- аспірант кафедри психології Славянського державного педагогічного університету

ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ КРЕАТИВНОСТИ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ К ОБУЧЕНИЮ В СРЕДНЕМ ЗВЕНЕ ШКОЛЫ

Статья посвящена обоснованию необходимости исследования динамики факторов креативности на современном этапе, на котором интеллектуальный и творческий потенциал личности выступают главнейшими условиями прогрессивного развития общества. Именно через спрос на творческую личность встает вопрос о необходимости развития креативного потенциала, фундамент которого закладывается еще в школе. Обращается внимание на то, что особенное значение для развития креативных способностей учеников приобретает именно их переход и адаптация к обучению в среднем звене школы. Автор считает, насколько легко и быстро младший подросток приспособится к условиям средней школы, зависит не только и не столько от его интеллектуальной готовности к обучению, но и от сформированности умений и навыков, которые определяют успешность адаптации.

Ключевые слова: факторы креативности, творческие способности, динамика, адаптация, среднее звено школы.

A. Tatyanchikov

- Postgraduate department of Psychology Slov'yansk State Pedagogical University

STUDY OF THE FACTORS OF CREATIVITY IN THE PROCESS ADAPTATION ADOLESCENT TO LEARNING OF SECONDARY SCHOOL

The article is devoted to justifying the need for studying the dynamics of factors of creativity at the present stage, on which the intellectual and creative potential of the individual acts as the main conditions of the progressive development of society. Exactly through demand for creative personality will get up the question about need of the development creative potential, which foundation is pawned as far back as school. Addresses attention on that especial importance for development creative abilities of the pupil gains exactly their transition and adaptation to education at the average section of the school. The Author considers, insofar easy and quickly younger teenager shall adapt to condition of the secondary school, depends not only and not so much from his intellectual readiness to education, but also from formedness skills and skill, which define success of adaptation.

Keywords: factors of creativity, creative ability, dynamics, adaptation, average section of the school.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах радикальних змін у соціальній, політичній, економічній сферах життя Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та життєвий простір Європи. У зв'язку з цим інтелектуальний і творчий потенціал особистості, а також такі її якості як відкритість новому досвіду, вміння розв'язувати певні питання в нестандартних ситуаціях, творче ставлення до оточуючої дійсності виступають найважливішими умовами прогресивного розвитку суспільства.

Ось чому, в державі здійснюється реформування системи освіти, метою якого є створення умов, за яких більша частина людей зможе бути соціально мобільною, активною й творчою в європейському співтоваристві.

Національна доктрина розвитку освіти України, Конвенція про права дитини, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» утверджують дитину як найвищу цінність, визначаючи одним із головних і пріоритетних напрямів освітянської діяльності стратегію на забезпечення життєздатності дитини, що передбачає її гармонійну адаптацію та функціонування в соціальному середовищі. При цьому важлива роль належить передусім адаптації дитини до нових умов навколишньої дійсності. У віковому розвитку вона повинна пройти низку етапів соціального

існування, тобто соціалізації (дитячий садок, початкова школа, середня школа тощо), на кожному з яких дитина зазнає певних труднощів. І саме від позитивного вирішення проблеми адаптації на кожному з цих етапів, передусім в навчальному закладі, залежить подальший розвиток дитини.

Особливої актуальності набуває проблема психологічної адаптації особистості на етапі переходу з початкової до середньої ланки навчання, оскільки саме цей період, як правило, пов'язаний з істотними ускладненнями. Умови навчання в середній школі висувають високі вимоги до інтелектуального та особистісного розвитку, а також навчальних знань. Між тим, рівень розвитку дітей у цьому віці не однаковий: в одних він відповідає умовам успішного навчання і розвитку, а в інших – ледь досягає припустимої межі, що сприяє появі різного роду труднощів у дітей в процесі їхньої адаптації. Адаптивний процес ускладнюється також вступом дитини у підлітковий вік, зміною класного керівника, появою нових вчителів-предметників, а також кабінетною системою навчання.

Підлітковий вік характеризується суттєвими змінами у психіці дитини. При цьому змінюються сформовані раніше життєві поняття, а також завдяки розвитку нового рівня мислення змінюються інші психічні процеси. Шкільне навчання в середніх класах сприяє розвитку теоретичного мислення у доступних цьому віковій формах. Слід зазначити, що в початковій школі діти тільки знайомляться з навчальною діяльністю, а в середній – вже опановують основи самостійних форм роботи, у них більш активно розвиваються пізнавальна й інтелектуальна сфери. Підлітків відрізняє підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Суттєві зрушення відбуваються також і в розвитку самосвідомості учнів, відбувається активне становлення особистості. Ось чому, перехід до п'ятого класу може стати для учня початком нового життя, нових творчих успіхів, розкриттям нових граней характеру, власних можливостей, прихованих ресурсів. Усе це в комплексі є гарною базою для розвитку креативних здібностей.

Особливо гостро проблема виявлення творчих здібностей стоїть в наші дні, на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки навчальні заклади повинні (і їм рекомендується) виявляти обдарованих дітей з метою створення для них сприятливих умов навчання відповідно їхнім можливостям. Проблема індивідуалізації учня, спрямованої на розвиток в нього творчого мислення в процесі соціалізації, поступово виходить на перший план.

У зв'язку з цим особливої значущості набуває дослідження динаміки факторів креативності саме в процесі адаптації підлітків до середньої ланки школи. При цьому під факторами креативності ми розуміємо швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, оригінальність, винахідливість і конструктивність при їх вирішенні. Потрібне також науково-

обґрунтоване розуміння поняття «креативність», озброєння практичних працівників шкіл відповідними методиками дослідження цього феномену з тим, щоб запобігти розв'язання означеної проблеми кожним загальноосвітнім закладом відповідно своїм уявленням і можливостям.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В психологічній науці накопичений багатий теоретичний та емпіричний матеріал з різних аспектів дослідження креативності. Сутність та природа креативності вивчалась багатьма вітчизняними (Д.Б.Богоявленська, Л.Л.Гурова, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, В.В.Клименко, Г.С.Костюк, Н.С.Лейтес, О.Н.Лук, О.М.Матюшкин, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьов, В.О.Роменець, О.К.Тихоміров та ін.) та зарубіжними (Е.де Боно, М.Вертгеймер, Дж.Гілфорд, Р.Дилтс, К.Дункер, Р.Стернберг, П.Торренс та ін.) науковцями, які приділяли увагу вивченню її структурних компонентів, механізмів, а також критеріїв діагностичного оцінювання. Досліджувались також основні види креативності: соціальна (В.М.Куніцина, К.М.Романова, Н.О.Тюрміна, Н.П.Фетіскіна та ін.), особистісна (Р.В.Белоусова, Н.В.Вишнякова, А.Маслоу, О.П.Саннікова та ін.), інтелектуальна (Е.І.Кульчицька, С.Медник, С.М.Симоненко, Т.М.Ушакова та ін.), які певною мірою торкаються представленої проблеми.

Однак, проблема факторів креативності в молодшому підлітковому віці у контексті їх зв'язку з процесом адаптації п'ятикласників у психолого-педагогічній науці ще не була предметом спеціального дослідження, притому що певна увага приділялась питанням розвитку креативних здібностей дітей дошкільного й молодшого шкільного віку (О.І.Банзелюк, Ю.З.Гільбух, В.М.Дружинін, А.Леві, В.О.Моляко, О.М.Матюшкін, Л.Ф.Обухова, Н.В.Хазратова та ін.).

Аналіз літератури (Л.Артемова, Н.Скрипченко, Н.Побірченко, П.Зінченко, Е.Торренс, Дж.Гілфорд, І.Цимбалюк, Ю.Пенех та ін.) показав, що система шкільного навчання в деяких випадках має здатність заблокувати, а не виявляти творчі здібності учнів. Практика свідчить, що креативні діти швидко проходять початковий етап інтелектуального розвитку й виявляють опір усім видам нетворчих робіт, що дуже часто негативно оцінюється вчителями. Ось чому виявляється актуальним і набуває особливої значущості дослідження динаміки факторів креативності в процесі адаптації підлітків до навчання в середній ланці школи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження динаміки факторів креативності підлітків в процесі їх адаптації до школи середньої ланки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перехід із молодшої

школи в середню – дуже важливий момент в житті школяра, оскільки в нових умовах його навчання, і навіть існування, все для нього нове і малознайоме: вчителя, форма навчання, яка в середній школі стає предметною, кількість і складність учбових дисциплін, кабінетна система, іноді й однокласники. У такій ситуації п'ятикласнику приходиться нелегко: і цікаво, і тривожно, оскільки він сам ще не розуміє свого нового стану, не оцінює адекватно свій потенціал, з'являється бажання заявити про себе, щоб бути прийнятим не тільки в колективі підлітків, але й новими вчителями-предметниками. Ось чому, наскільки легко і швидко молодший підліток пристосується до умов середньої школи, залежить передусім від сформованості відповідних умінь і навичок, які, на наш погляд, визначають успішність адаптації.

Особливого значення на цьому перехідному етапі набуває проблема психологічної діагностики творчих здібностей школяра і далі – дослідження динаміки факторів його креативності. Необхідність даного дослідження обумовлено також і тим що, в науковій літературі зустрічаються неоднозначні дані щодо динаміки креативності в молодшому шкільному віці (нестабільність, спад в одних дітей, підйом у других, стабільність у третіх, при цьому означені показники теж нестійкі і можуть як зростати, так і падати), дані щодо молодшого підліткового віку, особливо при переході від молодших класів до середніх, зовсім відсутні. Між тим, за нашими даними, в цей віковий період показники креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, винахідливість розробки) зростають. Крім того, було виявлено, що показники гнучкості і оригінальності зростають сумісно з показником швидкості. Порівняльний аналіз робіт досліджуваних дітей і спостереження за їх роботою в процесі тестування показують, що учні п'ятих класів за відведений відрізок часу (наприклад, 10-15 хвилин) встигають виконати згідно інструкції більше різних позицій в кожному завданні (тест П.Торренса), ніж учні молодших класів (наприклад, можуть виконати в другому завданні 9 варіантів, іноді – 10, із 10 можливих; відповідно: учні молодших класів – лише 7 варіантів).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Одержані нами дані дозволяють констатувати зростання всіх показників креативності дитини саме в період її адаптації і навчання в середній ланці школи. При цьому найбільше зростають показники швидкості, гнучкості, оригінальності. Однак, це відбувається тільки в результаті їх постійного розвитку і під впливом сприятливих умов, які забезпечують цей розвиток.

2. На зростання показників креативності можуть вплинути: специфічність інформації, яку одержує дитина, об'єм знань зовнішнього (предметного) світу, власне продуктивний процес.

3. Високі показники креативності, а також їх позитивна динаміка в молодшому підлітковому віці можуть бути обумовлені не тільки психологічною, але й фізіологічною природою дитини.

4. На зростання показників креативності дитини певний вплив має їх психічний розвиток в дошкільному і молодшому шкільному віці.

Література

1. Банзелюк Е.И. Возрастная динамика показателей креативности у детей 6-9 лет / Е.И. Банзелюк // Вопросы психологии. – 2008. - № 3. – с. 55 – 60.
2. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей в підлітковому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Є.Л. Гергель. – К., 2007. – 20 с.
3. Грек О.М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.М. Грек – О., 2009. – 20 с.
4. Коблин Е.Г. Программа адаптации детей к средней школе : «Первый раз в пятый класс!» / Е.Г. Коблин // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. - № 5. – С. 29 – 36.
5. Опанасюк Г. Перебіг адаптації в дітей 1, 5 класів / Г. Опанасюк // Психолог. – 2009. - № 3-4, січень. – С. 10 – 11.

О. Ануркіна

*- практичний психолог вищої категорії Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

УДК 159.942-053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДЛІТКОВИХ СТРАХІВ

У статті розкрито концептуальні проблеми страху, їх висвітлення в сучасних наукових дослідженнях, викладеоі результати дослідження страхів у дітей підліткового віку та доведена необхідність організації ефективної корекційної роботи, спрямованої на допомогу підліткам в подоланні страхів.

Ключові слова: *страх, шкільні страхи, загальні страхи, профілактика та корекція страхів.*

Е. Ануркіна

- практический психолог высшей категории Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПОДРОСТКОВЫХ СТРАХОВ

В статье раскрыты концептуальные проблемы страха, их отображение в современных научных исследованиях, изложены результаты исследования страхов у детей подросткового возраста и

доказана необхідність організації ефективної корекційної роботи, направленої на допомогу подросткам в преодолінні страхів.

Ключевые слова: страх, шкільні страхи, общіє страхи, профілактика і корекція страхів.

О. Anurkina

- practical psychologist of higher category of the Slavyansk pedagogical lyceum
Slavyansk city council Donetsk region

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF FEAR TEEN

The article deals with the conceptual problems of fear in modern research, the results of the study of fears in children and adolescents proved the need for effective remedial work designed to help teenagers to overcome fear.

Keywords: fear, school fears, common fears, prevention and correction of fears.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній психологічній науці проблема страху є однією з найбільш актуальних. В останні роки фахівці засвідчують досить високе зростання дитячих страхів (В. Абраменкова, І. Дубровіна, та ін.). Більш глибоке дослідження цього феномену, на наш погляд, допоможе знайти правильні підходи до його вирішення. Ми виходимо з того, що наявність страхів у дитячому віці в жодному разі не можна залишати без уваги, тому що це може зумовити порушення розвитку особистості в онтогенезі.

Дитині ХХІ століття доводиться боротися зі страхами, які викликають сюжети фільмів жахів, персонажі комп'ютерних ігор, серійні вбивці, бойовики зі сценами насильства і вбивствами, щоденні повідомлення про терористичні акти в засобах масової інформації.

Невиявлені дитячі страхи можуть серйозно заважати процесу навчання дітей; страхи можуть істотно впливати на стосунки з батьками; вони можуть негативно позначатися на соціальній активності та взаємовідносинах з однолітками і дорослими.

Особливої актуальності ця проблема набуває для дітей підліткового віку. Це пов'язано зі зміною соціальної ситуації розвитку підлітка, з появою нового провідного виду діяльності, з початком інтенсивного становлення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема емоційного неблагополуччя дітей, зокрема проблема дитячих страхів, незважаючи на достатню дослідженість (А. Захаров, В. Мухіна, М. Осоріна, А. Прихожан та ін), не тільки не втрачає своєї актуальності в наші дні, але навіть загострюється у

зв'язку з масштабними змінами в суспільно-політичному та економічному житті суспільства.

Дослідження дитячих страхів як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі (В. Вілюнас, В. Зеньковський, А. Захаров, П. Поппер, Й. Раншбург, Г. Еберлейн та ін) зумовлене розумінням важливості того, наскільки сильно емоційні порушення в дітей впливають на формування особистості дитини, а також на нормальне протікання його психічних процесів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цієї статті – виявити особливості прояву страхів у дітей підліткового віку.

Означена нами проблема потребує розв'язання таких завдань:

— теоретичний аналіз проблеми дитячих страхів у сучасних психологічних дослідженнях;

— дослідження рівня прояву шкільних та загальних страхів у дітей підліткового віку;

— окреслення засобів подолання страхів та вироблення психолого-педагогічних рекомендацій батькам, учителям, психологам для подолання, попередження дитячих страхів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Поняття страху має різні трактування. У сучасному словнику з психології під редакцією В. Юрчук зазначено, що «страх - афективно чуттєва емоція, що виникає в обставинах превентивності - загрози - остраху за свою соціальну або ж біологічну екзистенцію в суб'єкта» [7].

Артур Ребер у великому тлумачному психологічному словнику трактує страх як «емоційний стан, що виникає в наявності або передбаченні небезпечного чи шкідливого стимулу. Страх зазвичай характеризується внутрішнім, суб'єктивним переживанням дуже сильного збудження, бажання бігти або нападати і комплексом симпатичних реакцій» [6].

За З. Фрейдом «страх - це стан афекту - об'єднання певних відчуттів ряду задоволення - незадоволення з відповідними іннервації розрядки напруги та їх сприйняття, а так само ймовірно, і відображення певної значущої події» [8].

Р. Овчарова розглядає страх, як ефективне (емоційно загострене), відображення у свідомості людини конкретної загрози для її життя і благополуччя [3].

Відомий фізіолог І. Павлов трактує страх як «прояв природного рефлексу, пасивно-оборонної реакції з легким гальмуванням кори великих півкуль. Страх заснований на інстинкті самозбереження, має захисний рефлекс і супроводжується певними фізіологічними змінами вищої нервової діяльності» [4].

Ю. Неймер, А. Петровський, М. Ярошевський розглядають страх як «емоційний стан, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямований на джерело дійсної та уявної небезпеки» [2,5].

Найпоширенішими дитячими страхами вважаються *надцінні* – це страхи, пов'язані з деякими ідеями. Спочатку вони відповідають будь-якій життєвій ситуації, а потім стають настільки значущими, що ні про що інше думати дитина вже не може. До дитячих надцінних страхів відносяться: заїкання, страх смерті, шкільні страхи (неможливість відповідати біля дошки, страх спілкування з вчителем, страх невиправдати очікування оточуючих).

Дослідивши *шкільні страхи* підлітків (90 осіб віком 13 – 14 років Слов'янського педагогічного ліцею), ми побачили, що у хлопчиків вони виражені менше, ніж у дівчаток. Хлопчики і дівчатка підліткового віку не відчувають страху *соціальних контактів з учителями*. Це свідчить про те, що підлітки добре адаптувалися в ліцеї, учителі знайшли правильний підхід до дітей.

Хлопчики не відчувають страху *соціальних контактів з однолітками*, а 11% дівчаток мають підвищений рівень за даною шкалою.

Перевірка знань викликає більший страх у дівчаток: 14% мають високий рівень і 18% підвищений, на відміну від хлопчиків: 4% і 14% відповідно.

До страху *самовизначення* (підвищений рівень у 32% хлопчиків і 21% дівчаток) і страху *не виправдати очікування оточуючих* (високий рівень у 8% хлопчиків і 7% дівчаток, підвищений у 50% і 36% відповідно) більш схильні хлопчики: саме вони більше бояться виступати перед великою аудиторією, показувати свої знання і уміння – для них дуже важливо, що подумують оточуючі.

Низький фізіологічний опір страхам більше спостерігається у дівчаток (11% дівчаток мають підвищений рівень і лише 4% хлопчиків), отже, хлопчики більш адекватно реагують на емоційні ситуації.

Таким чином, дівчатка – підлітки більш схильні до шкільних страхів, ніж хлопчики.

Результати досліджень *загальних страхів* у підлітків за методикою А. Захарова наступні:

- домінувальним страхом в підлітковому віці і у хлопчиків (у 96%) і у дівчаток (у 82%) є страх смерті батьків;
- на другому місці - страх війни (у 50% хлопчиків і 68% дівчаток);
- на третьому місці за вираженістю в хлопчиків страх висоти (у 46%), а у дівчаток – нападу і страх смерті (по 64%);
- на четвертому місці у хлопчиків страх смерті (у 39%).

Найменше і хлопчики, і дівчатка бояться *залишатися вдома самі, транспорту, замкненого простору, води*.

Якщо порівнювати між собою страхи дівчаток і хлопчиків, то дівчатка більше за хлопчиків бояться *залишатися вдома одною, нападу, смерті, чужих людей, покарання, страшних снів, темряви, тварин, транспорту, стихії, глибини, води, вогню, пожежі, війни, лікарів, крові, уколів, болю.*

Хлопчики більше за дівчаток бояться *захворіти, смерті батьків, казкових персонажів, гніву батьків, спізнитися до ліцею, висоти, несподіваних різких звуків.*

У хлопчиків і дівчаток підліткового віку не було виявлено страхів великих вулиць і площ. Хлопчики, на відміну від дівчаток, зовсім не бояться перед тим як заснути, а дівчатка – казкових тварин.

Наявність великої кількості страхів у підлітковому віці свідчить про психологічну незрілість особистості, схильність її до депресій. Велика кількість страхів вказує на наявність неврозу чи фобії.

Серед протестованих підлітків хлопчиків з кількістю страхів вищою за норму було виявлено 14%, серед дівчаток – 28%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Емоційний розвиток дитини - це багатство її почуттів, їх різноманітність. Діти радіють, плачуть, відчувають страх, печаль, тривогу. Однак у різних дітей різна глибина й інтенсивність емоцій. Ці характеристики залежать від фізіологічних, психологічних і соціальних факторів. У кожному віці спостерігаються так звані нормативні страхи, які з'являються як результат розвитку інтелектуальної сфери та уяви. За сприятливих обставин життя дитини такі страхи зникають: діти з них «виростають». Але бувають випадки, коли страхи накопичуються, наростаючи як сніговий ком, заважають особистісному розвитку дитини і створюють для неї адаптаційні, невротичні та інші проблеми. Нами було виявлено прямий значущий зв'язок між страхами і неврозами, як у хлопчиків, так і у дівчаток. Даний показник свідчить про те, що діти, які мають дуже виражені страхи, складають групу ризику, що в подальшому може проявлятися у вигляді неврозу. Виявлено зворотній зв'язок у дівчаток між страхами і тривожністю. Діти, які відкрито висловлюють страхи, тим самим знімають внутрішнє напруження й тривожність.

Для профілактики та корекції страхів у дітей нами було розроблено корекційну програму та рекомендації для вчителів, психологів, батьків. Корекція страхів здійснювалася за допомогою ігротерапії, арттерапії, групових занять.

З метою профілактики необхідно, перш за все, виховувати такі якості, як оптимізм, упевненість у собі, самостійність. Дитина має знати про реальні небезпеки і загрози і ставитися до цього адекватно. Важливість активної корекційної та профілактичної роботи з дитячими страхами

обумовлена тим, що сам по собі страх здатний завдавати патогенного впливу на розвиток різних сфер особистості дитини.

Література

1. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей. – СПб.: Речь, 2005. – 320с.
2. Краткий психологический словарь. /Под общей ред. А.В.Петровского и М.Г. Ярошевского / ред.- составитель Л.А.Карпенко – М.: Политиздат, 1985. - 431с.
3. Овчарова Р.В. «Практическая психология» - М.,Т.Ц. «Сфера», 1996г.
4. Павлов И.П. // Вестн. РАН. 1999. Т.69. №1. С.59.
5. Психологический словарь. /Авт.-сост. В.Н. Копорулина, М.Н.Смирнова, Н.О.Гордеева, Л.М.Балабанова / Под общей ред. Ю.Л. Неймера – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. - 640с.
6. Ребер Артур. Большой толковый психологический словарь Т.1. : Издательство АСТ, 2003. — 592 с.
7. Современный словарь по психологии. /Авт.-сост. В.В. Юрчук - Мн.: Современное слово, 1998. - 768с.
8. Фрейд З. Страх//Введение в психоанализ. Лекции. - М., 1989. - С.250-263;

ДЕФЕКТОЛОГІЯ

*І. Тат'янчикова**– доцент кафедри методик корекційного навчання СДПУ*

УДК 376.1-053.67: 37.013.42

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ
ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ**

Стаття присвячена проблемі соціалізації учнів з вадами розумового розвитку в умовах сучасної соціально-економічної ситуації, показана значущість їхньої соціалізації, визначені основні напрямки дослідження цього процесу, які потребують негайного вирішення і здійснення відповідних педагогічних дій, що зумовлює необхідність передусім теоретичного осмислення проблеми. В статі визначені теоретичні засади сутності процесу соціалізації стосовно даної категорії дітей.

Ключові слова: *особистість, соціалізація, стадії соціалізації, соціальна адаптація, інтеграція, «Я – концепція», індивідуалізація, механізми соціалізації.*

*І. Тат'янчикова**– доцент кафедри методик корекційного об'учення СГПУ***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧЕНИКОВ ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

Статья посвящена проблеме социализации учащихся с нарушениями умственного развития в условиях современной социально-экономической ситуации, показано значение их социализации, определены основные направления исследования этого процесса, которые требуют неотложного решения и осуществления соответствующих педагогических действий, что указывает на необходимость прежде всего теоретического осмысления проблемы. В статье определены теоретические основы сущности процесса социализации относительно данной категории детей.

Ключевые слова: *личность, социализация, стадии социализации, социальная адаптация, интеграция, «Я – концепция», индивидуализация, механизмы социализации.*

*I. Tatyanchikova**– associate professor of department methods of correction teaching SSPU***THEORETICAL PRINCIPLES OF PROVIDING OF SOCIALIZATION
OF STUDENTS OF AUXILIARY SCHOOL**

The Article is dedicated to problem to socializations pupils with breaches of the mental development in condition modern social-economic situation, is shown importance of their socialization, are determined main directions the study of this process, which require urgent decision and realization

corresponding to pedagogical action that indicates on need first of all theoretical comprehension problem. In article are determined theoretical bases to essence of the process socializations comparatively given categories children.

Key words: *the personality, socialization, stage to socializations, social adaptation, integration, " I - a concept", personalization, mechanisms to socializations.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сучасної соціально-економічної ситуації загострюються питання підготовки учнів з вадами інтелектуального розвитку до самостійного життя, що потребує володіння ними не тільки знаннями і навичками, які передбачені шкільною програмою, але й вміннями розв'язувати складні життєві проблеми, адаптуватися до певних умов, які постійно змінюються і диктуються самим життям і конкретними обставинами, бути конкурентоздатними на ринку праці, тобто бути спроможними повноцінно існувати в суспільстві.

У зв'язку з цим, у процесі національного відродження України, демократизації і суттєвих змін всього суспільного життя гостро постала проблема соціалізації саме дітей з вадами розумового розвитку в умовах ринкових відносин, від успішності якої залежить як самовідновлюваність суспільних відносин, так і комфортність життєдіяльності осіб цієї категорії та можливість самореалізації в нових для них соціальних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз досліджень В.О.Аверіна, А.Адлера, Б.Г.Ананьєва, О.Г.Асмолова, Л.І.Божович, Л.С.Виготського, О.Г.Ковальова, О.Ф.Лазурського, О.М.Леонтєва, Б.Ф.Ломова, А.Маслоу, В.С.Мерліна, В.М.М'ясищева, Г.В.Олпорта, А.В.Петровського, К.К.Платонова, Х.Ремшмідта, В.В.Рибалки, К.Юнга, В.А.Ядова та ін. свідчить, що проблема соціалізації передусім поєднується з проблемою становлення особистості.

При цьому, проблема особистості є не тільки проблемою всієї сукупності психологічних наук, на сучасному етапі розвитку суспільства інтерес до можливостей особистості людини настільки підвищується, що стає предметом дослідження практично всіх суспільних наук: філософії, соціології, педагогіки, етики, генетики. Тому на перший план виходить комплексний підхід в дослідженні особистості, симбіоз ряду наук, залучення сучасних новітніх технологій.

Однак, в розумінні поняття особистості, її проблематики в загальній і соціальній психології спостерігається певна розбіжність, існує багато точок зору і різних підходів. Це стосується, передусім, уявлень про структуру особистості. Найбільш спірним є питання про включення в

особистість індивідуальних психологічних особливостей. Як справедливо відмічає І.С.Кон, одні розуміють під особистістю конкретного суб'єкта діяльності в єдності його індивідуальних властивостей і його соціальних ролей, інші – розуміють особистість «як соціальну властивість індивіда, як сукупність інтегрованих в ньому соціально значимих рис, які утворились в прямій і безпосередній взаємодії даної особи з іншими людьми і які роблять його, в свою чергу, суб'єктом праці, пізнання і спілкування» [2, с. 7]. Спірним є саме питання про те, в якому ракурсі розглядати особистість: тільки в соціологічному аспекті, чи в об'єднанні в ній (а не просто в «людині») соціально значущих рис і індивідуальних властивостей.

Вивчення проблеми дало змогу дійти висновку про те, що більшість авторів розглядають особистість саме в контексті її соціальних відносин, соціальної взаємодії (Б.Г.Ананьєв, М.І.Бобнєва, Ю.Г.Волков, Л.С.Виготський, І.С.Кон, І.В.Мостова, В.М.М'ясищев, Б.Д.Паригін, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн, Т.Шибутані, О.В.Шорохова).

Соціальна природа розуміння цього питання була закладена ще Л.С.Виготським, який підкреслював: не тільки особистість, але й окремі психічні процеси повинні розглядатися як детерміновані суспільні фактори. При цьому не можна стверджувати, що при моделюванні особистості приймаються лише біосоматичні і психофізіологічні параметри. Особистість, як вона представлена в цій системі поглядів, не може бути зрозумілою поза її соціальними характеристиками.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На перший план виходять основні і сучасні завдання дослідження особистості, а саме: соціальна детермінація психологічного стану особистості; соціальна мотивація поведінки і діяльності особистості в різних соціально-економічних і соціально-психологічних умовах; професійні особливості особистості; закономірності формування і прояву її суспільної активності, шляхи і засоби підвищення цієї активності; самовиховання і самоактуалізація особистості і т. ін. Особливої уваги заслуговує питання: яким чином, передусім, в яких конкретних групах особистість, з одного боку, засвоює соціальний вплив (через яку із систем її діяльності), а з іншого боку, яким чином, в яких конкретних групах вона реалізує свою соціальну сутність (через які конкретні види спільної діяльності).

Виходячи з цього, дуже важливим стає процес формування у особистості певних соціально-типових рис, які дадуть їй змогу комфортно існувати в оточуючій дійсності, бути повноправним членом суспільного життя. І тут знову постає питання: чому в одних умовах формування особистості її індивідуальні соціально-типові риси виявляються належним чином, а в інших викликають якісь нетипові соціальні риси всупереч приналежності особистості до певної соціальної групи, що в подальшому

ускладнює її життя. Необхідно також визначити ті теоретичні закономірності, яким підпорядковується поведінка і діяльність особистості, що належить певній соціальній групі. Для цього необхідно, перш за все, з'ясувати: через які групи здійснюється вплив суспільства на особистість. Це в свою чергу потребує вивчення конкретного життєвого шляху особистості, тих структур мікро – і макросередовища, через які проходить її становлення і розвиток.

Всі ці глобальні питання вирішує проблема соціалізації особистості.

Саме соціалізація відноситься до тих процесів, завдяки яким люди навчаються ефективно приймати участь в соціальних групах. При розгляданні процесу соціалізації певне значення, перш за все, має теоретичне визначення її сутності і таких її складових, як структура, зміст, механізми, соціальні інститути, форми, фактори та стадії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «соціалізація», незважаючи на його широку розповсюдженість, не має однозначного тлумачення серед різних представників психологічної науки. В системі психології вживаються ще два терміни, які іноді розглядаються як синоніми слова «соціалізація: «розвиток особистості» і «виховання». Незважаючи на це, основний зміст цього поняття зводиться до того, що це процес «входження індивіда в соціальне середовище», «засвоєння ним соціальних впливів», «залучення його до системи соціальних зв'язків» і т. ін.

Виходячи з цього, Г.М.Андрєєва так визначає сутність соціалізації: «Соціалізація – це двобічний процес, який включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного входження в соціальне середовище...» [1, с. 276].

Саме це визначення соціалізації стало найбільш поширеним у вітчизняній соціальній психології. Отже, з точки зору принципу діяльності, соціалізація – це процес взаємодії індивіда і суспільства, наслідком якого є конкретно-історична форма їх соціальності. Соціальність індивіда – це завжди конкретно-історичне явище, бо його основою є конкретно-історичні умови діяльності, які пред'являють свої вимоги до змісту і спрямованості якостей і властивостей індивідів.

У самому широкому змісті поняття соціалізації трактується як процес і результат соціального розвитку людини. По суті, соціалізація – це процес «...входження індивідів в суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання та навчання...» (В.В.Москаленко[5, с. 186]).

Згідно з точкою зору І.С.Кона, соціалізація представляє собою сукупність всіх соціальних і психологічних процесів, завдяки яким індивід

засвоює систему знань, норм і цінностей, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства.

Сутність процесу соціалізації зводиться до того, що людина поступово засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму. Таке засвоєння відбувається стихійно і цілеспрямовано. У зв'язку з цим потрібно розрізняти направлену і ненаправлену (стихійну) форми соціалізації. При цьому цілеспрямованість визначається умовами сім'ї, школи, різних суспільних організацій. Стихійність – різноманітними аспектами життя, свідком яких стає людина. Ненаправлена, або стихійна форма соціалізації, – це «автоматичне» виховання певних соціальних навичок у зв'язку з постійним перебуванням індивіда в безпосередньому соціальному оточенні.

Є.В. Андрієнко робить певний акцент на двобічності процесу соціалізації не тільки через діалектичну єдність засвоєння і відтворення соціального досвіду, але й через єдність стихійного і цілеспрямованого впливу на всі процеси становлення людини як суб'єкта суспільних відносин. Двобічність процесу соціалізації, вказує автор, проявляється також в єдності її внутрішнього і зовнішнього змісту. Зовнішній процес – це сукупність всіх соціальних впливів на людину, які регулюють прояв притаманних суб'єкту імпульсів і потягів. Внутрішній процес – це процес формування цілісної особистості. Соціалізація, звертає увагу Є.В. Андрієнко, може вивчатись в філогенетичному плані, тобто коли формуються родові властивості людства, і онтогенетичному, коли формується конкретний тип особистості.

Таким чином, ми бачимо, що, визначаючи поняття «соціалізація», різні дослідники виділяють, як головні, ті чи інші сторони цього процесу в залежності від аспекту і мети, яка ставиться в дослідженні. Зміст поняття «соціалізація» деякі автори визначають як процес «...входження індивіда в соціальне середовище, пристосування до нього, освоєння певних ролей і функцій» (Б.Д. Паригін). Інші дослідники вважають процесом соціалізації «...засвоєння індивідом соціального досвіду, в ході якого утворюється конкретна особистість» (І.С. Кон).

Б.Г. Ананьєв визначає соціалізацію як процес, внаслідок якого індивід одержує недостатню йому соціальність, тобто на думку автора, соціалізація – це процес формування людини як особистості, її соціальне становлення, включення у різні системи соціальних відносин, інституцій і організацій, засвоєння людиною знань, норм поведінки і т. ін., що склалися історично. Т.Шибутані розглядає соціалізацію як безперервну адаптацію живого організму до його оточення, як формування здатності передбачати реакції інших людей і пристосовуватися до них.

Аналізуючи погляди вчених різних напрямків (психологічного, загальнопедагогічного, соціологічного) на питання, що нас цікавлять, ми

бачимо розмаїття їхніх теоретичних засад, підходів, широке коло тлумачень соціалізації. Різні підходи до аналізу такого багатогранного процесу, як соціалізація, в якому діють складні соціальні, соціально-психологічні та інші механізми, мають рацію. Тому, на наш погляд, цілком правомірним є існування багатьох окремих визначень соціалізації, які відображають певні аспекти цього процесу, виступаючи інструментами аналізу конкретних процесів формування індивіда і його особистості.

Однак, як показує аналіз цих визначень, поняття соціалізації багатьма авторами розуміється як адаптація (Ю.Г.Волков, М.Й.Варій, І.Г.Зайнишев, О.Г.Злобіна, С.П.Криворучко, Р.Мейлі, І.В.Мостова, В.Л.Ортинський, Т.Парсонс, Ж.Пиаже, В.С.Ротенберг, В.І.Шубкін та ін.). За допомогою поняття «адаптація» соціалізація розглядається як процес входження людини в соціальне середовище і її пристосування до культурних, психологічних і соціологічних факторів. Між тим, слід зазначити, що трактування соціалізації як адаптації в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених є найбільш раннім. Проте, В.В.Москаленко з цього приводу відмічає, що таке визначення є однобічним, оскільки не враховує діяльнісну сутність людини, а детермінація розвитку індивіда розуміється як дія зовнішніх факторів соціального оточення на внутрішній духовний світ людини, зв'язок між якими розуміється на основі лінії «суспільство – індивід». В цьому випадку, підкреслює автор, ігнорується те, що суспільство не існує поза людьми, як і люди поза їх суспільними відносинами. Безперечно, соціальне пристосування є важливим елементом соціалізації, адже входження людини до будь-якої спільноти обов'язково пов'язане з певною соціально-психологічною адаптацією. Проте сама адаптація невіддільна від активності, вибіркового, творчого ставлення особистості до середовища.

Інакше розуміється сутність соціалізації в гуманістичній психології (А.Маслоу, А.Олпорт, К.Роджерс). В ній соціалізація представлена як процес самоактуалізації Я – концепції, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню. Представники цього напрямку розглядають суб'єкт як самодостатню і саморозвиваючу систему, як продукт самовиховання.

Ці два підходи приймаються психологами, хоча пріоритет віддається все ж першому. У зв'язку з цим більшість вітчизняних психологів роблять суттєвий акцент саме на соціальний бік людського індивіда і його психіки і з цього приводу відзначають, що в ході розвитку людини відбувається вплив на неї суспільства, але й сама людина, як член цього суспільства, впливає на це останнє, тобто людина стає і об'єктом, і суб'єктом цього впливу.

Аналіз літератури показав, що сутнісний зміст соціалізації розкривається на перетині таких її процесів, як адаптація, інтеграція,

саморозвиток і самореалізація. Діалектична їх єдність забезпечує оптимальний розвиток особистості впродовж усього життя людини у взаємодії з навколишнім середовищем. При цьому до впливу соціального середовища вона ставиться вибірково на основі сформованої у її свідомості системи цінностей. Індивідуальність особи, її потенційні можливості засвоїти культурний пласт суспільства, потреби та інтереси, спрямованість соціальної активності стають найважливішими чинниками її соціалізації.

Резюмуючи все вище сказане, ми вважаємо, що найбільш оптимальним є таке визначення соціалізації, яке дає Л.Д.Столяренко: «Соціалізація особистості представляє собою процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого людина відтворює соціальний досвід у власні цінності і орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми і шаблони поведінки, які прийняті в суспільстві або групі. При цьому норми поведінки, норми моралі, переконання людини визначаються тими нормами, які прийняті в даному суспільстві» [6, с. 608].

Зміст соціалізації більшістю авторів визначається з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів (політичних програм, засобів масової інформації, культури), з другого – ставленням індивіда до всього цього. Слід враховувати, що ці відносини залежать не тільки від особливостей самої людини, але й від соціальної ситуації, в якій вона перебуває. При цьому загальними і універсальними механізмами соціалізації визначаються механізми інтеріоризації (перенесення суспільних уявлень у свідомість окремої людини, перехід зовнішніх практичних дій в розумовий план соціальних норм, цінностей і типових форм поведінки) і екстеріоризації (винесення «назовні» результатів розумових дій), які відбуваються в процесі індивідуальної життєдіяльності (О.Г.Асмолов, Л.С.Виготський, Д.Я.Райгородський, В.В.Столін, Т.Шибутані, К.Юнг та ін.). При всій різноманітності цих механізмів вітчизняні психологи поділяють їх на три групи: 1) неусвідомлювані (навіювання, зараження, наслідування, ідентифікація); 2) усвідомлювані (референтна група, авторитет, популярність); 3) окрема група механізмів, до якої належать санкції заохочення і покарання, що застосовуються в суспільстві.

На сучасному етапі особливого значення набувають певні теоретичні погляди, гіпотези і концепції, які спрямовані на процес розвитку особистості. При цьому етапи розвитку особистості співпадають зі стадіями (етапами) процесу соціалізації. Згідно з поглядами ряду авторів (Б.Г.Ананьєв, О.Г.Асмолов, Л.І.Божович, І.С.Кон, В.С.Мерлін, К.К.Платонов, А.В.Петровський, Л.Д.Столяренко та ін.), саме проходження стадій соціалізації особистістю розглядається як умова її становлення. Існують різні підходи до виділення стадій соціалізації. Однак, на нашу думку, найбільш повно і вичерпано визначені стадії соціалізації у

Л.Д.Столяренко, тобто особистість набуває свого розвитку завдяки поступовому перебуванню на наступних стадіях:

Первинна соціалізація або стадія адаптації (від народження до підліткового періоду), на якій відбувається пристосування до умов існування в соціумі.

1. Стадія індивідуалізації, на якій з'являється бажання виділити себе серед інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки.

2. Стадія інтеграції, на якій з'являється бажання знайти своє місце в суспільстві, тобто «вписатися» в суспільство.

3. Трудова стадія соціалізації, яка охоплює весь період зрілості людини, весь період її трудової діяльності.

4. Післятрудова стадія соціалізації, яка розглядає похилий вік з точки зору суттєвого внеску людини у відтворення соціального досвіду, в процесі передачі його новим поколінням.

Ці етапи (стадії) соціалізації ми визначили як значущі, як умову становлення особистості в процесі її життя. Отже, на наш погляд, комфортне почуття людини на кожному з цих етапів, пристосування до вимог суспільства в цілому і соціальної групи зокрема, є передумовою її ефективної соціалізації взагалі. Тому розгляд етапів (стадій) соціалізації з визначенням особливостей, видів, механізмів, структури, показників прояву є предметом спеціального теоретичного аналізу в загальному і спеціальному психолого-педагогічному аспектах, що дозволило уточнити їх сутність відповідно до категорії досліджуваних дітей (учні з вадами інтелектуального розвитку). Однак, слід зазначити, що предметом нашої уваги ми обрали лише чотири стадії (етапи), які мають пряме відношення до становлення особистості даної категорії дітей, набуття ними певної зрілості як в стінах освітнього закладу, так і в процесі їхньої подальшої трудової діяльності.

Що стосується стадії адаптації, то слід зазначити: сприяння соціалізації дитини – це передусім оптимізація її адаптації до нових умов середовища. Однак, як свідчать наукові дослідження (О.К.Агавелян, І.М.Бгажнокова, В.І.Бондар, А.М.Висоцька, В.В.Засенко, В.Ю.Карвяліс, Я.Я.Краваліс, І.М.Матющенко, Г.М.Мерсіянова, В.М.Синьов, К.М.Турчинська, О.П.Хохліна та ін.), досвід роботи спеціальних освітніх закладів та певні життєві спостереження, адаптація випускників з вадами розвитку (а також досліджуваних нами випускників з вадами розумового розвитку) характеризується низькою ефективністю. Для учнів цієї категорії особливе значення має передусім соціально-психологічна адаптація (пристосування особи до групових норм та соціальної групи до неї), оскільки вони набувають суспільного досвіду, перебуваючи у соціальному оточенні, різноманітних соціальних групах. Слід зазначити, що в практиці корекційної роботи регулювання адаптивними процесами набуває

особливого значення саме в стаціонарних соціальних закладах для дітей з вадами розвитку, в першу чергу в школах-інтернатах.

На стадії індивідуалізації відбувається деяке обособлення індивіда, яке викликане потребою персоналізації. Особистість виступає як суб'єкт суспільних відносин, який вже засвоїв певні культурні норми суспільства і здатний проявити себе як унікальна індивідуальність, створюючи щось нове, неповторне, в чому найбільш яскраво і проявляється його особистість. Якщо на першій стадії найбільш важливим було засвоєння, то на другій – відтворення, причому в індивідуальних і неповторних формах. Як відмічає Є.В.Андрієнко, індивідуалізація в багатьох випадках визначається протиріччям, яке існує між досягнутим результатом адаптації і потребою у максимальній реалізації своїх індивідуальних особливостей. Мова йде про процес реалізації свого «Я», самопрояву як індивідуальності (на рівні темпераменту, типологічних властивостей вищої нервової діяльності, індивідуальних особливостей). Стадія індивідуалізації, підкреслює автор, сприяє прояву саме того, чим одна людина відрізняється від іншої. Ось чому на цій стадії зростає пошук у індивіда засобів і способів для визначення своєї індивідуальності, її фіксації.

Формування адекватної «Я – концепції» в процесі соціалізації дуже важливе, особливо у дітей з вадами розвитку, оскільки цей процес значно ускладнюється, з одного боку, наявністю психофізичних порушень, а з іншого - негативними чинниками «інтернатного типу виховання», а також несприятливими сімейними стосунками, що в поєднанні утворюють цілий комплекс негативних факторів впливу на розвиток «Я – концепції» дітей-підлітків даної категорії. Однак, аналіз дефектологічних праць свідчить, що у них процес індивідуалізації, як важлива складова соціалізації дітей з вадами розвитку (передусім з вадами розумового розвитку), можливість розвитку у них «Я – концепції», набуття індивідуальних властивостей, спрямованих на опанування певними видами діяльності, в зазначеному плані спеціально не розглядаються. Між тим, ми вважаємо, що саме процес індивідуалізації в підлітковому віці сприяє успішній соціалізації, виділенню дитини з навколишнього середовища, її активній взаємодії як з іншими людьми, так і з самим середовищем, набуття свого феноменального «Я», своєї неповторної самості і можливості прояву у суспільстві. «Неможливо мудро вибирати життя, якщо ти не спроможний прислухатися до себе, до своєї самості, в кожен момент життя» (А.Маслоу [4, с. 383]). Утім слід зазначити, що найвразливіше місце в опануванні підлітком соціальними фун-кціями є якраз процес індивідуалізації.

Вивчення проблеми дало змогу дійти висновку про те, що стадія інтеграції, яка передбачає досягнення певного балансу між людиною і суспільством, інтеграцію суб'єкт – об'єктних відносин особистості з соціумом, є дуже важливою в процесі соціалізації дитини, оскільки

неприйняття певною соціальною групою, яка має для неї важливе значення, її індивідуальних особливостей і відмінностей, як таких, що не відповідають потребам спільноти, сприяє розвитку в дитині негативних особистісних новоутворень (агресивність, негативізм, неадекватно завищена самооцінка), які в подальшому утруднюють весь процес самоактуалізації. Це насамперед стосується дітей з вадами розвитку (П.П.Горностай, І.М.Матющенко, Ж.І.Намазбаєва, С.Я.Рубінштейн та ін.). Таким чином, на наш погляд, розв'язання проблеми соціалізації дітей з обмеженими розумовими можливостями повинне зосереджуватися також навколо стадії інтеграції, оскільки вона виступає не тільки фактором розвитку окремої особистості розумово відсталої дитини, але й фактором формування колективу в цілому на основі активної адаптації і індивідуалізації кожного члена цього колективу.

Особливого значення набуває також виділення трудової стадії соціалізації, оскільки для становлення особистості небайдуже, через які соціальні групи вона входить в соціальне середовище, через який зміст їх діяльності і рівень їх розвитку. І ось саме тут виникає певне коло питань, відповідь на які не має достатньої кількості як експериментальних досліджень, так і теоретичної розробки, що особливо стосується визначення особливостей перебування на цій стадії осіб з вадами розумового розвитку. Від вивчення цього питання, на наш погляд, залежить розуміння, наскільки даній категорії осіб комфортно на трудовій стадії соціалізації, наскільки оптимально ними обрана трудова діяльність відповідно до своїх особливостей, як вони пристосовувались до умов діяльності, життя і вимог суспільства і, як наслідок, що в їх житті в якості зрілої людини є «позитивом», а що «негативом». Незважаючи на важливість даного аспекту, ця проблема є досить невизначеною, що потребує першочергової уваги.

У зв'язку з цим необхідне дослідження психологічних механізмів, закономірностей, властивостей особистості підлітка з вадами розумового розвитку у контексті пошуку та розробки ефективних психолого-педагогічних інтегративних систем впливу на учня з метою розширення його особистісних ресурсів до ефективної соціалізації у подальшому дорослому житті.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для розумового розвитку дітей шкільного віку, подальшої їх соціалізації основного значення набуває навчання, яке стає головною діяльністю в цей період. Слід окремо зазначити, що саме через навчання будується вся система відносин дитини з оточуючою дійсністю і людьми, а також особистісне спілкування в сім'ї.

Ось чому навчання, педагогічні прийоми впливу на учнів набувають особливої уваги на даному етапі в процесі їх соціалізації. Це в першу чергу стосується школярів з вадами розвитку, бо від їх перебування в освітньому закладі, від застосування дійової корекційно-виховної роботи, спеціальної

системи впливу на учнів залежить, яким чином вони пристосуються до умов оточуючої дійсності, соціального середовища відповідно до своїх особливостей. Тільки педагогічний колектив спеціального освітнього закладу, «озброєний» новітніми технологіями, виваженими методами і прийомами з урахуванням сучасних вимог і потреб суспільства може професійно підтримувати учня, його індивідуальний стиль діяльності чи навпаки – переборювати, якщо він буде негативним. Незважаючи на важливість визначеного аспекту набуття дитиною свого «Я» в процесі соціалізації і визначення нами цього аспекту як найбільш складної ланки, яка утруднює, тобто гальмує процес соціалізації, проблема індивідуального стилю в дефектологічній науці не знайшла свого вирішення і потребує подальшої розробки. Між тим, за нашим переконанням, розвиток індивідуальності в учнів дозволить вирішити дуже важливе завдання – подолати ті вкрай негативні прояви оточуючої їх дійсності (діяльності, в якій вони задіяні, соціальної групи, в якій вони перебувають), які заважають дитині реалізувати в процесі соціалізації існуючі можливості та досягти відносно високих показників її ефективності.

При цьому, особливе значення має цілеспрямований добір змісту навчання та використання його корекційних можливостей.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений.- М.: Аспект Пресс, 2000.- 376с.
2. Кон И.С. Социология личности.- М.: Политиздат, 1967.- 383с.
3. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Інститут проблем виховання АПН України.- К.: Фенікс, 2009.- 416с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность: Пер.с англ.- СПб.: Евразия, 1999.- 478с.
5. Москаленко В.В. Социализация личности.- К.: Вища школа, 1986.- 200с.
6. Столяренко Л.Д. Основы психологии.- Изд. 3-е, перераб. и доп.- Ростов- на-Дону: Феникс, 2001.- 704с.

В. Сільченко

*- кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри логопедії
Слов'янського державного педагогічного університету*

Л. Шамко

- кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та спеціальної психології Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 376-056.36:316.614

**ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО
ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

У статті представлено обґрунтований аналіз результатів спільних досліджень комунікативної готовності до шкільного навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку: приділено увагу ключовим моментам створеної авторами умовної моделі формування комунікативної готовності до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку трьох категорій – нормально розвинених, розумово відсталих, дітей із затримкою психічного розвитку; значної уваги приділяється не тільки вербальним, але й невербальним засобам спілкування; визначено деякі напрямки подальших досліджень.

Ключові слова: *адаптація, дезадаптація, комунікативна готовність, соціалізація, оптимізація умов психічного розвитку.*

В. Сильченко

- кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры логопедии Славянского государственного педагогического университета

Л. Шамко

- кандидат педагогических наук, доцент кафедры коррекционной педагогики и специальной психологии Славянского государственного педагогического университета

**ИССЛЕДОВАНИЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ К
ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНІЮ ДІТЕЙ С ПРОБЛЕМАМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

В статье представлен обоснованный анализ результатов совместных исследований коммуникативной готовности к школьному обучению детей с проблемами интеллектуального развития: уделено внимание ключевым моментам созданной авторами условной модели формирования коммуникативной готовности к школьному обучению детей старшего дошкольного возраста трех категорий - нормально развитых, умственно отсталых, детей с задержкой психического развития; значительное внимание уделяется не только вербальным, но и невербальным средствам общения, определены некоторые направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: *адаптация, дезадаптация, коммуникативная готовность, социализация, оптимизация условий психического развития.*

V. Silchenko

- the candidate of pedagogical sciences, the senior teacher of department logopedics of Slavyansk State Pedagogical University

L. Shamko

- the candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of Correctional Pedagogy and Special Psychology of Slavyansk State Pedagogical University

THE INVESTIGATION OF THE COMMUNICATIVE READINESS OF CHILDREN SUFFERING OF INTELLECTUAL DEFECTS FOR SCHOOL LEARNING

The substantiated analysis of the results of joint investigations of the communicative readiness of children suffering of intellectual defects for school learning are represented in the article. Special attention is paid to the key positions of the authorized imaginable model of forming the communicative readiness of senior schoolchildren for school learning. Children are differentiated according to the degree of their development into; normally developed, mentally retarded and children with psycho-physical underdevelopment. Particular attention is also paid to verbal as well as non-verbal means of communication. Some directions of further investigations are also defined.

Key words: *adaptation, dysadaptation, communicative readiness, socialization, the maximizations of the psychological development conditions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Цілісний аналіз теоретичних і практичних матеріалів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених підтвердив актуальність вивчення нами зазначеної проблеми з науковим обґрунтуванням змісту, способів та умов оптимізації процесу входження дитини в шкільне середовище.

З точки зору сучасної психолого-педагогічної науки протягом дошкільного періоду у дитини не тільки інтенсивно розвиваються всі психічні функції, формуються складні види діяльності, наприклад, гра, спілкування з дорослими та однолітками, але й закладається фундамент пізнавальних здібностей. Період шкільної адаптації розглядається як період, що супроводжується зміною провідної діяльності та соціального оточення. В той же час відомо, що у розумово відсталих дітей виникають певні труднощі при вступі до школи з одного боку із-за несформованості пізнавальної діяльності, а з іншого – із-за відсутності психологічної готовності до вступу в новий дитячий колектив.

У реальному часі теоретично та експериментально не вивчено взаємозв'язок комунікативного та особистісного розвитку, що ускладнює створення загальної картини соціалізації дітей з порушеннями інтелекту вже на ранніх етапах розвитку та активізації їх адаптивних можливостей в процесі соціальної та освітньої інтеграції.

Теоретично та експериментально не вивчені можливості компенсації дефектів розвитку сфери спілкування дітей цієї категорії з оточуючими. Запропоновані різними авторами парціальні корекційні програми та

рекомендації не об'єднані однією методологічною базою, а й тому оцінки їх ефективності постають проблематичними.

Відсутня також науково обґрунтована система практичної допомоги дітям (діагностичної, корекційної, профілактичної), в якій отримали б конкретизацію та подальший розвиток теоретичні та організаційно-методичні ідеї Л.С.Виготського.

Сукупністю вказаних факторів й обумовлена необхідність проведення нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор. Положення, що враховують роль сензитивних періодів у розвитку дитини-дошкільника й організація корекційної роботи з розумово відсталим дітьми з опорою на збережені сторони їх розвитку широко представлені в роботах провідних вітчизняних дефектологів (Л.С.Виготський, О.П.Гаврілушкіна, В.В.Давидов, М.Г.Єлагіна, Л.І.Захаров, О.А.Катаєва, Н.Г.Морозова, Н.Д.Соколова, О.А.Стребелева, О.М.Усанова та ін..).

В існуючій системі підготовки дітей з розумовою відсталістю до життя визначені умови виховання й шляхи розвитку цієї категорії дітей [3].

Принципово цінні для розуміння закономірностей аномального розвитку положення Л.С.Виготського дозволяють припустити, що вивчення та організація корекційно-педагогічної допомоги дітям із труднощами у розвитку можливі у зв'язку та на основі становлення їх як суб'єктів спілкування в контексті соціальної ситуації розвитку. Але ідеї, що відкриваються, за думкою Л.С.Виготського, повний шлях у дослідженні дефективності, не знайшли достатнього осмислення та реалізації у спеціальній психології, особливо відносно дітей з розумовою відсталістю.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У статті ми намагались проаналізувати комунікативний розвиток у зазначених напрямках: у набутих дітьми навичках спілкування (вербальних та невербальних) побачити прогнозування міжособистісних стосунків, психологічного мікроклімату у групі, необхідних для реалізації нового соціального статусу (учня) в новому соціальному середовищі (у школі).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета даної статті полягає у тому, щоб проаналізувати отримані нами дані про особливості розвитку розумово відсталих дітей дошкільного віку та визначити недосліджені аспекти визначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Комплексна діагностика комунікативного розвитку передбачає виявлення та вивчення особистісних якостей та особливостей емоційного реагування дітей з інтелектуальною недостатністю в період їх адаптації до школи.

Особистісна готовність включає формування у дитини нової соціальної позиції – статусу учня, що має коло прав і обов'язків; а також передбачає певний рівень розвитку її емоційної сфери.

Соціально-психологічна готовність до шкільного навчання включає формування у дітей якостей, завдяки яким вони могли б спілкуватись з іншими дітьми, вчителями.

У комплексній діагностиці розвитку дітей ми спираємось на положення вітчизняної психології про те, що в основі розумового розвитку лежить оволодіння дітьми різними видами пізнавальних орієнтувальних дій: трьома типами перцептивних (цілеспрямовані спроби; практичне примірювання; зорове орієнтування) та двома мисленнєвими (інтелектуальними) діями, образного та логічного мислення.

У дослідженні встановлювався взаємозв'язок первинного (інтелектуального) дефекту, вторинних відхилень у пізнавальній сфері і третинних емоційно-волових порушень, які розглядались як подальші афективні порушення, що впливають на формування характеру спілкування.

Виявлені показники особливостей особистісних когнітивно-пізнавальних здібностей досліджуваних дітей дозволили прогнозувати їх подальший розвиток на основі цілеспрямовано організованого психолого-педагогічного втручання. Ми враховували, що зовнішні орієнтувальні дії або виникають у практичній діяльності в результаті переутворення практичних дій у «спонукаючі», орієнтувальні, або засвоюються дитиною в ході навчання; зовнішні втручання мають суттєвий вплив на відчуття дитиною внутрішніх резервів (як фізичних, так і психічних). Ступінь втручання визначає рівень реалізації внутрішніх резервів дитиною самотійно. Крім того, потенційні можливості дитини можуть реалізуватись не тільки тренуючими її спонуканнями з боку дорослого, але й самотійно впливовими діями керованих намагань, що підкріплюються вже реалізованими бажаннями. Особистісний досвід, зафіксований у слові, має особисту спонукальну силу до виникнення не тільки бажання, але й потреби у спілкуванні. Керованість емоцій, усвідомлення дитиною власних можливостей їх стримувати або підтримувати стає корисним джерелом для самотійного здобуття навичок спілкування словесними, паралінгвістичними та іншими невербальними засобами.

В алгоритмі «суттєвих показників» розвивального освітнього середовища, виділених В.В. Давидовим, ми застосовували такі:

- кожному віку відповідають певні психологічні новоутворення;
- навчання побудовано на основі провідної діяльності;
- відпрацьовані та реалізуються взаємозв'язки з іншими видами діяльності;

- в методичному забезпеченні освітнього процесу є система розробок, гарантуючих досягнення необхідного розвитку технологічних новоутворень та дозволяючих провести діагностику рівня процесу.

Враховуючи, що адаптація, як і дезадаптація базуються на певних психо-енерго-інформаційних взаємодіях, що розвиваються і ускладнюються упродовж онтогенезу особистості, ми посилювали адаптивне ядро особистості, адаптивну соціально-психологічну ситуацію, адаптивну життєву активність кожної досліджуваної дитини.

Аналіз численних концепцій соціалізації дав нам змогу виділити основні підходи щодо розгляду місця та ролі людини в процесі соціалізації. У програмі корекційного навчання були охоплені такі блоки психолого-педагогічної роботи з дітьми:

- формування у дитини уявлень про себе та виховання елементарних навичок продуктивної взаємодії в процесі спільної діяльності (концентр «Я сам»);

- формування співробітництва дитини з дорослими та ровесниками, та виховання навичок продуктивної взаємодії в процесі спільної діяльності (концентр «Я та інші»);

- формування адекватних сприйнять оточуючих предметів та явищ, виховання позитивного відношення до предметів живої та неживої природи, створення передумов першочергових уявлень про єдність з навколишнім середовищем, морального відношення до загальнолюдських цінностей (концентр «Я та навколишній світ»).

Основним змістом соціального розвитку є формування співробітництва дитини з дорослим та навчання дитини способам засвоєння та присвоєння суспільного досвіду.

В ситуації обстеження, на наш погляд, педагогу необхідно «відчути» своїх вихованців та при цьому створити у них мотив на спільну діяльність і спільне усунення труднощів, що стає основою компенсації порушень перцептивно-когнітивного розвитку дітей.

Особливої уваги ми приділяли корекції відхилень цілісного сприймання дітей із внутрішнім і зовнішнім підсиленням (біологічним і соціальним), як складного, багаторівневого, системного процесу, що виконує відображувальну та регулюючу функції у поведінці дитини. Багатомірна ієрархія цього системного утворення включає відчуття, процеси уваги, пам'яті, мислення, а іноді емоційні та інші компоненти.

У віці 6-7 років формуються механізми впізнавання цілісних образів і цей вік розглядається як сензитивний період у формуванні системної організації зорового сприймання.

Водночас коригувались відхилення рухово-тактильних сприймань та інших «недосягнень» дітей.

Дослідження довело, що у дітей з розумовою відсталістю формування низки якостей сприйняття (узагальненість, категоріальність, аперцепція, антиципація) суттєво порушено і постає об'єктом спеціальних досліджень.

Крім того в дослідженні ми отримали деякі факти, що практична діяльність з предметами та об'єктами дає можливість формувати константність сприймання, а у ході систематичного перцептивного навчання дітей можна очікувати значного ефекту в компенсації порушень цілісного сприймання, що створює підґрунтя для активізації мисленневих образів в комунікативних ситуаціях.

Аналіз експериментальних робіт показав, що здібність дітей до емпіричного узагальнення зорових об'єктів починає формуватись у дошкільному віці. Важливе знання при цьому має рівень розвитку мовлення у дитини. Формування узагальнення пов'язане з процесом реорганізації сенсорних даних у перцептивно-когнітивні та мовні репрезентації. У кожній комунікативній ланці мовленнєвої діяльності (на комунікативно-мовленнєвому етапі формувального експерименту) ми спеціально виокремлювали інтелектуальний компонент; створювали умови для поєднання інтелектуально-емоційного, комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей, вкладаючи у змістовий обсяг навчання формування дій, спрямованих на досягнення мети із самостійним їх прогнозуванням, моделюванням досліджуваними.

У лінгвістиці та психології в змістовому значенні кожного слова розрізняють дві сторони. Одна стосується номінативної функції слова (його предметної спрямованості), друга - системи зв'язків і відношень, що відбуваються у слові. Важливої уваги ми приділяли спостереженню за мовленням дитини в цілому, з'ясуванню, як вона користується словами, чи правильно їх використовує або замінює іншими. Описові характеристики предмета, об'єкта, явища дали нам можливість не тільки збагачувати та змінювати словниковий обсяг дітей, але й навчати їх поступово відчувати, самостійно знаходити алгоритми висловлювань, спираючись на інтонаційні відзначення; знаходити синоніми й антоніми, відображаючи емоційні стани.

У результаті застосування спеціально дібраних і адаптованих з урахуванням вікових, індивідуально-педагогічних особливостей дітей змінилось емоційне забарвлення спілкування і взаємодії дітей, що поліпшило їхню спільну діяльність у колективній (сюжетно-рольовій) грі, з'явилися нариси сталого групового позитивного емоційного настрою.

Організуюча, керівна функція педагога в процесі відображення відносин персонажів у грі визначає в подальшому й взаємовідносини дітей один з одним в інших видах діяльності, а також у повсякденному спілкуванні.

Соціальний досвід дітей, отриманий в колективних видах діяльності й зафіксований у мовленневих висловленнях, збагачує знання дітей про форми й способи взаємовідносин між людьми. Перцептивний розвиток дає

основу ситуативно-ділового спілкування, його збагачення, створює умови для виникнення усвідомлених образів, що знаходить місце для реалізації у позаситуативно-пізнавальному, а потім — у ситуативно-особистісному спілкуванні. Виникнення бажання й потреби спілкуватись - місток для усвідомлення дитиною свого нового статусу (учня), а у ньому - для появи відповідальних рис за зміст і характер спілкування.

Активні методи групової роботи (наприклад, групового диференціалу) створюють сприятливі умови для їх психологічного впливу на розвиток особистості дитини в цілому, формування комунікативних навичок зокрема. Діти набувають певного досвіду позитивного ставлення до себе, оточуючих людей, світа взагалі. У нашому дослідженні психолого-педагогічний супровід навчання дітей, формування у них комунікативної компетентності, комунікативної готовності до шкільного навчання ми розглядаємо у міцному поєднанні. Застосування соціально-психологічних вправ, етюдів спрямоване на розвиток компетентності у спілкуванні, запобігання конфліктних ситуацій, поліпшення психологічного клімату в групах, оптимізацію міжособистісної взаємодії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати формувального експерименту підтверджують висунуту гіпотезу. Вони також показали продуктивність запропонованого змісту й використаних методів, стимулюючих активізацію пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Проведене нами дослідження має перспективи подальшого розвитку, що передбачає більш широке вивчення проблеми формування комунікативної готовності до шкільного навчання розумово відсталих дітей в умовах інтегрованого та інклюзивного навчання.

Представляється важливим вивчити можливості дітей в умовах сімейного виховання; більш детального вивчення диференційно-психологічних показників розвитку дітей на різних етапах онтогенезу та на їх основі пошуку шляхів для створення індивідуальних програм соціально-комунікативного розвитку дітей.

Література

1. Давыдов В.В, Генезис и развитие личности в детском возрасте /В.В.Давыдов //Вопросы психологии. – 1992. - №1. – С.25-30.
2. Липа В.В. Формування комунікативної готовності розумово відсталих дітей до навчання у школі. /Автореф.дисс. ... канд..пед.наук. – К., - 2010. – 18с.
3. Консультирование и диагностика развития детей-сирот /Под ред. Е.А.Стребелевой. – М.: Полиграф сервис, 1998. – 336с.
4. Шамко Л.Ю. Формирование представлений о социальных явлениях у умственно отсталых дошкольников: /Автореф.дисс. ... канд..пед.наук. – М., - 1993. – 17с.
5. Шипицына Л.М. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта/ Л.М. Шипицына. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

ЗМІСТ

ВИЩА ШКОЛА

В. ВЕЛИЧКО, Є. ПРУС	3
ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ WEB 2.0 ТА АЛЬТЕРНАТИВИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В СФЕРІ ОСВІТИ	
С. ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ, Т. РЕШЕТНЯК	12
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
О. НАБОКА	18
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТА НА ПРОЦЕС ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ	
Г. ПОПОВА	28
МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МЕНЕДЖЕРА	
О. РОВЕНСЬКА, О. НОВІКОВ	37
ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИЦІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	
І. САВІНКОВА	44
РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	
О. СТУПАК	49
ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ	
О. СЕМЕНОВА, І. ТУЧКОВА	58
ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ	
К. ЯРОВИЙ, Ю. БУРОВ	66
СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНИ НОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	
С. ЛЕБЕДЄВ, Ю. ЛІЦМАН	76
РОЗРАХУНОК КОНЦЕНТРАЦІЙ РОЗЧИНІВ КИСЛОТ ТА ОСНОВ	
Л. ЧЕРНІЙ	82
СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В США	

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

В. БОРИСОВ, А. МАЯКОВСЬКИЙ	88
ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ У ШКОЛЯРІВ	
С. БОРИСОВА	100
ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ В РОБОТАХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ	
Ю. КАРТАШОВА	105
НЕДІЛЬНА ШКОЛА Х.Д. АЛЧЕВСЬКОЇ У РУСІ ПРОГРЕСИВНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЗА ПОШИРЕННЯ ОСВІТИ СЕРЕД НАРОДУ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ	
Г. ЛЯХ	111
НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У II ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	
О. ЛЯХ	117
КЛУБ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ДРУЖБИ – ОСЕРЕДОК ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ	
М. МАЛИНОВСКАЯ	124
ДЕМОКРАТИЯ: ТЕОРИЯ И РЕАЛЬНОСТЬ	
О. ОЛЕЯРНИК	129
КОНЦЕПЦІЯ СПОРІДНЕНОЇ ПРАЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ – ЯК ОДНА З УМОВ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ	
М. ПРОТАС	135
ВИСВІТЛЕННЯ ПИТАНЬ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРЕСІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)	
І. РЕШЕТОВА	142
СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ РАД ВІТЧИЗНЯНИХ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (1964-1985 РР.)	
Г. РОМАНКЕВИЧ	150
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
М. РИЖКОВА	156
ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ХАРКІВСЬКІЙ ПРИВАТНІЙ ЖІНОЧІЙ НЕДІЛЬНІЙ ШКОЛІ Х.АЛЧЕВСЬКОЇ	
О. ХОРОШАЙЛО	162
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД З ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРИЙОМІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	

Н. ШЕВЧЕНКО	169
СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ (ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)	
О. ЧЕРКАШИНА	175
СТАН НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І ДОНБАСУ У 60-70-І РОКИ ХХ СТ	
Р. КОРОВІНА.....	188
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ У СПАДЩИНІ В.Г. КОРОЛЕНКА	
ЗАГАЛЬНА ШКОЛА	
В. ГРИГОРЕНКО	196
ІННОВАЦІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я	
Ю. ЄГОРОВА.....	207
КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ	
Г. ГРИГОРЕНКО	212
СТРУКТУРА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОРОВ'ЯТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ЇХ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я	
О. ЗАГРЕБЕЛЬНА	221
З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА СУЧАСНОЇ ШКОЛИ	
О. КОРКІШКО	226
ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У РОБОТУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ	
Л. МІРОШНИЧЕНКО	231
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
В. ПРОСКУНІН	237
СТРУКТУРА МОДЕЛЬНИХ ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УЧНІВ СТАРШОЇ ВІКОВОЇ ГРУПИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ	

Р. СУРОВЦЕВА, Н. ГУРА	246
ИНДИВИДУАЛІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ АНТРОПОМОТОРНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	
О. РАТУШНА	253
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	
Л. САМОХВАЛОВА, Н. ГОРБАНЬ	257
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ)	
ПСИХОЛОГІЯ	
О. ГАМАНЮК, Т. ПОДВОЙСЬКА	263
ВИЯВЛЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ	
О. ЄГОРОВА, Л. МЕЛЕШКО, Ю. СОБАКАР	269
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИПУСКНИКІВ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ ШІЛ	
О. ОСИКА, Г. МІЛЮКОВА	276
ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	
А. ТАТЬЯНЧИКОВ	281
ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ КРЕАТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ ШКОЛИ	
О. АНУРКІНА	286
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДЛІТКОВИХ СТРАХІВ	
ДЕФЕКТОЛОГІЯ	
І. ТАТЬЯНЧИКОВА	292
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ	
В. СІЛЬЧЕНКО, Л. ШАМКО	302
ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Шановні автори статей! Збірник наукових праць “Гуманізація навчально-виховного процесу” є фаховим виданням із педагогічних наук (Бюлетень ВАК України № 3, 2010 р.). Свідомо про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 8844 09.06.2004 р. видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Періодичність видання – 4 рази на рік. Містить наступні розділи: ВИЩА ШКОЛА; ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ; ЗАГАЛЬНА ШКОЛА; ПОЧАТКОВА ШКОЛА; ВИХОВАННЯ; ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ; ПСИХОЛОГІЯ; СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА; ДЕФЕКТОЛОГІЯ.

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 7–05/1 від 15.01.2003 року „Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” та подачею інформації у загальнодержавну електронну базу даних “Україніка наукова” та в Український реферативний журнал “Джерело” (Серія 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво) змінюються правила щодо оформлення наукових праць. До друку приймаються лише статті, де присутні необхідні елементи, які потрібно виділити напівжирним шрифтом:

1. Прізвище та ім'я автора(ів) статті (українською, російською та англійською мовами).
2. Посада, вчене звання, місце роботи (українською, російською та англійською мовами).
3. УДК.
4. Назва статті (українською, російською та англійською мовами).
5. Анотації (українською, російською та англійською мовами). Українська анотація повинна бути до 10 речень, російська та англійська – до 5 речень.
6. Ключові слова (українською, російською та англійською мовами).
7. **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями.
8. **Аналіз останніх досліджень** і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.
9. **Формулювання цілей статті** (постановка завдання).
10. **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
11. **Висновки з даного** дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
12. **Література** друкується в кінці статті (оформлення списку використаної літератури повинно відповідати вимогам ДСТУ. Бюлетень ВАК України. – № 3. – 2008). Джерела подаються у квадратних дужках [1, с. 3]. Для нумерації використовуйте список. Не ставте цифри вручну та не оформлюйте літературу у таблиці.

Посилання на роботи, що не публікувались неприпустиме.

Статті подаються повністю підготовленими до друку в 1 екземплярі з додатком дискети А “3,5” чи на іншому електронному носії або електронною поштою. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, rtf), на папері формату А 4 (книжковий), береги скрізь по 2,5 см., вирівнювання по ширині, абзац – 1,25, шрифт 14 TNR, через 1,5 інтервали.

Текст має бути уважно вчитаний і перевірений. Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Для авторів без вченого ступеня рукопис супроводжується рецензією кандидата (доктора) наук.

Не користуйтеся для форматування тексту пробілами, табуляцією і т.ін.

Не ставте переноси вручну, не користуйтеся автоматичним переносом.

Не використовуйте у документі колонтитули, зноски.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word з арабською нумерацією.

Формули підготовлені в редакції формул MS Equation 2.0.

На окремому аркуші подається довідка про автора (не рахується як друкована сторінка, не входить в оплату за статтю): прізвище, ім'я, по батькові, звання, посада, місце роботи, домашня адреса, контактні телефони.

Обсяг статті – 7 – 20 аркушів (до 20 000 знаків з пробілами).

Оплата за 1 сторінку – 20 гривень.

Публікації та оплату за статті надсилати за адресою: Людмилі Анатоліївни Черкашиній. Кафедра педагогіки. Слов'янський державний педагогічний університет. вул. Г.Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецької обл., Україна 84116 або E–mail: nauka2004@rambler.ru (електронна скринька Валерія Івановича Сипченка); tomaluda@mail.ru (електронна скринька Людмили Анатоліївни Черкашиної).

Тел.: (06262) 3–98–16 – кафедра педагогіки. Завідувач кафедри – Сипченко Валерій Іванович.

З матеріалами збірників можна ознайомитися на сайті: www.intellect-invest.org.ua

Авторський екземпляр збірника надається авторові особисто в розмірі 25 грн. або надсилається (тільки на домашню адресу) поштою накладною платою в розмірі 25 грн.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Омельченко С.

– докторант Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 613

ТРАДИЦІЇ СЕЛИЩА ТА ШКОЛИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У статті доведено необхідність створення сисемоутворюючого компоненту формування здорового способу життя. На думку автора таким компонентом мають стати традиції селища та школи в оздоровчому просторі певного регіону.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, традиції, сисемоутворюючий компонент.

Омельченко С.

– докторант Луганского национального педагогического университета имени Тараса Шевченко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Славянского государственного педагогического университета

ТРАДИЦИИ ПОСЁЛКА И ШКОЛЫ КАК СИСЕМООБРАЗУЮЩИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Содержание статьи доказывает необходимость наличия системообразующего компонента в процессе формирования здорового образа жизни. Автор доказывает, что именно традиции посёлка и школы могут стать доминирующим компонентом формирования здоровья школьников.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, традиции, системообразующий компонент.

Omelchenko S.

– a Doctorate of Lugansk National Pedagogical University after T. Shevhenko an Associate Professor of Educational Sciences an Associate Professor of the department of Pedagogics of Slavansk State Pedagogical University

THE TRADITSONS OF THE VILLAGE AND SCHOOL AS A SYSTEM-FORMING COMPONENT HEALTHY LIVING

The author characterizes the sources of man's life; modern psychologists' views on the problem of physical health and the questions of healthy mode of life. Different ways of mode of life; style of life, quality of life, level of life are considered. The main principles of healthy mode of life and social-economic conditions of their realization are analyzed. The traditions of the village and school as a system-forming component healthy living

Keywords: healthy way of life, traditions, system-forming component.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Важливим аспектом у контексті формування здорового способу життя підлітків, у межах функціонування відкритої соціально-педагогічної системи, є визначення сисемоутворюючого компоненту. На нашу думку таким компонентом мають стати традиції селища та школи.

Ми виходили з того, що звернення до традицій, духовно-морального виховання підростаючого покоління дасть можливість створити природне середовище в просторі взаємодії соціальних інститутів з формування здорового способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Багато науковців, педагогів-практиків розглядають проблему використання українських виховних традицій у системі сучасного розвитку, формування та соціалізації особистості (О. Вишневський, В. Омеляненко, П. Щербань, Ю. Руденко, А. Кузьмінський, В. Кузь, З. Сергійчук, С. Литвин-Кіндратюк, Б. Кіндратюк, О. Кобрій, М. Чепіль та ін.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті традицію розглядаємо як елементи соціальної та культурної спадщини; досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління та базуються на вічних морально-духовних категоріях і поняттях. Вперше робимо спробу представити їх як

системоутворюючий компонент формування здорового способу життя підростаючого покоління. Для нашого дослідження важливим є визначення ролі традиції, звичаїв та обрядів у поліпшенні самопочуття, настрою та здоров'я людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. „Традиції, звичаї та обряди, які супроводжують дати, свята та інші урочистості народного календаря, передбачають різні види діяльності, зокрема, трудової, стиль поведінки, способи харчування, що відповідають біоритмам природи і людини. Це першооснова забезпечення гармонійності між природою та людиною, об'єктивними обставинами та її діяльністю, поведінкою, відчуття нею комфортності самопочуття, настрою” [1, с. 13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що використання традицій має стати підґрунтям для розробки нових і вдосконалення існуючих методологій і методик з теорії та практики формування здорового способу життя молоді. Треба з дитинства вчити цінувати, берегти та зміцнювати своє здоров'я. Дуже важливо, щоб навчання здорового способу життя стало традиційним, системним, передбачало комплекс систематичних заходів, спрямованих на формування в учнів розуміння, важливості піклування про своє здоров'я, фізичний розвиток.

Література

1. Народна педагогіка: світовий досвід / уклад. А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К. : Знання Прес, 2003. – 134 с. (навч.-метод. комплекс з педагогіки).
2. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка : учебник для высш. пед. учеб. заведений / Мудрик А.В. ; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Изд. центр «Академия», 1999. – С. 73 – 75. – Библиогр. : в конце разделов.
3. Оржеховська В.М., Тарасова Т.В. Духовність – це здоров'я молодого покоління : навч.-метод. посібник / Оржеховська В.М., Тарасова Т.В. – [вид. 2-е, доп.]. – Тернопіль, 2005. – 216 с. ; іл.
4. Основи національного виховання : концептуальні положення / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук та ін. ; за заг. ред. В.Г. Кузя та ін. – К. : Інформ. вид. центр „Київ”, 1993. – Ч. 1. – 152 с.
5. Щербань П.М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посібник / Щербань П. М. – К. : Вища шк., 2002. – 215 с., іл. – Библиогр. : в кінці розділів.

Звернення до авторів публікацій

Шановні автори! На останніх сторінках нашого збірника постійно міститься інформація щодо правильного оформлення статі, але, на жаль, не всі дотримуються цих вимог. Вважаємо за доцільне дати деякі пояснення.

Відомості про публікацію подаються до Українського реферативного журналу «Джерело», яке висуває саме такі вимоги. Відсутність одного з елементів, унеможливилює подачу інформації.

Інформаційний ресурс

Інформація вводиться програмою-конвертером без додаткового опрацювання оператором. Тому вона має відповідати викладеним вимогам.

Відомості про кожне окреме серіальне видання оформлюється у вигляді текстового файлу в кодовій таблиці 866(MS-DOS) або 1251(Windows).

У тексті не допускаються пусті рядки, «р о з р я д к а», вирівнювання правого краю, відступ від лівого краю, наявність знаків переносу, елементи псевдографіки та інші нетекстові символи. Службові символи представляються кодами з першої половини таблиці FSCII, знак номера – латинською літерою N.

Супровідна інформація про видання повинна включати наступні елементи:

1. Бібліографічний опис серіального видання (назва, рік видання, том або випуск, номер).

2. Кількість поданих статей.

Дані про статтю наводяться мовою оригіналу публікації й повинні мати порядковий номер згідно з переліком обов'язкових елементів:

Z – службовий символ-роздільник даних про окремі статті

11 Мова тексту статті (укр, рус, англ)

12 1-й автор (прізвище та ініціали)

13 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),

14 Назва статті = паралельна назва (українською або російською мовами для англomовних статей)

15 Номери першої та останньої сторінок статті

16 Кількість бібліографічних посилань

17 Реферат (див. практичний посібник В.І. Лутовинової Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації. – К., 2007. – 71 с.) або анотація

18 Ключові слова (коротко, не більше, ніж 1/2 строки)

19 Індекс УДК.

Деякі автори або не прописують, або просто пишуть три літери УДК. Для того щоб уникнути неприємностей – не ставте УДК власноруч. Класифікація надається довідково-бібліографічним відділом бібліотеки ВНЗ, де ви працюєте. За правильність надання УДК несуть відповідальність працівники бібліотеки. Кожній новій статті присвоюється своя УДК. Якщо у статті відсутня УДК, то для викладачів з інших вузів ця послуга платна, згідно затвердженого преїскурантну бібліотеки СДПУ (Курсив наш, примітка редакції збірника).

З метою більш повного відображення результатів вітчизняних наукових робіт у світовому інформаційному просторі та організації міждержавного обміну реферативною інформацією пропонуємо надсилати дані трьома мовами: українською, російською англійською (якщо вони є у виданні)

Українською мовою

21 1-й автор (прізвище та ініціали)

22 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...

23 Переклад назви статті

24 Реферат (анотація)

25 Ключові слова

Російською мовою

31 1-й автор (прізвище та ініціали)

32 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...

33 Переклад назви статті

34 Реферат (анотація)

35 Ключові слова

Англійською мовою

41 1-й автор (прізвище та ініціали)

42 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...

43 Переклад назви статті

44 Реферат (анотація)

45 Ключові слова

Зразок

1. **Гуманізація навчально-виховного процесу** : збірник наукових праць. – Спецвип. 3 / [За заг. ред. проф. **В.І. Сипченка**]. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – 356 с. – 2. 52

11 укр

12 Саяпіна С. А.

13 Коркішко О. Г.

14 **ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

15 120 – 124

16 5

17 У статті висвітлюються і розкриваються особливості організації творчої діяльності студентів педвузу, педагогічні умови професійно-творчого самовираження майбутнього фахівця системи дошкільної освіти. Розглянуто деякі теми психолого-педагогічних дисциплін щодо використання їх у формуванні навичок самостійної творчої педагогічної діяльності.

18 творча діяльність, фахівець дошкільної освіти, творче самовираження, педагогічні умови.

19 УДК 378. 147-057. 87

21 Саяпіна С. А.

22 Коркішко О. Г.

23 **ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

24 У статті висвітлюються і розкриваються особливості організації творчої діяльності студентів педвузу, педагогічні умови професійно-творчого самовираження майбутнього фахівця системи дошкільної освіти. Розглянуто деякі теми психолого-педагогічних дисциплін щодо використання їх у формуванні навичок самостійної творчої педагогічної діяльності.

25 творча діяльність, фахівець дошкільної освіти, творче самовираження, педагогічні умови.

31 Саяпина С. А.

32 Коркішко Е. Г.

33 **ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ВОСПИТАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ**

34 В статье рассмотрены и раскрыты особенности организации творческой деятельности студентов педвуза, педагогические условия профессионально-творческого самовыражения будущего специалиста системы дошкольного образования. Выделены некоторые темы, используемые в формировании навыков самостоятельной творческой педагогической деятельности.

35 творческая деятельность, специалист дошкольного образования, творческое самовыражение, педагогические условия.

41 Sayarina S. A.

42 Korkishko E. G.

43 FORMING OF CREATIVE PERSONALITY OF FUTURE EDUCATOR IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION

44 In the article are grounded the features of organization by creative of students' activity in pedagogical institution, and are revealed the pedagogical terms of professionally creative self-expression by future specialist in the system of preschool education. Some topics used in the formation of independent creative pedagogical activities are outlined in the article.

45 creative activity, specialist of preschool education, creative self-expression, pedagogical terms.

Перш ніж подати статтю до друку уважно прочитайте вимоги і неухильно дотримуйтесь їх. Деякі автори оформлюють статті, згідно вимог, які надають інші фахові видання або на власний розсуд. У публікації повинні відповідати поля, шрифт, інтервал, структурні елементи, література тощо. Часто трапляються випадки, коли автор використовує автоматичні перекладачі Pragma чи Ruta Plaj або інші.

Попередження: статті, які не відповідають зазначеним вимогам опубліковані не будуть! Авторів про це не буде повідомлено, стаття не повертається. Слідкуйте за тим, у якому вигляді ви подаєте свою статтю. Дуже важко працювати з непідготовленими статтями. Пам'ятайте: «Статті подаються повністю підготовленими до друку. Статті друкуються в авторській редакції. Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій».

Не ставте абзац, використовуючи клавишу «Пробіл» та «Табуляцію». Алгоритм призначення абзацу такий: верхня панель «**Формат**» – Абзац – Вкладка «Отступы и интервалы» (треба не неї натиснути). Отступ: слева, справа 0; Интервал: перед, после 0. Первая строка. Отступ – 1, 25. Интервал – полуторный. Тепер треба натиснути вкладку «Положение на странице». Поставить «галочки»: запрет висячих строк, не отрывать от следующего.

Дотримуйтесь правил ДСТУ щодо оформлення літературних джерел.

Вважаємо прохання щодо дотримання вимог та деякі пояснення стануть вам у нагоді. Сподіваємось на порозуміння і подальшу співпрацю.

ВИМОГИ ДСТУ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВОМУ ФАХОВОМУ ВИДАННІ

1. Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, в якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище і нижче кожної формули та рівняння робиться пропуск одного вільного рядка. Формули та рівняння нумеруються, з розміщенням цифри в дужках, в крайньому правому положенні рядка. Пояснення значення кожного символу та числового коефіцієнта формули та рівняння слід наводити з нового рядка. Формули, що йдуть одна за одною і не розділені текстом, відокремлюються комою. Якщо формула не вміщується у рядку, її можна переносити на знаках =, >, <, +, -, *, або шляхом точкування (...). Знак, на якому робиться перенесення повторюють на початку того рядка, на який перенесено частину формули. Не допускається перенесення на знаку ділення.

2. Ілюстрації повинні розміщуватися по тексту статті або на окремих аркушах. Ілюстрації супроводжуються відповідною назвою, позначаються скороченим словом “Рис.” і порядковим номером.

3. Таблиці нумерують, якщо їх більше ніж одна. Нумераційний і тематичний заголовок пишуть вгорі праворуч таблиці. Тематичний заголовок не повторюється над продовженням або завершенням таблиці, якщо вона не поміщається на одному аркуші. Зазначається лише “Продовження табл....”, або “Завершення табл....”.

4. Оформлення списку використаної літератури повинно відповідати наступним вимогам ГОСТ 7.1:2006 “Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. Звертаємо увагу авторів статей, що у процесі складання списку використаних джерел необхідно дотримуватися зазначених у стандарті форм запису.

Детально розглянемо **найсуттєвіші зміни**, передбачені новим стандартом:

1. Змінені *правила вживання великої та малої літер.* У списку джерел з **маленької букви** пишуть відомості, що відносяться до заголовку (підруч. для вузів, матеріали конф., тези, навчально-методичний посібник тощо), відомості про відповідальність (ред., упоряд., редкол. та ін.), наприклад:

Психологія : підруч. для вузів.

Психологія : словарь / отв. ред. Гончарук П. В.

2. Відбулися зміни в написанні знаків пунктуації! У новому стандарті застосовують проміжок в один друкований знак *до і після* приписного знака: тире (–), скісна риска (/), дві скісні (//), двокрапка (:). Виняток – крапка (.) та кома (,) – проміжки залишають тільки після них.

Таким чином запис реквізитів статті одного автора з періодичного друкованого видання матиме наступний вигляд:

Прізвище ініціали автора. Назва статті. / ім'я, по батькові автора або ініціали і прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.

Наприклад: Волинець І. М. Краєзнавчі матеріали на уроках зарубіжної літератури / І. М. Волинець // Світло. – 2002. – № 4. – С. 112–116.

3. Зміни внесені до запису статті двох і більше авторів: *Прізвище ініціали першого автора. Назва статті. / ініціали прізвище першого автора, ініціали, прізвище другого автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.*

4. Алгоритм оформлення статті з електронного видання: *Прізвище ініціали автора. Назва статті [Електронний ресурс] / ім'я, по батькові автора або ініціали прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – Режим доступу: електронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www...>*

Наприклад: Кабан Л. В. Оцінювання інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів регіону [Електронний ресурс] / Лариса Василівна Кабан // Народна освіта. – 2007. – Випуск 1. – Режим доступу:

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku\1\statti\2kaban\2kaban.htm>

Зразки записів використаних у процесі написання статті джерел представлено у таблиці:

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Один автор	1. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: практ. посіб. / Микола Степанович Тимошик. — 2-ге вид., стереотипне. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 560 с. 2. Бондар Ю. В. Національний інформаційний простір новітньої України: становлення та функціонування у процесі політичної трансформації суспільства : монографія / Ю. В. Бондар. — К. : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 2007. — 184 с.
Два автори	1. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. — К. : Прецедент, 2006. — 93 с. 2. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. — Львів : Растр-7, 2007. — 375 с.
Три автори	1. Мацько Л. І. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів / Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. — К. : Ун-т "Україна", 2005. — 281 с.
Чотири автори	1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. — К. : НДІ "Укראгропромпродуктивність", 2006. — 106 с. 2. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / О. В. Гвоздєв, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогач, М. М. Сердюк. — К. : Вища освіта, 2006. — 478 с.
П'ять і більше авторів	1. Психологія менеджмента / [Власов П. К., Липницький А. В., Луцихіна І. М. и др.]; под ред. Г. С. Никифорова. — Х. : Гуманитар. центр, 2007. — 510 с. 2. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін. — К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. — 115 с.
Без автора	1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. — К. : Грані-Т, 2007. — 119 с. 2. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти : навч. посіб. / за ред. В. К. Шпака. — К. : Знання, 2005. — 311 с. 3. Рекомендації щодо складання бібліографічного опису в картках для каталогів і картотек (у зв'язку з набуттям чинності ДСТУ ГОСТ 7.1:2006) / уклад. О. Б. Рудич. — К. : Кн. Палата України, 2007. — 60 с.
Багатотомний документ	1. Межгосударственные стандарты : каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю.; ред. Иванов В. Л.]. — Львов : НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2005. — (Серия "Нормативная база предприятия"). Т. 1. — 2005. — 277 с. 2. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч.1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. — К. : НТУУ "КПІ", 2006. — 125 с.
Матеріали конференцій, семінарів	1. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій : зб. наук. праць / наук. ред. В. І. Моссаковський. — Дніпропетровськ : Навч. кн., 1999. — 215 с. 2. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників ["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. — Х. : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. — 167 с.

Словники	1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. В. Л. Ципін]. — Х. : Халімон, 2006. — 175 с. 2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. — К. : Європ. ун-т, 2007. — 57 с.
Атласи	1. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. — 2-ге вид., розшир. та доповн. — Дніпропетровськ : Пороги, 2005. — 218 с.
Законодавчі нормативні документи	1. Медична статистика статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В. М. Заболотько. — К. : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. — 459 с. — (Нормативні директивні правові документи). 2. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 № 537.
Дисертації	1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02 / Петров Петро Петрович. — К., 2005. — 276 с.
Автореферати дисертацій	1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 „Технологія машинобудування” / І. Я. Новосад. — Тернопіль, 2007. — 20 с.
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. — 2007. — № 6. — С. 15—18, 35—38. 2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. — 2006. — № 6. — С. 14 — 17. 3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов — основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2007. — № 1. — С. 39 — 61.
Електронні ресурси	1. Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів III—IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. — 80 Min / 700 MB. — Одеса : Одес. мед. ун-т, 2003. — (Бібліотека студента-медика) — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000.— Назва з контейнера. 2. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : (підсумки 10-ї Міжнар. конф. „Крим-2003”) [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник — 2003. — № 4. — С. 43. — Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm 3. Биков Ю. І. Теоретико-методологічні проблеми моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем [Електронний ресурс] / В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2006. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/emg.html. — Заголовок з екрана.

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

10 лютого 2010 р.

№ 1-05/1

Затвердити перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Затверджено постановами президії ВАК України
від 27.05.2009 р. № 1-05/2
від 08.07.2009 р. № 1-05/3
від 14.10.2009 р. № 1-05/4
від 18.11.2009 р. № 1-05/5
від 16.12.2009 р. № 1-05/6
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
від 10.03.2010 р. № 1-05/2

№	Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузі науки	Дата затвердження
276	Гуманізація навчально- виховного процесу	Слов'янський державний педагогічний університет	педагогічні	10.02.10

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

(Випуск LV)

Частина III

Відповідальний за випуск:

Швидкий С.М.

– кандидат історичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи СДПУ

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Макет і верстка – ***Черкашина Л.А.***

Підписано до друку 10.03.2011 р. Ум. др. арк. 19,6.

Видавничий центр СДПУ,

84116, м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19.

Адреса редакції: 84116, м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19.
Слов'янський державний педагогічний університет, кафедра педагогіки.

Тел.: (06262) 3-98-16

E-mail: nauka2004@rambler.ru; tomaluda@mail.ru

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 325/3.

Підприємець Маторін Б.І.

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел./факс +38 06262 3-20-99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
